

INSTITUT ZA
NARODNOSTNA
VPRAŠANJA
V LJUBLJANI

razprave
IN
GRADIVO

1960

ŠT. 2

INŠTITUT ZA
NARODNOSTNA
VPRAŠANJA
V LJUBLJANI

razprave IN GRADIVO

1960

ŠT. 2

Kazalo

J. Pleterski:	Manjšinska zakonodaja na Koroškem po drugi svetovni vojni The Minority Legislation in Carinthia after the Second World War	7
V. Klemenčič:	Kritični pretres avstrijskega popisa 1951 z ozirom na jezikovno strukturo na Koroškem A Critical Analysis of the Austrian Census of 1951 in View of the Linguistic Structure of Carinthia	101
J. Umek:	Zakon za slovensko šolstvo v Italiji — borba slovenske etnične skupine zanj in poskusi vlade in političnih strank Italije, da se to vprašanje uredi The Law on Slovene Schools in Italy — A Comparison of Both Government Law Projects with the London Memorandum (Special Statute) as well as with the Law in Schools in South Tyrol and with Law Proposals of the Communist Party of Italy and the Socialist Party of Italy for Laws on Slovene Schools	183

GRADIVO:

Koroški Slovenci o izvajanju manjšinskih določb The Implementation of the Minority Clauses; a Standpoint of the Carinthian Slovenes	257
--	-----

Manjšinska zakonodaja na Koroškem po drugi svetovni vojni

Janko Pleterski, znanstveni sodelavec

Pravna komisija Evropskega sveta je v svojem poročilu o položaju nacionalnih manjšin v Evropi, ki ga je 14. septembra 1959 predložila posvetovalni skupščini Evropskega sveta, v svojih zaključkih izrazila mnenje, da je položaj obravnavanih nacionalnih manjšin na zakonodajnem področju zadovoljiv. Takoj zatem pa je komisija v pogledu Avstrije opozorila posvetovalno skupščino »na dejstvo, da avstrijske oblasti še niso sprejele vseh zakonskih ukrepov v korist slovenske in hrvaške manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem, ukrepe, katere zahteva državna pogodba z dne 15. maja 1955.« Komisija priznava, da pa je del te zakonodaje že v veljavi in sicer zakon o pouku in zakon o uporabi slovenskega jezika na sodiščih na Koroškem¹.

Gotovo je zanimivo, da je pravna komisija, katere poročilo je potem skupščina Evropskega sveta soglasno sprejela, našla kritično pripombo glede avstrijske manjšinske zakonodaje na Koroškem. To je še posebej značilno, ker je bilo delo in poročilo komisije čisto pravno-formalistično, brez poglobljanja v dejanski položaj prizadetih manjšin in je kot tako bilo tudi s strani avstrijske publicistike ocenjeno kot »uspeh sil, ki prevladujejo v Evropskem svetu in ki so neprijazno razpoložene manjšinski zaščiti.«² Opozorilo pravne komisije Evropskega sveta pa vendar lahko ocenimo kot signal, da v avstrijskem obravnavanju manjšinskih vprašanj tudi s formalne pravne plati nekaj ni v redu.

Metoda pravne komisije, ki se je omejila samo na formalno-pravno registracijo položaja manjšin, ni pa upoštevala njihovega dejanskega položaja in dokumentacije, ki so jo manjšinske organizacije v ta namen izdelale, je bila predmet kritike s strani manjšin in nekaterih organizacij.³ Stališče, da je treba pri presojanju položaja manjšin upoštevati predvsem njihov glas, je gotovo pozitivno in demokratično. Če se omejimo na koroški primer, imamo v ta namen na razpolago vrsto dokumentiranih spomenic, ki so jih slovenske organizacije predložile avstrijski vladi. Vendar se bomo v nadaljnjem tudi mi omejili samo na avstrijske dokumente, ne

¹ Conseil de l'Europe, Assemblée consultative. Onzième session ordinaire (deuxième partie) — 14.—18. septembre 1959, Documents de séance, Tom III, Document 1002, odstavek 30.

² Nationale Minderheiten und Europarat, Der Donauraum, Zeitschrift des Forschungsinstitutes für den Donauraum, 5. Jg., 1. Heft, 1960, str. 43.

³ Prim. memorandum Federativne unije evropskih manjšin z dne 20. januarja 1960, FUEV, Dok. Nr. 3D/60. ref.: 61-2-60.

morda zaradi podcenjevanja stališča manjšine, marveč zato, ker nam a) uradni dokumenti sami dovolj jasno pokažejo značaj sodobne avstrijske manjšinske zakonodaje in b) iz praktičnega razloga prepričljivosti, kajti o priznanjih v uradnih dokumentih ni mogoče dvomiti.

Razume se, da vprašanja ni mogoče obravnavati kot čisto pravni problem, čeprav seveda tudi formalne (pravne) plati ne gre zanemarjati. Vendar pa je jasno, da se vprašanje položaja manjšine na obmejnem področju med dvema državama ne pojavlja v prvi vrsti kot pravni, marveč kot politično sociološki problem. In če hočemo priti naprej v obravnavanju tega vprašanja, potem moramo to seveda upoštevati. V tem stališču nismo osamljeni. Značilno je, da je ravno avstrijski manjšinski pravni izvedenec prof. dr. Felix Ermacora v svoji kritični oceni razprave Theodorja Veiterja o južnotirolskem vprašanju opozarjal avtorja, da bi v svoji razpravi moral upoštevati interpendenco prava in politike⁴. Prav tako mislimo, da problema ni mogoče obravnavati samo s takšnega formalno-pravnega stališča, ki jemlje kot izhodišče avstrijsko državno pogodbo, ne upošteva pa položaj manjšine pred podpisom pogodbe in vseh okoliščin nastanka določb v tej pogodbi. Koroški problem predstavlja celoto, katere zadnje poglavje tvori obdobje po drugi svetovni vojni. Če nimamo vsaj tega zadnjega poglavja pred očmi, ni mogoče videti resničnih problemov, ki se pojavljajo v zvezi z urejevanjem položaja slovenske manjšine na Koroškem. Brez tega ne bi bilo mogoče razumeti pravega namena in smisla določb državne pogodbe. Tudi za to naše stališče najdemo paralelo v navetu, ki ga je prof. Ermacora dal imenovanemu avtorju pri obravnavanju južnotirolskega vprašanja: »Razčlemba pomena volje pogodbenih partnerjev bi v tej zvezi bila posebno plodna«⁵.

I.

Poglejmo na kratko osnovne politične faktorje, ki so opredeljevali položaj na Koroškem ob koncu vojne. Takoj naj poudarimo, da etničnega, to je osnovnega in konstantnega faktorja, v naši obravnavi ne bomo razčlenjevali, ker je to že bilo storjeno drugje⁶ in se ga bomo dotaknili samo v njegovem sodobnem aspektu.

Iz splošnega poraza hitlerjevske Velike Nemčije in njegovih posledic je bila Avstrija do neke mere izvzeta. Moskovska deklaracije vlad ZDA, Združenega kraljestva in ZSSR je 1. novembra 1943 izrekla neveljavnost »Anschlussa« in proglasila voljo zavezniških vlad obnoviti svobodno in neodvisno Avstrijo, čeprav to Avstrijo »tudi opozarja, da je za udeležbo

⁴ Univ.-prof. Dr. Felix Ermacora, »Theodor Veiter: Die Südtiroler Autonomie im Lichte des Völkerrechtes der Gegenwart«. Berichte und Informationen, 15. Jg., Heft 720, str. 14.

⁵ Ermacora, prav tam, str. 14.

⁶ Dr. Bogo Grafenauer, Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes, Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 117 do 248.

v vojni na strani Hitlerjeve Nemčije odgovorna in da se tej odgovornosti ne more umakniti.« S tem je Avstriji bila dana meddržavna pravna in politična osnova in možnost za rehabilitacijo.

Najeminentnejši faktor na Koroškem je bilo dejstvo, da se je v južnem delu dežele, kjer živi slovensko prebivalstvo, od leta 1942 dalje neprenehoma razvijal in utrjeval oboroženi upor proti nemškemu nacističnemu režimu, ki je hotel to prebivalstvo uničiti. Ta upor je bil edini na ozemlju Reicha. Nastopal je z narodnoosvobodilnimi in pa s splošnimi antifašističnimi gesli, računajoč tudi na podporo demokratičnih elementov med prebivalstvom nemškega jezika na Koroškem. Prerastel je v sistematično in organizirano vojaško nastopanje v organski povezavi z Narodnoosvobodilno vojsko Slovenije oz. Jugoslavije. Iz protifašističnega boja je, podobno kot na ostalih slovenskih področjih, zrasla revolucionarna ljudska oblast, katere organi so bili razširjeni po vsem področju slovenske naseljenosti na Koroškem in ki je priznavala avtoriteto slovenske narodne vlade. Koroške partizanske enote so obenem z drugimi enotami Jugoslovanske armade bile oborožena sila te oblasti.

V izvedbi moskovske deklaracije so se štiri velike sile sporazumele, da bodo zasedle Avstrijo v mejah iz l. 1937. Ni bila sprejeta zahteva Jugoslavije, da v imenu zaveznikov in v skladu z njenim dotedanjim vojnim naporom sodeluje pri uničenju sovražnika in pri organiziranju miru na delu avstrijskega ozemlja, ki bi bilo določeno kot zasedbena cona Jugoslavije in v katero naj bi bila vključena zlasti »pokrajina Koroška« (Nota jugoslovanske vlade zavezniškim vladam dne 2. aprila 1945.). Na zahtevo vlad ZDA in Zedinjenega kraljestva je vlada Demokratične Federativne Jugoslavije 19. maja 1945 enotam Jugoslovanske armade ukazala umik s Koroške potem, ko so zavezniške vlade priznale vprašanje avstrijsko-jugoslovanske meje kot odprto⁷. Celotna Koroška je prišla v sestav britanske okupacijske cone.

V položaju, ki so ga opredeljevali naštetih glavni politični faktorji, je Avstrija za rešitev koroškega vprašanja v njenem smislu, delovala v treh smereh.

Prva je bila diplomatska. V razmerju nasproti zahodnim silam naloga ni bila težka: politika omejevanja Sovjetske zveze in držav ljudske demokracije na strateški črti Stettin-Trst (britanska intervencija proti antifašistični ljudski oblasti na Južnem Koroškem je bila del te politike) se je ujemala z avstrijskimi prizadevanji za ohranitev meje na Karavankah. Toliko tehtnejši je bil uspeh akcije predsednika začasne avstrijske vlade dr. Karla Rennerja, da je za meje dobil tudi zagotovilo Sovjetske zveze. »Hitlerjevski režim nas je tukaj zapustil popolnoma brez moči,« je 15. aprila 1945 Renner, med pripravami za sestavo začasne vlade, pisal predsedniku sovjetske vlade Stalinu, »brez moči bomo stali tudi pred sodiščem svetovnih sil, ko bo prišlo do novega urejevanja Evrope. Ze danes Vas prosimo, da bi se v svetu velikih dobrohotno spomnili Av-

⁷ Documents on the Carinthian question, Beograd 1948, dokumenti št. 15—24.

strije in da bi nas, kolikor to dovoljujejo tragične okoliščine, vzeli v svoje mogočno varstvo. Trenutno nam grozi lakota in kužne bolezni, *grozi nam izguba ozemlja pri obračunavanju s sosedi.*» Odgovor je prišel nekaj tednov pozneje, maja meseca, ko je Avstrija pod vodstvom Rennerjeve začasne vlade že proglasila svojo neodvisnost: »Ne dvomite, da je *Vaša skrb za neodvisnost, integriteto in napredek Avstrije tudi moja skrb,*« je odgovarjal Stalin. »Pripravljen sem Vam po svojih silah in možnostih nuditi vso pomoč, ki bi utegnila biti potrebna Avstriji.« Avstrijsko in zahodno časopisje je pisalo, da je Sovjetska zveza obljubila nespremenljivost avstrijskih meja...⁸

Druga smer delovanja je bila notranje politična. Medtem ko je povsod drugod na ozemlju Velike Nemčije poraz Hitlerjeve vojske šel roko v roki z istočasnim razpadom nacističnega oblastvenega aparata, so britanske okupacijske sile na Koroškem naletele, razen na revolucionarno ljudsko oblast Osvobodilne Fronte, tudi na provizorično deželno vlado, sestavljeno iz predstavnikov avstrijskih strank izpred fašističnega obdobja, ki je sprejela oblast »legalno« in na miren način direktno iz rok predstavnikov nacistične oblasti. V noči od 7. na 8. maj 1945 je bil Gauleiter dr. Rainer odstopil, »da bi napravil prostor tistim silam, ki bolje ustrezajo koncepcijam naših sovražnikov«⁹. Njegov namestnik Gauhauptmann Natmessnig je izročil oblast provizorični deželni vladi z naročilom: »Vi jamčite za to, da bo koroško ljudstvo enotno in močno, ko bo šlo za to, da znova uveljavi že pred 25 leti izraženo ljudsko voljo za nedeljivost naše dežele proti notranjemu ali zunanjemu sovražniku.« Provizorična vlada je takoj izdala proglas, v katerem si postavlja kot glavno svojo nalogo »ohranitev svobodne in nedeljene Koroške«. Nacizem je svoj oblastveni aparat predal nedotaknjen novi politični garnituri, da bi boj proti »notranjemu in zunanjemu sovražniku« (t. j. proti koroškim Slovencem in proti Jugoslaviji) lahko trajal tudi v novih razmerah. V zgodovinskem trenutku poraza nemškega nacističnega imperializma so se v tem boju sestale na istih pozicijah likvidirana nacistična oblast in »koncepcijam sovražnikov ustreznejša« nova provizorična vlada⁹. In dejansko so britanske okupacijske oblasti akceptirale »legalno« provizorično deželno vlado, revolucionarno oblast, Pokrajinski Narodnoosvobodilni odbor za Slovensko Koroško, ustanovljen 16. maja 1945 kot reprezentant krajevnih organov oblasti, nastalih v teku vojne, pa niso priznale. Pozneje, 25. julija 1945 so Britanci provi-

⁸ Weg und Ziel 1955, december, str. 873, Österreichische Zeitung, 31. avgust 1949, št. 201. Prim.: J. P. Dokument iz evropske zgodovine. Rennerjevo pismo Stalinu, Naši razgledi, Ljubljana, 14. januarja 1956, št. 1. — Brošura koroške deželne vlade iz l. 1945 je o tem takole pisala: »Der oft zitierte Brief Generalissimus Stalin an Staatskanzler Dr. Renner, in dem die Unversehrtheit der Grenzen von 1938 für Österreich garantiert wird, lässt erwarten, dass auch Russland den gleichen Standpunkt (kot ZDA in Velika Britanija, op. pis.) einnimmt.« (Kärnten — ein Problem? Herausgegeben von der Kärntner Landesregierung, Wien 1945, Österreichische Staatsdruckerei, str. 31.)

⁹ Prim.: Dr. Fran Zwitter, To destroy nazism or to reward it? Yugoslav Institute for international affairs, Beograd 1947.

zorično deželno vlado formalno razpustili, a še isti dan so postavili novo provizorično deželno vlado. V novo vlado je bil poklican tudi predstavnik Slovencev.

Razen tega, da je Avstrija ustvarjala omenjene zunanje politične in notranje pogoje za odločitev koroškega vprašanja v svojem smislu, je tako odločitev končno pospeševala še s posebnimi ukrepi za ureditev najočitnejših potreb slovenske manjšine. Pregled te tretje smeri delovanja Avstrije v koroškem vprašanju bo predmet nadaljnjega obravnavanja naše študije.

II.

Provizorična koroška deželna vlada je 3. oktobra 1945 sklenila, 31. oktobra pa izdala, »Uredbo o novem oblikovanju dvojezičnih ljudskih šol na južnem ozemlju Koroške« (odslej kratko: uredba iz l. 1945) (Priloga 1). Objavljena je bila najprej v Kärntner Nachrichten« (11. novembra 1945), nato pa še v prvi številki Uradnega lista za šolstvo na Koroškem sredi januarja 1946 s posebnim spremnim odlokom deželnega šolskega sveta z dne 9. novembra 1945, Zl. 9406. V njem je bilo rečeno: »Deželni šolski svet pričakuje, da bodo vsi, ki so udeleženi pri izvedbi te uredbe, napeli vse moči, da bi izvedli namere zakonodajalca, ki želijo doseči, da bi bil storjen prispevek k popravni krivice, ki je v nacionalsocialističnem času bila prizadejana koroškim Slovincem.« (Priloga 2.)

Poznejši nasprotniki uredbe iz l. 1945 so trdili, da je škodljiva posebno zato, ker vsebuje tako imenovano teritorialno načelo. Uredba je namreč naštelja 64 občin v južnem delu Koroške, v katerih delujejo dvojezične šole kot splošne javne obvezne šole. Z drugimi besedami: uredba je vzela za osnovo v glavnem celotno področje, na katerem slovenska manjšina biva in je to objektivno dejstvo služilo kot izvor pravice, oziroma obveznosti, prebivalstva tega ozemlja do posebne, dvojezične organizacije osnovnega šolstva. Tak postopek je bil vsekakor upravičen, ker gre za avtohtono etnično manjšino, ki predstavlja v primerjavi z nemško večino celo prvotno prebivalstvo. Razen tega je tudi praktičen, ker na preprost način rešuje mnoga sicer težko rešljiva vprašanja organizacije posebnega manjšinskega šolstva, ki bi sicer slonela na labilnem personalnem načelu. Predvsem pa je politično prikladen, ker preprečuje nacionalni boj med večino in manjšino v šolskem vprašanju, pri katerem je manjšina zaradi neenakih moči obsojena na škodo. Vsi ti momenti so na koroškem področju, kjer je tradicija nemškonacionalnega negiranja enakopravnosti slovenske manjšine izredno močna in kjer je šlo za to, da se pomaga manjšini, ki že nekaj generacij doživlja neprestano zavračanje osnovnih nacionalnih pravic, še prav posebno pomembni. Kritika teritorialnega načela v uredbi iz l. 1945 se je v luči naštetih momentov že takoj spčetka morala pokazati kot v bistvu nedemokratična, mirnemu sožitju prebivalstva obeh jezikov škodljiva in slovenski manjšini sovražna. Ne glede na vse to pa je treba ugotoviti, da *teritorialno načelo v koroško šolstvo ni bilo uvedeno šele z uredbo iz l. 1945*, marveč, da je tukaj veljalo

tako v obdobju avstroogrške monarhije, kakor tudi v času prve republike. Tedanje, *tako imenovane utrakvistične šole*, ki so bile poseben jezikovni tip šole za kraje s slovenskim in mešanim prebivalstvom, so *bile organizirane po teritorialnem načelu* za vse prebivalstvo teh krajev. Če je torej uredba iz l. 1945 to načelo ponovno uvedla, potem ne more biti govora o tem, da bi to pomenilo kakšno posebno novo koncesijo slovenski manjšini, ki bi šla prek tradicionalnih okvirjev, prav gotovo pa ne čez okvir manjšinskih določb saint-germainske pogodbe in poznejšega 7. člena avstrijske državne pogodbe, kakor bi nasprotniki uredbe iz l. 1945 radi prikazali.

Tudi določba, da veljata v prvih treh stopnjah nemški in slovenski jezik istočasno kot učna jezika, ni načelno nova. Razlika je samo v tem, da je utrakvistična šola določala dvojni učni jezik samo za prvi dve stopnji in ne tudi še za tretjo. Prav tako tradicionalna je določba, da mora verouk biti izključno v materinščini otrok.

V čem je bila torej načelna novost uredbe iz leta 1945? Predvsem v tem, da je vsaj v prvih treh razredih priznala slovenski jezik kot enakopraven deželni jezik in zahtevala zanj na teh stopnjah enako upoštevanje kot za nemški jezik. Na nekdanjih utrakvističnih šolah je slovenski učni jezik nastopal samo kot pomožni učni jezik, medtem ko je vse težišče šolanja tudi v prvih dveh letih bilo na oblikovanju nemškega učnega jezika. In druga načelna novost, ki izhaja iz prve, pa je, da je slovenski jezik od četrte stopnje dalje priznan kot obvezni učni predmet do konca obveznega šolanja, medtem ko je utrakvistična šola dopuščala slovenski jezikovni pouk od tretje stopnje dalje samo kot neobvezni predmet. Uredba iz l. 1945 je torej vsaj deloma uresničevala demokratično pravico manjšine in seveda tudi večine, kolikor živi na prizadetem področju, do dejanske osnovne izobrazbe v materinščini. Obenem je zagotovila priučitev drugega deželnega jezika, v prvi vrsti nemškega. Načelne novosti uredbe iz l. 1945 so torej sorazmerno skromne in nikakor takega značaja, da bi presegale okvir določb saint-germainske in pa državne pogodbe. Še manj pa morejo biti opravičilo za gonjo organiziranega nemškega nacionalizma na Koroškem, ki je končno izsilil odpravo ne samo tega, kar je dajala uredba iz l. 1945, marveč celo tistega, kar je manjšina uživala že po starem sistemu utrakvističnih šol.

Ostale pozitivne določbe uredbe iz l. 1945, po katerih se ugodno razlikuje od starega utrakvističnega sistema, kakor n. pr. določbe o izdelavi posebnega učnega načrta, izdaji primernih učnih knjig in vzgoji učiteljskega osebja, so samo logična posledica osnovnih načelnih stališč.

S 1. februarjem 1946 je na Koroškem začela veljati avstrijska začasna (še danes veljavna) ustava, ker so jo ta dan publicirale britanske zasedbene oblasti. To je v bistvu ustava avstrijske republike z dne 1. oktobra 1920 z majhnimi spremembami. Njen sestavni del so tudi manjšinske zaščitne določbe saint-germainske pogodbe, ki so ta dan začele tudi na Koroškem spet veljati. (Priloga 3.) Na veljavnost in izvajanje uredbe o dvojezičnem šolstvu iz l. 1945 ni to imelo nobenega vpliva, niti se sploh ni postavilo vprašanje, da bi uredba iz l. 1945 morda presegala okvir določb saint-

germanske pogodbe. Pač pa je bila z uveljavljanjem zvezne ustave dana pravna osnova za upoštevanje slovenskega jezika na sodiščih. Čl. 8 zvezne ustave namreč pravi: »Nemški jezik je državni jezik republike, s čimer pa niso prizadete pravice jezikovnih manjšin, ki so določene z zveznim zakonom«. Po tolmačenju predsednika avstrijskega ustavnega sodišča dr. Ludwiga Adamovicha se kot tak zvezni zakon šteje določba saint-germanske pogodbe. Ta določa jeziku manjšin pravice samo na sodiščih, ne pa tudi pri upravnih oblasteh; pa tudi na sodiščih je po tem tolmačenju nemški edini in izključni notranji in zunanji jezik, avstrijski državljani nemškega jezika uživajo samo določene *olajšave* pri uporabi svojega jezika pred sodišči.¹⁰

18. junija 1946 je bila na Koroškem z deželnim ustavnim zakonom bami in sicer z veljavnostjo od 10. decembra 1945. Čl. 6 te deželne ustave, analogno citiranemu čl. 8 zvezne ustave, določa: »Nemški jezik je uradni jezik oblasti in uradov, s čimer pa niso prizadete pravice jezikovnih manjšin, ki so določene z zakonom«¹¹. Deželna ustava torej ni prinesla na področje manjšinske zakonodaje ničesar novega.

Načelno in praktično zanimiv pa je odlok koroškega deželnega šolskega sveta Zl. 3829/46 od 10. aprila 1946. (Priloga 4.) V njem opozarja podrejene urade, »da se izraz ‚Windisch‘ v uradnem občevanju ne sme uporabljati. Uradna oznaka se glasi: ‚Slowenisch‘«. Čeprav je to predpis šolskih oblasti, ki nima splošne veljave, je vendar vsaj v pedagoškem smislu praktično pomemben in obvezen. V luči današnjih uradnih stališč, ki delijo slovensko manjšino na Slovence in »vindišarje«, pa je še prav posebno značilen in ilustrativen za negativno evolucijo odnosa Avstrije do slovenske manjšine na Koroškem.

Iz tega prvega povojnega obdobja izvira še en politično pravni dokument, kako Avstrija obravnava slovensko manjšino na Koroškem. (Priloga 5.) To je *izjava koroške deželne vlade o slovenskem vprašanju*, ki jo je deželni zbor soglasno sprejel na svečani seji dne 28. januarja 1947 (v času prvega sestanka namestnikov zunanjih ministrov štirih velikih sil za pripravo avstrijske državne pogodbe v Londonu). Izjava sicer ni akt normativnega značaja, pomeni pa svečano zagotovilo koroškega zakonodajalca in izvršne oblasti in to zagotovilo pomeni veliko moralno obveznost. Pomembna je še posebej zato, ker v celoti potrjuje osnovna načela uredbe o dvojezičnih šolah iz l. 1945 (2. točka) in s tem demantira vse trditve, da je uredba bila koroški provizorični deželni vladi vsiljena. O tem ne more biti govora, ker bi jo sicer pozneje izvoljeni deželni zbor ob tej priložnosti lahko obsodil (razveljaviti je po avstrijskih ustavnih predpilih, ki so že veljali, ne bi mogel), tako pa ji je dal svečano moralno sankcijo. Razen tega je bila tedaj tudi poudarjena volja, naj bo uredba iz l. 1945 izvedena še bolj popolno kot pa je to bilo storjeno dotlej. — V zvezi z drugimi točkami svečane izjave je treba pripomniti naslednje: *Prva točka* govori o odško-

¹⁰ Dr. Ludwig Adamovich, Die Bundesverfassungsgesetze, Wien 1947, str. 31.

¹¹ Dr. Ludwig Adamovich, Die Landeverfassungsgesetze und Landtagswahlordnungen. Wien 1950, str. 45.

dovanju prisilno izseljenih Slovencev, kar je gotovo pozitivno. Ni pa v tej deklaraciji niti v kakem drugem poznejšem aktu izražena misel, da je treba zaradi prizadejanih krivic poiskati tudi način za odškodovanje slovenske manjšine kot celote. Gre seveda tudi za materialno odškodnino za uničene knjižnice in druge kulturne ter grotne vrednote.¹² V prvi vrsti pa bi bilo pričakovati, da bo tako odškodovanje imelo tudi obliko moralne podpore težko preizkušani manjšini in da bo pokazalo vsaj majhno mero dobrohotnosti in razumevanja za njene potrebe in težave. Takšno željo po moralnem odškodovanju je bilo še čutiti v zgoraj citiranem spremnem odloku deželnega šolskega sveta od 9. novembra 1945 k uredbi iz l. 1945. V sodobni avstrijski manjšinski zakonodaji pa o takšnem duhu ni več sledu, marveč nasprotno. O tem še pozneje. — Močno zanimiva je še *četrti točka*, ki deklarira, da raznarodovanje ni dopustno. Po logični zvezi gre seveda za raznarodovanje koroških Slovencev, ki ne sme biti dopuščeno, saj je to deklaracija o »Lösung der Slowenenfrage in Kärnten«. Kakšne konkretne oblike raznarodovanja koroških Slovencev so avtorji deklaracije imeli v mislih, ni povedano. Opozorimo naj samo na dejstvo, da prav ta svečana izjava o slovenskem vprašanju priča, kako hudo se je Avstrija pozneje pregrešila proti načelu, da raznarodovanje Slovencev na Koroškem ni dopustno. Kakor bomo še videli, sta avstrijska vlada in zakonodaja v letih 1957 do 1959 sprejeli za svojo in praktično uresničili prav tisto obliko raznarodovanja koroških Slovencev, kot so to zahtevali ekstremni nemški nacionalisti. Izvedla je nedopustno statistično operacijo na osnovi neznanstvenih kriterijev štetja l. 1951, ustvarila imaginarno etnično skupino »Windisch«, jo ločila od Slovencev in reducirala uradno število slovenske manjšine za več kot dve tretjini na 13 712! Storila je prav tisto, kar je v zgoraj omenjeni okrožnici z dne 10. aprila 1946 uradno prepovedal koroški deželni šolski svet, prekršila je tudi svečano izjavo koroškega deželnega zbora z dne 28. januarja 1947, ki ni poznala nobenega »windisch« problema, marveč je poznala samo dve etnični kategoriji: »ob deutsch oder slovenisch« — *Peta točka*, ki deklarira pravico do materinskega jezika, je zanimiva, ker edina, razen šolske, to pravico, tudi razloži: »Nobenemu avstrijskemu državljanu ni zabranjeno, da bi pri sodiščih in uradih uporabljal materinski jezik, ki ga obvlada, zaradi tega ne morejo nastati nobene težave.« Tako formulirana pravica do materinščine torej ni kaka posebna pravica manjšine, marveč je priznana vsakemu avstrijskemu državljanu, katerega koli jezika. Torej tudi naturaliziranemu Romunu ali komu drugemu. Jasno je, da tu ne gre za priznanje jezika manjšine kot uradnega jezika sodišč in uradov na manjšinskem področju, marveč preprosto za to, da je na avstrijskih sodiščih in uradih možno nastopati tudi s tolmačem. To pa je splošno dovoljeno in možno po vsem svetu in ne šteje v kategorijo posebnih manjšinskih pravic.

S tem je izčrpana normativna oz. deklarativna dejavnost Avstrije glede koroškega slovenskega vprašanja v obdobju do sklenitve državne

¹² Prim.: Dr. Josef Tischler, Die Sprachenfrage in Kärnten vor 100 Jahren und heute. Klagenfurt 1957, str. 35.

pogodbe l. 1955. Izvedbena uredba k uredbi o dvojezičnih šolah iz l. 1945, obljubljena v zgoraj citiranem odloku deželnega šolskega sveta z dne 9. novembra 1945, ni bila nikoli izdana.

III.

Ni mogoče tukaj slediti povojni praksi in izvajanju veljavnih manjšinskih norm na Koroškem. To je stvar posebne študije. Prav tako ne bomo razčlenjevali poskusov revizije veljavne zakonodaje, zlasti na šolskem področju, niti vseh zakonskih načrtov in njihove usode. Tudi to zahteva posebno obdelavo. Moramo pa povzeti vsaj glavne momente tega razvoja kakor tudi najvidnejše politične spremembe, da bi lahko pravilno ocenili drugo obdobje avstrijske manjšinske zakonodajne dejavnosti, ki se začneja s sklenitvijo in uveljavljenjem avstrijske države pogodbe.

Prvi moment je zunanjepolitičnega značaja. 20. junija 1949 je bilo objavljeno sporočilo Sveta zunanjih ministrov štirih velikih sil o sporazumu glede avstrijske državne pogodbe. (Priloga 6.) Kompromis je obsegal naslednje točke: a) meje Avstrije ostanejo nespremenjene, b) Avstrija mora zagotoviti slovenski in hrvaški manjšini zaščitne pravice, c) Sovjetska zveza dobi sporazumno določeno odškodnino za nemško imetje v Avstriji. Od tega trenutka dalje je Avstrija koroško vprašanje lahko obravnavala predvsem kot notranje vprašanje, čeprav so jo še vedno nepodpisana državna pogodba in še trajajoča zavezniška zasedba, kakor tudi drugi zunanjepolitični oziri, zlasti oziri mednarodne rehabilitacije, navajali na zadržanost in previdnost.

Pomemben element za razvoj po letu 1949 je bilo stališče slovenskih političnih organizacij, ki so poudarile svojo lojalnost do avstrijske države in deklarirale, da vidijo vlogo slovenske manjšine predvsem v tem, da postane na osnovi enakopravnosti z nemškim prebivalstvom most med sosednima narodoma, med Avstrijo in Jugoslavijo. To svoje lojalno stališče so slovenske organizacije v praksi dosledno uresničevale in v tem razvoju se je napredni del organizirane manjšine celo odrekel svoji lastni politični stranki, da bi omogočil večjo integracijo slovenskega prebivalstva v politično življenje države in njegovo aktivno sodelovanje za splošni napredek. Pri volitvah v državni in deželni zbor, 21. februarja 1953 so napredni Slovenci zavestno podprli Socialistično stranko Avstrije, ki je svojo vodilno vlogo na Koroškem tedaj močno okrepila (na vsem Koroškem je SPÖ tedaj napredovala za 20 922 glasov, od tega skoraj polovico, t. j. za 9954 ali 47 % glasov na dvojezičnem področju, čeprav tvori prebivalstvo tega izrazito agrarnega področja le 23 % cele Koroške). To dejstvo je med drugim dobilo svoj izraz tudi v sodbi, ki jo je na osnovi neposrednega proučevanja položaja na Koroškem dal l. 1958 dopisnik švicarskega lista »Neue Zürcher Zeitung« dr. Viktor Maier: »Najboljši dokaz za politično integracijo koroških Slovencev v avstrijsko državo pomeni dejstvo, da obe slovenski organizaciji na Koroškem, ki ju v ostalem nikakor ni

mogoče označiti kot irendentistični, v zadnjih letih sploh nista več poskušali, da bi pri volitvah v deželni zbor in v parlament nastopili z lastnimi listami.¹³

Splošni uspeh dvojezičnih šol, kljub nepopolnemu izvajanju uredbe iz l. 1945, je bil dober tako s pedagoške kot s politične plati. To je pokazalo tudi posvetovanje o dvojezični šoli, ki ga je koroška deželna vlada sklicala 6. oktobra 1953 in na katerem so bili razen članov deželne vlade, predstavnikov strank in Slovencev navzoči tudi uradniki šolskega nadzorstva, vrsta učiteljev z dvojezičnih šol in nekateri izvedenci. V načelu je prišlo do skoraj popolne enoglasnosti za dvojezično šolo.¹⁴ Uspeh dvojezične šole so potrdile tudi ugotovitve strokovne komisije avstrijskega prosvetnega ministrstva, ki je pregledala stanje na bivših dvojezičnih šolah v začetku leta 1959, že po odpravi uredbe iz l. 1945. Žal poročilo komisije ni bilo priobčeno in za njene ugotovitve izvemo le po povzetkih, ki so bili izrečeni v avstrijskem parlamentu. Na plenarni seji državnega zbora 19. marca 1959 je poslanec socialistične stranke dr. Max Neugebauer povedal: »Novemu odboru za pogajanja (o koroškem šolskem vprašanju, op. pis.) so zelo koristile izkušnje šolske komisije, ki jo je poslalo prosvetno ministrstvo na Koroško. Komisija je ugotovila zelo veliko pozitivnega za dvojezično šolo... Pedagoško dragocena je bila ugotovitev, da otroci v dvojezičnih šolah ne zaostajajo glede izobrazbe za otroci v enojezičnih šolah... Materialno znanje morda ni tako dobro, toda sposobnost, t. j. formalna stran, je izredno dobro razvita in najbrž presega uspehe na enojezičnih šolah. Komisija je nadalje ugotovila..., da je dvojezična šola, to je srečanje otrok v eni šoli, potrebna za solidarnost obeh narodnosti. Pri izločitvi Slovencev bi se vzajemnost razbila.«¹⁵ Na podoben način se je o pozitivnih uspehih dvojezične šole izrazil tudi koroški deželni glavar in predsednik deželnega šolskega sveta F. Wedenig. Pozitivno stališče do dvojezične šolske ureditve ni imelo samo slovensko prebivalstvo, marveč celotno, tudi nemško prebivalstvo dvojezičnega področja. O tem priča na tem področju neprestano večanje vpliva socialistične stranke, ki je med vsemi avstrijskimi strankami tako ureditev najdosledneje in najdalje zagovarjala.^{15a}

¹³ V. M.: Die Kärntner Slowenen zwischen Österreich und Jugoslawien, Neue Zürcher Zeitung, 19. oktober 1958, št. 287, list 4.

¹⁴ Dr. Josef Tischler, Die Sprachenfrage in Kärnten, Klagenfurt 1957, str. 40 in Viktor Miltschinsky, Kärnten ein Jahrhundert Grenzlandschicksal, Wien 1959, str. 39.

¹⁵ Stenographisches Protokoll, 85. Sitzung des Nationalrates der Republik Österreich, VIII. Gesetzgebungsperiode, 19. März 1959, str. 4135.

^{15a} V tej zvezi je zanimiv komentar izda parlamentarnih volitev 25. novembra 1945 na ozemlju dvojezičnih šol, ki ga je dal direktor deželnih uradov Karl Newole: »Von Bedeutung weit über den Rahmen Kärntens und Österreichs hinaus ist, dass die grosszügige Lösung der Schulfrage im gemischt-sprachigen Gebiet durch die Wahlen die Zustimmung der Bevölkerung erhalten hat. Freilich erwachsen hiedurch der Sozialistischen Partei Kärntens Verpflichtungen schwerster Art, denen nachzukommen ein Prüfstein für die zukünftige Entwicklung sein wird.« (Die Neue Zeit, 2. XII. 1945, št. 6.) Podobno tudi

Semkaj je še treba uvrstiti, za nadaljnji razvoj odločilno dejstvo, da je po letu 1949 koroško manjšinsko vprašanje postalo notranje politično bojno vprašanje med konkurenčnima vladnima strankama. Ostrino in oblike tega boja pa je začela narekovati poudarjeno nemško nacionalna stranka »neodvisnih«, pozneje »Freiheitliche Partei Österreichs« (FPÖ), ki se je pojavila, ko so l. 1949 bivšim nacistom vrnili volilno pravico. Koroška, kjer je ta stranka l. 1949 dobila 20 % glasov, se je uvrstila med njena najmočnejša oporišča v Avstriji. Sprva sta še obe koalicijski stranki skušali odbijati nemške nacionalistične zahteve s tem, da sta razpravljali o reviziji dvojezične šolske ureditve. A to v glavnem tako, da bi osnovna načela ostala ohranjena, le ozemlje izvajanja bi se radikalno skrčilo. Toda pozneje je meščanska Ljudska stranka (ÖVP) popolnoma prešla na pozicije FPÖ in opustila teritorialno načelo in postala pobornik za to, da se vprašanje pouka v slovenskem jeziku prepusti odločitvi staršev ali bolje rečeno, tistim tradicionalnim političnim, socialnim in gospodarskim činiteljem, ki tako odločitev staršev oblikujejo. Nacionalističnim elementom je uspelo, da je manjšinsko vprašanje prenehalo biti predmet stvarnega obravnavanja, marveč je umetno dobilo videz patriotičnega boja (nemški) domovini zvestih državljanov proti sovražnikom te domovine, t. j. proti koroškim Slovincem, katerim so na vsak način hoteli naprtiti krivdo iredentizma.¹⁶ Nemški nacionalisti vseh vrst so v tej anahronistični polemiki bili pripravljeni priznati lojalnost do države (in do večje nemške domovine) samo tistim Slovincem, ki so popustili in niso zahtevali več nobenih manjšinskih pravic. To kategorijo Slovencev pa so s tem trenutkom prenehali priznavati kot Slovence in so jih izvzeli, seveda le na papirju, iz slovenske etnične skupnosti v poseben sloj »Windische«, kateremu ne priznajo nobenih posebnih interesov niti posebnega tretiranja. Socialistična stranka (SPÖ) je najdalj časa vztrajala na načelnih pozicijah priznanja slovenskih manjšinskih pravic in upoštevanja interesov mirnega sožitja obeh narodnosti v deželi, sprejetih leta 1945. Je sicer popuščala, a vse do leta 1956 je načelno zavračala zahtevo po uvedbi »pravice staršev« v šolski sistem na koroškem dvojezičnem področju. Šele tega leta je tudi SPÖ v tem načelu popustila. Od 1956 dalje je SPÖ še nekaj časa zadrževala revizijo šolske ureditve na dvojezičnem področju s taktičnimi potezami, a ne več z načelnimi argumenti. V času pripravljanja in sprejemanja

---

komentar socialističnega lista po parlamentarnih volitvah 10. maja 1959, ko so socialisti spet napredovali na ozemlju dvojezičnih šol, konkurenčna Ljudska stranka pa je nazadovala: »Christliche Slowenen kündigen der ÖVP. Die Folgen der Unaufrichtigkeit und der nationalen Unduldsamkeit. — Die ÖVP hat mit dem dauernden Verlust einer nicht unbedeutenden Kärntner Wählerschicht geerntet, was der chauvinistische Geist gesät hat.« (Die Neue Zeit«, 28. V. 1959, št. 118.)

¹⁶ Vplivno glasilo podpredsednika deželne vlade (ÖVP) in predsednika »Kärntner Bauernbund«-a Hansa Ferlitscha je 5. februarja 1955, št. 5, str. 2, z debelimi črkami deklarativno izreklo takšno obsodbo slovenskega jezika: »Es ist die Sprache der Todfeinde des freien und ungeteilten Kärnten.« (»Allgemeine Bauern - Zeitung«.)

manjšinske zakonodaje na osnovi čl. 7 avstrijske državne pogodbe, so se organizacije koroških Slovencev na ta način znašle pred strnjeno odklonilno fronto vseh treh glavnih avstrijskih strank nasproti njihovim pravicam in potrebam. Obstoječe taktične razlike med strankami so se izkazale kot prešibke, da bi lahko omilile negativno in protimanjšinsko usmerjenost nove avstrijske zakonodaje za Slovence na Koroškem.

IV.

15. maja 1955 je Avstrija dobila državno pogodbo in z njo svojo neodvisnost s pogojem, da izjavi svojo nevtralnost. Sprejem v članstvo OZN decembra 1955 in pristop k Evropskemu svetu aprila 1956 sta izpopolnila proces avstrijske mednarodne rehabilitacije. Pristop Jugoslavije k državni pogodbi je uredil tudi meddržavno plat koroškega vprašanja. V veljavo so stopile določbe avstrijske državne pogodbe o človekovih pravicah in o manjšinski zaščiti. (Priloga 7 in 8.)

Med prvimi in najvidnejšimi novostmi v položaju na Koroškem, po podpisu državne pogodbe, je bila takojšnja in burna obnova tradicionalnih protislovenskih nemško nacionalističnih organizacij (Kärntner Schulverein-Südmark 19. V. 1955, Kärntner Abwehrkämpferbund 18. XII. 1955, Arbeitsgemeinschaft für Südkärnten 1956, Kärntner Heimatdienst februar 1957). ki so se kmalu združile v skupni organizaciji Kärntner Heimatdienst. Vsa ta združenja so poudarila, da hočejo nadaljevati tradicije nemškega narodnega boja proti Slovincem na Koroškem, kar so tudi dejansko storila.¹⁷ Ta maloštevilna, a trdno organizirana in vplivna »pressure group«, si je

¹⁷ Za ilustracijo navajamo tukaj program Kärntner Schulverein-Südmark, v katerem so po vrsti naštet kot »nezaslišane« prav tiste pravice, katere čl. 7 državne pogodbe izrecno navaja.

»Volkszeitung, 4. oktober 1955, št. 228, str. 4.

KÄRNTNER SCHULVEREIN SÜDMARK

Man schreibt uns: Mit den Ortsgruppengründungen wird in diesem Monat begonnen. Als erste wird die Ortsgruppe in St. Jakob im Rosental gegründet. Ihr folgen Maria-Rain, Ferlach, Kappel und Weizelsdorf, Völkermarkt, sowie Klagenfurt.

Die unerhörten Forderungen der National-Slowenen, die weit über die im Artikel 7 des Staatsvertrages den Slowenen gemachten Zugeständnisse hinausgehen, haben die Wichtigkeit und Notwendigkeit der Gründung des Kärntner Schulvereines Südmark bewiesen. Die Slowenen verlangten in einem Aufruf unter anderem die Gründung eines »besonderen Gymnasiums«, einer »besonderen Lehrerbildungsanstalt« mit »besonderen Lehrplänen«; die Beibehaltung der unglückseligen zweisprachigen Schulverordnung vom Oktober 1945; Slowenisch als zusätzliche Amtssprache in Südkärnten in Klagenfurt, Villach und Hermagor; Zweisprachigkeit der amtlichen Aufschriften in allen diesen Bezirken; Einführungen des slowenischen Unterrichtes in allen Schulen dieser Bezirke mit Erlernung der slowenischen Kultur und der Geschichte des slowenischen Volkes; Aufgehen unseren heimatstreuen windischen im Slowenentum, trotzdem diese von den Tito-Kommunisten und dem »slowenischen Volkstum« jenseits der Grenze nichts wissen wollen; Nachweis im Laufe eines Jahres zu erbringen für die öffentlichen Angestellten und Beamten in den angeführten

pridobila publiciteto v listih vseh treh glavnih strank in v tako imenovanem »neodvisnem« tisku, na ta način potvarjala javno mnenje in ustvarjala animoznost proti slovenski manjšini in vsakršnemu stvarnemu obravnavanju njenega položaja. V letaku, izdanem septembra 1956, so te organizacije ob pripravah za izdajo izvedbenih zakonov k čl. 7 postavile naslednje tri osnovne zahteve:

1. »Odprava šolske uredbe iz leta 1945 s prisilnim slovenskim poukom.
2. Oblikovanje izvedbene uredbe o državni pogodbi na temelju izhodiščnega načela, da naši 'Windische' niso nobeni (nacionalni) Slovenci.
3. Splošni referendum na Južnem Koroškem.«¹⁸

Vse te ekstremne zahteve nemških nacionalistov je avstrijska praksa in zakonodaja končno v polni meri sprejela, stališče in predloge slovenskih organizacij pa v celoti briskirala.

S svojo protizakonito akcijo in agitacijo so nemške nacionalistične organizacije na Koroškem motile redno delovanje šol. In še pred parlamentarnimi zakonskimi ukrepi je prišlo do administrativnega odloka koroškega deželnega šolskega sveta z dne 22. septembra 1958 (Zl. LSR 4337/58), s katerim je bila uredba o dvojezičnih šolah iz l. 1945 v bistvenih točkah razveljavljena. (Priloga 9.)

Vsebinsko prinaša odlok dvoje bistvenih načelnih sprememb: a) slovenski jezik se od priznanega drugega deželnega jezika in materinščine dela šoloobveznih otrok degradira na položaj tujega jezika, b) obveznost slovenskega učnega jezika na prvih treh stopnjah in obveznost slovenskega pouka na višjih stopnjah je odpravljena. Etnična pripadnost, oziroma jezikovno znanje (materinščina) šoloobveznih otrok, je postala irelevantna, šolanje v materinščini je postalo privatna stvar, država daje samo olajšave.

Odlok pomeni torej bistveno poslabšanje pravnega položaja jezika slovenske manjšine v šolstvu na Koroškem. Dejansko poslabšanje pa je presešlo celo avstrijska pričakovanja. Nacionalistični pritisk na starše dvojezičnega ozemlja, naj svoje otroke odjavijo od slovenskega pouka, je bil tako močan in je navezoval na take asociacije iz dobe najhujšega preganjanja slovenskega prebivalstva na Koroškem v preteklosti, da je velika večina poiskala izhod in upanje v mirno življenje v tem, da se je znova vrnila v položaj anonimnosti, preizkušen v dobi nacizma kot zadnje obrambno sredstvo, in odjavila svoje otroke od dvojezičnega pouka. Za ta pouk je ostalo prijavljenih samo še 2186 otrok od 12 774. Število je porazno za manjšinsko politiko demokratične Avstrije. Centralno glasilo SPÖ »Arbeiter Zeitung« je 12. oktobra 1958 ugotovilo: »Vsaj del teh odjav

Sprache zu beherrschen usw. Halb Kärnten soll slowenisiert werden. Es gilt, gegen diese den Frieden im Lande bedrohenden chauvinistischen Forderungen einer kleinen Minderheit entsprechend Stellung zu nehmen.«

Gebieten, einschliesslich Klagenfurt, Villach und Hermagor, die slowenische
¹⁸ Flugblatt, 2. September 1956, »Kärntner!«

»1. Beseitigung der Schulverordnung 1945 mit dem slowenischen Zwangsunterricht. — 2. Gestaltung der Durchführungsverordnung zum Staatsvertrage von dem Grundsatz ausgehend, dass unsere Windischen keine (National-) Slowenen sind. — 3. Allgemeine Volksbefragung in Südkärnten.«

so ljudje oddali nedvomno pod nezaželenim pritiskom nemških nacionalnih organizacij.« Celo Ljudska stranka je bila prisiljena posvariti nemške nacionaliste na Koroškem, naj ne škodujejo ugledu Avstrije v svetu. Njen poslanec dr. ing. Ludwig Weiss je 5. oktobra 1958 v članku »Evropa in koroško jezikovno vprašanje« dejal v tej zvezi: »Treba je zdaj svetu dokazati, da v dolgoletnih sporih ni šlo za boj proti nekemu jeziku in celo ne za boj proti ljudem, da Nemcem te dežele ni šlo za diskriminacijo slovenskega jezika.« (Volkszeitung«.)

Deželni šolski svet je spričo nastalega položaja 11. novembra 1958 izdal še en odlok (LSR. Zl. 5468/58 — Priloga 10), s katerim je omogočil ponovno prijavo že objavljenih otrok za dvojezični pouk. Tak ukrep seveda položaja niti formalno niti dejansko ni spremenil. Znova prijavljenih otrok je bilo 213, tako da je končno število otrok, ki so v šolskem letu 1958/59 še obiskovali dvojezični pouk bilo 2399. Dejansko pa tudi tem tak pouk ni bil zagotovljen v predpisani meri, zaradi popolnega nereda, ki je nastal v šolski praksi.

Deželni šolski svet je v novem položaju izdal 27. oktobra 1958 še en odlok — LSR. Zl. 4964/58 — (Priloga 11), s katerim je dal osnovna navodila za izvajanje pouka na dotedanjih dvojezičnih šolah. Posebno pomembna je tretja točka odloka, ki določa, na kakšen način je treba poučevati otroke, ki so bili objavljeni, a ki nemškega jezika ne obvladajo ali samo pomanjkljivo obvladajo, to se pravi slovenske otroke. Takšne otroke je treba v celoti poučevati samo v nemškem jeziku, kot sredstvo posredovanja (občevanja) pa naj se uporablja otrokovo narečje, in sicer *samo ustno*. Z drugimi besedami, materinščina takih otrok je dopuščena kot sredstvo za omogočanje nemškega pouka, otrok pa jo sme slišati samo v njeni govorjeni narečni obliki in se ne sme seznaniti s pisano, knjižno besedo svojega domačega jezika.

Ta določba je v povojnih predpisih o jezikih evropskih manjšin v javnih šolah vsekakor nekaj edinstvenega. »Materinski jezik je za vsakogar naravno sredstvo izražanja in ena prvih potreb posameznika je polno razvijanje sposobnosti svojega izražanja. Vsak učenec bi moral začeti šolanje v svojem materinskem jeziku. Ničesar ni v ustroju katerega koli jezika, ker bi ga onesposobilo, da bi bil sredstvo posredovanja moderne civilizacije.«¹⁹ To so osnovna načela, ki jih je postavilo mednarodno posvetovanje pedagogov v okviru UNESCO leta 1951. V konfrontaciji z njimi se pokaže zgoraj omenjena določba koroškega šolskega sveta ne samo kot pedagoško nevzdržna in zastarela, marveč tudi kot izrazito diskriminatorična, ker slovenskim otrokom jemlje standardne pedagoške ugodnosti, ki jih nemški otroci a priori uživajo.

Razveljavljenje uredbe iz leta 1945, z odlokom deželnega šolskega sveta z dne 22. septembra 1958, pa je pomembno tudi s pravne plati. Že ob izdaji je slovenski tisk na Koroškem opozarjal na njegovo protizakonitost. Mimogrede je tudi publicistika Ljudske stranke izražala dvom

¹⁹ L'emploi des langues vernaculaires dans l'enseignement, UNESCO, Paris 1953, str. 80.

o pravni utemeljenosti odloka, vendar tega vprašanja ni podrobneje razčlenila, ker ji je odlok politično ustrezal, naj je bil zakonit ali ne (po načelu: Staatsraison geht vor Recht). Šele pozneje, ko je s sprejemom zakona, ki je uzakonil vsa osnovna načela odloka, stvar bila že izvršeno dejstvo, je avstrijska pravna znanost »ugotovila« nezakonitost in protiustavnost odloka. Iustitia fundamentum regnorum! Predsednik parlamentarnega pododбора za manjšinski šolski zakon dr. Walther Weissmann (ÖVP) je 19. marca 1959 v parlamentu povedal, da so izvedenci mnenja, da je odlok deželnega šolskega sveta bil nezakonit.²⁰ Prof. dr. Felix Ermacora je v svoji študiji o pravni strani koroškega manjšinskega vprašanja v začetku leta 1960 dejal, da »bi ta odlok lahko bil povod za obsežno pravno diskusijo, če bi hoteli dosledno aplicirati pozitivno pravo.« V tej diskusiji bi prof. Ermacora tudi imel svoje mnenje, ki ga je pa zaenkrat izrazil na manj vidnem mestu, v opombah: »*Odlok deželnega šolskega sveta nima nikake zakonite podlage in je zaradi tega v nasprotju s čl. 18, odstavkom 2 zvezne ustave.*«²¹ Avstrijsko pravo skuša sicer zaradi olepšave dejanskega stanja vzbuditi dvom tudi v zakonitost uredbe iz leta 1945, vendar ta prizadevanja, kot bomo pozneje videli, avstrijska pravna praksa in teorija demantirata v celoti. *Ostaja suho dejstvo, da je slovenskemu prebivalstvu na Koroškem bila z nezakonitim administrativnim odlokom odvzeta pravica njegovega jezika v obvezni osnovni šoli, ki jo je uživalo že več kot 12 let in ki je temeljila na veljavnem zakonskem predpisu, kakršnega je po avstrijski ustavi moč spremeniti samo z istočasnim zveznim in deželnim zakonom (paktiranim zakonom).* To pravno dejstvo in vse okoliščine njegovega nastanka pomenijo v razmerju do slovenske manjšine kot celote in posameznikov nedvomno kršitev zakonitosti, kršitev pravice do enakega varstva po zakonu in varstva pred ščuvanjem k diskriminaciji, torej pravic, ki so zapisane v 7. členu Splošne deklaracije človekovih pravic²².

Prebivalstvo na južnem Koroškem, posebno njegov slovenski del, je doživelo 22. septembra 1958, z izdajo odloka deželnega šolskega sveta o odpravi obveznega dvojezičnega šolstva, pravo kataklizmatično spremembo. Čez noč je bil z administrativnim aktom podrt sistem, na katerem je počivalo kolikor toliko znosno sožitje ljudi obeh narodnosti po letu 1945 in na katerega so se opirali tudi upi za prihodnost. Zaupanje v pravno varnost v državi, ki je komaj tri leta poprej podpisala pogodbo o obnovitvi neodvisne in demokratične Avstrije, je doživelo hud udarec. Ustvarjena je bila psihološka klima za nekaznovano teroriziranje slovenskega prebivalstva v intenzivni kampanji za odjavljanje otrok od slovenskega pouka.

²⁰ Stenographisches Protokoll, 85. Sitzung des Nationalrates der Republik Österreich, VIII. Gesetzgebungsperiode, 19. März 1959, str. 4123.

²¹ F. Ermacora, Die Kärntner Minderheitenfrage als Rechtsproblem, Der Donauraum 1960, str. 13 in 16.

²² Prim.: Janko Pleterski, Manjšinska zakonodaja za Koroško in človekove pravice, Vestnik Društva LRS Slovenije za Združene narode, Ljubljana 1959, št. 1/2, str. 4.

Da bi prikrili to dejstvo, so se pomnožile trditve, da tudi uredba iz leta 1945 kot okupacijski zakon nikoli v avstrijskem pravnem sistemu ni bila pravno veljavna. Celo prof. Ermacora v svojem letošnjem članku prihaja brez prave analize do zaključka, da ta uredba pravzaprav nikoli ni postala pravna norma, marveč samo upoštevani fakt (beachtetes Faktum)!²³.

Nastanek in poznejše obravnavanje tega »upoštevanega fakta« sta za avstrijsko prakso nasproti slovenski manjšini na Koroškem tako značilna, da sta vredna podrobnejšega ogleda.

V.

Ena glavnih trditev nasprotnikov dvojezičnega šolstva je v poznejših letih bila ta, da je uredba bila izdana na zahtevo in pod pritiskom britanskih zasedbenih oblasti. Uradni zapisniki sej provizorične deželne vlade, ki je obravnavala in končno sprejela načrt uredbe o dvojezičnih šolah, še niso objavljeni, kljub temu, da bi v polemiki okrog nastanka uredbe o dvojezičnih šolah to moglo zelo pomirjevalno učinkovati na duhove. Zadevni apel tedanjega člana provizorične deželne vlade dr. Joška Tischlerja, ki je jeseni 1958, tik pred odpravo obvezne dvojezične šole, predlagal, da naj bi deželna vlada objavila zapisnik pogovora z dne 3. avgusta 1945, na katerem je bilo prvokrat po drugi svetovni vojni govora o dvojezični šoli, kakor tudi zapisnik seje deželne vlade z dne 3. oktobra 1945, kjer so vse v vladi zastopane stranke razložile svoja stališča do dvojezičnega šolstva, žal ni bil upoštevan²⁴. Na vprašanje, zakaj ni prišlo do objave teh pomembnih dokumentov, ni težko odgovoriti. Zgodovinska resnica o nastanku uredbe o dvojezičnih šolah bi bila ovira za likvidacijo tega šolstva v letu 1958. Tak zaključek nam potrjujejo nekateri uradni dokumenti in pa izjave odločilnih udeležencev tedanjih posvetovanj. Dr. Tischler je objavil pismo, ki ga je direktor deželnih uradov Karl Newole 3. avgusta 1945 poslal njemu in ostalim voditeljem strankarskih frakcij v deželni vladi²⁵. V tem pismu obvešča Newole, da je 3. avgusta govoril z deželnim svetnikom dr. Tischlerjem, na katerem mu je slednji razložil svojo zamisel dvojezičnega šolstva na Južnem Koroškem po vzgledu na nekatere švicarske kantone. Razen tega dejstva, ki nam kaže dr. Tischlerja kot iniciativnega izvedenca za reševanje šolskega vprašanja na ozemlju Južne Koroške, je iz pisma videti predvsem, da so predstavniki strank bili povabljeni, naj posamezne stranke na svojih internih posvetovanjih izdelajo svoja stališča in izdajo instrukcije svojim predstavnikom za naslednjo sejo deželne vlade glede zasnovanega sistema dvojezičnih šol. Že leta 1955 je g. Newole, ki je vse do pred kratkim bil direktor deželnih uradov in zaradi tega najbolje informiran o poteku stvari, povedal, v čem je de-

²³ Ermacora, o. c., str. 13 in 27.

²⁴ Naš tednik - Kronika, 11. september 1958, št. 37, str. 1.

²⁵ Dr. Josef Tischler, Die Sprachenfrage in Kärnten, Klagenfurt 1957, str. 25.

jansko bil vzrok, ki je pripeljal provizorično koroško deželno vlado k izdaji uredbe o dvojezičnem šolstvu. Britanska okupacijska oblast, ki se je trudila spraviti stvari v normalni tek, je imela svoj načrt za rešitev vprašanja šolstva za koroške Slovence. Zamislila si je preprosto teritorialno rešitev: na ozemlju južno od Drave, to je tam, kjer so se prebivalci pri plebiscitu z večino izjavili za Jugoslavijo, naj bi se uvedle čisto slovenske šole. Na ostalem koroškem ozemlju pa naj bi veljale čisto nemške šole. Koroška deželna vlada je to hotela na vsak način preprečiti in je zato izdelala načrt o dvojezičnih šolah južno in severno od Drave²⁶. O tem vprašanju je g. Newole 1. 1958 še enkrat govoril. Njegovo pričevanje se glasi: »Koroška dežela, niti avstrijska republika, v tedanjem času (t. j. 1945) nista imeli na razpolago kakršnih koli sredstev sile. Mejo je bilo mogoče braniti samo z argumenti in s prepričevanjem velikih sil. V ta čas je padla tudi šolska uredba koroške deželne vlade, ki je bila postavljena pred izbiro, ali naj predlaga z glasovi Slovencev, ki so tedaj sedeli v deželni vladi na zahtevo okupacijske oblasti, šolsko ureditev, ali pa naj tvega, da bodo Britanci sami od sebe in pod vplivom prišepetovalcev, ki jih Koroška ni mogla kontrolirati, izdali šolsko uredbo. Obstajala je velika nevarnost, da bi znotraj zaporne cone (področje južno od Drave, op. pis.) šole postale čisto slovenske, izven le-te pa čisto nemške. To bi pomenilo mejo znotraj dežele, ki bi morala katastrofalno vplivati na mirovna pogajanja, zlasti glede na to, da je zastrašenost prebivalstva v zaporni coni bila izredno velika in so se ljudje čutili, kakor izročeni višjim silam. Morali smo očitno demonstrirati enotnost prebivalstva znotraj in izven zaporne cone«²⁷. »Enotnost« prebivalstva je bila demonstrirana na ta način, da je koroška deželna vlada ustanovila dvojezično šolstvo na ozemlju južno in severno od Drave in da je s tem pomen Drave kot notranje koroške meje zbrisala²⁸. Iz tega avtoritativnega pričevanja je jasno vidno dejstvo

1. da uredba o dvojezičnem šolstvu nikakor ni bila zahteva britanskih okupacijskih oblasti, ki so imele pripravljeno ureditev na popolnoma drugačni zasnovi,

2. da je tudi teritorialno območje veljavnosti te uredbe določeno popolnoma po intencijah koroške deželne vlade in to daleč preko meja, ki ga je imela v mislih britanska zasedbena oblast, in

3. da je bila zamišljena kot sredstvo Avstrije (ne pa okupacijskih oblasti) v boju za njene teritorialne koristi.

²⁶ Die Neue Zeit, 1. maj 1955, št. 99, Sonderbeilage.

²⁷ Die Neue Zeit, 12. julija 1958, št. 156, str. 1.

²⁸ Tudi deželni glavar F. Wedenig je 4. oktobra 1958 potrdil to pričevanje, ko je na zboru socialističnih funkcionarjev povedal: »Die provisorische Kärntner Landesregierung stand in den ersten Nachkriegswochen vor der Alternative, im gesamten Gebiet südlich der Drau auf Weisung der Besatzungsmacht rein slowenische Schulen und nördlich der Drau gemischtsprachige Schulen zu unterhalten oder uns aber einstimmig für die Schulverordnung 1945 zu entschließen.« (Die Neue Zeit, 5. oktobra 1958, št. 228, str. 1.)

Sele ko so avstrijske teritorialne koristi bile zavarovane, so nasprotniki dvojezičnega šolstva začeli ugovarjati uredbi, češ da nima zakonite in ustavno veljavne podlage.

Najbolj značilen je v tem pogledu ultimat poslancev VdU Pfeiferja in drugih, ki so februarja 1951 v interpelaciji na zveznega prosvetnega ministra Hurdesa zahtevali, naj »v izvajanju svojih nadzornih in vodstvenih pravic zahteva od koroške deželne vlade, da takoj razveljavi protipravno šolsko jezikovno uredbo provizorične deželne vlade od 3. oktobra 1945 in da najpozneje do 1. aprila 1951 obnovi na ljudskih, glavnih in srednjih šolah Južne Koroške stanje, ki bo v skladu z ustavo in zakonom«. V utemeljitvi so dokazovali ne le, da je vsebina uredbe v nasprotju z avstrijsko ustavo, marveč tudi, da deželna vlada sploh ni imela pooblastila izdati takšno uredbo²⁹.

Pravna argumenta nasprotnikov uredbe iz l. 1945 sta bila v osnovi dva: a) provizorična deželna vlada po avstrijski ustavi ni imela pooblastila izdati takšno uredbo, in b) uredba ni postala veljavna, ker ni bila pravilno publicirana (namesto v deželnem uradnem listu, ki nota bene tedaj še ni izhajal, je bila objavljena najprej v poluradnem »Kärntner Nachrichten«, nato pa še v uradnem listu deželnega šolskega sveta — Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten Nr. 1/1946). Kot bomo pozneje videli (str. 31), je avstrijska vlada te pravne argumente v odgovoru prosvetnega ministra Hurdesa v pravno dobro fundirani izjavi zavrnila. Vprašanje je bilo odprto samo v politiki in ne v pravu, ki vladnega stališča nikoli ni ovrglo.

Toda državljani niso dolžni biti pravniki, ki bi presojali zamotana vprašanja avstrijskega zasedbenega, ustavnega in deželnega prava. Za njih je bilo lahko edino odločilno to, da je uredba o dvojezičnih šolah bila publicirana v tedaj edinem oficialnem glasilu v deželi in da so jo avstrijske koroške oblasti dejansko izvajale od 30. oktobra 1945 do 22. septembra 1958, to je celih *dvanaajst let, deset mesecev in dvaindvajset dni*, prav na enak način kot vsak drug veljavni zakonski predpis. Kdor je hotel, se je o zakonski veljavnosti uredbe o dvojezičnih šolah lahko poučil iz *uradnih izjav avstrijskih oblasti*, ki je nikoli niso omenjale kot pravno sporno. Poglejmo jih po vrsti:

1) Deklaracija koroškega deželnega zbora in deželne vlade dne 28. januarja 1947, točka 2 (Priloga 5).

2) Memorandum avstrijske vlade konferenci namestnikov zunanjih ministrov štirih velikih sil v Londonu 29. januarja 1947: »Kar zadeva vprašanja v zvezi s poukom, je Avstrija pred okupacijo dolgo let imela na razpolago dvojezične šole, v katerih so slovenski otroci bili deležni pouka v svoji materinščini kot tudi v nemškem jeziku... Po osvoboditvi Avstrije je vlada šla še dalje v tem smislu z namenom, da bi pospeševala prisrčne odnošaje med prebivalci Koroške nemškega jezika in prebivalci slovenskega jezika, kakor tudi, da bi ohranila prijateljsko razmerje s sosedno

²⁹ Die zweite Front, 24. februar 1951, št. 5.

Jugoslavijo. V ta namen predpisuje vlada v dvojezičnih okrajih obvezen dvojezični pouk za vse učence, ne glede na njihovo narodnostno poreklo. Ta ukrep je bil že uveljavljen v več kot sto šolah.«

(3.) Pravkar reproducirani odlomek iz avstrijskega vladnega memorandumu je ponovno citiral šef avstrijske delegacije, zunanji minister dr. Karl Gruber, dne 18. aprila 1947 na zasedanju Sveta zunanjih ministrov v Moskvi kot odgovor na vprašanje sovjetskega zunanjega ministra Molotova³⁰.

(4.) Izjava šefa avstrijske delegacije zunanjega ministra dr. Karla Gruberja 28. aprila 1948 na zasedanju konference namestnikov zunanjih ministrov štirih velesil v Londonu: »Avstrija je dala slovensko govorečim Korošcem možnost lastnega kulturnega razvoja. Vzorna zakonodaja o dvojezičnih šolah na Koroškem nalaga kot dolžnost celo zgolj nemško govorečemu prebivalstvu, da se uči slovenščine, da bi na ta način zagotovila temu jeziku bolj splošno razumevanje.«³¹

5. Izjava šefa avstrijske delegacije zunanjega ministra dr. Karla Gruberja 28. februarja 1949 na zasedanju konference namestnikov zunanjih ministrov štirih velikih sil v Londonu: »Dvomim, da bi kjer koli v Evropi obstajala manjšina, ki bi uživala podobne kulturne, politične in gospodarske svoboščine, kakor jih imajo Avstrijci slovenskega jezika.«³²

6. Izjava šefa avstrijske delegacije zunanjega ministra dr. Karla Gruberja 4. marca 1949 na zasedanju konference namestnikov zunanjih ministrov štirih velikih sil v Londonu: »Dalje je treba vedeti, da je uredba provizorične koroške deželne vlade o ustanovitvi dvojezičnih šol bila

³⁰ Exposé présenté par M. K. Gruber Chef de la délégation de l'Autriche à la Séance du Conseil des Ministres des Affaires Etrangères du 18. avril 1947. («En ce qui concerne les problèmes relatifs à l'enseignement, la Carinthie a disposé antérieurement à l'occupation, et pendant un grand nombre d'années, d'écoles bilingues dans lesquelles l'enseignement était donné aux élèves slovènes dans leur langue maternelle aussi bien qu'en langue allemande. Les Slovènes préfèrent en majorité les écoles bilingues aux écoles purement slovènes, ce qui est démontré par de nombreuses motions adoptées par la population de langue slovène. Après la libération de l'Autriche, le Gouvernement est allé encore plus loin dans ce sens afin de promouvoir des relations cordiales entre les habitants de la Carinthie de langue allemande et les habitants de langue slovène, ainsi que pour le maintien de relations amicales avec la Yougoslavie voisine. A cet effet, le Gouvernement prescrit dans les districts bilingues l'enseignement bilingue obligatoire pour tous les élèves sans distinction d'origine raciale. Cette mesure a déjà été appliquée dans plus de cent écoles.»)

³¹ Statement of the Austrian Foreign Minister Dr. Karl Gruber to the Deputies of the Foreign Ministers, London, April 28th, 1948. («Austria has granted to the Slovene-speaking Carinthians the possibility of a cultural development of their own. The exemplary bi-lingual school-legislation in Carinthia makes it a duty, even for the purely German speaking population, to learn Slovene in order to secure to that language a more general understanding in the country.»)

³² Statement of Dr. Karl Gruber, Austrian Federal Minister for Foreign Affairs, before the Deputies on February 28th, 1949. («I doubt whether there exist minorities anywhere in Europe, enjoying similar cultural, political and economic liberties to those accorded to the Austrians of Slovene tongue.»)

izdana v času, ko je večkrat omenjeni voditelj koroških Slovencev, dr. Tischler, pripadal kot deželni svetnik provizorični deželni vladi in da je tako vidno sodeloval pri zasnovi te uredbe. Provizorična koroška deželna vlada, katero je vodila želja popolnoma zadovoljiti zahteve slovenskih voditeljev po ustanovitvi dvojezičnih šol in na ta način zagotoviti širšo uporabo slovenskega jezika v deželi, je privolila v ustanovitev takšnih šol celo tam, kjer etnični podatki sami morda ne bi bili zadosten razlog za njihovo uvedbo.«³³

7. Odgovor prosvetnega ministra dr. Felixa Hurdesa 8. marca 1951 na zgoraj (str. 28) omenjeno interpelacijo poslancev VdU glede veljavnosti uredbe o dvojezičnih šolah iz l. 1945. V odgovoru je minister Hurdes poudaril, da njegova izvajanja temeljijo na sklepu zvezne vlade z dne 6. marca 1951 in da govori v imenu zvezne vlade. — Uredba o dvojezičnih šolah je bila izdana 3. oktobra 1945, oblast avstrijske začasne vlade pa se je razširila na Koroško šele 20. oktobra 1945, medtem ko je začasna avstrijska zvezna ustava na Koroškem začela veljati šele 1. februarja 1946. Uredba je torej bila izdana kot del okupacijskega prava pred uveljavljanjem avstrijskega pravnega sistema. Nastalo bi vprašanje, ali ta, iz okupacijskega prava izvirajoča norma, ni bila pozneje derogirana, ko je 1. februarja 1946 avstrijski pravni sistem postal veljaven na Koroškem. »Na to vprašanje je že zaradi tega treba odgovoriti nikalno,« je izvajal minister Hurdes v imenu vlade, »ker je v smislu točke 5 memoranduma Zavezniškega sveta z dne 20. oktobra 1945 do tedaj izdano okupacijsko pravo ostalo nedotaknjeno po razširitvi avtoritete avstrijske državne vlade na celo Avstrijo (vključno Koroško), razen če ni poznejši zakonodajni akt sedaj že pristojnega avstrijskega zakonodajalca na tem področju ustvaril kake druge ureditve, ne da bi bila Zavezniška komisija proti temu ugovarjala (primerjaj izrek Ustavnega sodišča z dne 17. XII. 1947, Zl. 36/37). To pa se ni zgodilo.« — »Če pa se zdaj postavlja vprašanje, na kakšen način se lahko spremeni ali razveljavi ta okupacijska pravna norma (t. j. uredba iz l. 1945, op. pis.) s pomočjo avstrijskega prava, potem je treba opozoriti na izrek Ustavnega sodišča z dne 8. oktobra 1948, V-8/48 (Slg. Nr. 1695). Tam je razloženo, da doživijo pravni predpisi, ki izvirajo iz tujega prav-

³³ 4th March, 1949. Remarks of the Austrian Federal Minister for Foreign Affairs, Dr. Karl Gruber, to the observations made by the Yugoslav Deputy Foreign Minister Dr. Bebler, before the Deputies of the Foreign Ministers on March 1st, 1949. («Furthermore it should be noted that the ordinance of the provisional Carinthian Provincial Government on the establishment of bilingual schools, was issued at a time, when the often cited leader of the Carinthian Slovenes, Dr. Tischler, belonged as Landesrat to the provisional Carinthian Provincial Government, thus participating prominently in the drafting of this ordinance.

The provisional Carinthian Provincial Government, guided by the wish to satisfy the requests of the Slovene leaders for the establishment of bilingual schools and thus to assure wider use of the Slovene language in the country, agreed to the establishment of such schools even there where perhaps the ethnical data by themselves did not provide sufficient reason for their introduction.«)

nega sistema, a ki so recipirani v avstrijski pravni red, pri svoji uvrstitvi v avstrijski pravni sistem formalno transformacijo in da jih je treba uvrstiti v stopenjsko zgradbo avstrijskega prava po njihovem vsebinskem normiranju kot ustavne zakone, zakone ali uredbe, ne glede na to, kakšno oznako nosijo (n. pr. uredba namesto zakon). Norme, ki bi jih po avstrijskem pravu bilo mogoče postaviti samo z zakonsko odredbo, morajo zaradi tega po svoji recepciji na vsak način veljati kot zakon. Pri smiselni aplikaciji teh načel na obravnavani primer, ne more biti nobenega dvoma, da ima uredba z dne 3. oktobra 1945 o novem oblikovanju dvojezičnih osnovnih šol na južnem ozemlju Koroške moč zakona in da jo je zaradi tega mogoče spremeniti samo z avstrijskim zakonom. Glede na materijo, ki jo ta, z zakonsko veljavo izdana uredba, urejuje, pa se njena sprememba ali razveljavljenje more izvesti v smislu paragrafa 42 ustavnega prehodnega zakona samo po poti ujemaajočih se deželnih in zveznih zakonov.³⁴

8. Motivno poročilo, ki ga je sprejela koroška deželna vlada 10. decembra 1953 k osnutku novega zakona o dvojezičnih šolah, je ponovilo

³⁴ »Beiblatt zur Parlamentskorrespondenz«, 55. Beiblatt, 8. März 1951, 200/A. B. zu 218/J. (Bundesminister Hurdas: »In Beantwortung dieser Anfrage beehre ich mich auf Grund eines von mir eingeholten Beschlusses der Bundesregierung vom 6. März 1951 im Namen der Bundesregierung zu antworten.« — Die Verordnung zur Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen im südlichen Gebiete Kärntens vom 3. Oktober 1945 war eine Teil des Besatzungsrechtes. Es könnte die Frage entstehen, ob die Verordnung, mit dem Wiederinkrafttreten des österreichischen Rechtssystems (I. II. 1946) in Kärnten nicht derogiert wurde. »Die Frage ist schon aus dem Grunde zu verneinen, weil gemäss Punkt 5 des Memorandums des Alliierten Rates vom 20. X. 1945 durch die Ausdehnung der Autorität der österreichischen Staatsregierung auf ganz Österreich (einschliesslich Kärnten) das bis dahin erlassene Besatzungsrecht unberührt blieb, es sein denn, ein späteres Gesetzgebungsakt des nunmehr zuständigen österreichischen Gesetzgebers hätte auf diesem Gebiete eine Regelung getroffen, ohne dass die Alliierte Kommission dem entgegengetreten wäre (vgl. VGH vom 17. XII. 1947, Zl. 36 37). Dies ist jedoch nicht der Fall.« — »Wenn nun die Frage aufgeworfen wird, in welcher Weise die vorliegende Besatzungsrechtsnorm durch österreichische Rechtssetzung abgeändert oder aufgehoben werden kann, so wäre auf das Erkenntnis des VGH vom 8. X. 1948, V-8 48 (Slg. Nr. 1695) zu verweisen. Dort wird ausgeführt, dass die aus einem fremden Rechtssystem stammenden, jedoch in die österreichische Rechtsordnung rezipierten Rechtsvorschriften anlässlich ihrer Einordnung in das österreichische Rechtssystem eine formelle Transformation erfahren und in den Stufenbau der österreichischen Rechtssetzung nach ihrer inhaltlichen Normierung als Verfassungsgesetze, Gesetze oder Verordnungen ohne Rücksicht darauf einzureihen seien, welche Bezeichnung (etwa Verordnung statt Gesetz) sie führen. Normen, die nach österreichischem Recht nur durch gesetzliche Anordnung hätten getroffen werden können, haben deshalb nach ihrer Rezipierung jedenfalls als Gesetz zu gelten. Bei sinngemässer Anwendung dieser Grundsätze auf den vorliegenden Fall, kann kein Zweifel bestehen, dass der Verordnung vom 3. X. 1945 zur Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen im südlichen Gebiete Kärntens Gesetzeskraft zukommt und sie deshalb nur durch ein österreichisches Gesetz geändert werden kann. Mit Rücksicht auf die Materie aber, welche diese mit Gesetzeskraft erlassene Verordnung regelt, kann ihre Abänderung oder Aufhebung gemäss Paragraph 42 der Verfassungsübergangsgesetzes nur im Wege von übereinstimmenden Landes — und Bundesgesetzen erfolgen.«)

to stališče avstrijske zvezne vlade in sicer: »Dežela Koroška je 1. februarja 1946 zopet stopila v pravno območje avstrijske zvezne republike. V smislu kontrolnega sporazuma so poprej sprejete uredbe ostale še naprej veljavne in so postale avstrijsko pravo. Ker so glede šolskih vprašanj potrebni paktirani zakoni, je sprememba te šolske uredbe možna samo s pomočjo zakona, ki ga bosta sprejela prav tako koroški deželni kot avstrijski državni zbor.«³⁵

9. Avstrijska vlada se je 3. februarja 1955 v memorandumu »Minderheitenschutz im Erziehungswesen in Österreich«, izdelanem za Podkomisijo OZN za preprečevanje diskriminacije in zaščito manjšin, tako-le sklicevala na uredbo z l. 1945: »Posebej je treba opozoriti na uredbo, ki zadeva reorganizacijo dvojezičnih osnovnih šol v Južni Koroški in ki jo je izdala začasna deželna vlada Koroške 3. oktobra 1945. leta. Po tej uredbi so bile uvedene dvojezične osnovne šole v nekaterih posebej naštetih občinah Južne Koroške. V glavnem je pouk v prvih treh razredih teh šol v otrokovi materinščini, ne glede na to pa je od časa, ko otrok vstopi v šolo, posvečenih ne manj kot 6 ur na teden pouku drugega deželnega jezika. V četrtem razredu postane nemščina učni jezik, vse dokler traja obvezno šolanje, vendar ostane slovenščina učni jezik v 4. razredu štiri ure in v naslednjih razredih tri ure na teden. Verouk je izključno v materinščini.«³⁶

10. Avstrijski vladni načrt za nov manjšinski šolski zakon na Koroškem, z dne 11. septembra 1957, je predvidel razveljavljenje uredbe iz l. 1945 s posebno ustavno določbo (paragraf 32) in jo je torej priznal kot ustavno veljavno. Tudi v pojasnjevalnih pripombah vlade k zakonskemu osnutku je bilo izrecno poudarjeno, da je uredbo iz l. 1945 »z vidika avstrijske zvezne ustave mogoče spremeniti samo z zakonom.«³⁷

11. Uredba o dvojezičnem šolstvu je bila odpravljena z *ustavno* določbo zakona, ki jo je avstrijski parlament sprejel s kvalificirano dv tretjinsko večino 19. marca 1959 (Čl. 35). Zakaj je bilo treba uredbo o dvojezičnih šolah iz l. 1945 razveljaviti z ustavno določbo, je pojasnil šolski pododbor avstrijskega parlamenta v svojem poročilu k zakonskemu predlogu: »Razveljavljenje šolske jezikovne uredbe iz 1945. leta, ki je predvideno v paragrafu 35, prav tako zahteva ustavno določbo zaradi v njej vsebovanega prepletanja zveznih in deželnih kompetenc.«³⁸

Vsi navedeni uradni avstrijski dokumenti in stališča avstrijske vlade dokazujejo, da uredba o dvojezičnih šolah iz l. 1945 in vse ugodnosti, ki jih je slovenska manjšina po njej uživala, niso bile v trenutku sklenitve državne pogodbe samo »upoštevani fakt«, marveč *ustavno veljavna norma zakonskega značaja, ki jo je bilo moč spremeniti samo s paktiranim*

³⁵ Kärntner Landeszeitung, 18. december 1953, št. 49, str. 1.

³⁶ Dokumentacija OZN, E/CN. 4/Sub. 2/L. 92/Add. 32, str. 14.

³⁷ 288 der Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Nationalrates, VIII. G. P. 11. IX. 1957, str. 8 in 9.

³⁸ 655 der Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Nationalrates VIII. G.P., 19. marca 1959.

zakonom zveznega in deželnega parlamenta. Nezakonitost in protiustavnost odloka deželnega šolskega sveta, z dne 22. septembra 1958, je nedvomna. Dosedanja avstrijska izvedbena zakonodaja na osnovi čl. 7 avstrijske državne pogodbe pa te in druge zakonite ugodnosti slovenske manjšine ni upoštevala in jih je radikalno zožila.

VI.

Določila državne pogodbe o manjšinskih pravicah so eo ipso določila za *zaščito* manjšine in tudi avstrijska pravna literatura jih kot take označuje (Minderheitenschutzbestimmungen) tako n. pr. pojasnilne pripombe k državni pogodbi, ki jih je avstrijska vlada 21. maja 1955 predložila parlamentu ob pregledu za ratifikacijo (Priloga 8). Zaščitne določbe, sprejete z nalogo ugotoviti pravice manjšine, se ne morejo tolmačiti kot pooblastilo za poslabšanje položaja prizadete manjšine, marveč, morajo po svojem osnovnem namenu učinkovati *v korist* manjšine. To načelo, brez katerega bi meddržavnopravno stimulirana manjšinska zaščita sploh izgubila svoj smisel, sprejema kot samo po sebi umevno tudi pravna komisija Evropskega sveta v svojem poročilu o položaju nacionalnih manjšin v Evropi, ki ga je predložila 14. septembra 1959.³⁹ V tem poročilu opozarja, da avstrijske oblasti v zvezi s čl. 7 državne pogodbe »še niso sprejele vseh zakonskih ukrepov *v korist* slovenske in hrvaške manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem.« Možnost, da bi določbe državne pogodbe o pravicah manjšine bile aplicirane *v njeno škodo*, niti od daleč ne dopušča, saj bi to pomenilo absurd, contradictio in adjecto. In vendar...

Avstrijska država je v odnosu do slovenske manjšine na Koroškem storila ravno takšno absurdno, deklariranemu namenu v osnovi kontradiktorno dejanje. Svojo obveznost, da z izvedbo čl. 7 državne pogodbe *zaščiti* manjšino, je uporabila za to, da je pravice, ki jih je manjšina dotlej zakonito uživala, bistveno okrnila.

Dejstvo je, da se je na Koroškem splošni položaj slovenske etnične manjšine kot celote, posebno še položaj slovenskega jezika v obvezni šoli in v sodstvu bistveno poslabšal z obema izvedbenima zakonoma, sprejetima 19. marca 1959. Navedli bomo samo tri najbolj očitna dejstva.^{39a}

a) V šolskem letu 1948/49 je po podatkih avstrijskih oblasti na koroških obveznih šolah bilo 6733 učencev s slovenskim maternim jezikom, katerim je bil v sistemu dvojezičnega šolstva zajamčen pouk v tem jeziku, četudi le v skromni meri. Po sprejetju novega šolskega sistema je v šolskem letu 1958/59, ko je število učencev s slovenskim materinskim jezikom bilo približno enako, je bilo slovenskega pouka deležno samo 2399 ali 35 % teh učencev. Ustvarjen je bil torej sistem, v katerem je bilo najmanj 65

³⁹ Dokument Evropskega sveta št. 1002.

^{39a} Glej tudi noto jugoslovanske vlade Avstriji z dne 4. X. 1958 (Borba, 5. X. 1958).

odstotkom otrok s slovensko materinščino dejansko onemogočeno šolanje v njihovem jeziku (v resnici še več, ker so avstrijski podatki o številu slovenskih otrok mnogo prenizki).

b) Z novim zakonom o slovenskem jeziku na sodiščih, je bila teritorialno zožena veljavnost slovenščine kot uradnega jezika od dosedanjih devet sodnih okrajev s slovenskim in mešanim prebivalstvom na samo še tri sodne okraje. Celo po mnogo prenizkih podatkih avstrijskega ljudskega štetja iz l. 1951 je zdaj še samo 13 200 ljudem s slovenskim občevelnim jezikom priznan ta jezik kot uradni jezik na sodišču, medtem ko je ostalim 28 000, ki so tudi kompaktno in avtohtono naseljeni, uživanje te pravice onemogočeno.

c) Namesto dosedaj veljavnega stabilnega sistema manjšinske zaščite na vsem tradicionalnem območju naseljenosti slovenskega prebivalstva, je bil uveden princip labilnosti, po katerem etnična dejstva izgube vsako veljavo, po katerem je obstoj manjšine principialno dvomljiv in po katerem manjšina lahko tudi izgine. Novi sistem manjšine ne obravnava več kot prebivalstvo z določenimi etničnimi in zgodovinskimi karakteristikami in s področjem avtohtone naseljenosti, ki je kot celota predmet zaščite in nosilec posebnih pravic, marveč kot vrsto ne pobležje kvalificiranih posameznikov, ki lahko v določenih pogojih dosežejo priznanje nekaterih posebnih pravic, ali pa tudi ne. Prisotnost manjšine se na področju njene avtohtone naseljenosti zdaj tretira kot izjema in ne več kot pravilo.

Takšno drastično poslabšanje položaja slovenske manjšine na Koroškem ob izvedbi čl. 7 državne pogodbe predstavlja tiste vrste vsiljevanja sveže diskriminacije etnični skupini, ki po Lauterpachtu pomeni nedvomno kršitev določb Splošne deklaracije človekovih pravic⁴⁰. Nastalo je zaradi tega, ker sta avstrijska politika in zakonodaja čl. 7 državne pogodbe interpretirali in izvedli na način, ki pomeni očitno kršenje načela »bona fides«, tega osnovnega pravila za izvajanje meddržavnih pogodb, ki so ga obvezno sprejele vse članice OZN.⁴¹

VII.

Državna pogodba varuje posebne pravice slovenskega prebivalstva na Koroškem na ozemlju, na katerem prebiva samo ali pomešano s prebivalstvom nemškega jezika (čl. 7, odstavek 3). Znano je, da niti v zgodovini niti danes meje upravnih in sodnih okrajev nikoli niso bile prilagojene etnični strukturi dežele, čeprav tvori ozemlje, na katerem živi slovensko prebivalstvo, zemljepisno nepretrgano celoto. Narodnostna meja je bila že v avstroogrski monarhiji, z izjemo velikovškega političnega okraja, povsod presekana z mejami upravnih političnih okrajev tako, da je sicer kontinuirano področje s slovenskim prebivalstvom bilo razparcelirano in

⁴⁰ Prim.: H. Lauterpacht, *International Law and Human Rights*, New York, F. Praeger, 1950, str. 153.

⁴¹ Ustanovna listina Združenih narodov, čl. 2.

posamezno dodeljeno političnim okrajem z nemškimi prebivalstvom na tak način, da so Slovenci bili v njih v manjšini (politični okraji Šmohor, Beljak, Celovec-okolica in Wolfsberg). V tem se je Koroška že tedaj bistveno razlikovala od sosednje Štajerske, kjer se je razmejitev političnih okrajev v glavnem krila z narodnostno mejo. V tej okoliščini je že vedno bila ena izmed poglavitnih ovir za enakopravnost slovenskega prebivalstva v tej narodnostno dvojni deželi. S takšno upravno politično tradicijo, ki je vzvod za krepitev dominantnega položaja nemškega elementa, ni pretrgala niti prva niti druga avstrijska republika. Dvakrat pa je v zgodovini strnjnost področja slovenske naselitve vendarle tudi formalno-pravno prišlo do izraza, ne glede na upravno-politične meje. Prvič v st.-germanski mirovni pogodbi, ko je bilo z etničnega vidika določeno plebiscitno ozemlje (vendar brez nekaterih delov, katerih državna pripadnost je bila odločena že pred plebiscitom — spodnja Ziljska dolina, Kanalska dolina, občina Jezersko in Mežiška dolina s Sp. Dravogradom). Drugič pa leta 1945 z uredbo o dvojezičnih šolah, ki je taksativno naštel, z etničnega vidika, in ne glede na upravne politične okraje, 64 občin, kjer bi naj dvojezične šole bile ustanovljene. Vse te občine leže popolnoma strnjeno, brez kakršne koli prekinitve ali enklave, in zajemajo v glavnem celotno področje, kjer slovensko prebivalstvo živi še danes v večjem ali manjšem odstotku.

Sestavljalci uredbe o dvojezičnem šolstvu so se oprli na podatke zadnjega ljudskega štetja prebivalstva na Koroškem, ki ima v narodnostnem pogledu še vsaj v minimalni meri značaj znanstvenosti. To je štetje iz l. 1910, ki je ugotavljalo občevalni jezik prebivalstva⁴². V uredbi o dvojezičnih šolah so upošteevane vse občine, kjer je to štetje ugotovilo vsaj 10 % prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom, ali z drugimi besedami, v nobeni izmed občin, v katerih uredba iz l. 1945 uvaža dvojezične šole, se ni izkazalo pri štetju 1910 manj kot 10 % prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom. Vendar je občin s tem minimalnim odstotkom (10 do 20%) samo šest, vse ostale, to je 58 občin, so izkazale nad 20% slovenskega občevalnega jezika. Popolnoma slovenskih občin, s 100 do 90 % slovenskega občevalnega jezika, je med njimi 22, od 90 do 80 % jih je 10, od 80 do 50 % pa 16. Občin, v katerih je slovenski občevalni jezik bil v večini, je torej 48 od 64, kar vsekakor priča, da so *dvojezične šole bile uvedene na področju, ki je skoraj v celoti izkazalo svoj pretežno slovenski značaj*. Ni šlo torej za kakšno izredno koncesijo slovenskemu prebivalstvu, ki bi nalagala pretirano velika bremena nemškemu delu, marveč le za demokratično priznanje naravnih potreb in pravic ljudi slovenskega jezika na

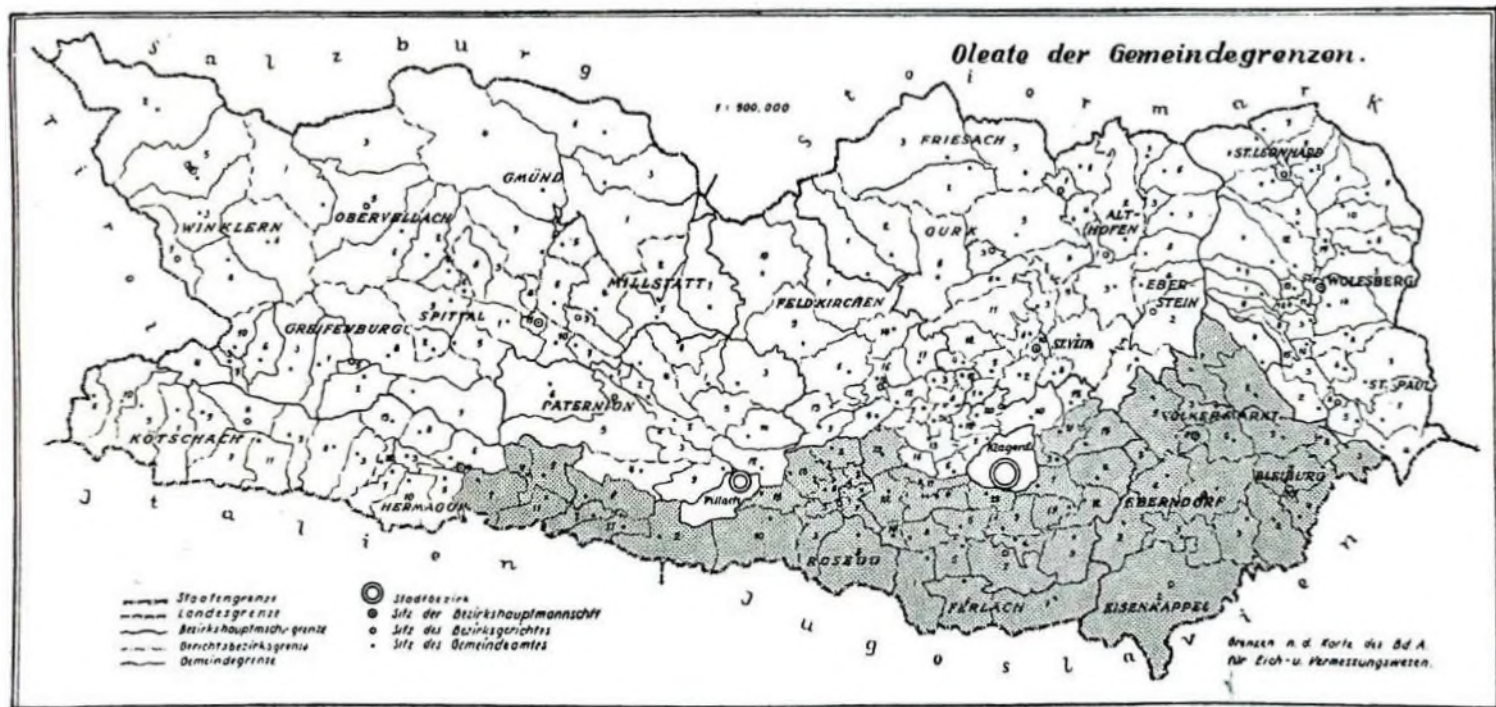
⁴² Tukaj se ne spuščamo v razpravljanje o tem, da je kriterij občevalnega jezika že tedaj številčna sorazmerja močno spreminjal na škodo manjšine, posebno v mestih in industrijskih središčih in da bi ugotavljanje materinščine dalo gotovo precej drugačno, za Slovence ugodnejšo sliko (prim.: Grafenauer, o. c.). Da tudi štetju iz l. 1951 ne moremo priznati značaja znanstvene objektivnosti ne po metodi, še manj po izvedbi, je dokazala analiza v članku dr. V. Klemenčiča v pričujočem zborniku.

njihovem podedovanem področju⁴³. To dejstvo se očitno zrcali tudi v diktaciji uredbe o dvojezičnem šolstvu iz l. 1945, ki pravi, da bodi pouk na prvih treh stopnjah načeloma v materinščini, na četrti stopnji pa naj sledi prehod na nemški učni jezik. Samo tako je tudi mogoče razumeti, zakaj je koroški deželni šolski svet v svojem odloku od 9. novembra 1945 poudaril voljo zakonodajalca, da hoče z uvedbo dvojezičnih šol »prispevati k popravi krivice, ki je bila prizadejana koroškim Slovincem v nacionalsocialističnem času.« (Priloga 2.)

Razumljivo, da so koroški Slovenci potem, ko je državna pogodba stopila v veljavo, pričakovali, da bodo manjšinske zaščitne določbe samo po sebi umevno veljale na istem področju, katero je že definirala uredba o dvojezičnem šolstvu. To rešitev so smatrali za najbolj ustrezno in tudi najbolj smotrno v prizadevanju, da bi možnost trenj pri izvajanju zaščitnih določb že v naprej kar najbolj eliminirali. Zato sta obe osrednji organizaciji Slovencev v spomenici zvezni vladi od 11. oktobra 1955 ugotovili: »Pod ozemljem s slovenskim ali mešanim prebivalstvom razumemo teritorij, ki je označen v odredbi o dvojezičnih šolah iz leta 1945, z vključenimi upravnimi, sodnimi, samoupravnimi in drugimi uradi v Celovcu, Beljaku in Šmohoru, ki so pristojni za imenovano ozemlje.« Nedvomno je to bila zgodovinsko, pravno in stvarno utemeljena teritorialna osnova izvajanja manjšinskih določil državne pogodbe na Koroškem. Žal pa se je avstrijska zakonodaja in uprava postavila na čisto drugačno, prav čudno izhodišče: področje, na katerem biva manjšina, o kateri govori državna pogodba, ni znano in ga je treba šele ugotoviti s tem, da se najprej ugotovi, kateri del prebivalstva je treba smatrati za manjšino!

Avstrijski parlament je 19. marca 1959 obenem z zakonom o manjšinskem šolstvu in uporabi slovenščine na sodiščih sprejel sklep, v katerem poziva zvezno vlado, naj najpozneje do 30. junija 1960 predloži parlamentu načrt zakona o splošnem ugotavljanju manjšine. (Priloga 12.) Na tem bodočem zakonu temeljita tudi oba že sprejeta manjšinska zakona. Paragraf 10. zakona o manjšinskih šolah na Koroškem pravi v svojem prvem odstavku: »V katerih krajih se bodo ustanovile ljudske in glavne šole, ki prihajajo posebej v poštev za slovensko manjšino, bo določeno na osnovi podatkov, ki jih bo dalo uradno ugotavljanje manjšine.« – Paragraf 1. zakona o slovenščini kot uradnem jeziku na koroških sodiščih pa pravi: »Sodišča, pri katerih je slovenski jezik dopuščen na Koroškem na osnovi državne pogodbe od 15. maja 1955 BGBI. Nr. 152, o obnovitvi neodvisne in demokratične Avstrije, bodo določena na osnovi splošnega ugotavljanja

⁴³ Tudi sodobnemu avstrijskemu gledanju na manjšinsko zaščito, seveda v južnotirolskem vprašanju, se zdi normalno, da je treba upoštevati tudi etnična dejstva pred prvo svetovno vojno. Dr. Gschnitzer, danes državni sekretar v avstrijskem zunanjem ministrstvu za tirolske zadeve, je 17. marca 1956 v Linzu na občnem zboru protirolske organizacije »Berg-Isel-Bund« dejal: »Die Wiederherstellung des nationalen Status quo von 1918 sei ein nationaler Rückstellungsanspruch Oesterreichs. Ist Südtirol erst wieder ein deutsches Land, wird wieder Friede einkehren.« (»Die Presse«, 18. marca 1956 in »Volkszeitung« istega datuma.)

Ozemlje dvojezičnih šol na Koroškem po uredbi z dne 31. oktobra 1945

manjšine, katero naj predpiše zvezni zakon.« (Podčrtal J. P.) V sklepu parlamenta je mimo tega še rečeno, da bodo rezultati ugotavljanja manjšine tvorili tudi podlago za teritorialno izvajanje zakona o uporabi slovenskega jezika v uradih na Koroškem.

Državna pogodba ne določa, da bi bilo treba manjšino za izvedbo čl. 7 še posebej ugotavljati. Tudi ne določa kakega minimalnega odstotka, ki bi moral biti dosežen v prizadeti administrativni enoti, da bi se tam priznal obstoj slovenskega prebivalstva. Kakor bomo pozneje videli (glej pojasnilo v pripombi 59 pod črto), je bila klavzula o minimalnem odstotku manjšine namenoma opuščena zato, ker je področje, na katerem biva slovensko prebivalstvo samo ali skupaj z nemškim, sestavljalcem pogodbe bilo znano in ker so slovenski značaj tega prebivalstva na tem znanem področju hoteli trajno zaščititi. Klavzula o minimalnem odstotku, potrebnem za priznanje obstoja manjšine, je upravičena samo v primeru, če področje manjšine še ni znano oziroma, če gre za neavtohtone manjšine, ki nastajajo zaradi močnih migracij prebivalstva. Pri avtohtonih manjšinah z znanim tradicionalnim naselitvenim področjem klavzula o minimalnem odstotku ni upravičena, še posebno, če naj bo manjšinska zaščita usmerjena k ohranitvi etničnega značaja prebivalstva, kajti sicer bi ta zaščita bila vedno le pogojna in načeloma netrajna. Klavzula o minimalnem odstotku bi pomenila vzpodbudo asimilatorskim silam in kažipot za postopno izrivanje manjšine. Naj omenimo samo primer avstrijsko-italijanske pogodbe o Južnem Tirolu iz leta 1946, ki zato, ker je namenjena ohranitvi etničnega značaja tega ozemlja, tudi ne vsebuje klavzule o minimalnem odstotku manjšine.^{43a}

Še celo pa državna pogodba ne zahteva, da bi bilo treba manjšino ugotavljati le na osnovi izjave posameznega državljana, brez zveze ali celo v nasprotju z drugimi znaki etnične pripadnosti, kakor to želijo doseči vsi doslej znani avstrijski zakonski osnutki, opirajoč se izključno na personalno načelo, kakor da bi šlo za politično gibanje, ne pa za naravno družbeno skupnost. Izključno uveljavljanje personalnega principa v manjšinskih zaščitnih zakonih, kot je to v avstrijski zakonodaji glede Koroške, je neupravičeno in neumestno, ker manjšine ne upošteva kot naravne družbene skupnosti, avtohtone na njenem področju. Takšno absolutizir-

^{43a} Zanimivo je, kako to stran pariške pogodbe komentira avstrijski izvedenec za manjšinsko pravo Veiter: »Pod oznako ‚dvojezičen‘ je v smislu pariške pogodbe mogoče razumeti samo takšen kraj, v katerem je ustrezen del avtohtonega, domačega prebivalstva dne 5. IX. 1946 (datum podpisa pariške pogodbe, op. pis.) govoril nemški občevalni jezik. — Omejitev na določen odstotek ni bila stipulirana. Ker lahko kot ‚lingua parlata‘ po italijanskih pravnih predpisih glede popisovanja prebivalstva kakor tudi po splošni jezikovni rabi razumemo samo jezik, ki ga ljudje govore v nekem kraju izven družine z vsaj še eno družino v vsakdanjem občevalnem jeziku, bo treba pač kot minimalno mero za dvojezičnost vzeti obstoj vsaj dveh družin ali posestnikov s tem občevalnim jezikom na dan 5. IX. 1946. Poznejše spremembe tega razmerja ne morejo več spremeniti ozemlja ‚Južnega Tirola‘.« (Podčrtal J. P.) (Theodor Veiter, Die Südtiroler Autonomie im Lichte des Völkerrechtes der Gegenwart, Festschrift für K. G. Hugelmann, Aalen 1959, str. 677—678.)

ranje personalnega principa izdvaja posameznika iz skupnosti, kateri po naravi pripada in svojevoljno trga dejansko vzajemno povezanost v pravicah in dolžnostih med obema, jemlje posamezniku tisto varnost poedinca v stabilnem krogu interesnih vrstnikov, ki je med razlogi obstoja take družbene skupnosti kot je narodna. Izključno upoštevanje personalnega principa je nasprotno celo stališču Avstrije same v primeru Južnega Tirola, kjer Dunaj vztrajno poudarja potrebo kolektivne zaščite tamkajšnje narodne manjšine kot celote. Spoznanje o dialektični povezanosti med pravicami posameznika in med njegovo dolžnostjo, da to pravico tudi uveljavlja, kolikor gre za interese skupnosti, kateri pripada, se je uveljavilo tudi v modernem pravnem obravnavanju človekovih pravic v okviru OZN. Značilno za to moderno obravnavanje je, da je storilo korak naprej od čisto formalne enakosti državljanov pred zakonom v starem liberalističnem duhu in da poudarja tako potrebo ustvarjanja splošnih pogojev v družbi, da bo posameznik svoje pravice lahko užival, obenem pa tudi dolžnost posameznika, da svoje pravice res uveljavi; ker to je v korist drugih posameznikov, da tudi oni te pravice lažje uveljavijo, in pa v korist skupnosti, kateri posameznik pripada. Ta pogled je izražen v obeh uvodnih odstavkih k načrtoma konvencij o državljanskih in političnih pravicah in pa o gospodarskih, socialnih in kulturnih pravicah, ki ju je izdelala Komisija OZN za človekove pravice. Obe preambuli namreč ugotavljata, da posameznik ni samo upravičen uveljavljati svoje pravice, marveč, da je zaradi dolžnosti do drugih posameznikov in do skupnosti, kateri pripada, tudi dolžan prizadevati si za splošno uveljavljanje in spoštovanje pravic, priznanih v konvencijah. Seveda to lahko stori le tedaj, če te pravice najprej zahteva tudi za svojo osebo. Posamezniku se v sodobni družbi obenem s pravico nalaga tudi dolžnost to pravico uveljavljati, zakonodajalec pa mora to dolžnost upoštevati. To velja tudi in še posebno za pravice manjšin, ki v načrtu konvencije (čl. 25 in 26) nastopajo kot pravice posameznika in kot pravice skupnosti manjšine.^{43b}

To so zaključki, ki jih daje besedilo državne pogodbe in ki so potrjeni s tistim, kar člen 7 pove pozitivnega o pojmu manjšina. *Ta člen namreč govori o manjšini kot objektivno dani, kvalificirani etnični skupini prebivalstva s stalnim področjem naseljenosti.* Predvsem govori v tretjem odstavku o »slovenskem prebivalstvu« na Koroškem (in seveda tudi na Štajerskem, oz. hrvaškem prebivalstvu na Gradiščanskem), pri čemer sta obe besedi po svojem pomenu nedvoumni. Izraz »prebivalstvo« ni vezan na pojem političnega ali kakršnega koli drugačnega hotenja, marveč na dejstvo prebivanja. (Pripadniki določenega političnega gibanja še ne tvorijo »prebivalstvo«). Opredelitev »slovensko« pa je v etnologiji že zdavnaj jasna. Da gre v prvi vrsti za takšno faktično, etnološko opredelitev slovenskega prebivalstva, dokazujejo še druge zahteve čl. 7. Prvi odstavek postavlja kot lastnost manjšine, da ima svoj

^{43b} Draft International Covenants on Human Rights, United Nations Review, Vol. 1, No. 7, January, 1955.

lasten slovenski jezik (»tisk v svojem lastnem jeziku«). Peti odstavek štiti značaj manjšinskega prebivalstva (prepoveduje dejavnost, ki hoče slovenskemu prebivalstvu odvzeti »njegov značaj«), pri čemer vemo, da pojem »značaj« opredeljuje nekaj faktičnega, ne pa nekaj, kar je posledica izjave. To »slovensko prebivalstvo« mora biti zvezano tudi s svojo lastno tradicionalno kulturo in s svojim naselitvenim področjem, saj govori tretji odstavek o pravici na javno označbo krajevnih imen v nemškem in slovenskem jeziku. Samo po sebi razumljivo morajo takšna krajevna imena med prebivalstvom tradicionalno obstajati, kar je mogoče samo pri avtohtonem prebivalstvu s svojo lastno jezikovno in zgodovinsko družbeno tradicijo na prizadetem področju. Postulat splošnega spoznanja je, da krajevna imena niso prevedljiva, ker so po svojem značaju tradicionalna (razen seveda, če jih oblast preprosto ne ustvari in ne predpiše).

Do enakega zaključka kot tekstna analiza čl. 7, glede pojma manjšine, nas pripelje tudi razčlemba pomena volje pogodbenih partnerjev, kakor jo, kot je bilo na začetku omenjeno, priporoča prof. Ermacora. Ponatiskujemo tukaj odlomek iz študije, objavljene v koroškem »Slovenskem vestniku«, ki razčlenjuje to voljo iz objavljenega gradiva o nastanku določb čl. 7 državne pogodbe.⁴⁴

* * *

Znano je, da je v razpravah namestnikov štirih zunanjih ministrov velikih sil o čl. 7 avstrijske državne pogodbe, v juliju in avgustu 1949, eno izmed prvih spornih vprašanj bil sam izraz »manjšina«. V obravnavi sta bila dva predloga za besedilo člena o manjšinskih pravicah, angleški in sovjetski. V angleškem predlogu se je začetek prvega odstavka glasil: »Avstrijski državljani slovenski in hrvaški govoreče manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem naj imajo enake pravice... itd. itd.« (»Volkszeitung«, 17. avgusta 1949, št. 186, str. 2). — Sovjetski predlog istega odstavka pa je bil: »Slovenska in hrvaška manjšina na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem uživata enake pravice... itd. itd.« (»Volkszeitung«, 5. julij 1949, št. 150, str. 1). Ta navidezno majhna razlika v obeh formulacijah pa je bila izraz dveh različnih pojmovanj, kdo tvori manjšino. To razliko pojasnjuje poročilo agencij AFP in ACA o seji namestnikov ministrov dne 16. avgusta 1949: »Ta (t. j. angleški) predlog se razlikuje od analognega sovjetskega načrta v tem, ker hoče, da bi zadevne pravice pripadale avstrijskim državljanom slovenskega in hrvaškega jezika, medtem ko hočejo Rusi vse te pravice razširiti na vse osebe slovenskega in hrvaškega porekla, ne glede na to, kateri občevalni jezik govore.« (»Die Neue Zeit«, 17. avgust 1949, št. 186, str. 1.)

Iz navedenega jasno izhaja troje:

(a) da so zahodni predstavniki, ki so vsi podpirali angleški predlog, pod pojmom »manjšina« razumeli ljudi na prizadetem ozemlju, ki govorijo slovenski oziroma hrvaški jezik,

⁴⁴ Minderheit, Volksbefragung und Staatsvertrag, »Slovenski vestnik«, 26. II. 1960, št. 9 in 4. III. 1960, št. 10.

b) da je sovjetski predstavnik ta pojem tolmačil širše, in sicer, da je imel v mislih vse ljudi slovenskega oziroma hrvaškega porekla, čeprav že ne bi več govorili slovenskega oziroma hrvaškega jezika,

c) da so predstavniki vseh štirih velikih sil bili soglasni v tem, da se manjšina definira kot objektivno dana skupina ljudi (jezik oziroma poreklo) in da nihče izmed njih ni imel v mislih izključno subjektivno merilo izpovedi.

Ta zaključek potrjujejo tudi še drugi momenti iz večdnevnega razpravljanja o tem vprašanju na omenjeni konferenci. Oba glavna govornika, angleški in sovjetski predstavnik, sta vsak svoje pojmovanje hotela še določneje opredeliti s tem, da sta priporočala uporabo terminov »jezikovna manjšina« (angleški) in »nacionalna manjšina« (sovjetski), pri čemer so enačili pojem »etnična« in »nacionalna«. 17. avgusta 1949 je dejal sovjetski predstavnik Zarubin o angleškem predlogu: »... britanski načrt se ne drži sklepov sveta zunanjih ministrov in sloni na jezikovnih manjšinah, medtem ko obravnava sovjetski načrt etnično stran manjšinskega problema.« Ameriški delegat Reber je ugovarjal sovjetskemu predlogu: »... delegati nimajo namena dati Hrvatom in Slovencem poseben nacionalni status. Te manjšine se od drugih avstrijskih državljanov razlikujejo po svojem jeziku...« Reber je pod »nacionalni status« očitno razumel poseben državljanski položaj, t. j. politično avtonomijo, v skladu z ameriškim enačenjem besed »nation« in država. To potrjuje tudi stališče francoskega delegata Berthelota, ki je v tej debati dejal: »Delegati pa nočejo ustvariti države v državi, kakor to očitno namerava Rusija.« Britanski delegat Mallet pa je govoril Zarubinu: »... da v komuniqueju (sveta zunanjih ministrov) ni rečeno, ali gre pri Hrvatih in Slovencih za jezikovno ali etnično manjšino, marveč da je jasno, da gre tu za jezikovno.« (Vsi štirje citati po »Volkszeitung«, 13. avgusta 1949, št. 187, str. 1.) Zahodni delegati pa so se kmalu lahko prepričali, da tudi sovjetski delegat nima v mislih politične avtonomije manjšine, da z adjektivom »nacionalni« ne misli reči »državni« kot bi se to dalo v angleščini in francoščini razumeti, marveč da misli zgolj na različne narodnosti. Zarubin je namreč opozarjal, da bi terminus »jezikovna manjšina« pomenil poslabšanje v primerjavi s položajem po st. germainski pogodbi, ki je Slovence in Hrvate že označevala kot nacionalne manjšine. Istočasno je zagotavljal: »Sovjetska delegacija ne želi nikake slovensko-hrvaške države v avstrijski državi, niti ne posebnega statusa za te manjšine, kar bi pomenilo nevarnost za Avstrijo.« Spričo teh pojasnil so zahodni predstavniki umaknili svojo formulacijo in se na poseben način prilagodili sovjetski: »Pri prvem odstavku je Reber po določenih načelnih izjavah izrazil pripravljenost opustiti besedo »jezikovne« pred »manjšine«, če so namestniki ministrov sporazumni v tem, da naj bodo v ruskem besedilu omenjene nacionalne manjšine povsod tam, kjer angleško in francosko besedilo govori preprosto o manjšinah.« (Oba citata po »Volkszeitung«, 19. avgusta, št. 188, str. 1.) Ta ameriški predlog je pozneje tudi obveljal in tako je prišlo do na prvi pogled nenavadnega dejstva, da angleški in francoski tekst državne pogodbe

govorita o pravicah slovenske in hrvaške manjšine (Rights of the Slovene and Croat Minorities, oziroma Droits des minorités slovène et croate), rusko besedilo pa o pravicah slovenske in hrvaške nacionalne manjšine (Prava slovenskogo i horvatskogo nacional'nyh menšinstv) (Bundesgesetzblatt für die Republik Oesterreich, 30. julija 1955, Stück 39). — Če so torej zahodne sile opustile izraz »avstrijski državljani slovenski in hrvaški govoreče manjšine« in ga nadomestile s preprostejšim »avstrijski državljani slovenske in hrvaške manjšine«, potem to nikakor ne pomeni, da so odstopili od svojega prvotnega mnenja, da se manjšina razločuje po objektivnem kriteriju jezika in da so hoteli odpreti vrata zgolj voluntarističnim, izpovednim tolmačenjem, *marveč narobe, približali so se znanemu sovjetskemu definiranju manjšine po objektivnih kriterijih*, ko so dobili zagotovilo, da to ne bo mogoče tolmačiti kot izvor za posebne politične avtonomne pravice manjšine! O tem priča celo tedanji avstrijski zunanji minister Gruber v svoji knjigi: »Nismo smeli dopustiti, da bi notranja struktura dvojezičnega ozemlja bila s pomočjo teritorialne avtonomije tako razrahljana, da bi ne bili več sposobni to področje obvladati in braniti. Zaradi tega je bilo treba posebno paziti na določbe člena 5B (poznejšega čl. 7), v katerih bi naj bile opisane pravice manjšine. Bili smo pripravljeni priznati jezikovne in kulturne pravice manjšine; kljub temu pa smo morali paziti, da ne bi člen o mejah bil praktično razveljavljen.« In dalje: »Naša londonska delegacija je zahtevala vsak dan odločitve, ali naj pristane na to ali ono besedilo. Pri tem je šlo pogostoma za take zelo zamotane zadeve kot je manjšinska zaščita na Koroškem...« (Karl Gruber, Zwischen Befreiung und Freiheit, Wien 1953, str. 215 in 217). Avstrijsko zunanje ministrstvo je torej o vsem bilo sproti informirano, je tudi dalo pristanek na vsako posamezno formulacijo ob polnem poznanju njene vsebine. Zato je gotovo neumestno, da danes avstrijska oblast postopa nasprotno pozitivnim določbam državne pogodbe in izkrivlja njihov duh in namen, ko uzakonjuje ugotavljanje manjšine kot pogoj za izvajanje teh določb in ko daje pojmu manjšine vsebino, ki nasprotuje državni pogodbi.

* * *

Kakšen praktičen pomen za manjšino bi naj imele določbe o njenem ugotavljanju po namenu avstrijskega zakonodajalca, postane jasno, če pogledamo metodo, ki jo je Avstrija uporabila v povojnih letih, da bi sistematično vzbudila dvom v obstoj slovenske manjšine kot take in da bi ta dvom tudi politično izkoristila.

Kot rečeno, se je uredba iz l. 1945 o dvojezičnem šolstvu naslonila na zadnje kolikor toliko objektivno ljudsko štetje, t. j. iz leta 1910. Avtorjem uredbe je bilo pač jasno, da poznejša avstrijska štetja ne morejo biti podlaga za ugotovitev etnične strukture Južne Koroške. Neuporabnost poznejših avstrijskih štetij se je najočitneje pokazala leta 1939, ko je celo nacistični režim pri svojem štetju na Koroškem ugotovil znatno več Slo-

vencev kot pa je to bilo pri štetjih avstrijske republike. (Avstrijsko štetje l. 1923 — 36 213 in l. 1934 — 26 128 Slovencev, nacistično štetje l. 1939 — 45 000 Slovencev.)

Po vojni Avstrija sprva ni sistematično izvedla štetja, ki bi ugotavljalo materinščino ali pa vsaj občevalni jezik prebivalstva. Pač pa se je za praktične potrebe, posebno za potrebe šolstva, odločila za to, da je vsako leto pri rednih statističnih podatkih, ki so jih dajali posamezni šolski voditelji za svoje šolske okoliše, anketirala tudi materinščino učencev. Zanimivo je, da je statistični urad te podatke objavil prvič leta 1948/49, torej v času, ko je bilo že skoraj popolnoma zanesljivo, da je mejno vprašanje praktično rešeno.

Kriterij za ugotavljanje materinščine šolarjev v letu 1948/49 sicer ni bil objavljen, vendar je zelo verjetno tedaj veljalo podobno pravilo, kakršnega so v poznejših letih uporabljali pri šolski statistiki. Za podobno statistično anketo v letu 1951/52 je odlok št. 59 deželnega šolskega sveta (10. september 1951, Z. 11. 557/Lschr.) dal šolskim vodstvom, v smislu odloka zveznega prosvetnega ministrstva, z dne 13. avgusta 1951, Zl. 34. 842-IV/18, naslednje navodilo glede izpolnjevanja rubrike o materinščini: »Kot materinski jezik je treba zapisati občevalni jezik, ki je v rabi v družinskem krogu. Pri tem ne gre za ‚izjavo o kulturni pripadnosti‘, zaradi česar je treba učence, ki doma govorijo izključno ali pretežno slovenski, oziroma slovensko narečje (nekoč označevano kot »windisch«) zapisati v rubriko ‚materinski jezik slovenski‘. Razrednemu učitelju bo to večinoma znano brez posebnega izpraševanja.«⁴⁵ Gre torej za podatke, ki so jih o družinskem jeziku učenca dajali učitelji v glavnem po svoji vednosti, brez posebnega izpraševanja. Razume se, da je podatek bil odvisen od učiteljevega osebnega mnenja oziroma razpoloženja in ga nihče ni kontroliral, tako da ga je mogoče vzeti le kot spodnjo mejo števila otrok slovenskega materinskega jezika, ne pa kot maksimalno število.⁴⁷ Značilno za zmedo, ki ga je avstrijska statistika dotlej ustvarila s svojimi jezikovnimi merili, je za splošne pojme malo nenavadno opozorilo, da ne gre za »izjavo o kulturni pripadnosti«, marveč za družinski jezik, kar bi po samem pojmu materinščine pač moralo biti že jasno. Instrukтивно je tudi stališče, ki se ujema z znanstvenimi kriteriji in s stvarnim stanjem, da je »windisch« le zgodovinska nemška oznaka za slovensko koroško narečje in da ga je treba uvrstiti v kategorijo slovenskega jezika. Enako navodilo je bilo izdano še leta 1953, leta 1954 pa je sledilo opozorilo, da »ima otrok lahko samo en materinski jezik.«⁴⁶ Od leta 1956 dalje je popisovanje materinščine in objavljanje takih podatkov prenehalo. Po teh podatkih je bilo v šolskem letu 1948/49 na koroških dvojezičnih šolah skupno 6733 učencev s slovensko materinščino.⁴⁷ Če bi to število slovenskih otrok preračunali na sorazmerno

⁴⁵ Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten, Stück IX/X, Sept./Okt. 1951, str. 67.

⁴⁶ Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten, Stück IX/X, Sept./Okt. 1954, str. 62.

⁴⁷ Primerjaj: Janko Pleterski, Materinščina otrok in pouk na koroških osnovnih šolah, Zbornik Koroške, Ljubljana 1959, str. 116.

število vsega prebivalstva, bi dobili za ozemlje dvojezičnih šol na Koroškem približno 47 500 ljudi s slovensko materinščino. Torej še vedno mnogo manj kot pa so bile sodobne cenitve britanskih okupacijskih oblasti, ki so računale, da je na Koroškem okrog 60 000 Slovencev.^{47a} Pa vendar je tudi ta številka bila avstrijskim krogom previsoka, zato so se za popis prebivalstva, ki je bil izveden 1. junija 1951, odločili za čisto posebno metodo prikrivanja Slovencev.⁴⁸ Tudi to pot se avstrijska statistika na osnovi izkušenj, ki izvirajo še iz časov monarhije, ni odločila za ugotavljanje materinskega jezika prebivalstva, marveč za tako imenovani občevalni jezik (Umgangssprache). Znano je, da ta kriterij pripomore jeziku večine do še močnejšega izraza, medtem ko se jezik manjšine po njem statistično oslabi. Prav zaradi okoliščine je populacijska komisija ekonomsko socialnega sveta OZN na svoje III. zasedanju 10. do 25. maja 1948 izdelala priporočila vladam glede metod, ki naj bi jih statistične oblasti uporabljale pri popisih prebivalstva. Ta priporočila pravijo glede jezika: »Podatki o materinskem jeziku so na splošno bolj koristni kot drugi tipi podatkov o jeziku za analiziranje prebivalstva glede na etnično poreklo, čeprav niso zanesljivi kot merilo za dejanske jezikovne sposobnosti ljudi v času štetja. Materinski jezik se na splošno definira, v skladu s priporočilom populacijske komisije, kot jezik, ki so ga govorili v posameznikovem domu v času njegovega otroštva ali njegov bližnji ekvivalent, kot na primer jezik, ki so ga govorili posameznikovi starši ali katerega se je najprej naučil govoriti.« »Podatki o jeziku, ki ga posameznik na splošno govori (torej občevalni jezik, op. pis.), so manj primerni za ugotavljanje etničnih skupin od podatkov o materinskem jeziku, kajti številne osebe različnega jezikovnega izvora običajno uporabljajo glavni jezik dežele, v kateri prebivajo.« — »V primeru, da govore osebe več jezikov, mora klasifikacija v tabeli pokazati jezik, ki se največ uporablja doma.«⁴⁹ Tedanja navodila populacijske komisije so v jezikovnem pogledu popolnoma jasna in bi pomenila, da bi na Koroškem oziroma na vseh manjšinskih področjih Avstrije jezikovna statistika morala ugotavljati materinščino prebivalstva, če bi hotela dati pravilno sliko o etnični strukturi prebivalstva. Celó v primeru, da bi ugotavljala več jezikov, bi moral v statističnih tabelah predvsem obveljati jezik, ki ga ljudje uporabljajo doma, torej družinski jezik, ne pa jezik, ki ga uporabljajo v zunanjem občevanju. In to ne glede na okoliščino, ali je ta jezik naveden na prvem ali drugem mestu. Videli bomo, da je avstrijska statistika leta 1951 sprejela postopek, ki je bil popolnoma drugačen od teh priporočil,

^{47a} Report from the Select Committee on Estimates, Session 1945—46, London His Majesty's Stationary Office, str. 674.

⁴⁸ Primerjaj: Vladimir Klemenčič, Avstrijski popis prebivalstva l. 1951 in koroški Slovenci, Naši razgledi, 8. X. 1955, št. 19 in pa razprava istega avtorja v pričujočem zborniku.

⁴⁹ ST (SOA) Series A. Population studies, No. 4, Population census methods, Lake Success, New York, November 1949, str. 69—71.

Štetje leta 1951 ni ugotavljalo materinščine, marveč je ugotavljalo občevalni jezik. Celo pri tem je ob ugotavljanju oseb z dvema občevalnima jezikoma zanemarilo jezik, ki ga oseba govori doma in tega pri končni objavi ni upoštevalo.

Navodilo avstrijskega centralnega statističnega urada za popis l. 1951 za rubriko 14. hišne anketne pole o občevalnem jeziku se je glasilo: »Kot občevalni jezik je treba pri šteti osebi navesti tisti jezik, katerega se v navadnem življenju izključno ali pa vsaj pretežno poslužuje. V področjih, v katerih se govorijo praviloma dva ali pa več jezikov kot občevalni jezik, je treba navesti tisti jezik ali tiste jezike kot občevalni jezik, katerih se šteta oseba pretežno poslužuje. Pri otrocih, ki še ne znajo govoriti in pri nemih, je treba v rubriki 14. navesti tisti občevalni jezik, ki ga govore v njihovih družinah, če pa te družine ni, pa v njeni okolici.« Po formulaciji tega navodila je očitno, da občevalnega jezika ne gre zamenjavati z materinskim jezikom.

Novost pri štetju leta 1951 v primerjavi s prejšnjimi avstrijskimi štetji je okoliščina, da je štetje dalo možnost upoštevanja tudi dveh ali celo več občevalnih jezikov. Uradni komentar avstrijskega statističnega centralnega urada, ki je o štetju 1951 bil izdan nekaj let pozneje (1957), to okoliščino označuje tako-le: »Trebja je še poudariti, da je popis z možnostjo, da se navede več jezikov kot občevalni jezik, ustregel interesom manjšin.« (»Es sei noch hervorgehoben, dass durch die Möglichkeit, mehrere Sprachen als Umgangssprache anzuführen, den Interessen der Minderheiten entgegenkommen wurde.«⁵⁰ Z drugimi besedami, po tem tolmačenju, bi naj okoliščina, da so posamezne osebe lahko navajale dva ali pa več občevalnih jezikov pripomogla k temu, da bi manjšinski jezik prišel močneje do izraza v primerih, kjer gre za izrazito dvojezične osebe, oziroma kjer bi občevalni jezik preprečil, da bi dejanski manjšinski, t. j. materinski jezik, oseb prišel do izraza. To načelno stališče je gotovo pozitivno in ustreza stališču, ki ga je glede dvojezičnih oseb narodnostna statistika že prej poznala, posebno v Nemčiji pred prvo svetovno vojno.⁵¹

Kakor je vidno iz omenjene publikacije avstrijskega statističnega centralnega urada o organizaciji, tehniki in metodi štetja iz leta 1951, je to štetje pri občevalnih jezikih posebej upoštevalo naslednje jezike: nemški, hrvaški, madžarski, slovaški, slovenski, češki, drugi, neznani. Centralni statistični urad je tudi določil dežele, kjer se lahko navajata tudi po dva občevalna jezika, in sicer sta to bili Gradiščanska in Koroška. Na Gradiščanskem so upoštevali naslednje jezikovne kombinacije: poleg čisto nem-

⁵⁰ Organisation, Technik und Methodik der Volkszählung vom 1. Juni 1951, bearbeitet und herausgegeben vom Oesterreichischen Statistischen Zentralamt, Wien 1957, str. 63.

⁵¹ Pruska uradna statistika je na manjšinskih področjih vse dvojezične osebe prištela manjšini (prim. W. Winkler, Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten). Nemški statistični izvedenec Würzburger zahteva, da je treba postaviti splošno pravilo, da se pri dvojezičnih osebah kot materinski jezik šteje manjšinski jezik (Eugen Würzburger, Minderheitenstatistik, Deutsches Statistisches Zentralblatt 1926, s. 137—138).

škega, čisto hrvaškega in čisto madžarskega občevalnega jezika še nemško-hrvaški, nemški-madžarski, hrvaški-nemški, hrvaški-madžarski, madžarski-nemški, madžarski-hrvaški. Do tu je vse v redu. Ko pa pridemo do koroške dežele, pa zasledimo nekaj nenavadnega. Nenadoma namreč v jezikovnih kombinacijah opazimo jezik, ki ga nismo našli v oficialni koloni jezikov, ki jih štetje upošteva. Poleg resnično in notorno obstoječih obeh deželnih jezikov, namreč nemškega in slovenskega, najdemo tukaj še jezik prav posebne vrste »windisch«. Tako je štetje poleg resnično dvojezičnih kategorij »deutsch-slowenisch« oziroma »slowenisch-deutsch« upoštevalo še povsem svojevoljne kombinacije »deutsch-windisch«, »slowenisch-windisch«, »windisch-deutsch«, »windisch-slowenisch« poleg čistih »deutsch«, »slowenisch« in »windisch«. V jezikovnem pogledu je štetje na Koroškem iz leta 1951 nekaj prav posebnega in prvič v zgodovini uvaja nov jezik (»windisch«), ki v jezikoslovju in dejanskem stanju seveda ne pomeni nič drugega kot slovenski jezik oziroma koroško narečno obliko slovenskega jezika. Ne bomo tukaj podrobneje razpravljali o tem vprašanju.⁵² povsem jasno pa je, da bi štetje 1951, če bi z metodo ugotavljanja slovenskega narečja poleg še slovenskega knjižnega jezika res hotelo ustreči manjšini, to lahko storilo edino na ta način, da bi pri končnem obdelovanju statističnega gradiva obe kategoriji »slovenski« in »windisch« morali biti izenačeni. Anketiranje, oziroma registriranje slovenskega koroškega narečja, ločeno od slovenskega knjižnega jezika, bi imelo smisel edino tedaj, če bi popisovalci s tem hoteli upoštevati dejstvo, da velik del koroškega slovenskega prebivalstva doslej v šolah, ki so v bistvu bile nemške, ni imel priložnosti naučiti se svoje materinščine v knjižni obliki. Vrhu tega bi seveda končna obdelava in objava statističnih podatkov, ki dvojezičnosti ni več upoštevala, marveč je prebivalstvo delila samo na nemški in slovenski občevalni jezik, morala kajpak prišteti vse dvojezične osebe slovenski jezikovni skupini. To ne izhaja samo iz principa, ki ga je centralni statistični urad sprejel, namreč da naj bi dvojezičnost pomenila ugodnost manjšinam, marveč tudi iz dejanskega stanja na koroškem področju. Tukaj je namreč dvojezično dejansko edinole slovensko prebivalstvo, kajti le slovensko prebivalstvo je že generacije prisiljeno učiti se nemškega jezika, medtem ko nemško prebivalstvo doslej v zgodovini nikoli ni bilo v položaju, da bi se v znatnejši meri učilo slovenskega jezika. To dejstvo je potrdil tudi poznavalec koroških jezikovnih razmer in potomec stare koroške rodovine Dr. Erich Meninger-Lerchenthal v svojem članku »Oesterreich und seine Slowenen« leta 1954.⁵³ Tudi koroška deželna vlada

⁵² Prim.: Lojze Ude, Teorija o vindišarjih — »Windische«, Celovec 1956.

⁵³ »In einem Völkermischgebiet — das ist ein Lebensraum, in dem zwei verschiedene Völker zufolge eines oder mehrerer Staatsorganisationsprinzipien zusammenleben — werden zwei verschiedene Sprachen gesprochen. Die Bewohner, die in engere berufliche, wirtschaftliche, gesellschaftliche Bindung miteinander treten, müssen beide Sprachen beherrschen. Bisher waren in Südkärnten die Slowenen (Windischen) die doppelsprachigen Bewohner.« (»Die Oesterreichische Furche«, 11. IX. 1954.)

je še leta 1953 v svojem motivnem poročilu k predlogu za revidirani šolski zakon gradila na tem dejstvu.⁵⁴

Kako pa je popis l. 1951 v resnici izvedel načelo, da je treba manjšini ustreči, kaže njegova praktična izvedba, metoda objavljanja njegovih podatkov in končno izkoriščanje teh podatkov za zakonsko omejitev manjšinskega področja. Ne bomo tukaj ponavljali stvari, ki jih je temeljito obdelal dr. Vladimir Klemenčič,⁵⁵ vendar naj posebej opozorimo na nekatere momente.

Po podatkih Avstrijskega centralnega statističnega urada, objavljenih v avstrijskem vladnem listu »Wiener Zeitung«, je bilo na Koroškem pri štetju leta 1951 registrirano naslednje število ljudi z različnimi občevalnimi jeziki oziroma jezikovnimi kombinacijami:

nemški	428 784
nemški, slovenski	8 617
nemški, »windisch«	10 944
slovenski	7 707
slovenski, nemški	5 888
slovenski, »windisch«	117
»windisch«	3 454
»windisch«, nemški	5 330
»windisch, slovenski	38
drugi, neznani	3 885

56

Skupno število prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom na Koroškem je po teh podatkih leta 1951 bilo 42 095. Torej znatno manj od števila, ki so ga navajale britanske okupacijske oblasti in celo manj od števila, do katerega bi lahko prišli na osnovi podatkov o materinščini šoloobveznih otrok v šolskem letu 1948/49. Pa vendar je tudi to število bilo avstrijskim oblastem preveliko, zato ga v nobeni uradni statistični publikaciji niso objavile, marveč vedno le razdeljeno na razne kategorije, ki so število Slovencev prikrivale.

Izkazalo se je, da je samovoljna uvedba neobstoječe jezikovne kategorije »windisch« v štetje in pa možnost kombinacije dveh jezikov pri tem štetju dala avstrijskim narodnostnim statistikom neslutene možnosti igre s številkami o Slovencih na Koroškem.

⁵⁴ »Die Annahme ist berechtigt, dass die Zahl der für die Minderheit in Kärnten in weitestem Umfange in Frage kommenden Personen nicht grösser ist als die Zahl derer, die bei der Volkszählung im Jahre 1951 angegeben haben, dass sie entweder Slowenisch und Windisch oder Slowenisch und Windisch neben Deutsch sprechen.« — »Das sind also insgesamt 42 095 Menschen. Wie bereits früher ausgeführt, ist es nicht wahrscheinlich, dass die Zahl der irgendwie Slowenisch-sprechenden diese Ziffer übersteigt.« (Kärntner Landeszeitung, 18. december 1953, št. 49.)

⁵⁵ Dr. Vladimir Klemenčič, o. c.

⁵⁶ »Wiener Zeitung«, 9. julij 1952.

Avstrijski centralni statistični urad je svojo »dobrohotnost« do slovenske manjšine izkazal na ta način, da je vse dvojne jezikovne kategorije, kjer je stala nemščina na prvem mestu, prištel enostavno k nemškemu prebivalstvu. Na ta način je bilo prišteti k nemški večini celih 19 561 ljudi s slovenskim občevalnim jezikom. Le ostanku, t. j. 22 534 osebam, ki so slovenski oziroma »windisch« jezik navedle na prvem mestu ali pa samostojno, je avstrijski zvezni statistični urad priznal slovenski občevalni jezik. Pa še to število je skrnil na ta način, da je te ljudi v nekaterih publikacijah prištel enostavno k kategoriji »drugi in neznani«. Pri tem postopku je avstrijskemu centralnemu statističnemu uradu treba šteti v dobro vsaj to, da je pri sestavljanju končnih števil še izenačeval kategoriji slovenski in »Windisch« kot istopomenski.

Ekstremni nemški nacionalisti v Avstriji pa se niti s takim dobesednim statističnim razpolovljenjem slovenske manjšine niso zadovoljili, marveč so zahtevali še več. Razen tega, da so prišteli vse, ki so nemški občevalni jezik navedli na prvem mestu, k Nemcem, so zahtevali, naj bi k nemški skupini prišteli tudi vse tiste, ki so na prvem mestu navedli tudi »windisch«. Z drugimi besedami, ti ekstremisti so zahtevali, naj se »windisch« osamosvoji kot jezikovna kategorija v tem smislu, da se ne sme priznati kot slovenska in da se mora enostavno prišteti k nemški. Po teh zahtevah bi priznali k slovenskemu občevalnemu jeziku samo tiste, ki so pri štetju navedli slovenščino, bodisi kot edini občevalni jezik, ali pa na prvem mestu. Po tej metodi bi bilo treba od manjšine odšteti nadaljnjih 8822 oseb in bi število Slovencev bilo reducirano na 13 712.

Ta perfidna in z ničemer upravičena matematika se je spočela v vrstah najbolj notornih nemških ekstremistov, katerih največja želja je sporočiti svetu, da na Koroškem ni več nobenega Slovence. V glasilu teh krogov je W. S. (nedvomno iniciale za Walterja Schneefussa, umrlega leta 1958) objavil zemljevid, na katerem je bil na Južnem Koroškem po občinah včrtan odstotek Slovencev, seveda Slovencev, ki so jih gospodje iz Alpenländischer Kulturverbanda po svoji posebni matematiki še priznali (13 712).⁵⁷ V spremnem članku k temu zemljevidu je Walter Schneefuss zmagoslavno ugotovil, da so po štetju leta 1951 od vseh 62 občin dvojezičnega ozemlja samo še 4 občine, v katerih je večina prebivalstva slovenska. V vseh ostalih občinah, se veseli Walter Schneefuss, imajo večino bodisi »Windische« ali pa Nemci. Članek, še bolj pa zemljevid, sta dokument ekstremnega nemškega nacionalizma na Koroškem. Stvar bi bila bolj smešna kot pomembna, če ne bi te ekstremistične teze povzeli najodgovornejši in vodilni krogi v Avstriji. Le malo časa za tem, je vplivni dunajski dnevnik in organ avstrijske Zveze industrijcev »Die Presse« objavil prav ta Schneefussov zemljevid, na katerem so Slovenci na Koroškem bili omejeni samo še na 4 izolirane občine.⁵⁸ Lansiral ga je kot avtentičnega v avstrijsko javnost na zmagoviti pohod, ki se je končal, kot bomo videli, v kabinetu avstrijske vlade.

⁵⁷ »Rundbrief des Alpenländischen Kulturverbandes«, junij-julij 1956.

⁵⁸ »Die Presse«, 22. julij 1956.

Ze 11. septembra 1957 je avstrijska vlada sprejela zakonski načrt, s katerim naj bi bila izvedena določba člena 7 avstrijske državne pogodbe o priznanju slovenščine kot uradnega jezika na sodiščih v okrajih s slovenskim in mešanim prebivalstvom na Koroškem. Znano je, da je na Koroškem devet sodnih okrajev, ki v celoti (6) ali pa deloma (3) leže na področju, kjer biva slovensko prebivalstvo. Paragraf 1 tega vladnega zakonskega načrta pa je določal, da je slovenščina dovoljena kot drugi uradni jezik na sodiščih *samo v treh sodnih okrajih* in sicer v Železni Kapli, Pliberku in Borovljah. Postavlja se vprašanje, *po kakšnem kriteriju in s kakšnega vidika je avstrijska vlada določila prav te tri sodne okraje izmed devetih, ki bi nedvomno morali biti v zakonu upoštevani*. Odgovor bi zaman iskali v uradnih izjavah avstrijskih vladnih predstavnikov. Najdemo pa ga spet v krogu tistih ljudi, katerih se zaradi njihove nedemokratske preteklosti oficialna Avstrija nekam sramuje, a ki s svojo aktivnostjo dejansko diktirajo in monopolizirajo avstrijsko politiko do manjšin.

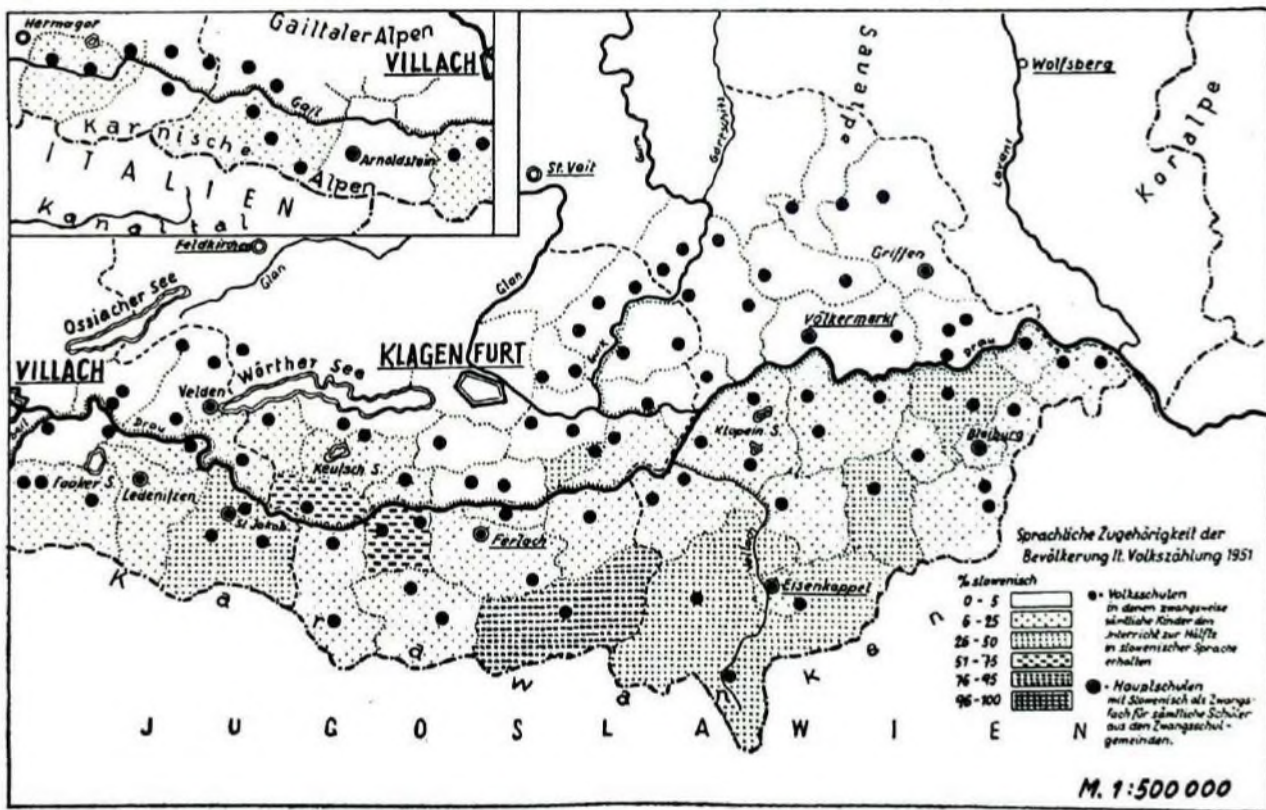
V že citiranem glasilu teh ekstremistov, »Rundbrief des Alpenländischen Kulturverbandes«, v decembrski številki 1957 in v marčni številki 1. 1958, najdemo vse, česar nam avstrijska vlada ne pove. V Mariatrostu pri Gradcu je 28. in 29. septembra 1957 bilo zborovanje tkim. »obrambnih«
društev (Schutzverbände), t. j., cele vrste društev, katerih izključna naloga je »utrjevanje«
nemštva na področjih, kjer živi slovenska manjšina, društev, ki so se iz ilegale upala na dan šele po podpisu avstrijske državne pogodbe. Nek »izvedenec«
je na tem zborovanju govoril o manjšinski politiki na Južnem Koroškem. Ta je zborovalcem zaupal, da je avstrijska vlada pri sestavljanju zakonskega načrta glede uporabe slovenščine na koroških sodiščih postavila najnižji odstotek, ki ga mora manjšina v določenem sodnem okraju doseči, da bi ta okraj bil priznan kot dvojezičen. Referent je na tem zborovanju kritiziral ta postopek zaradi tega, ker vlada kot minimalno stopnjo ni določila 30 %, marveč 20 %.

Znano je, da avstrijska državna pogodba namenoma⁵⁹ izpušča vsakršno določbo o minimalnem odstotku, ki bi ga manjšina morala doseči. Sestavljalci državne pogodbe so s tem izrazili mnenje, da mora biti manjšina upoštevana tam, kjer živi, ne glede na to, do kakšne mere in do kakšnega procenta je dosedanja germanizaciji manjšino že posrečilo utesniti, v rešnici ali pa v statistiki. Če je avstrijska vlada postavila spodnjo mejo upoštevanja manjšine in sicer 20 %, je to storila na svojo roko, mimo

⁵⁹ Britanski predlog za čl. 7 je najprej predvideval, naj določbe o slovenščini in hrvaščini kot drugem uradnem jeziku veljajo v upravnih in sodnih okrajih, v katerih živi »znatno število«
državljanov slovenski ali hrvaški govoreče manjšine (Volkszeitung, 17. avgusta 1949, št. 186, str. 2), sovjetski predstavnik pa je zahteval, naj bo preprosto rečeno, da dvojezičnost velja v enotah s slovenskim, hrvaškim ali mešanim prebivalstvom (Volkszeitung, 20. avgusta 1949, št. 189, str. 1). Veljavno besedilo državne pogodbe, ki ne postavlja pogoja o deležu slovenskega oz. hrvaškega prebivalstva, kaže, da so se sestavljalci pogodbe tudi v tem vprašanju zedinili in zavrgli pogoj, da mora manjšinsko prebivalstvo doseči določen odstotek. Prim. že navedeno študijo »Minderheit, Volksbefragung und Staatsvertrag«
v »Slov. vest.«, št. 9 in 10, 1960.

Die Zwangsschulen in Südkärnten

Durch Verordnung vom 3. 10. 45. wurden 62 Gemeinden mit 107 Volksschulen (●) und 9 Hauptschulen (⊙) dem slowenischen Unterrichtszwang unterworfen

Diskriminacijska interpretacija štetja 1951, objavljena v glasilu nemških nacionalističnih organizacij »Rundbrief des Alpenländischen Kulturverbandes« (1956, št. 2), ki jo je avstrijska zakonodaja sprejela kot teritorialno osnovo izpvedbe par. 3 čl. 7 državne pogodbe

določb državne pogodbe. Toda tudi če to vprašanje pustimo za zdaj ob strani, moramo vendarle pogledati, po kakšnem kriteriju je avstrijska vlada računala teh 20 %, da je lahko prišla do zaključka, da so na Koroškem samo še trije sodni okraji, ki to stopnjo dosežejo.

Delo si bomo olajšali tako, da ne bomo za zdaj obravnavali tistih treh sodnih okrajev, ki segajo s svojim večjim delom na nemško področje, marveč tistih šest okrajev, ki v celoti (z izjemo sodnega okraja Velikovec, od katerega pa bomo odšteli njegovo edino čisto nemško periferno občino Pustrico) leže na ozemlju slovenske naseljenosti. To so okraji Velikovec, Pliberk, Dobrla ves, Železna Kapla, Borovlje in Rožek. Štetje 1951 je za teh 6 sodnih okrajev ugotovilo, da imajo okroglo naslednje odstotke prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom (vsi enojezični ali dvojezični prebivalci s slovenskim občevalnim jezikom):

Velikovec	29 %
Pliberk	69 %
Dobrla ves	63 %
Železna Kapla	52 %
Borovlje	44,5 %
Rožek	41,5 %

Kdor se še ni dodobra seznanil z avstrijskimi metodami, ta bi na svoje presenečenje moral ugotoviti, da je delež prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom v vseh teh šestih sodnih okrajih daleč nad tisto spodnjo mejo 20 %, ki naj bi postala usodna za upoštevanje jezika slovenske manjšine na sodiščih. Jasno je torej, da avstrijska vlada pri sestavljanju svojega načrta ni mogla upoštevati tega števila prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom.

Poglejmo, kakšna bi bila slika, če bi domnevali, da je avstrijska vlada uporabila metodo Avstrijskega centralnega statističnega urada, ki smo jo omenili zgoraj in ki manjšini odšteje vse tiste ljudi, ki so kot svoj občevalni jezik navedli slovenščino na drugem mestu za nemščino. Odstotek tako reduciranega slovenskega prebivalstva bi bil naslednji:

Velikovec	10 %
Pliberk	52 %
Dobrla ves	28 %
Železna Kapla	44 %
Borovlje	33 %
Rožek	20 %

Zopet bi bil naš nepoučeni bralec v zadregi, ko bi gledal te številke, saj bi po njih morala avstrijska vlada priznati dvojezičnost vsaj petim sodnim okrajem na Koroškem. Očitno je torej, da so sestavljalci zakonskega osnutka imeli v predalu popolnoma drugačen in Slovencem še bolj

radikalno neugoden način računanja odstotka manjšine. Kakšen način računanja pa bi lahko bil še bolj neugoden? Pač tisti, ki so ga zahtevale že omenjene nemške nacionalistične organizacije preko svojega izvedenca Walterja Schneefussa, to je: »windisch« je treba osamosvojiti in prišteti k nemščini, za manjšino je treba šteti samo tiste, ki so prijaviili »slovenski« bodisi kot edini občevalni jezik ali pa na prvem mestu. Poglejmo:

Velikovec	3 %
Pliberk	22 %
Dobrla ves	11 %
Železna Kapla	31 %
Borovlje	20 %
Rožek	16 %

Edino po tem zadnjem kriteriju, ki za celo Koroško priznava samo še 13 712 Slovencev, je bilo torej mogoče, da je za dvojezičnost na sodiščih prišlo v poštev samo še troje sodnih okrajev od devetih. Avstrijski vladni zakonski načrt se je torej, v praktični izvedbi člena 7, naslonil na najbolj ekstremistično metodo statističnega reduciranja slovenske manjšine, metodo, ki je popolnoma samovoljna, neznanstvena in izključno naslonjena na prikrievanje resničnega etničnega značaja večine prebivalstva na Južnem Koroškem. Dejstvo je, da je tudi novi zakon o jeziku na sodiščih, ki je bil sprejet 19. marca 1959, zopet uzakonil, da je slovenščina dovoljena na sodiščih samo v teh treh sodnih okrajih. Z drugimi besedami, Avstrija je kljub protestom in opozorilom slovenske manjšine ponovno dejansko sprejela kriterije skrajnih nemških nacionalistov in jih prikazala kot izpolnjevanje 7. člena.

Takšni so kriteriji, ki bi naj tvorili teritorialno osnovo za izvajanje celotnega sistema manjšinske zaščite po državni pogodbi. Formalno se stvar prikazuje kot provizorij do tkim. ugotavljanja manjšine. Jasno pa je, da nič ni bolj trajnega kot provizoriji in da zakonodajalci računajo, da tudi sistem ugotavljanja manjšine ne bo manjšine postavil v boljši položaj. V tem nas utruje novica, ki jo je 8. julija 1960 objavil del avstrijskega časopisja, da je avstrijsko pravosodno ministrstvo izdelalo zakonski načrt, po katerem bi ugotavljanje manjšine izvedli v obliki političnega referenduma⁶⁰. Izmed vseh možnih oblik ugotavljanja manjšine je ta oblika tista, ki so jo ekstremni nemški nacionalisti ves čas zahtevali in ki je za manjšino najneugodnejša.

VIII.

Pojasnjevalne pripombe avstrijske vlade k državni pogodbi (Priloga 8) pravijo glede odstavka 2. čl. 7, da ustvarja za manjšino večje pravice kot pa jih je imela po dotedanjem pravu (Čl. 68 st.-germanske pogodbe).

⁶⁰ »Volkszeitung«, 8. julij 1960, št. 154, str. 1.

Iz te razlage je treba fiksirati predvsem dva momenta: a) avstrijska vlada je v trenutku ratifikacije državne pogodbe *zamolčala* zakonsko uredbo iz l. 1945 o dvojezičnih šolah in je ni navedla kot veljavno pravo, marveč je posegla nazaj na določbe st.-germainške pogodbe, ne da bi ta svoj postopek pravno utemeljila; b) določba st.-germainške pogodbe je poudarjena kot dotlej veljavni *minimum* posebne pravice manjšine na področju šolstva, čl. 7 pa pravico razširja *preko tega minima*; najavljena izvedbena zakonodaja v nobenem primeru ne more pravice manjšine *zožiti pod ta minimum*.

Prvi akt izvajanja odstavka 2. čl. 7 je bil odlok zveznega ministrstva za prosveto z dne 1. julija 1957, Zl. 47. 600–12/57 (Priloga 13 in 14), s katerim je bila ustanovljena Zvezna realna gimnazija za Slovence v Celovcu, pozneje na osnovi novega šolskega zakona, preimenovana v Zvezno realno gimnazijo in gimnazijo za Slovence v Celovcu (Priloga 15). Ne glede na vse okoliščine nastanka slovenske gimnazije (istočasna likvidacija pouka slovenščine na vseh ostalih gimnazijah in realkah v Celovcu in Beljaku, fizični napadi na dijake nove slovenske gimnazije), je slovenska gimnazija v Celovcu pozitivna postavka Avstrije v bilanci zakonskega izvajanja čl. 7 in s tem tudi pozitivna točka v novem šolskem zakonu, v katerem je končno našla mesto.

Drugi izvedbeni kazenski akt je bil zvezni zakon o manjšinskih šolah za Koroško z dne 19. marca 1959 in na njem temelječi koroški deželni zakon z dne 10. julija 1959 (Prilogi 16 in 17). Ta zakon ne izhaja od pravnega in dejanskega stanja, ki ga je slovenski jezik imel na koroških šolah v času podpisa državne pogodbe (uredba iz l. 1945), marveč od dejanskega položaja, ki je ustvaril nezakoniti in protiustavni (glej zgoraj!) odlok deželnega šolskega sveta z dne 22. septembra 1958. Na ta moment opozarja spremno poročilo parlamentarnega šolskega odbora k sprejetemu zakonskemu načrtu; poročilo ugotavlja, da je v času delovanja parlamentarnega pododbora za pripravo zakonskega načrta (t. j. od 20. novembra 1957 dalje) »v pravnem položaju manjšinskega šolstva na Koroškem nastopila sprememba v tem smislu, da je odlok deželnega šolskega sveta za Koroško z dne 22. septembra 1958 ustvaril možnost za odjavljanje otrok od udeležbe pri slovenskem pouku.«⁶¹. To dejstvo je prišlo do izraza tudi v debati na plenumu pred sprejetjem zakona in sicer v izvajanjih obeh glavnih predlagateljev, zlasti dr. Neugebäudeja: »S tem odlokom se je dejanski položaj, ki je za zakonodajo zelo pomemben, načelno spremenil, kajti odlok je ustrezal izpovedanemu načelu. Nadaljnja pogajanja niso mogla več upoštevati samo šolsko uredbo iz leta 1945, marveč so morala upoštevati tudi odjavitveni odlok iz leta 1958.«⁶² Dejansko seveda pogajanja, zlasti pa sprejeti zakon, uredbe iz leta 1945 sploh niso upoštevali, pač pa so se v celoti naslonili na nezakoniti odlok iz leta 1958. To dejstvo ugotavlja

⁶¹ 655 der Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Nationalrates VIII. GP., str. 1.

⁶² Stenographisches Protokoll, 85. Sitzung des Nationalrates der Republik Österreich, VIII. Gesetzgebungsperiode, 19. März 1959, str. 4135.

tudi prof. Ermacora v svojem letošnjem članku, ki pravi, da je sprejeti šolski zakon »prevzel osnovno misel ‚Wedenigovega‘ odloka«⁶³.

Za manjšinski šolski zakon veljajo zato tudi vse naše načelne pripombe, ki smo jih imeli ob odloku z dne 22. septembra 1958. Razen teh je treba ob manjšinskem šolskem zakonu izreči še druge. Položaj slovenskega jezika v šoli je doživel še novo poslabšanje. Medtem ko je odlok 22. septembra 1958 uvajal pravico staršev v obliki negativne opcije (slovenski pouk je bil praviloma obvezen, starši so dobili samo pravico odjave), uvaja zakon na dvojezično področje kot pravilo čisto nemško šolo, dodatni slovenski pouk dobe otroci samo v primeru, da starši to izrecno zahtevajo. Kdor ne izrazi nobene želje, se avtomatično prišteje k učencem za čisto nemški pouk. Že temeljna formulacija zakona, »samo po volji zakonitega predstavnika je mogoče od učenca zahtevati, da uporablja slovenski jezik kot učni jezik ali da se ga uči kot učnega predmeta«, priča o tem, da ne gre za uvajanje pravice manjšine, marveč narobe, da *ima zakonodajalec pred očmi predvsem zagotovitev interesov večine*. Zakon manjšini ne daje nič, medtem ko zelo mnogo zagotavlja večini. Tak način obravnavanja manjšinske zaščite na šolskem področju je vse prej kot normalen. Razen tega pa pomeni ta določba celo bistveno poslabšanje v primerjavi z minimumom, ki je bil slovenskemu jeziku v šoli zagotovljen v nekdanji utrakvastični šoli, kjer je bil slovenski jezik poleg nemškega obvezno v rabi v prvih dveh letih kot učni jezik, v poznejših letih pa je praviloma bil učni predmet z omejitvijo negativne opcije.

Nadaljnje poslabšanje položaja je v tem, da veže zakon teritorialni obseg veljavnosti svojih določb na rezultate uradne ugotovitve manjšine in samo začasno dopušča uporabo na šolah, ki so v začetku šolskega leta 1958/59 bile še dvojezične. Ta določba odpira možnost za najradikalnejšo redukcijo področja, kjer bo manjšinske pravice v šoli sploh še mogoče uveljavljati. Jezik manjšine se ne upošteva kot trajen socialni faktor na njegovem domačem področju, marveč se tretira kot slučajna in izjemna zahteva državljanov, kateri je trenutno sicer treba ustreči, a ki lahko tudi izgine.

Načelno in stvarno poslabšanje s celotnim pravnim in dejanskim položajem v preteklosti pomeni določba, da se mora verouk za učence, prijavljene k dvojezičnemu pouku, na vseh stopnjah poučevati v nemškem in slovenskem jeziku. To poslabšanje je dvojno. Prvič je doslej v vseh obdobjih veljala določba, da se verouk poučuje v materinščini učencev, za kar je zadostovalo dejansko stanje in ni bila potrebna odjava oz. prijava s strani staršev. (Prim.: zadevno določbo uredbe iz l. 1945, ki se je odlok 22. IX. 1958 ni dotaknil.) Odslej pa morajo otroci, ki niso prijavljeni k dvojezičnemu pouku, imeti verouk samo v nemškem jeziku, ne glede na to, da je njihov materinski jezik slovenski. Drugič pa mora biti verouk tudi za otroke, ki so prijavljeni za dvojezični splošni pouk razen v materinščini še v nemščini. Nemščina stoji v zakonu celo pred materinščino.

⁶³ Ermacora, Donauraum, o. c., str. 17.

Samo mimogrede naj opozorim še na nekatere resne pomanjkljivosti zakona. Materinščina otrok kot pedagoški činitelj absolutno ni upoštevana. Niti ne več kot pomožni učni jezik. Ničesar ni v zakonu, kar bi onemogočalo nemški nacionalistični pritisk na slovenske starše in niti kar bi slovenske otroke ščitilo pred diskriminacijsko prakso. Ni sledu o tem, kar n. pr. zahteva lani sprejeti načrt deklaracije otrokovih pravic, da mora obvezna izobrazba otrokom nuditi »razumevanje kulture svojega lastnega naroda in drugih narodov« in da naj bodo »najboljši interesi otroka vodilni principi tistih, ki so odgovorni za vzgojo in šolanje otrok« (čl. 7), da »mora otrok biti vzgojen v okolju, ki podpira razumevanje, strpnost in prijateljstvo med narodi, narodnimi plemenskimi in verskimi skupinami in ki vzbuja odpor proti vsem oblikam narodne, plemenske in verske diskriminacije, da ga je treba zaščititi pred dejavnostmi, ki bi bile zasnovane na takšni diskriminaciji« (čl. 10). V njem tudi ni splošno priznanega načela manjšinske zaščite v šolah, da bodi učitelj iste narodnosti kot učenec, ali pa da vsaj ne sme biti njen nasprotnik. Razen tega tudi ničesar ne govori o skrbi za izdajo primernih učnih knjig in drugih pripomočkov za slovenski pouk, kakor je to še bilo v uredbi iz l. 1945.

Nedvomno ima zakon tudi nekatere dobre določbe. Predvideva dodaten slovenski jezikovni pouk na celovškem učiteljišču za kandidate, ki želijo poučevati na dvojezičnih šolah. Žal ničesar ne govori o tem, da je treba takim učiteljem razen jezikovnega znanja zagotoviti tudi potrebno mero poznavanja slovenske književnosti, splošne kulture in zgodovine. Zakon predpisuje tudi obstoj slovenske srednje šole v Celovcu. Končno določa zakon tudi posebno šolsko nadzorno oblast za slovenski pouk na vseh prizadetih šolah. Pomanjkljivost te določbe je zlasti v tem, da prisoja v kompetenco te oblasti samo pedagoške, ne pa tudi personalne in administrativne zadeve, kakor to manjšina želi. Posebno šibka točka pa je v tem, da zakon ne določa, da bi vodja te nadzorne oblasti moral biti slovenske narodnosti oziroma da bi moral uživati zaupanje prizadete manjšine. Zakonitim predstavnikom otrok, prijavljenih k slovenskemu oz. dvojezičnemu pouku, ni dana nobena uradna možnost, da bi kot interesna skupina izražali in uveljavljali svoje želje glede oblikovanja tega pouka.

Končno naj poudarimo še dejstvo, da je v zakonu priznana ustavna zakonska veljavnost uredbi iz l. 1945, čeprav jo je vlada pri razlagi pravnega stanja ob sprejemu državne pogodbe, kot smo videli, zamolčala. Zakaj bi jo sicer bilo treba posebej razveljaviti in to celo z odločbo ustavnega karakterja, za katero je potrebna dvotretjinska večina (paragraf 35)?

Pomanjkljivosti manjšinskega šolskega zakona je občutil in do neke mere skušal ublažiti predsednik koroškega deželnega šolskega sveta in deželni glavar Ferdinand Wedenig. V ta namen je ob vpisu otrok v šolskem letu 1959/60 izdal nemško pisani apel na nemško govoreče prebivalstvo na Koroškem, v katerem ga poziva na narodnostno strpnost (Priloga 18). Apel, ki je bil nalepljen po vsem dvojezičnem ozemlju, je značilen dokument nezdravih in z nemškim nacionalizmom zastrupljenih razmer, v katerih je nemogoče resno govoriti o svobodnem odločanju staršev. Isto-

časno je deželni šolski svet izdal odlok, po katerem se dolžnost prijavljanja k dvojezičnemu pouku, ki jo je uvedel novi šolski zakon, tolmači na ugodnejši način tako, da se izjava staršev praviloma zahteva samo prvo šolsko leto in da izjave ni treba vsako leto znova ponavljati, marveč da velja do konca šolanja. Se vedno pa je seveda mogoče otroke ob koncu vsakega šolskega leta odjaviti (Priloga 19).

Iz vsega doslej povedanega izhaja kot glavni zaključek: *Manjšinski šolski zakon za Koroško pomeni v svojih bistvenih določbah radikalno poslabšanje, že kar diskriminacijskega značaja, tistega pravnega položaja, ki ga je jezik slovenske manjšine imel v trenutku podpisa državne pogodbe (uredba iz l. 1945). Ta zakon pomeni takšno poslabšanje tudi v primerjavi z nezakonitim stanjem po odloku z dne 22. septembra 1958. In končno, ta zakon pomeni takšno poslabšanje tudi v primerjavi z utrakvistično šolo v predvojni avstrijski republiki, ki je obstajala v okviru določb st.-germain-ske pogodbe in katero je avstrijska vlada navedla 15. maja 1955 kot veljavni minimum priznanja pravic slovenske manjšine v šoli.*

Doslej smo o manjšinskem šolskem zakonu govorili z vidika pravnega in dejanskega položaja ob podpisu državne pogodbe in z vidika določb odstavka 2 člena 7 te pogodbe. Treba pa je spregovoriti tudi o tretjem aspektu, katerega najdemo v avstrijski tovrstni literaturi.

IX.

Ves historiat nastanka odloka deželnega šolskega sveta z dne 22. IX. 1958 in novega manjšinskega šolskega zakona dokazuje, da je njun namen bil ustreči nemškim nacionalističnim zahtevam, ne pa izpolniti pravne obveznosti kakršne koli vrste. Odlok z dne 22. septembra 1958 tega niti ne prikriva, saj svoj nastanek z lastnim besedilom opravičuje s tem, da je pouk na šolah »ogrožen zaradi nemira, ki je nastal med starši dvojezičnega ozemlja« in dalje, da »nihče, ki mu je pri srcu vzgoja koroške mladine, ne more želeti niti šolske stavke niti zaprtja šol«. Ker pa celo v avstrijskem pravnem sistemu niti vznemirjenje staršev, niti šolske stavke ne morejo biti neposreden pravni izvor novih zakonov, je bilo treba najti pravno obliko, ki naj nezakonito dejanje konsekrira. Zato se manjšinski šolski zakon od 19. marca 1959 prezentira kot izvedbeni zakon k čl. 7 a. d. p., torej kot akt izpolnjevanja meddržavne obveznosti, čeprav je v resnici zgolj izvedbeni zakon k nezakonitemu odloku z dne 22. septembra 1958. Toda ta pravna konsekracija nelegalnega dejanja se avstrijskemu pravu očitno še ne zdi dovolj trdna in zanesljiva, najbrž zato, ker tudi samo občuti, kako takšna manjšinska »zaščita« nasprotuje namenu določb državne pogodbe. Treba je bilo poiskati še nov »dokaz«, da je Avstrija dolžna, celo, če sama ne bi hotela, uvajati v manjšinsko šolsko zakonodajo prav ta toliko sporni princip pravice staršev. Ni trajalo dolgo in pravni »missing link« je bil najden!

Komaj mesec dni po sprejemu manjšinskega šolskega zakona je prof. dr. Felix Ermacora, na znanstvenem predavanju v Gradcu o koroškem

vprašanju postavil kot najvažnejšo ugotovitev, »da je Avstrija, ki je podpisala Evropsko konvencijo človekovih pravic, mednarodnopravno dolžna spoštovati pravico staršev. Proti pravici staršev, ki naj bo odločilna pri obisku manjšinskih šol, se živahno borijo voditelji slovenske manjšine... Četudi ima njihova utemeljitev tega nasprotovanja, včeraj in danes, nekaj resnice v sebi — posameznik lahko podleže smotni propagandi in še laže gospodarskemu pritisku —, bi se z ugotovitvijo dr. Ermacore pravzaprav morala zaključiti diskusija o pravici staršev. Tudi Beograd, ki je protestiral proti manjšinski zakonodaji na Koroškem, očitno ni upošteval meddržavno pravno dolžnost Avstrije, da spoštuje pravice staršev.«⁶⁴

V poznejši objavi tega predavanja v reviji »Der Donauraum«⁶⁵ je pravno stališče prof. Ermacore podrobneje razloženo in ga tukaj citiramo dobesedno: »Avstrijska pravna ureditev ne pozna nobene norme, ki bi ustavnopravno varovala pravico staršev. Evropska konvencija za zaščito človekovih pravic in osnovnih svoboščin z dne 4. novembra 1950 s svojim dodatnim protokolom z dne 20. marca 1952 (BGB1. Nr. 210/1958) pa je prinesla spremembo, kakršno je naznanjala že Splošna deklaracija človekovih pravic z dne 10. decembra 1948. Če v le-tej govori tretji odstavek čl. 26 o pravici staršev, da določijo vrsto vzgoje za svoje otroke, določa čl. 2 pravkar omenjenega dodatnega protokola pravico staršev, da zagotove vzgojo otrok v skladu s svojim lastnim verskim in svetovnonazorskim prepričanjem. Čeprav je treba priznati, da svetovnonazorsko prepričanje staršev ne vključuje nujno tudi njihovo pravico določati vzgojo otrok, je treba vendarle spoznati, da čl. 2 leg. cit. določa *minimum* pravice staršev, ki ga je Avstrija dolžna spoštovati.« Vidimo, da je druga, podrobnejša formulacija v primerjavi s prvo mnogo manj določna, da ne postavlja neposredne zveze med čl. 2 dodatnega protokola in pravico staršev v koroškem manjšinskem šolstvu in da izzveni nekako defenzivno. To je verjetno posledica nastopa predstavnika koroške slovenske manjšine, ki je po predavanju prof. Ermacoro takoj opozoril na nevzdržnost njegove teze. Stvar ne bi bila niti tako pomembna, če ne bi medtem ta prvotno profsorska teza postala *uradna trditev avstrijske zakonodaje*.

Posvetovalna skupščina Evropskega sveta je za svoje poročilo o položaju narodnostnih manjšin v Evropi dobila gradivo od nacionalnih parlamentov, o pravnem položaju Slovencev na Koroškem torej od avstrijskega državnega zbora. Očitno je, da je to gradivo brez posebne obdelave prišlo v poročilo. V odstavku, ki govori o koroškem manjšinskem šolskem zakonu, je poudarjeno, da ima vsak otrok pravico do slovenskega, oziroma dvojezičnega pouka, s pogojem, da starši to želijo in da to voljo izrazijo »z dejanjem volje« (acte de volonté). K tej ugotovitvi je pristavljen komentar: »Ta pogoj je, med drugim, ustrezen členu 2 dodatnega protokola k Evropski konvenciji človekovih pravic.«⁶⁶ — Evropska konsultativna skupščina je torej sprejela tolmačenje avstrijske zakonodajne oblasti, da pomeni uvedba

⁶⁴ »Süd-Ost Tagespost«, 18. april 1959, št. 89.

⁶⁵ »Der Donauraum«, o. c., str. 20.

⁶⁶ Doc. 1002, 14. september 1959, odstavek 13.

pravice staršev v koroško šolsko ureditev obenem tudi izvedbo določb Evropske konvencije človekovih pravic. Nekritičnost, s katero je Evropska posvetovalna skupščina akceptirala v koroškem vprašanju avstrijsko tezo kot dokazano, je sicer do neke mere razumljiva, saj je ta skupščina na drugi strani s prav istim poročilom dejansko zavrnila prizadevanje Avstrije, da bi evropsko organizacijo vpregla v reševanje južnotirolskega vprašanja. Nevzdržnost avstrijske teze pa zaradi tega ni postala nič manjša, čeprav je značilno, da se prof. Ermacora v svoji razpravi še sklicuje na ta dokument Evropske posvetovalne skupščine kot na dokaz utemeljenosti svoje teze.

Ali torej tolikokrat citirani člen 2 dodatnega protokola res kaj govori o pravici staršev v manjšinskem šolstvu? »Država mora,« določa ta pravni tekst, »pri izvajanju funkcij, ki jih prevzema na področju vzgoje in pouka, spoštovati pravico staršev, da si zagotovijo to vzgojo in ta pouk v skladu s svojimi verskimi in filozofskimi nazori.«⁶⁷ Drugega nič. Treba je že precej poguma tistemu, ki skuša iz tega predpisa konstruirati direktno meddržavno obveznost za Avstrijo, da v koroško manjšinsko šolstvo uvede pravico staršev.

Ne glede na vprašanje, ali lahko pristop Avstrije k neki mednarodni konvenciji sploh ustvari zanjo obveznosti, ki bi bile v nasprotju z obveznostmi iz državne pogodbe, nam analiza pravice staršev v šolstvu, kakor jo vsebujeta Splošna deklaracija in Evropska konvencija človekovih pravic, pokaže neutemeljenost sklicevanja na te pravne tekste v vprašanju manjšinskega šolstva na Koroškem.

Člen 26 Splošne deklaracije, katerega omenja prof. Ermacora, postavlja na prvo mesto pravico do brezplačne in obvezne osnovne izobrazbe (med pravico in obveznostjo njenega uživanja torej ne vidi protislovja), nato zahteva, da mora ta izobrazba imeti za cilj popoln razvoj človekove osebnosti in vzbujanje razumevanja, strpnosti in prijateljstva med narodi. Po teh osnovnih zahtevah, ki jih postavlja izobrazbi, končno določa, da imajo starši prvi pravico, da odločijo, kako naj se njihovi otroci izobrazijo. Gotovo je, da predstavljajo vsi trije odstavki tega člena celoto in da izvajanje nobenega izmed njih ne more biti v naprotju z zahtevami ostalih dveh. Z drugimi besedami, tudi pravice staršev ni mogoče tretirati kot absoluten postulat, in jo je mogoče izvajati samo v okviru zahtev celotnega člena. Očitno pravica staršev ne more iti tako daleč, da bi na primer roditelji lahko svojega otroka odtegnili obvezni osnovni vzgoji. Prav tako ta pravica ne more biti v nasprotju z zahtevo po vzbujanju razumevanja, strpnosti in prijateljstva med narodi ali po harmoničnem razvoju otrokove osebnosti. Že s tega vidika se pokaže, da čl. 26 Splošne deklaracije in v njem vsebovana pravica staršev, ne daje opore, kaj šele

⁶⁷ »Art. 2. — Nul ne peut se voir refuseur le droit à l'instruction. L'État, dans l'exercice des fonctions qu'il assumera dans le domaine de l'éducation et de l'enseignement, respectera le droit des parents d'assurer cette éducation et cet enseignement conformément à leurs convictions religieuses et philosophiques.«

da bi nalagal obveznost, za to, da je avstrijska zakonodaja namesto doslej obvezne dvojezične vzgoje uvedla v manjšinsko šolstvo na Koroškem sistem, ki perpetuira vsakoletni pritisk na slovenske starše ob vpisu v šolo in ki pospešuje nacionalistični boj in ki vrhu tega onemogoča večini slovenskih otrok skladen razvoj osebnosti, ker jim jemlje osnovno vzgojo v materinščini.

Kaj konkretno pomeni »pravica staršev« v tekstih o človekovih pravicah, je vidno iz načrta konvencije o ekonomskih socialnih in kulturnih pravicah, ki jo je pripravila Komisija za človekove pravice in ki o njej pravi, da morajo države spoštovati pravico staršev »izbirati za svoje otroke druge šole kot tiste, katere ustanavljajo javne oblasti, če take šole zadoščajo osnovnim vzgojnim standardom, da bi svojim otrokom zagotovili versko vzgojo, ki se ujema z njihovim lastnim prepričanjem.«⁶⁸ Gre torej predvsem za pravico staršev določati versko vzgojo otrok, ne pa učni jezik, ki je normalno, po sprejetih pedagoških standardih in po naravi stvari same, materinski jezik otroka. To potrjuje tudi uradno tolmačenje, ki ga UNESCO daje za pravico staršev v čl. 26 Splošne deklaracije. »Prvenstvena pravica staršev pri izbiri vrste vzgoje, ki naj jo uživajo njihovi otroci, se postavlja po robu monopolističnemu vzgojnemu sistemu, ki so ga sprejele različne države. Vzgojo je zajel tok, ki se vse bolj usmerja k državnemu nadzorstvu in je zaradi ekonomske nujnosti podvržena naraščajočemu pritisku centralnih, regionalnih ali lokalnih vladnih oblasti tudi tam, kjer ni namerne politične akcije. Celo v deželah z največjim spoštovanjem neodvisnosti v vzgojnih zadevah preživlja tako imenovana svobodna privatna vzgoja krizo in tudi tam uporabljajo v vse večji meri omejitvene ukrepe, kar je naravna posledica denarne podpore s strani javnih oblasti.«⁶⁹ Stvar je jasna.

V kakšnem razmerju je čl. 2 dodatnega protokola Evropske konvencije do teh splošnih norm glede pravice staršev? V prvi vrsti moramo ugotoviti, da Evropska konvencija v celoti in njene posamezne norme ne pomenijo razširitve norm Splošne deklaracije, marveč nasprotno, da predstavljajo znatno skrčeno in okrnjeno redakcijo Splošne deklaracije. Že po tem splošnem duhu Evropske konvencije, še bolj pa iz besedila čl. 2 izhaja, da pravica staršev v tem pravnem dokumentu nima nobene širše vsebine kot v čl. 26 Splošne deklaracije, še prav posebno pa ne prinaša nobene obveznosti za urejevanje tako specialnega vprašanja kot je manjšinsko šolstvo.

Prof. Ermacora je do svojega tolmačenja prišel ob obravnavanju koroškega vprašanja in se je Evropske konvencije dotaknil le v enem samem njenem fragmentu, samo toliko, kolikor mu je pač bilo potrebno. Avstrijski pravnik H. Pfeifer in poslanec FPOe pa je v zadnjem času objavil še celovitejšo analizo pomena Evropske konvencije človekovih

⁶⁸ Citirano po »Study of discrimination in education« by Charles D. Ammon, United Nations, New York, August 1957, str. 2.

⁶⁹ »Activities of the United Nations and of the specialized agencies in the field of economic, social and cultural rights«, New York 1952, str. 66.

pravic za Avstrijo in v tem okviru seveda tudi čl. 2 dodatnega protokola.⁷⁰ Avtor te analize je znan po svojem negativnem odnosu do koroških Slovencev in je tudi avtor že navedene ultimativne zahteve poslancev VdU po odpravi obveznega dvojezičnega šolstva na Koroškem l. 1951. Kot tak je seveda najvehementnejši bojevnik za uveljavljanje načela pravice staršev v koroško manjšinsko šolstvo. Pričakovati bi bilo, da bo v členu o pravicah staršev iz Evropske konvencije iskal v prvi vrsti oporo za svoje praktično politično stališče v avstrijski manjšinski zakonodaji. In vendar v njegovi razpravi ne najdemo nič takega. Najprej ugotavlja Pfeifer, da čl. 2 dodatnega protokola ne prinaša nič novega za Avstrijo glede obvezne osnovne vzgoje. Nato piše o drugem pravnem določilu čl. 2, »ki obvezuje državo, da pri izvajanju svojih nalog, sprejetih na področju vzgoje in pouka, spoštuje pravico staršev, da zagotove (d'assurer) vzgojo in pouk ustrezno njihovim lastnim verskim in svetovnonazorskim prepričanjem.« — »O kaki neposredni pravici oblikovanja (Gestaltungsrecht) pouka pa ni govora,« ugotavlja Pfeifer. »Starši si bodo vsekakor morali po kaki drugi poti zagotoviti, da bo šola dala versko in svetovnonazorsko vzgojo po njihovi želji: Starši lahko izbirajo med ustrezno vrsto šole (posebno tudi med splošno šolo in versko šolo) ali pa, če teh ni, lahko ustanove ustrezno privatno šolo. Razen tega lahko odločajo, ali naj njihov otrok obiskuje verouk ali ne. Te pravice v Avstriji že zdaj uživajo.« — »Lahko bi se samo postavilo vprašanje, ali mora država v smislu čl. 2 dodatnega protokola tako osnovanim privatnim šolam priznati v določenih pogojih pravico javnosti in ali jih mora finančno podpirati. Prvo bi najbrž bilo treba potrditi. Po soglasni izjavi komisije za pravna vprašanja Posvetovalne skupščine in generalnega sekretarja Evropskega sveta pa, nasprotno, čl. 2 dodatnega protokola ne vsebuje nobene obveznosti za državo, da bi morala financirati šole z religioznim ali svetovnonazorskim značajem ali da bi morala k njihovemu financiranju prispevati. To je pač pravilno, kajti tukaj gre samo za pravico staršev, ki jo mora država spoštovati.«⁷¹

Iz vsega, kar smo doslej razložili o tem posebnem vprašanju, izhaja, da je sklicevanje Avstrije na čl. 2 dodatnega protokola k Evropski konvenciji človekovih pravic neutemeljeno in da nikakor ne more opravičiti postopka Avstrije v manjšinskem vprašanju na Koroškem.

X.

Pojasnjevalne pripombe avstrijske vlade k državni pogodbi (Priloga 8) pravijo glede odstavka 3 čl. 7, da ta presega dosedanjo ureditev na osnovi čl. 66 st.-germanske pogodbe, ker uvaja slovenski jezik kot uradni jezik poleg nemščine v sodišča in v urade slovenskih in mešanih

⁷⁰ Helfried Pfeifer, Die Bedeutung der Europäischen Menschenrechtskonvention für Österreich, Festschrift für Karl Gotfried Hugelmann, Scientia Verlag, Aalen, 1959.

⁷¹ Pfeifer, o. c., str. 448—449.

sodnih okrajev na Koroškem. »Ta določba,« pravi avstrijska vlada, »ne potrebuje nobene izvedbene zakonodaje več in jo je treba neposredno izvajati.« Le za izvedbo določbe o dvojezičnih krajevnih napisih je potreben še zakonodajni ukrep zveze ali dežele.

Vrhovno sodišče na Dunaju je 5. decembra 1956 v zadevi Večeslava Gregorića izreklo razsodbo, v kateri je bilo rečeno: Odstavek 3 čl. 7 državne pogodbe je neposredno uporabna ustavna določba. Z njo je čl. 8 ustave in sodni red spremenjen v tem smislu, da je v upravnih in sodnih okrajih Koroške, Štajerske in Gradišćanske s slovenskim, hrvaškim ali mešanim prebivalstvom slovenski ali hrvaški jezik dopuščen dodatno k nemškemu kot uradni jezik. Pravdna stranka avstrijskega državljanstva, ki pripada manjšini, ima v jezikovnem področju pravico na neposreden kontakt s sodiščem v manjšinskem uradnem jeziku brez tolmača. To je ustavno garantirana pravica, ki jo v primeru kršenja stranka lahko uveljavlja po poti nadzorne pritožbe (Priloga 20). Ramsodba avstrijskega vrhovnega sodišča je po črki in duhu ustrezala določbi državne pogodbe in se ujema tudi s stališčem prizadetih manjšin. Vzbudila pa je močno negotovanje v vrstah nemških nacionalistov, ki hočejo določbe 7. člena obrniti proti manjšini.⁷²

O izvedbi čl. 7 državne pogodbe pa niso odločali juristi, marveč politiki. Že septembra 1957 je bil objavljen vladni osnutek zakona o

⁷² Ponatiskujemo komentar »neodvisnega« katoliškega glasila koroške »Kleine Zeitung« (17. II. 1957, št. 41, str. 1—4), da pokažemo, kako daleč žene nacionalistična strast celo taka meščanska glasila, ki bi po svoji idejni orientaciji morala biti vezana na toleranco:

»Die Juristen haben also den umstrittenen Punkt drei des Staatsvertrages nun ausgelegt, obwohl unserer Meinung nach auch eine etwas andere Auslegung möglich gewesen wäre. Die jetzige gibt den chauvinistischen Kreisen, besonders in Kärnten, Oberwasser. Es ist leider auch nicht gesagt, was dann zu geschehen hat, wenn der Betreffende, der vor Gericht slowenisch sprechen will, sehr gut deutsch kann. Dies war bereits mehrere Male der Fall. Ein Klagenfurter Richter hat hier das natürliche Rechtsempfinden sprechen lassen, und festgestellt, dass in einem solchen Fall eben deutsch verhandelt wird.

Wir sind gegen jeden Chauvinismus und jede nationale Hetzerei, gleichgültig, von welcher Seite sie kommt. Nun machen sich aber die Slowenen mit viel grösserer Lautstärke bemerkbar, ohne dass sie den nötigen Widerhall bei unseren heimatstreuen slowenischen und windischen Landsleuten fanden.

Das Erkenntnis des Obersten Gerichtshofes wird, wie wir die 150-prozentigen slowenischen Nationalisten kennen, nun zu sehr beachtlichen Weiterungen führen. Denn in mindestens einem halben Dutzend Gerichtsbezirken in Kärnten müssten nun slowenisch sprechende Richter und Beamte eingestellt werden oder die jetzigen Slowenisch lernen. Ausserdem wird man nicht bei Gericht Halt machen, sondern das gleiche bei den Bezirkshauptmannschaften, bei der Gendarmerie, kurz bei allen Behörden und wahrscheinlich auch bei der Post, der Eisenbahn und allen anderen amtlichen Stellen verlangen. Wir glauben nicht, dass die sich als Wortführer gebärdenden übernationalen Slowenen nun Ruhe geben werden; sie werden garantiert gemäss dem sogenannten »Aufschriftenprogramm« weitere Forderungen erheben, selbst wenn sie genau wissen, dass es unmöglich ist, hunderte Beamte mit diesen Kenntnissen herzuzaubern. Dieser Tatbestand wird ihnen aber dann im weiteren den Vorwand liefern, auf jeden Fall bei der Forderung nach dem Zwangsunterricht zu beharren!«

uporabi slovenskega jezika na sodiščih. Kljub opozorilom in ugovorom slovenskih organizacij je ta osnutek bil 19. marca 1959 uzakonjen skoraj nespremenjen (Priloga 21). Osnovna diskriminatorična določba tega zakona, ki radikalno zožuje pravice slovenske manjšine na koroških sodiščih je ta, da je veljavnost zakona za zdaj omejena na samo tri sodne okraje od devetih, v katerih biva slovensko prebivalstvo in v katerih je po dotlej veljavnih ustavnih določbah imelo pravico do uporabe svojega jezika na sodiščih. Za bodoče odpira zakon možnost odprave pravic slovenskega jezika celo v teh treh okrajih in sicer z določbo, da bodo rezultati ugotavljanja manjšine podlaga za določitev sodnih okrajev, na katerih bo zakon veljal. O kriterijih, po katerih je zakonodajalec prišel do provizorične določitve treh sodnih okrajev, in o protimanjšinskem pomenu »ugotavljanja« manjšine, smo govorili že zgoraj.

Tudi če ne upoštevamo teritorialnih določb zakona, mu ne moremo priznati značaja izvedbe odstavka 3 čl. 7 državne pogodbe.⁷³ Prej mu je treba pripisati značaj protiustavnega spreminjanja te določbe državne pogodbe! Z njim je kršeno načelo enakosti, ker avstrijskim državljanom slovenske manjšine na Koroškem v vseh sodnih okrajih s slovenskim in mešanim prebivalstvom ne priznava enakih pravic, marveč večino teh sodnih okrajev izvzema. Slovenskega jezika na sodiščih ne priznava kot enakopravnega z nemškim, marveč mu daje značaj pomožnega jezika. Protiustavna in proti pogodbenim obveznostim je določba paragrafa 3, ki z ustanovo tolmača jemlje slovenski stranki pravico do neposrednega kontakta s sodiščem. Slovenski jezik s tem izgublja značaj enakopravnega uradnega jezika. Tudi določba paragrafa 5, da mora sodišče svoje sklepe objavljati v nemškem jeziku, je državni pogodbi nasprotna, ker slovenskemu jeziku jemlje značaj uradnega jezika. Slovenski jezik je diskriminiran tudi z določbami o javnih knjigah, ki načeloma priznavajo veljavnost samo nemškemu jeziku. Diskriminatorična je tudi določba, da smejo sodniki in sodni uradniki v službenem občevarju uporabljati samo nemški jezik. Vsaj načelno bi morala biti priznana slovenščini kot uradnemu jeziku tudi pravica uporabe v službenem občevarju.

Novi zakon zožuje uporabo slovenščine ne samo teritorialno, marveč tudi instančno. Omejitev samo na postopek v okviru okrajnih sodišč pomeni, da je uporaba slovenščine v civilnih zadevah dovoljena samo do sporne vrednosti 8000 šilingov, pri večjih vrednostih pa je dopustna samo nemščina. Prav posebno težka diskriminacija pa je izključitev slovenskega jezika iz kazenskih zadev, kjer ima neposredni stik obtoženca s sodiščem še posebno pomembnost.

Zakon o slovenskem jeziku na sodiščih je izraz tiste interpretacije 3. odstavka 7. člena državne pogodbe, kakršno je diktirala avstrijska politika. Videli smo že, kakšna je interpretacija tega določila po pravu, v razsodbi vrhovnega sodišča. Med obema interpretacijama je bistveno protislovje. Žal pa niti najvišja avstrijska jurisdikcija ni ohranila svo-

⁷³ Prim.: kritične pripombe slovenskih organizacij, izročene avstrijski vladi 20. januarja 1958 in 8. marca 1960.

1. Sek. Rev.	reseno	
1596/59		6/619
Gen. 7/209-13		

B e s c h l u s s:

Registersache: Kmečka gospodarska zadruga Globasnica, registrirana zadruga z omejenim jamstvom (Bäuerische Wirtschaftsgenossenschaft Globasnitz, registrierte Genossenschaft mit beschränkter Haftung)

Das Landes- als Handelsgericht Klagenfurt hat in nicht öffentlicher Sitzung beschlossen:

Der Antrag des Vorstandes der obigen Genossenschaft auf Eintragung der in der Generalversammlung vom 19. 4. 1959, beschlossenen Neufassung der Statuten und Veränderungen im Vorstand in das Genossenschaftsregister wird

a b g e w i e s e n.

Gegen diesen Beschluss ist das binnen 14 Tagen nach Zustellung beim gefertigten Gericht einzubringende Rechtsmittel des Rekurses an das Oberlandesgericht Graz zulässig.

G r ü n d e:

Der obbezeichnete ^{Antrag} ~~Antrag~~ ist in slowenischer Sprache abgefasst.

Gemäss § 1 der Bestimmungen des Bundesgesetzes vom 19. 3. 1959, BGBl. 102, ist die slowenische Sprache jedoch nur für die Bezirksgerichte Eisenkappel, Bleiburg und Ferlach zugelassen und sind Anträge an das gefertigte Gericht demnach in deutscher Sprache einzureichen.

Es war daher wie oben zu entscheiden.

Landes- als Handelsgericht Klagenfurt Dr. Reinhold Puntigam

Abt. 3, am 25. Aug. 1959.

Für die Richtigkeit der Ausfertigung
Der Leiter der Geschäftsabteilung

KLARTEXTUM
27.60-8

Ohne Empfängerangabe nicht zustell
Quittsprache Deutsch

Zadnja stran pisma

ST. VEIT (CORRETO)
27.60-8

2K Klage

Živinorejske zadruga
za Št. Primož, in okolico
r.z.s o.j.

~~Post St. Veit im Jauntal~~

ZURÜCK an den
RETOUR Absender

Koroška dvojezičnost v 1
Poštni urad ne prizna s
skega jezika. Sprednja
pisma

DRUCKSACHE

jega neodvisnega pravnega stališča, marveč je to protislovje odstranila s tem, da je akceptirala interpretacijo politike. Po upokojitvi prejšnjega predsednika vrhovnega sodišča univ. prof. dr. Wahleja, je novo vrhovno sodišče 26. maja 1959 (Priloga 22) razsodilo: prejšnja razsodba vrhovnega sodišča je obsoletna, kajti koroški jezikovni zakon o sodiščih je uveljavil stališče, da odstavka 3 čl. 7 ni mogoče direktno izvajati, ker bi sicer tak zakon sploh ni bil potreben. Na tistih področjih, za katera tak zakon ni bil izdan (Gradiščanska, Štajerska, dvojezični sodni okraji Koroške razen treh), je treba zato v vsakem primeru, celo če bi sodnik in zapiski razumela jezik manjšine, razpravljati v nemščini. — Vrhovno sodišče je tako v celoti in brez utemeljitve sprejelo spremembo ustavne določbe o jeziku slovenske in hrvaške manjšine na sodiščih, kakršno je ustvaril navadni zvezni zakon. Pač svojevrstna interdependenca prava in politike.

Glede ostalih določb 3. odstavka čl. 7 (uvedba slovenskega oz. hrvaškega uradnega jezika v urade in uzakonitev dvojezičnih krajevnih oznak) avstrijski zakonodajalec še ni izdal izvedbenih zakonov, ki so po tolmačenju avstrijske vlade in po sklepu zveznega parlamenta potrebni (Priloga 8 in 12). Na to okoliščino opozarja tudi omenjeno poročilo pravne komisije Evropskega sveta. Dosedanja parcialna izvedbena zakonodaja poslabšuje pravni in faktični položaj manjšine na tak način, da bo tudi izvedba ostalih določb čl. 7 kolikor mogoče neugodna. To je smisel zavlačevanja in postopnosti izdajanja izvedbenih zakonov.

XI.

Glede določb 4. odstavka čl. 7, ki pravi, da morajo biti pripadniki manjšine na Koroškem, Štajerskem in Gradiščanskem udeleženi pri prosvetnih, upravnih in sodnih ustanovah na osnovi enakih pogojev kot drugi avstrijski državljani, je tolmačenje avstrijske vlade ugotovilo, da segajo čez dosedanje predpise (Priloga 8). Vendar naprej od te konstatacije ni prišlo. Prof. Ermacora je v svojem tolmačenju državne pogodbe⁷⁴ celo zanikal pravilnost stališča avstrijske vlade in trdi, da ima 4. odstavek izključno deklarativni pomen.

Državna pogodba, zlasti še v svojih manjšinskih določbah, nikakor ni zgolj deklarativen akt, marveč ima čisto določen stvaren namen. Tudi četrti odstavek čl. 7 ni samo golo ponavljanje principa formalne enakosti državljanov, marveč gre v njem za skrb za dejansko enakost pri zasedbi služb in pri udeležbi na kulturnih, upravnih in sodnih ustanovah, da bi lahko uslužbenci iz vrst manjšine skrbeli za upoštevanje interesov manjšinskega prebivalstva na vseh področjih.⁷⁵ Egon Schwelb, pomočnik

⁷⁴ Dr. Felix Ermacora, Österreichs Staatsvertrag und Neutralität, Alfred Metzner Verlag, Frankfurt am Main - Berlin 1957, str. 74.

⁷⁵ Prim.: Lojze Ude, Naša sodobnost, 1955. Pravna zaščita narodnostnih pravic Slovencev in Hrvatov po čl. 7 avstrijske državne pogodbe.

direktorja oddelka za človekove pravice v sekretariatu Združenih narodov, opozarja celo na še širšo možno interpretacijo četrtega odstavka: udeležba Slovencev oz. Hrvatov v prosvetnih, upravnih in sodnih ustanovah mora biti zagotovljena, čeprav nediskriminacijski volilni postopek ne bi dal takega rezultata.⁷⁶

Gotovo pa je četrti odstavek področje, kjer bi se dobra volja Avstrije pri izvajanju manjšinskih določb lahko prepričljivo izkazala.

XII.

Odstavek 5, čl. 7 prepoveduje dejavnost organizacij, ki imajo za cilj odvzeti slovenskemu oz. hrvaškemu prebivalstvu njegov značaj in njegove manjšinske pravice. V svojem tolmačenju je avstrijska vlada izjavila, da so določbe tega odstavka uresničene in zagotovljene že v dosedanjem pravu (Priloga 8). Tudi prof. Ermacora je v svojem komentarju napisal, da ima odstavek 5 izključno deklarativni pomen.⁷⁷

Po vseh dosedanjih izkušnjah, zlasti iz historiata likvidacije obveznega dvojezičnega šolstva na Koroškem in vloge, ki so jo nemške nacionalistične organizacije pri tem odigrale, pa je očitno, da je odstavek 5. v strukturi čl. 7 bistvenega pomena. Upravičeno je bilo opozorilo, ki ga je vsebovala že 11. oktobra 1955 prva spomenica koroških slovenskih organizacij glede izvedbe čl. 7, da namreč v 5. odstavku ne gre zgolj formalno za organizacije v smislu društvenega zakona, ki bi kot statutarni društveni namen imele raznarodovalno dejavnost, marveč je tukaj mišljena, analogno določilom čl. 4 in 9 državne pogodbe, vsaka odganizirana dejavnost proti pravicam državljanov slovenske narodnosti. Slovenske organizacije so tedaj konkretno zahtevale v smislu 5. odstavka zaščito etničnega značaja in sestava področja s slovenskim in mešanim prebivalstvom, še posebej pa prepoved uradnega uporabljanja izrazov »windisch« oz. »Windische« za poimenovanje avstrijskih državljanov slovenskega jezika. Državljanje slovenskega jezika pa naj bi ugotavljala ljudska štetja po kriteriju jezika, ki se govori v družini in ob sodelovanju zastopnikov manjšine.⁷⁸ — Videli smo, kako je avstrijska zakonodaja tem opozorilom nakljub šla po poti, ki je v očitnem nasprotju z zaščito etničnega značaja manjšine. Še posebno pa ta zakonodaja ni storila ničesar, kar bi pomagalo ustvariti psihološko osnovo za sporazum in normalne odnošaje med slovenskim in nemškim prebivalstvom. Nasprotno, dopustila je, da je organizirano nemško nacionalistično delovanje tako osnovo, ki je v pomembni meri že bila dana, radikalno razbijalo in da jo še razbija.

Prof. Ermacora se v zaključku svojega članka o koroškem manjšinskem vprašanju⁷⁹ sprašuje, ali je Avstrija dolžna manjšino ohraniti, ali

⁷⁶ Egon Schwelb, *The Austria State Treaty And Human Rights*, International and Comparative Law Quarterly, Volume 5, 1956, str. 271, London.

⁷⁷ Ermacora, *Österreichs Staatsvertrag und Neutralität*, l. c.

⁷⁸ »Spomenica koroških Slovencev«, 11. oktober 1955, str. 6—7.

⁷⁹ Ermacora, »Der Donauraum« o. c., str. 24—25.

pa jo je dolžna samo ščititi pred napadi, sicer pa jo prepustiti njeni usodi, in to na vprašanje odgovarja s stališča pozitivnega prava nikalno. Ne bomo še enkrat dokazovali, da Avstrija s svojo zakonodajo ni izpolnila niti te svoje negativne dolžnosti in tudi ne bomo obširno opozarjali na očitno dejstvo, da je »notranja slabost« manjšine v logični vzročni zvezi z »zunanjo silo« večine. Omenili smo že tudi, da se sodobno pravno gledanje, zlasti tisto v okviru delovanja OZN, nagiba k mnenju, da zaščite človekovih pravic in v tem okviru avtohtonih narodnostnih manjšin ne gre omejevati samo na skrb za zaščito pred diskriminacijo, za formalno enakost pred zakonom, marveč da vsebuje tudi element tvorne podpore manjšini. Določila čl. 7 avstrijske državne pogodbe imajo prav gotovo tudi tak namen, pomenijo najmanj sankcioniranje politike, ki jo je Avstrija takoj po drugi svetovni vojni sama utemeljila in uzakonila. Če se prof. Ermacora konec koncev iz državno političnih in človeških nagibov vendarle izreče za demokratično podporo manjšini in se pri tem naslanja na načelno stališče Evropskega sveta, je treba to vsekakor pozdraviti. Vendar se je treba zavedati, da ne gre zgolj za enostransko dobro voljo, marveč za dobronamerno izpolnjevanje obveznosti, ki jih je Avstrija prevzela. Odločitev za pozitivno politiko v tem smislu bi nevtralni Avstriji ne mogla biti težka, saj bi to pomenilo zanjo pomemben korak k utrjevanju notranje moči avstrijske demokracije, da ne govorimo o povečanju njenega mednarodnega ugleda, prav posebej pa še o konkretni pomoči za demokratično reševanje tistega manjšinskega vprašanja, ki neposredno prizadeva avstrijski narod sam.

18. avgust 1960.

PRILOGA 1

»Kärntner Nachrichten« 11. November 1945

Verordnung

der Prov. Kärntner Landesregierung vom 3. Oktober 1945 zur Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen im südlichen Gebiet Kärntens (in der Fassung des Beschlusses vom 31. Oktober 1945)

A

Im südlichen Gebiet des Landes Kärnten bestehen zweisprachige Volksschulen. Der Unterricht wird hier in den ersten drei Schulstufen grundsätzlich in der Muttersprache des Kindes erteilt, doch wird die zweite Landessprache auch schon vom Schulbeginn an in mindestens sechs Wochenstunden gepflegt. Auf der vierten Schulstufe erfolgt der Übergang zur deutschen Unterrichtssprache, die nun bis zum Schluss der Schulpflicht verbleibt. Daneben werden auf der vierten Schulstufe vier und weiterhin drei Wochenstunden in slowenischer Sprache gegeben. Der Religionsunterricht ist ausschliesslich in der Muttersprache zu erteilen.

Auf den ersten drei Schulstufen wird der Gesamtunterricht zur Hälfte in deutscher und in slowenischer Sprache erteilt. Hier sind zum Sprachunterricht auch der Sachunterricht, Lesen und Schreiben zu zählen.

B

Zweisprachige Volksschulen sind zu führen in den nachstehenden Gemeinden (nach der Bezirkseinteilung am 1. I. Jänner 1938):

des politischen Bezirkes Hermagor:

Egg, Görtschach, St. Stefan und Vorderberg;

des politischen Bezirkes Villach:

Feistritz a. d. Gail, Hohenthurn, Emmersdorf, Arnoldstein, Finkenstein, Maria Gail, Ledenitzen, Rosegg, Lind ob Velden, Wernberg, Köstenberg, Velden, Augsdorf und St. Jakob i. R.;

des politischen Bezirkes Klagenfurt — Land:

St. Martin am Techelsberg, Schiefing, Oberdörfel, Lundmannsdorf, Keutschach, Viktring, Köttmannsdorf, Maria Rain, Ebental, Radsberg, Mieger, Grafenstein, Hörtendorf, Poggersdorf, St. Thomas am Zeiselsberg, Maria Wörth, Feistritz i. R., Windisch-Bleiberg, Weizelsdorf, Unterferlach, St. Margarethen i. R., Zell und Ferlach;

des politischen Bezirkes Völkermarkt:

alle Gemeinden mit Ausnahme von Puistritz.

Schüler, die aus zweisprachigen Volksschulen kommen, haben in der Haupt- und Mittelschule der genannten Gemeinden sowie in Hermagor, Villach und Klagenfurt den Slowenischunterricht im Ausmass von drei Wochenstunden verbindlich zu besuchen.

C

An Lehrbüchern sind eine Lesebibel in deutscher und slowenischer Sprache, eine deutsche und eine slowenische Sprachbibel, ein Rechenbuch für die ersten drei Schulstufen in deutscher und slowenischer Sprache, ein slowenisches Lesebuch für die Mittelstufe und eines für die Oberstufe zu verfassen und herauszugeben. Ausserdem werden ein eigener Lehrplan und Stoffverteilungspläne für jede Schulgattung verfertigt.

D

Als Lehrkräfte an der Unter- und Mittelstufe sind alle Lehrer und Lehrerinnen Kärntens heranzuziehen, die die notwendigen Kenntnisse in der slowenischen Sprache besitzen, und, solange ihre Zahl nicht genügt, auch die nach Kärnten zugewanderten Lehrpersonen. Bei der Anstellung der Lehrkräfte im gemischtsprachigen Gebiet ist der Vertreter der Slowenen im Landtage zu hören.

E

Für die vorhandenen Lehrkräfte der zweisprachigen Volksschulen werden Ausbildungskurse zur Einführung in den zweisprachigen Unterrichtsbetrieb

abgehalten und kleine Arbeitsgemeinschaften eingerichtet. An den Lehrerbildungsanstalten ist Unterricht in slowenischer Sprache mit drei Wochenstunden zu erteilen. Im vierten Jahrgang wird die Fremdsprachmethodik als neues Fach mit zwei Wochenstunden eingeführt.

F

Als Leiter der zweisprachigen Volksschulen sind Lehrkräfte anzustellen, die die slowenische Sprache beherrschen. In gleicher Weise werden die zweisprachigen Schulen von Inspektoren betreut, die für die zweite Landessprache lehrbefähigt sind. Sschiesslich ist auch dem Landesschulinspektor für Volksschulen ein Fachmann der zweisprachigen Volksschule als Referent und Sachbearbeiter beizustellen.

G

Überleistungen der Lehrkräfte an zweisprachigen Schulen sind eigens zu entlohnen. Die Schülerzahl der einzelnen Klassen soll 50 nicht überschreiten.

H

Diese Verordnung tritt mit ihrer Verlautbarung in Kraft.

Der Landeshauptmann:
gez. Piesch

PRILOGA 2

»Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten«
Sredi januarja 1946, št. I., str. 3

Nr. 1.

Erlass des Landesschulrates vom 9. November 1945, Zl. 9406, an die Bezirks- und Stadtschulräte, betreffend Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen.

Der Landesschulrat für Kärnten übersendet in der Beilage die Verordnung der Prov. Kärntner Landesregierung vom 3. Oktober 1945 (in der Fassung des Beschlusses vom 31. Oktober d. J.) zur Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen im südlichen Gebiete Kärntens.

Zur sofortigen Durchführung der Bestimmungen dieser Verordnung gehen gleichzeitig im Wege der zuständigen Bezirksschulinspektoren den Leitungen der Schulen, die zweisprachig zu führen sind, Abzüge der Verordnung und nachstehende Weisungen zu:

Der Landesschulrat erwartet, dass alle an der Durchführung dieser Verordnung Beteiligten ihre ganze Kraft einsetzen werden, die Absichten des Gesetzgebers durchzuführen, die dahingehen, einen Beitrag zur Wiedergutmachung des Unrechtes zu leisten, welches in der nationalsozialistischen Zeit den Kärntner Slowenen zugefügt wurde. Wenn es auch anfänglich Schwierig-

keiten geben wird, so ist doch auf jede nur geeignete Weise dahin zu arbeiten; dass die Verordnung in kürzester Frist verwirklicht wird.

Zum Abschnitt A wird verfügt, dass bis zur Erlassung der in Ausarbeitung befindlichen Durchführungsverordnung die Organisation der zweisprachigen Volksschule und das Stundenausmass nach folgendem Plane zu gestalten sind:

... Zum Abschnitt C: Die zweisprachige Lesefibel ist bereits gedruckt und geht in den nächsten Tagen den Bezirksschulinspektoren zu. Die deutsche und die slowenische Sprachfibel sind in Vorbereitung.

Zum Abschnitt D: Der raschen Durchführung steht an manchen Orten noch der Mangel an geeigneten Lehrkräften entgegen. Eine Reihe von Lehrpersonen wurde bereits den in Betracht kommenden Schulen zugewiesen. Weitere Zuweisungen werden erfolgen. Weitere Weisungen folgen in der Durchführungsverordnung.

Alle in Frage kommenden Schulen haben den zuständigen Bezirksschulrat zu melden, wann und in welchem Ausmasse der Unterricht nach den Bestimmungen der Verordnung aufgenommen wurde.

Die im vorstehenden Erlasse bezogene Verordnung hat folgenden Wortlaut:

Verordnung der Prov. Kärntner Landesregierung vom 3. Oktober 1945 zur Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen im südlichen Gebiete Kärntens (in der Fassung des Beschlusses vom 31. Oktober 1945).

PRILOGA 3

Abschnitt V des III. Teiles des Staatsvertrages von Saint-Germain vom 10. September 1919, StGBI. Nr. 303 von 1920. (Dr. Ludwig Adamovich, Die Bundesverfassungsgesetze samt Ausführungs- und Nebengesetzen, Wien 1947, str. 240—241.)

Schutz der Minderheiten

Art. 66.

Alle österreichischen Staatsangehörigen ohne Unterschied der Rasse, der Sprache oder Religion sind vor dem Gesetze gleich und geniessen dieselben bürgerlichen und politischen Rechte.

Unterschiede in Religion, Glauben oder Bekenntnis sollen keinem österreichischen Staatsangehörigen beim Genuss der bürgerlichen und politischen Rechte nachteilig sein, wie namentlich bei Zulassung zu öffentlichen Stellen, Ämtern und Würden oder bei den verschiedenen Berufs- und Erwerbstätigkeiten.

Keinem österreichischen Staatsangehörigen werden im freien Gebrauch irgendeiner Sprache im Privat- oder Geschäftsverkehr, in Angelegenheiten der Religion, der Presse oder irgend einer Art von Veröffentlichungen oder in öffentlichen Versammlungen Beschränkungen auferlegt.

Unbeschadet der Einführung einer Staatssprache durch die österreichische Regierung werden nicht deutschsprechenden österreichischen Staatsangehörigen

rigen angemessene Erleichterungen beim Gebrauche ihrer Sprache vor Gericht in Wort oder Schrift geboten werden.

Art. 67.

Österreichische Staatsangehörige, die einer Minderheit nach Rasse, Religion oder Sprache angehören, geniessen dieselbe Behandlung und dieselben Garantien, rechtlich und faktisch, wie die anderen österreichischen Staatsangehörigen; insbesondere haben sie dasselbe Recht, auf ihr eigenen Kosten Wohltätigkeits religiöse oder soziale Einrichtungen, Schulen und andere Erziehungsanstalten zu errichten, zu verwalten und zu beaufsichtigen mit der Berechtigung, in denselben ihre eigene Sprache nach Belieben zu gebrauchen und ihre Religion frei zu üben.

Art. 68.

Was das öffentliche Unterrichtswesen anlangt, wird die österreichische Regierung in den Städten und Bezirken, wo eine verhältnismässig beträchtliche Zahl anderssprachiger als deutscher österreichischer Staatsangehöriger wohnt, angemessene Erleichterungen gewähren, um sicherzustellen, dass in den Volksschulen den Kindern dieser österreichischen Staatsangehörigen der Unterricht in ihrer eigenen Sprache erteilt werde. Diese Bestimmung wird die österreichische Regierung nicht hindern, den Unterricht der deutschen Sprache in den besagten Schulen zu einem Pflichtgegenstande zu machen.

In Städten und Bezirken, wo eine verhältnismässig beträchtliche Anzahl österreichischer Staatsangehöriger wohnt, die einer Minderheit nach Rasse, Religion oder Sprache angehören, wird diesen Minderheiten von allen Beträgen, die etwa für Erziehung, Religions- oder Wohltätigkeitszwecke aus öffentlichen Mitteln in Staats-, Gemeinde- oder anderen Budgets ausgeworfen werden, ein angemessener Teil zu Nutzen und Verwendung gesichert.

PRILOGA 4.

»Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten«
Sredi aprila 1946, št. IV.

Nr. 62.

Erlass des Landesschulrates vom 10. April 1946, Zl. 3829, betreffend »Slo-
wenisch« als Amtsbezeichnung für »Windisch«.

Der Landesschulrat macht aufmerksam, dass der Ausdruck »Windisch«
im Amtsverkehr nicht zu gebrauchen ist. Die Amtsbezeichnung lautet »Slo-
wenisch«.

PRILOGA 5

»Volkszeitung«, 29. januar 1947, št. 23, str. 1
Eine historische Landtagssitzung

Landeshauptmann-Stellvertreter Ferlitsch brachte unter dem Beifall
des Hauses folgende Regierungserklärung zur Kenntnis:

Die nach den Bestimmungen der Bundes- und Landesverfassung frei gewählte Kärntner Landesregierung ist sich vom ersten Tage ihrer Wirksamkeit an bewusst gewesen, welche bedeutungsvolle Aufgabe gerade die Lösung der Slowenenfrage in Kärnten darstellt. Folgende Tatbestände lagen hier vor:

1. Wiedergutmachung an den ausgesiedelten Slowenen.

Es muss bemerkt werden, dass nur die Kärntner Slowenen bisher die weitestgehende Wiedergutmachung erfahren haben. Die Höfe wurden diesen Menschen ohne Rücksicht auf formale Rechtsbedenken zurückgegeben, es ist mit schwerer Mühe gelungen, bereits zwei Millionen Schilling zu Wiedergutmachungszwecken flüssig zu machen. Der volle Ersatz des Schadens wird noch im heurigen Jahr geleistet werden können.

2. Wiedereinführung des slowenischen Unterrichtes an den Schulen.

Das Dritte Reich hat die Minderheitenschulen zerschlagen und jeden Lehrernachwuchs verhindert. Wir haben nach Schweizer Vorbild in einem bestimmten Gebiet des Landes in allen Gemeinden, wo auch nur ein kleiner Bruchteil der Bevölkerung slowenischer Muttersprache ist, ein zweisprachiges Schulsystem eingeführt und fragen das Kind nicht, ob deutsch oder slowenisch, sondern fordern die Erlernung beider Sprachen von jedem Schüler. Wir sind der Überzeugung, dass dies zum Vorteil der Völker ist, die unser Land bewohnen. Wenn es uns unmöglich war, unter den Erschwernissen der heutigen Zeit in knapp eineinhalb Jahren zu dem erwünschten Ziel zu gelangen, so muss jeder Einsichtige verstehen, dass mehr nicht durchzuführen war. Die Unterlassungssünden von sieben Jahren können in der heutigen Zeit nicht mit einem Schlage gutgemacht werden. In gemessener Zeit wird das gemischtsprachige Schulwesen dort sein, wo wir es haben wollen.

3. Koalitionsfreiheit der Slowenen.

Jedem österreichischen Staatsbürger ist nach den Bestimmungen der Verfassung volle Vereins- und Versammlungsfreiheit gewährleistet. Vom Genossenschaftswesen gilt das gleiche. Es ist nicht Schuld der Kärntner Landesregierung, wenn trotz ihrer Bemühungen von den gebotenen Möglichkeiten aus Gründen, die ich nicht beurteilen kann und mag, nicht voller Gebrauch gemacht wurde.

4. Entnationalisierung.

Kein Kärntner Demokrat denkt daran, irgendwen gewaltsam zu einer Nation zu zwingen. Jeder Versuch in dieser Richtung würde auf entschlossenen Widerstand der Kärntner Landesregierung stossen. Wenn auf Grund des freien Bekenntnisses der Staatsbürger eine kulturelle Autonomie gefördert wird, wird die Kärntner Landesregierung dem Landtag unverzüglich einen Gesetzentwurf vorlegen, der sicher die Zustimmung des Hohen Hauses finden wird.

5. Recht auf Muttersprache.

Keinem österreichischen Staatsbürger ist es verwehrt, sich bei Gericht und bei Behörden der Sprache zu bedienen, die er beherrscht, hier können keine Schwierigkeiten auftauchen.

...

PRILOGA 6.

Wiener Zeitung, z dne 21. junija 1949, št. 142, str. 1

BESCHLÜSSE ÜBER ÖSTERREICH

Die von den Aussenministern getroffenen Vereinbarungen über Österreich lauten in der amtlichen österreichischen Übersetzung wie folgt:

Die Aussenminister sind übereingekommen:

- a) dass die Grenzen Österreichs jene vom 1. Jänner 1938 sein sollen;
- b) dass der Vertrag für Österreich vorsehen soll, dass Österreich den Schutz der Rechte der slowenischen und kroatischen Minderheiten in Österreich gewährleiste;
- c) dass keine Reparationen von Österreich verlangt werden, dass aber Jugoslawien das Recht haben soll, von österreichischem Eigentum, Rechten und Interessen auf jugoslawischen Gebiet Besitz zu ergreifen, sie zurückzuhalten oder sie zu liquidieren;
- d) dass die Sowjetunion von Österreich 150 Millionen Dollar, zahlbar innerhalb sechs Jahren, in frei übertragbarer Währung erhalten soll;
- e) dass die endgültige Regelung zu beinhalten habe:

1. die Übergabe an Österreich von allem Eigentum, allen Rechten und Interessen, die als deutsches Eigentum in Besitz genommen, beziehungsweise beansprucht wurden und von allen Kriagsindustrien, Häusern und ähnlichen unbeweglichem Eigentum in Österreich, dass als Kriagsbeute in Besitz genommen, beziehungsweise beansprucht wurde, mit der Massgabe, dass die Stellvertreter angewiesen werden, die Kategorien von an Österreich zu übertragenden Kriagsbeute (mit Ausnahme jenes Ölbesitzes und jenes Eigentums der Donau-Dampfschiffahrts-Gesellschaft, die gemäss anderen Paragraphen des Artikels 35 des Vertrages entsprechend den Vorschlägen der UdSSR vom 24. Jänner 1948 an die Sowjetunion übertragen werden, jedoch generell unter österreichischer Jurisdiktion verbleiben) genau festzulegen. Demgemäss werden die Aktiven der DDSG in Bulgarien, Ungarn und Rumänien sowie 100 Prozent des Eigentums der Gesellschaft im östlichen Österreich in Übereinstimmung mit einer von der Stellvertretern zu vereinbarenden Liste an die UdSSR übertragen.

2. Dass die Rechte, Besitztümer und Interessen, die der UdSSR übertragen werden, sowie die Rechte, Besitztümer und Interessen, die die UdSSR an Österreich abtreten, frei von Belastungen oder Ansprüchen seitens der UdSSR oder seitens Österreich übertragen werden. Gleichzeitig ist vereinbart, dass die Worte »Belastungen oder Ansprüche« nicht allein Gläubigeransprüche, die sich aus der Ausübung der alliierten Kontrolle dieser Rechte, Besitztümer und Interessen nach dem 8. Mai 1945 ergeben haben, aber auch alle anderen Ansprüche einschliesslich Steuerforderungen beinhalten.

Es gilt weiter als vereinbart, dass die gegenseitigen Verzichtserklärungen der UdSSR und Österreichs, hinsichtlich Belastungen und ansprüche, für alle Belastungen und Ansprüche Geltung haben, die an dem Tag bestehen, an dem Österreich die Rechte der UdSSR auf das ihr übertragene Deutsche

Eigentum formell anerkennt, beziehungsweise an dem Tag der tatsächlichen Übergabe der seitens der UdSSR an Österreich zu übertragenden Besitztümer;

f) dass alles frühere Deutsche Eigentum, das Eigentum der UdSSR wird, ohne deren Zustimmung nicht weiter übertragen werden kann;

g) dass die Stellvertreter ihre Arbeit rasch wieder aufnehmen, zu dem Zweck, um spätestens bis 1. September zu einer Vereinbarung über den Gesamtvertragsentwurf zu gelangen.

PRILOGA 7

»Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich«,
30. julij 1955, št. 39

State Treaty for the Re-establishment of an Independent and
Democratic Austria

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДОГОВОР О ВОССТАНОВЛЕНИИ НЕЗАВИСИМОЙ И ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ АВСТРИИ

Статья 6

Права человека

1. Австрия обязуется принять все меры, необходимые для обеспечения того, чтобы все лица, находящиеся под австрийской юрисдикцией, без различия расы, пола, языка или религии, пользовались правами человека и основными свободами, включая свободу слова, печати и изданий, религиозного культа, политических убеждений и публичных собраний.

2. Австрия также принимает обязательство что действующие в Австрии законы как в отношении своего содержания, так и применения, не будут устанавливать дискриминации или влечь за собой дискриминацию для лиц австрийского гражданства на основании их расы, пола, языка или религии как в том, что касается их личности, имущества, занятий, профессиональных или финансовых интересов, статуса, политических или гражданских прав, так и в любых вопросах.

Статья 7

Права словенского и хорватского национальных меньшинств

1. Австрийские граждане, принадлежащие к словенскому и хорватскому национальным меньшинствам в Каринтии, Бургенланде и Штирии, пользуются одинаковыми правами наравне со всеми другими австрийскими гражданами, включая право иметь собственные организации, собрания и печать на своем языке.

2. Они имеют право на начальное обучение на словенском или хорватском языках и на пропорциональное количество своих средних школ; в связи с этим будут пересмотрены программы в школах, а также будет образована инспекция по образованию для словенских и хорватских школ.

3. Официальным языком в административных и судебных округах Каринтии, Бургенланда и Штирии со словенским или хорватским или национально смешанным населением является, кроме немецкого языка, также и словенский или хорватский язык. В таких округах топографическая терминология и надписи должны быть как на немецком языке, так и на словенском или хорватском языках.

4. Австрийские граждане, принадлежащие к словенскому или хорватскому национальным меньшинствам в Каринтии, Бургенланде и Штирии, участвуют в культурном, административном или судебном аппаратах на этих территориях наравне с другими австрийскими гражданами.

5. Запрещается деятельность организаций, имеющих целью денационализацию словенского и хорватского национальных меньшинств.

Article 6

Human Rights

1. Austria shall take all measures necessary to secure to all persons under Austrian jurisdiction, without distinction as to race, sex, language or religion, the enjoyment of human rights and of the fundamental freedoms, including freedom of expression, of press and publication, of religious worship, of political opinion and of public meeting.

2. Austria further undertakes that the laws in force in Austria shall not, either in their content or in their application, discriminate or entail any discrimination between persons of Austrian nationality on the ground of their race, sex, language or religion, whether in reference to their persons, property, business, professional or financial interests, status, political or civil rights or any other matter.

Article 7

Rights of the Slovene and Croat Minorities

1. Austrian nationals of the Slovene and Croat minorities in Carinthia, Burgenland and Styria shall enjoy the same rights on equal terms as all other Austrian nationals, including the right to their own organizations, meetings and press in their own language.

2. They are entitled to elementary instruction in the Slovene or Croat language and to a proportional number of their own secondary schools; in this connection school curricula shall be reviewed and a section of the Inspectorate of Education shall be established for Slovene and Croat schools.

3. In the administrative and judicial districts of Carinthia, Burgenland and Styria, where there are Slovene, Croat or mixed populations, the Slovene or Croat language shall be accepted as an official language in addition to German. In such districts topographical terminology and inscriptions shall be in the Slovene or Croat language as well as in German.

4. Austrian nationals of the Slovene and Croat minorities in Carinthia, Burgenland and Styria shall participate in the cultural, administrative and

judicial systems in these territories on equal terms with other Austrian nationals.

5. The activity of organizations whose aim is to deprive the Croat or Slovene population of their minority character or rights shall be prohibited.

Traité d'Etat portant rétablissement d'une Autriche indépendante et démocratique

Article 6.

Droits de l'homme

1. L'Autriche prendra toutes les mesures nécessaires pour assurer à toutes les personnes relevant de sa juridiction, sans distinction de race, de sexe, de langue ou de religion, la jouissance des droits de l'homme et des libertés fondamentales, y compris la liberté d'expression de la pensée, la liberté de presse et de publication, la liberté de culte, la liberté d'opinion et de réunion.

2. L'Autriche s'engage en outre à ce que les lois en vigueur en Autriche n'entraînent, ni par leur texte, ni par les modalités de leur application, aucune discrimination directe ou indirecte entre les ressortissants autrichiens en raison de leur race, de leur sexe, de leur langue ou de leur religion, tant en ce qui concerne leur personne, leurs biens, leurs intérêts commerciaux, professionnels ou financiers, leur statut, leurs droits politiques et civils qu'en toute autre matière.

Article 7.

Droits des minorités slovène et croate

1. Les ressortissants autrichiens appartenant aux minorités slovène et croate en Carinthie, Burgenland et Styrie jouiront de pair avec tous les autres ressortissants autrichiens des mêmes droits que ceux-ci, y compris le droit d'avoir leurs propres organisations, de tenir leurs réunions et de posséder une presse dans leur propre langue.

2. Ils ont droit à l'enseignement primaire en langue slovène ou croate et à un nombre proportionnel d'établissements propres d'enseignement secondaire; à cet effet, les programmes scolaires seront revus et une section de l'inspection de l'enseignement sera créer pour les écoles slovènes et croates.

3. Dans les circonscriptions administratives et judiciaires de Carinthie, Burgenland et Styrie où réside une population slovène ou croate, ou une population mixte le slovène ou le croate seront admis comme langue officielle en plus de l'allemand. Dans ces circonscriptions, la terminologie et les inscriptions topographiques seront en langue slovène ou croate aussi bien qu'en allemand.

4. Les ressortissants autrichiens appartenant aux minorités slovène et croate en Carinthie, Burgenland et Styrie participeront dans des mêmes con-

ditions que les autres ressortissants autrichiens aux activités des organismes culturels, administratifs et judiciaires dans ces territoires.

5. Sera interdite l'activité des organisations qui ont pour but de priver les populations croate ou slovène de leur caractère et de leurs droits de minorité.

Staatsvertrag betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich

Artikel 6 Menschenrechte

1. Österreich wird alle erforderlichen Massnahmen treffen, um allen unter österreichischer Staatshoheit lebenden Personen ohne Unterschied von Rasse, Geschlecht, Sprache oder Religion den Genuss der Menschenrechte und der Grundfreiheiten einschliesslich der Freiheit der Meinungsäusserung, der Presse und Veröffentlichung, der Religionsausübung, der politischen Meinung und der öffentlichen Versammlung zu sichern.

2. Österreich verpflichtet sich weiters dazu, dass die in Österreich geltenden Gesetze weder in ihrem Inhalt noch in ihrer Anwendung zwischen Personen österreichischer Staatsangehörigkeit auf Grund ihrer Rasse, ihres Geschlechtes, ihrer Sprache oder ihrer Religion, sei es in bezug auf ihre Person, ihre Vermögenswerte, ihre geschäftlichen, beruflichen oder finanziellen Interessen, ihre Rechtsstellung, ihre politischen oder bürgerlichen Rechte, sei es auf irgendeinem anderen Gebiete, diskriminieren oder Diskriminierungen zur Folge haben werden.

Artikel 7

Rechte der slowenischen und kroatischen Minderheiten

1. Österreichische Staatsangehörige der slowenischen und kroatischen Minderheiten in Kärnten, Burgenland und Steiermark geniessen dieselben Rechte auf Grund gleicher Bedingungen wie alle anderen österreichischen Staatsangehörigen einschliesslich des Rechtes auf ihre eigenen Organisationen, Versammlungen und Presse in ihrer eigenen Sprache.

2. Sie haben Anspruch auf Elementarunterricht in slowenischer oder kroatischer Sprache und auf eine verhältnismässige Anzahl eigener Mittelschulen; in diesem Zusammenhang werden Schullehrpläne überprüft und eine Abteilung der Schulaufsichtsbehörde wird für slowenische und kroatische Schulen errichtet werden.

3. In den Verwaltungs- und Gerichtsbezirken Kärntens, des Burgenlandes und der Steiermark mit slowenischer, kroatischer oder gemischter Bevölkerung wird die slowenische oder kroatische Sprache zusätzlich zum Deutschen als Amtssprache zugelassen. In solchen Bezirken werden die Bezeichnungen und

Aufschriften topographischer Natur sowohl in slowenischer oder kroatischer Sprache wie in Deutsch verfasst.

4. Österreichische Staatsangehörige der slowenischen und kroatischen Minderheiten in Kärnten, Burgenland und Steiermark nehmen an den kulturellen, Verwaltungs- und Gerichtseinrichtungen in diesen Gebieten auf Grund gleicher Bedingungen wie andere österreichische Staatsangehörige teil.

5. Die Tätigkeit von Organisationen, die darauf abzielen, der kroatischen oder slowenischen Bevölkerung ihre Eigenschaft und ihre Rechte als Minderheit zu nehmen, ist zu verbieten.

PRILOGA 8

Erläuternde Bemerkungen zum Staatsvertrag 517 der Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Nationalrates, VII. GP., 21. 5. 1955. (Regierungsvorlage)

Zu Artikel 7 (Rechte der slowenischen und kroatischen Minderheiten):
Vorschriften verfassungsgesetzlichen Charakters über den Minderheitenschutz enthält das österreichische Verfassungsrecht einerseits in Artikel 19 des Staatsgrundgesetzes vom 21. Dezember 1867, RGBl. Nr. 142, über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger, andererseits in den als Verfassungsbestimmungen geltenden Vorschriften des Abschnittes V des III. Teiles des Staatsvertrages von Saint-Germain (Artikel 66 bis 69).

Die Bestimmungen des Artikels 7 stellen, soweit sie eine Gleichstellung der Minderheiten in allen Belangen aussprechen, nur eine Wiederholung der bereits bestehenden allgemeinen Staatsbürgerrechte dar.

Die Vorschrift des Paragraph 2 geht allerdings über die bisherigen verfassungsgesetzlichen Regelungen hinaus. Während nach bisherigem Recht (Artikel 68 des Staatsvertrages von Saint-Germain) für die Minderheiten nur angemessene Erleichterungen für den Unterricht an den Volksschulen gefordert waren, besteht nunmehr ein Anspruch auf Elementarunterricht in slowenischer oder kroatischer Sprache und auf eine verhältnismässige Anzahl eigener Mittelschulen. Ferner ist eine eigene Abteilung der Schulaufsichtsbehörde für slowenische und kroatische Schulen einzurichten. Die österreichische Gesetzgebung wird diese vertraglichen Bestimmungen, die zunächst programmatische Bedeutung haben, unter Berücksichtigung des in Paragraph 1 festgelegten Grundsatzes auszuführen haben.

Paragraph 3 dieses Artikels geht über die bisherigen Regelungen des Artikels 66 des Staatsvertrages von Saint-Germain hinaus, der den nicht deutschsprachigen österreichischen Staatsangehörigen angemessene Erleichterungen beim Gebrauch ihrer Sprache vor Gericht in Wort oder Schrift garantiert. Nun wird die kroatische und slowenische Sprache in den Verwaltungs- und Gerichtsbezirken Kärntens, des Burgenlandes und der Steiermark mit slowenischer, kroatischer oder gemischter Bevölkerung zusätzlich zur deutschen Amtssprache als Amtssprache zugelassen. Diese Bestimmung bedarf keiner

näheren Ausführungsgesetzgebung mehr; sie ist unmittelbar anwendbar. Hinsichtlich der Bezeichnung der Ortsnamen und Ortsaufschriften wird eine entsprechende gesetzgeberische Massnahme des Bundes, beziehungsweise der Länder erforderlich sein.

Paragraph 4 dieses Artikels gewährleistet österreichischen Staatsangehörigen slowenischer oder kroatischer Minderheiten in Kärnten, Burgenland und Steiermark die Teilnahme an kulturellen, Verwaltungs- und Gerichtseinrichtungen in diesen Gebieten auf Grund gleicher Bedingungen wie andere österreichische Staatsangehörige. Auch diese Bestimmung geht über die bisherigen Vorschriften hinaus.

Die Bestimmung des Paragraphen 5 ist schon durch das bisherige Recht gewährleistet.

Die Paragrafen 2, 3, 4 des Artikels 7 haben somit verfassungsgesetzlichen Charakter.

PRILOGA 9

»Verordnungsblatt für Schulwesen in Kärnten«,
Marec/April 1959, št. III/IV, str. 31

Nr. 20.

Regelung des zweisprachigen Unterrichtes in Kärnten

E r l a s s

des Landeshauptmannes als Vorsitzender des Landesschulrates.
(Zl. LSR = 4337/58 vom 22. 9. 1958)

Als Landeshauptmann und Vorsitzender des Landesschulrates für Kärnten bin ich verpflichtet, für einen ungestörten und wirkungsvollen Unterricht an den Volks- und Hauptschulen des Landes Sorge zu tragen. Dieses Ziel erscheint durch die Unruhe, die unter der Elternschaft des gemischtsprachigen Gebietes entstanden ist, gefährdet.

Die Schulverordnung der Provisorischen Kärntner Landesregierung vom Jahre 1945 ist änderungsbedürftig. Vor 13 Jahren dürfte man der Meinung sein, dass durch den damals binnen kurzer Zeit erwarteten Staatsvertrag dieses Provisorium bald durch ein Definitivum abgelöst werden würde. Die Hoffnung hat sich als Irrtum erwiesen, Österreich musste mehr als 10 Jahre auf den Staatsvertrag warten und als dieser endlich abgeschlossen wurde, konnten trotz der Hoffnung Kärntens die Bestimmungen der Schulverordnung nicht durch ein österreichisches Gesetz ersetzt werden. Wir stehen am Beginn des dritten Schuljahres nach Abschluss des Staatsvertrages und es hat nicht den Anschein, dass die Gesetzgebung in kurzer Zeit zu einem Resultat gelangen wird.

Die von der Kärntner Landesregierung einstimmig geforderten Voraussetzungen — eine Befragung zur Feststellung der Minderheit und die Übernahme der durch die neue Schulregelung etwa entstehenden Mehrkosten

durch den Bund — sind nicht geschaffen worden, ein Vorschlag, die Zahl der zweisprachigen Schulen zu vermindern, kann nicht zur Durchführung gelangen. Die Lage erfordert aber rasche Entscheidung.

Nach § 27 der Schul- und Unterrichtsordnung vom 29. 9. 1905. RGBI. Nr. 159 ex 1905 sind für die Befreiung von Lehrgegenständen die Bezirksschulbehörden zuständig. Über die dort genannten Lehrgegenstände hinaus hat das Bundesministerium für Unterricht mit Erlass vom 18. 8. 1947, Zl. 32.000/4/12/47, die Befreiung vom fremdsprachigen Unterricht an Hauptschulen für zulässig erklärt, also eine Befreiung von einem verbindlichen Gegenstand während der Pflichtschulzeit. Als durch die Ungarnflüchtlinge ein ähnliches Problem auftauchte, wurde dies ebenfalls im Erlasswege geregelt. Beide Beispiele zeigen, dass zur Behebung von Schwierigkeiten Erlässe verwendet wurden. Auch in Kärnten ist derzeit eine solche Situation. Wem die Erziehung der Kärntner Jugend am Herzen liegt, kann weder einen Schulstreik noch die Schließung von Schulen wünschen. Mein Erlass schafft eine Lösung, die es ohne Zwang ermöglicht, eine endgültige gesetzliche Regelung abzuwarten.

Ich sehe mich darum veranlasst, die Bezirksschulbehörden der von der Schulverordnung aus 1945 betroffenen Gebiete anzuweisen, Anträge der Erziehungsberechtigten um Befreiung vom Unterricht in der slowenischen Sprache raschestens zu erledigen.

Solche Gesuche sind bei den örtlich zuständigen Schulleitungen einzubringen und bis spätestens 7. Oktober 1958 den Bezirksschulbehörden zu übermitteln. Hierbei kann nur die freie persönliche Entscheidung der Erziehungsberechtigten massgebend sein. Eine Beeinflussung durch das Lehrpersonal ist zu unterlassen. Wer also will, dass seine Kinder weiterhin zweisprachigen Unterricht wie bisher erhält, hat gar nichts zu tun, wer dies nicht wünscht, reicht seinen Antrag ein. Damit bleiben alle Rechte der Minderheit gewahrt, ohne dass jemand gezwungen wird, sein Kind an einem Unterricht teilnehmen zu lassen, der als Belastung empfunden wird. Dieser Erlass gilt sowohl für Volks- wie für Hauptschulen und zwar so lange, als nicht durch die Gesetzgebung eine endgültige und allgemein verbindliche Regelung getroffen wird.

PRILOGA 10

»Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten«,
Marec/April 1959, št. III/IV, str. 32

Nr. 22.

Freiwilliger Besuch des Slowenischunterrichtes.
(LSR. Zl. 5468/11. 11. 1958)

An die

Bezirksschulräte Hermagor, Villach-Land, Villach-Stadt, Klagenfurt-Land,
Klagenfurt-Stadt und Völkermarkt.

In mehreren Fällen haben Erziehungsberechtigte den Wunsch geäußert, trotz grundsätzlicher Abmeldung vom Slowenischunterrichte die Schüler-

(innen) freiwillig an diesem Unterrichte teilnehmen zu lassen. Um diesem Wunsch der Erziehungsberechtigten Rechnung zu tragen, wird angeordnet, dass vom Slowenischunterricht abgemeldete Schüler(innen) der zweisprachigen Volksschulen und der ihnen angeschlossenen Sonderschulklassen und der Hauptschulen des zweisprachigen Gebietes den Slowenischunterricht freiwillig besuchen können. Nach der Anmeldung sind die Schüler verpflichtet, den Slowenischunterricht bis zum Schuljahrsschlusse zu besuchen. Der Austritt während des Schuljahres ist nicht gestattet.

Die Direktionen der Hauptschulen und Leitungen der Volksschulen werden angewiesen, die Erziehungsberechtigten durch die Schüler(innen) von dieser Verfügung in Kenntnis zu setzen. Sie werden weiters beauftragt, dem Landes-schulrat über die Auswirkung dieser Massnahme im Dienstwege sogleich zu berichten.

PRILOGA II

»Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten«,
Marec/April 1959, št. III/IV, str. 31

No. 21.

Regelung des zweisprachigen Unterrichtes in Kärnten
(Durchführung)
(LSR. Zl. 4964/58 vom 27. 10. 1958)

In Durchführung des Erlasses des Landeshauptmannes als Vorsitzenden des Landesschulrates von Kärnten vom 22. September 1958, Zl. 4337/58, betr. die Regelung des zweisprachigen Unterrichtes in Kärnten, werden für die Unterrichtserteilung an den zweisprachigen Schulen bis zur endgültigen Regelung folgende Richtlinien gegeben:

1. Den einzelnen Schulleitungen ist es verboten, Teilergebnisse der Statistischen Erhebungsbogen bekanntzugeben. Die Bezirksschulräte werden aufgefordert, die Schulleitungen davon umgehend in Kenntnis zu setzen.

2. Es ist Vorsorge zu treffen, dass jedes deutsch- und jedes slowenisch-sprechende Kind das Lehrziel in vollem Ausmasse erreicht.

3. Der Gesamtunterricht für die abgemeldeten Schüler und Schülerinnen wird auf der ersten bis einschliesslich dritten Schulstufe nur in der deutschen Sprache erteilt, wobei für jene Schüler und Schülerinnen, die die deutsche Sprache nicht oder nur mangelhaft beherrschen, die dem Kinde eigene Mundart mündlich vermittelnd anzuwenden ist.

4. Schülern und Schülerinnen, die nicht abgemeldet wurden, ist der Gesamtunterricht auf den ersten drei Schulstufen in deutscher und slowenischer Sprache mündlich und schriftlich zu erteilen.

5. Von der vierten bis achten Schulstufe ist Slowenische Sprache für die nicht abgemeldeten Schüler und Schülerinnen ein eigener Unterrichtsgegenstand, wobei auf der vierten Schulstufe diesem Gegenstand 4, ab der fünften Schulstufe 3 Wochenstunden zugemessen sind.

6. Sowohl für die abgemeldeten als auch für die nicht abgemeldeten Schüler(innen) gilt die Stundentafel, die durch den Erlass des Landesschulrates vom 9. November 1945, Zl. 9406 (Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten, Stück I, Jahrgang 1946), verordnet worden ist.

Auf der veirten bis achten Schulstufe treten für die abgemedeten Schüler(innen) an Stelle der Slowenischstunden eine Zeichen- und eine Rechenstunde.

7. Für Volksschulen, an denen sich alle Schüler(innen) vom Slowenischunterricht abgemeldet haben, gelten die Lehrpläne für allgemeine Volksschulen (Sonderabdruck aus dem Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Bundesministeriums für Unterricht, Stück XIII. vom Jahre 1930, mit Abänderungen auf Grund des Erlasses des Staatsamtes für Volksaufklärung, für Unterricht und Erziehung und für Kultusangelegenheiten vom 27. Oktober 1945, Zl. 9879 — K/45, und der Erlässe des Bundesministeriums für Unterricht vom 18. Oktober 1946, Zl. 35.998-IV/12/1946, vom 18. November 1946, Zl. 38.932 — IV/15/46, vom 18. November 1948, Zl. 77.529 — IV/15/48, und vom 16. Dezember 1949, Zl. 76.849 — 4/15/49).

8. Für den Slowenischunterricht an Hauptschulen finden die Bestimmungen für die 5. bis 8. Schulstufe der Volksschulen, für die Sonderschulklassen die Bestimmungen für die 1. bis 3. Schulstufe sinngemäss Anwendung.

9. Der Erlass tritt am 1. November 1958 in Kraft.

PRIOLOGA 12

»Stenographisches Protokoll« 85. Sitzung des Nationalrates der Republik Österreich, VIII. Gesetzgebungsperiode, 19. 3. 1959, str. 4117.

Die Entschliessung hat folgenden Wortlaut:

I. Die Bundesregierung wird aufgefordert, eine Regierungsvorlage eines Bundesgesetzes über eine allgemeine Minderheitenfeststellung bis spätestens 30. Juni 1960 dem Nationalrat vorzulegen.

II. Gemäss Art. 7 Paragraf 3 des österreichischen Staatsvertrages vom 15. Mai 1955, BGBl. Nr. 152, betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich, ist unter anderem auch in den Verwaltungsbezirken Kärntens mit slowenischer oder gemischter Bevölkerung die slowenische Sprache zusätzlich zum Deutschen als Amtssprache zugelassen.

Die Bundesregierung hat dem Nationalrat bisher zur innerstaatlichen Durchführung der Bestimmungen des Art. 7 des erwähnten Staatsvertrages den Entwurf eines Bundesgesetzes, womit für das Bundesland Kärnten Vorschriften zur Durchführung der Minderheiten-Schulbestimmungen des Staatsvertrages getroffen werden (Minderheiten-Schulgesetz für Kärnten), sowie den Entwurf eines Bundesgesetzes zur Durchführung der die Amtssprache bei Gericht betreffenden Bestimmungen des Art. 7 Paragraph 3 des Staatsvertrages vorgelegt.

Die Bundesregierung wird aufgefordert, dem Nationalrat so bald als möglich auch eine Regierungsvorlage zuzuleiten, womit in Anlehnung an die Grundsätze des Entwurfes eines Bundesgesetzes zur Durchführung der die

Amtssprache bei Gericht betreffenden Bestimmungen entsprechende Bestimmungen für die Verwaltungsbehörden in den in Betracht kommenden politischen Bezirken Kärntens über die Verwendung der slowenischen Sprache als zusätzliche Amtssprache getroffen werden.

PRILOGA 13

»Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten«
1957, št. VII/VIII. str. 51

Erlass Nr. 34:

Errichtung eines Bundesrealgymnasiums mit slowenischer Unterrichtssprache in Kärnten.

(LSR. Zl. 3177/57)

Nachstehend wird der Erlass des Bundesministeriums für Unterricht vom 1. Juli 1957, Zl. 47.600-12/57, zur Kenntnis gebracht:

»Das Bundesministerium für Unterricht errichtet im Sinne des Artikels 7, Ziffer 2, des Staatsvertrages, BGBl. Nr. 152/55, — vorbehaltlich einer endgültigen gesetzlichen Regelung — in Klagenfurt für österreichische Staatsbürger der slowenischen Minderheit ein Bundesrealgymnasium mit slowenischer Unterrichtssprache.

Das Bundesrealgymnasium führt die Bezeichnung »Slowenisches Bundesrealgymnasium in Klagenfurt«.

Betreffend Dienstpostenplan und Lehrplan des Slowenischen Bundesrealgymnasiums in Klagenfurt ergehen gesonderte Verfügungen.«

Hiezu bemerkt der Landesschulrat, dass die bezeichnete Anstalt im Gebäude der Bundesrealschule und des Bundesrealgymnasiums in Klagenfurt, Lerchenfeldgasse 22, untergebracht ist.

PRILOGA 14

»Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten«,
1957, št. IX/X. str. 68

Erlass Nr. 53:

Bundesrealgymnasium für Slowenen in Klagenfurt
(Erl. d. BMfU. v. 3. 8. 1957, Zl. 73.404—12/57, LSR 3658/57 u. 2828/57)

Das mit Erlass des Bundesministeriums für Unterricht vom 1. Juli 1957, Zahl 47 600—12/57 in Klagenfurt errichtete Bundesrealgymnasium für österreichische Staatsbürger der slowenischen Minderheit führt die Bezeichnung

»Bundesrealgymnasium für Slowenen in Klagenfurt«.

Hievon wird in teilweiser Abänderung des Erlasses Nr. 34 im Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten, Stück VII/VIII/1957, Seite 51, Mitteilung gemacht.

Gleichzeitig wird mitgeteilt, dass das Bundesministerium für Unterricht mit Erlass vom 3. 6. 1957, Zl. 61.973-20 b/57, dem Professor an der Bundesrealschule und -Realgymnasium in Klagenfurt, Oberstudienrat dr. Josef Tischler, vorläufig die vorbereitenden Arbeiten für die Eröffnung und Führung des Bundesrealgymnasiums für Slowenen in Klagenfurt übertragen hat.

PRILOGA 15

»Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Bundesministeriums für Unterricht, 1. september 1959, str. 198

Erlass Nr. 98:

Bundesrealgymnasium und Gymnasium für Slowenen in Klagenfurt
(Erlass vom 17. Juli 1959. Zl. 76.064 — 12/59)

Das Bundesministerium für Unterricht sieht sich in Ausführung des § 24 Abs. 1 des Minderheitenschulgesetzes für Kärnten, BGBl. Nr. 101/59, veranlasst, die Umwandlung des Bundesrealgymnasiums für Slowenen in Klagenfurt in ein Bundesrealgymnasium und Gymnasium ab Beginn des kommenden Schuljahres zu verfügen.

Die Anstalt hat daher ab dem Schuljahr 1959/60 die Bezeichnung »Bundesrealgymnasium und Gymnasium für Slowenen in Klagenfurt« zu führen.

Vbl. f. d. Db. d. BMFU, 1. November 1959, Seite 260:

Berichtigungen

1. Im Erlass des Bundesministeriums für Unterricht vom 7. Juli 1959, Min.-Vdg.-Bl. Nr. 98/59, hat es im letzten Absatz richtig zu heissen: »Bundes-Realgymnasium und -Gymnasium für Slowenen in Klagenfurt«.

PRILOGA 16

»Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich«
14. april 1959, št. 27, str. 605

101. Bundesgesetz vom 19. März 1959, womit für das Bundesland Kärnten Vorschriften zur Durchführung der Minderheiten-Schulbestimmungen des Österreichischen Staatsvertrages getroffen werden (Minderheiten-Schulgesetz für Kärnten).

Der Nationalrat hat beschlossen:

Artikel I (Verfassungsbestimmungen)

a) Kompetenzbestimmungen

§ 1. In den Angelegenheiten des Minderheiten-Schulwesens im Lande Kärnten (Artikel 7 § 2 des Staatsvertrages betreffend die Wiederherstellung

eines unabhängigen und demokratischen Österreich vom 15. Mai 1955, BGBl. Nr. 152/1955) werden die Zuständigkeiten des Bundes und des Landes Kärnten zur Gesetzgebung und Vollziehung unbeschadet der Bestimmungen des § 6 im folgenden festgesetzt.

§ 2. Bundessache ist die Gesetzgebung und die Vollziehung in folgenden Angelegenheiten:

a) Die Angelegenheiten der für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommenden Volks- und Hauptschulen, mit Ausnahme der Angelegenheiten ihrer örtlichen Festlegung;

b) die Angelegenheiten einer für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommenden Mittelschule;

c) die Angelegenheiten einer ergänzenden Lehrerbildung in slowenischer Sprache;

d) die Angelegenheiten eines unverbindlichen Unterrichtes in der slowenischen Sprache an Pflichtschulen und mittleren Lehranstalten;

e) die Angelegenheiten der Schulaufsicht über die in lit. a und b angeführten Schulen und über den in lit. c und d angeführten Unterricht.

§ 3. Bundessache ist die Gesetzgebung über die Grundsätze, Landessache die Ausführungsgesetzgebung und die Vollziehung in den Angelegenheiten der örtlichen Festlegung der für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommenden öffentlichen Volks- und Hauptschulen.

§ 4. (1) Hinsichtlich der im § 3 angeführten Angelegenheiten finden die Bestimmungen des Artikels 16 Abs. 1 des Bundes-Verfassungsgesetzes in der Fassung von 1929 dem Sinne nach mit der näheren Massgabe Anwendung, dass das Land Kärnten innerhalb von drei Jahren nach dem Inkrafttreten dieses Bundesgesetzes die notwendige ausführungsgesetzliche Regelung zu treffen hat. Wird diese Frist vom Lande Kärnten nicht eingehalten, so geht die Zuständigkeit zur ausführungsgesetzlichen Regelung auf den Bund über. Sobald das Land Kärnten das Ausführungsgesetz erlassen hat, tritt das Ausführungsgesetz des Bundes ausser Kraft.

(2) Die dem Bund gemäss Artikel 102 a Abs. 1 erster Satz des Bundes-Verfassungsgesetzes in der Fassung von 1929 zustehende oberste Leitung und Aufsicht über das gesamte Erziehungs- und Unterrichtswesen wird hinsichtlich der im § 3 angeführten Angelegenheiten durch sinngemässe Anwendung der Bestimmungen des Artikels 15 Abs. 8 und des Artikels 16 Abs. 2 des Bundes-Verfassungsgesetzes in der Fassung von 1929 ausgeübt.

§ 5. Die Bestimmungen des § 42 des Übergangsgesetzes vom 1. Oktober 1920 in der Fassung des BGBl. Nr. 368 vom Jahre 1925 und in der Fassung des Bundesverfassungsgesetzes vom 7. Dezember 1929, BGBl. Nr. 393, werden hinsichtlich der in den §§ 2 und 3 angeführten Angelegenheiten ausser Kraft gesetzt.

§ 6. (1) Die Bestimmungen des Lehrerdienstrechts-Kompetenzgesetzes, BGBl. Nr. 88/1948, und des Schulerhaltungs-Kompetenzgesetzes, BGBl. Nr. 162/1955, sowie die für die Schulen mit deutscher Unterrichtssprache geltenden verfassungsgesetzlichen Kompetenzvorschriften werden durch die Verfassungsbestimmungen des Artikels I dieses Bundesgesetzes nicht berührt.

(2) Inwieweit der Bund an der Kostentragung des personellen und des sachlichen Mehraufwandes, der sich auf Grund dieses Bundesgesetzes hinsichtlich der für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommenden öffentlichen Volks- und Hauptschulen ergibt, mitzuwirken hat, ist durch Bundesgesetz zu regeln. Dieses Bundesgesetz ist bis zum 30. Juni 1960 zu erlassen.

b) Allgemeine Bestimmungen

§ 7. Das Recht, die slowenische Sprache als Unterrichtssprache zu gebrauchen oder als Pflichtgegenstand zu erlernen, ist jedem Schüler in den ausführungsgesetzlich (§ 3 im Zusammenhalte mit § 4 Abs. 1) festzulegenden Schulen zu gewähren, sofern dies der Wille seines gesetzlichen Vertreters ist. Ein Schüler kann nur mit Willen seines gesetzlichen Vertreters verhalten werden, die slowenische Sprache als Unterrichtssprache zu gebrauchen oder als Pflichtgegenstand zu erlernen.

§ 8. Der Erteilung des Unterrichtes in slowenischer Unterrichtssprache steht nicht entgegen, dass die deutsche Sprache als Staatssprache der Republik Österreich (Artikel 8 des Bundes-Verfassungsgesetzes in der Fassung von 1929) als Pflichtgegenstand vorzusehen ist.

Artikel II.

Grundsatzbestimmungen

§ 9. (1) Für die Ausführungsgesetzgebung (§ 3 im Zusammenhalte mit § 4 Abs. 1) gelten die in den nachstehenden Paragraphen dieses Artikels II aufgestellten Grundsätze.

(2) (Verfassungsbestimmung.) Die im vorliegenden Artikel II aufgestellten Grundsätze können vom Nationalrat nur in Anwesenheit von mindestens der Hälfte der Mitglieder und mit einer Mehrheit von zwei Dritteln der abgegebenen Stimmen abgeändert, ergänzt oder aufgehoben werden.

§ 10. (1) Die örtliche Festlegung der für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommenden Volks- und Hauptschulen hat nach Massgabe der Grundlagen zu erfolgen, die sich aus einer amtlichen Minderheitenfeststellung ergeben.

(2) Bis zum Vorliegen der Ergebnisse einer amtlichen Minderheitenfeststellung hat die örtliche Festlegung der für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommenden Volks- und Hauptschulen für jene Gemeinden zu erfolgen, in denen zu Beginn des Schuljahres 1958/59 der Unterricht an Volks- und Hauptschulen zweisprachig erteilt wurde.

§ 11. Es ist dafür Vorsorge zu treffen, dass alle Volks- und Hauptschüler in den nach § 10 in Betracht kommenden Gemeinden Kärntens, die von ihren gesetzlichen Vertretern hiefür angemeldet werden, den Unterricht in einer der im § 12 genannten, für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommenden Schule erhalten können. Diese Vorsorge ist hinsichtlich der im § 12 lit. a genannten Schulen unter Bedachtnahme auf die nach den Schulerhaltungsvorschriften notwendigen Schülerzahlen, hinsichtlich der im § 12 lit. b und c genannten Schulen (Klassen, Abteilungen) auf jeden Fall zu treffen.

Artikel III.

Volks- und Hauptschulen

§ 12. Neben den allgemeinen Formen der österreichischen Volks- und Hauptschule mit deutscher Unterrichtssprache können im Lande Kärnten insbesondere für die slowenische Minderheit folgende Formen von Volks- und Hauptschulen oder Klassen und Abteilungen an Volks- und Hauptschulen geführt werden:

- a) Volks- und Hauptschulen mit slowenischer Unterrichtssprache;
- b) Volksschulen mit deutscher und slowenischer Unterrichtssprache (zweisprachige Volksschulen), worunter im Sinne dieses Bundesgesetzes auch in Volksschulen mit deutscher Unterrichtssprache eingerichtete Volksschulklassen mit deutscher und slowenischer Unterrichtssprache (zweisprachige Volksschulklassen) und in Volksschulklassen mit deutscher Unterrichtssprache eingerichtete Abteilungen mit deutscher und slowenischer Unterrichtssprache (zweisprachige Volksschulabteilungen) zu verstehen sind;
- c) Abteilungen für den Unterricht in slowenischer Sprache, die in Hauptschulen mit deutscher Unterrichtssprache eingerichtet sind.

§ 13. (1) Die Aufnahme in die im § 12 genannten Schulen (Klassen, Abteilungen) bedarf einer diesbezüglichen ausdrücklichen Anmeldung durch den gesetzlichen Vertreter des Schülers beim Eintritt in die Volksschule und in die Hauptschule, doch kann die Anmeldung auch bis zu Beginn eines späteren Schuljahres erfolgen; sie wirkt ohne weiters bis zum Austritt aus der Volksschule beziehungsweise Hauptschule und kann vorher nur zum Ende eines Schuljahres widerrufen werden.

(2) Die Anmeldungen nach Abs. 1 und der allfällige Widerruf der Anmeldung sind beim Schulleiter vorzubringen und können schriftlich oder mündlich protokollarisch erfolgen; sie sind von bundesrechtlich geregelten Gebühren und Abgaben frei.

§ 14. (1) Auf die im § 12 angeführten Schulen (Klassen, Abteilungen) finden hinsichtlich der Schulorganisation und der Führung des Unterrichtes die für die österreichischen Volks- und Hauptschulen allgemein geltenden Vorschriften mit den in den folgenden Bestimmungen dieses Artikels angeführten Abweichungen Anwendung.

(2) Hinsichtlich der Schulpflicht der Kinder, welche die im § 12 angeführten Schulen besuchen, gelten die in Österreich allgemein geltenden Vorschriften über die Schulpflicht.

§ 15. An den Volks- und Hauptschulen mit slowenischer Unterrichtssprache ist der Unterricht auf allen Schulstufen in slowenischer Unterrichtssprache zu erteilen, doch ist die deutsche Sprache als Pflichtgegenstand mit sechs Wochenstunden zu führen.

§ 16. (1) An den zweisprachigen Volksschulen (Volksschulklassen, Volksschulabteilungen) ist der gesamte Unterricht auf den ersten drei Schulstufen in annähernd gleichem Ausmass in deutscher und slowenischer Sprache zu erteilen; von der vierten Schulstufe an ist der Unterricht — unbeschadet der

Bestimmung des Abs. 2 — in deutscher Sprache zu erteilen, doch ist die slowenische Sprache mit vier Wochenstunden als Pflichtgegenstand zu führen. In Volksschulklassen mit deutschsprachigen und zweisprachigen Abteilungen ist der deutschsprachige Unterricht soweit wie möglich für alle Schüler der betreffenden Schulstufen gemeinsam zu erteilen.

(2) Der Religionsunterricht ist auf allen Schulstufen der zweisprachigen Volksschulen (Volksschulklassen, Volksschulabteilungen) für die gemäss § 13 zum zweisprachigen Unterricht angemeldeten Schüler in deutscher und in slowenischer Sprache zu erteilen.

(3) An den in Hauptschulen mit deutscher Unterrichtssprache eingerichteten Abteilungen für den Unterricht in slowenischer Sprache ist die slowenische Sprache auf allen Schulstufen mit vier Wochenstunden als Pflichtgegenstand zu führen.

§ 17. An Volks- und Hauptschulen mit deutscher Unterrichtssprache kann die Landesschulbehörde die slowenische Sprache als unverbindlichen Unterrichtsgegenstand einführen. Dieser Unterricht kann, soweit dies tunlich ist, gemeinsam mit dem Unterricht in slowenischer Sprache in den in der Schule eingerichteten zweisprachigen Volksschulklassen oder Volksschulabteilungen beziehungsweise slowenischsprachigen Hauptschulabteilungen erfolgen.

§ 18. (1) Beim Übertritt von Schülern einer Volks- oder Hauptschule in eine solche mit anderer Unterrichtssprache ist von der aufnehmenden Schule besonders darauf zu achten, dass der Schulfortgang in der nunmehrigen beziehungsweise in der allfälligen zweiten Unterrichtssprache gewährleistet ist.

(2) Für das Aufsteigen in die nächsthöhere Schulstufe oder Klasse sowie für den Übertritt von der Volksschule in die Hauptschule sind in allen Fällen überdies die hiefür allgemein geltenden Vorschriften zu beachten.

§ 19. Die für den Unterricht an den in den §§ 15 und 16 Abs. 1 angeführten Schulen (Klassen, Abteilungen) und für den in den §§ 16 Abs. 3 und 17 angeführten Slowenischunterricht anzuwendenden Lehrpläne sind unter Bedacht- nahme auf die für die österreichischen Volks- und Hauptschulen allgemein geltenden Lehrpläne und unter Zugrundelegung der in diesem Artikel festgesetzten Bestimmungen vom Bundesministerium für Unterricht nach Anhören des Landesschulrates für Kärnten durch Verordnung zu erlassen.

§ 20. Die für den Unterricht an den in den §§ 15 und 16 Abs. 1 angeführten Schulen (Klassen, Abteilungen) und für den in den §§ 16 Abs. 3 und 17 angeführten Slowenischunterricht erforderlichen Lehrbefähigungen richten sich nach den Bestimmungen des Artikels IV dieses Bundesgesetzes.

Artikel IV.

Ergänzende Lehrerbildung

§ 21. (1) Zur Heranbildung von Lehrern für Volksschulen mit slowenischer oder mit deutscher und slowenischer Unterrichtssprache ist an der Bundeslehrer- und -lehrerinnenbildungsanstalt in Klagenfurt ein ergänzender Unterricht in slowenischer Sprache in einem durch den Lehrplan näher zu bestimmenden Ausmass zu führen.

(2) Der ergänzende Unterricht in slowenischer Sprache ist für jene Schüler, die hiezu auf Grund freiwilliger Meldung aufgenommen werden, an Stelle der lebenden Fremdsprache Pflichtgegenstand. Bei der Aufnahme haben die Schüler angemessene Kenntnisse in der slowenischen Sprache nachzuweisen.

§ 22. (1) Die Abgänge der Bundeslehrer, und -lehrerinnenbildungsanstalt in Klagenfurt, die an dem ergänzenden Unterricht in slowenischer Sprache teilgenommen und die normale Reifeprüfung mit Erfolg abgelegt haben, können sich im Anschluss an die Reifeprüfung oder in einem späteren Zeitpunkt einer ergänzenden Reifeprüfung für den Unterricht an Volksschulen mit slowenischer oder mit deutscher und slowenischer Unterrichtssprache unterziehen.

(2) Desgleichen können sich Lehrpersonen nach der mit Erfolg abgelegten Lehrbefähigungsprüfung für Volksschulen der ergänzenden Lehrbefähigungsprüfung für den Unterricht an Volksschulen mit slowenischer oder mit deutscher und slowenischer Unterrichtssprache und Lehrpersonen nach der mit Erfolg abgelegten Lehrbefähigungsprüfung für Hauptschulen der ergänzenden Lehrbefähigungsprüfung für den Unterricht an Hauptschulen mit slowenischer Unterrichtssprache oder für der Slowenischunterricht an sonstigen Hauptschulen in Kärnten unterziehen.

§ 23. Den Lehrplan für den ergänzenden Unterricht (§ 21) und die näheren Vorschriften für die ergänzenden Prüfungen (§ 22) erlässt das Bundesministerium für Unterricht nach Anhören des Landesschulrates für Kärnten durch Verordnung. Hiebei ist darauf Bedacht zu nehmen, dass den Anforderungen für die Erteilung des Unterrichtes in slowenischer oder in deutscher und slowenischer Unterrichtssprache beziehungsweise für die Erteilung des Slowenischunterrichtes Rechnung getragen wird.

Artikel V.

Mittlere Lehranstalten

§ 24. (1) In Kärnten ist für österreichische Staatsbürger der slowenischen Minderheit eine Bundesmittelschule mit slowenischer Unterrichtssprache zu errichten, die nach dem Lehrplan des Realgymnasiums und nach Bedarf auch nach dem des Gymnasiums zu führen ist.

(2) Die Errichtung kann klassenweise jährlich aufbauend erfolgen.

§ 25. Auf die Bundesmittelschule mit slowenischer Unterrichtssprache finden mit den in diesem Artikel angeführten Abweichungen die für die österreichischen Mittelschulen allgemein geltenden Vorschriften Anwendung.

§ 26. (1) An der Bundesmittelschule mit slowenischer Unterrichtssprache ist der Unterricht in allen Klassen in slowenischer Unterrichtssprache zu erteilen.

(2) Die deutsche Sprache ist in allen Klassen als Pflichtgegenstand in einem durch den Lehrplan näher zu bestimmenden Wochenstundenausmass zu führen und bei der Reifeprüfung als verbindlicher Prüfungsgegenstand vorzusehen.

§ 27. In die Bundesmittelschule mit slowenischer Unterrichtssprache sind nur Schüler österreichischer Staatsbürgerschaft aufzunehmen, die bei der

Aufnahmsprüfung oder in sonstiger Weise nachzuweisen vermögen, dass ihre Kenntnisse in der slowenischen Sprache für den weiteren Schulfortgang ausreichend sind.

§ 28. Das Reifezeugnis der Bundesmittelschule mit slowenischer Unterrichtssprache gibt die gleichen Berechtigungen, insbesondere auch hinsichtlich der Zulassung zum Hochschulstudium, wie das Reifezeugnis einer gleichartigen österreichischen Bundesmittelschule mit deutscher Unterrichtssprache.

§ 29. Den Lehrplan und die Reifeprüfungsvorschrift für die Bundesmittelschule mit slowenischer Unterrichtssprache erlässt unter Bedachtnahme auf die für die österreichischen Mittelschulen allgemein geltenden Lehrpläne und Reifeprüfungsvorschriften und unter Zugrundelegung der in diesem Artikel festgesetzten Bestimmungen das Bundesministerium für Unterricht nach Anhören des Landesschulrates für Kärnten durch Verordnung.

§ 30. An den Mittelschulen sowie sonstigen mittleren Lehranstalten mit deutscher Unterrichtssprache im Lande Kärnten kann der Slowenischunterricht als unverbindlicher Unterrichtsgegenstand nach den für den Unterricht unverbindlicher Unterrichtsgegenstände allgemein geltenden Vorschriften geführt werden.

Artikel VI.

Schulaufsicht

§ 31. Beim Landesschulrat für Kärnten ist eine Abteilung für die Angelegenheiten

- a) der Volks- und Hauptschulen mit slowenischer Unterrichtssprache,
- b) des Unterrichtes in slowenischer Sprache an den zweisprachigen Volksschulen (Volksschulklassen, Volksschulabteilungen) und an den slowenischsprachigen Hauptschulabteilungen, sowie
- c) der Bundesmittelschule mit slowenischer Unterrichtssprache einzurichten.

§ 32. (1) Für die Inspektion der im § 31 lit. a genannten Schulen und des im § 31 lit. b genannten Unterrichtes ist ein Bezirksschulinspektor, der die Lehrbefähigung für den Unterricht in deutscher und slowenischer Unterrichtssprache an Volks- und Hauptschulen besitzt, zu bestellen, dem auch die Inspektion des unverbindlichen Slowenischunterrichtes an sonstigen Volks- und Hauptschulen im Lande Kärnten obliegt.

(2) Für die Inspektion der im § 31 lit. c genannten Schule ist ein Fachinspektor, der die Befähigung für das Lehramt an Mittelschulen mit Slowenisch als Hauptfach besitzt, zu bestellen, dem auch die Inspektion der ergänzenden Lehrerbildung in slowenischer Sprache an der Bundeslehrer- und -Lehrerinnenbildungsanstalt in Klagenfurt und des unverbindlichen Slowenischunterrichtes an sonstigen mittleren Lehranstalten im Lande Kärnten obliegt.

(3) An Stelle der in den Abs. 1 und 2 genannten Inspektionsorgane kann ein Landesschulinspektor, der beide in den Abs. 1 und 2 bezeichneten Lehrbefähigungen besitzt, bestellt werden, dem die Inspektion der in den Abs. 1 und 2 angeführten Schul- und Unterrichtsbereiche obliegt.

§ 33. Im übrigen regelt sich die Ausübung der Schulaufsicht über die im § 31 lit. a und c genannten Schulen und über den in den §§ 31 lit. b und 32 genannten Unterricht nach den für die Schulaufsicht allgemein geltenden Bestimmungen.

Artikel VII.

Schlussbestimmungen

§ 34. (1) (Verfassungsbestimmung.) Dieses Bundesgesetz tritt mit der im Abs. 2 vorgesehenen Ausnahme an dem der Kundmachung folgenden Tag in Kraft.

(2) Die Bestimmungen des Artikels III treten in dem Zeitpunkt in Kraft, in dem die gemäss § 3 zu erlassende gesetzliche Regelung im Sinne des § 14 Abs. 1 in Kraft tritt.

(3) Verordnungen zur Durchführung dieses Bundesgesetzes können von dem der Kundmachung dieses Bundesgesetzes folgenden Tag an erlassen werden; sie können jedoch frühestens mit dem Tage des Inkrafttretens jener Bestimmungen dieses Bundesgesetzes, auf Grund deren sie erlassen werden, in Kraft gesetzt werden.

§ 35. (Verfassungsbestimmung.) Die Verordnung der Provisorischen Kärntner Landesregierung vom 3. Oktober 1945 in der Fassung des Beschlusses vom 31. Oktober 1945 zur Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen im südlichen Gebiete Kärntens, Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten Nr. 1/1946, und unter Berücksichtigung der Erlässe des Landesschulrates für Kärnten vom 22. September 1958, Z. 4337, vom 27. Oktober 1958, Z. 4964, und vom 11. November 1958, Z. 5468, tritt an dem der Kundmachung dieses Bundesgesetzes folgenden Tag insoweit ausser Kraft, als sie zu den an diesem Tage wirksam werdenden Bestimmungen dieses Bundesgesetzes in Widerspruch steht; mit dem Wirksamwerden des Artikels III dieses Bundesgesetzes tritt sie zur Gänze ausser Kraft.

§ 36. (1) (Verfassungsbestimmung.) Mit der Vollziehung des Artikels I und des § 34 Abs. 1 dieses Bundesgesetzes ist die Bundesregierung betraut.

(2) Mit der Vollziehung der übrigen Bestimmungen dieses Bundesgesetzes ist das Bundesministerium für Unterricht betraut.

Schärf

Raab Pittermann Helmer Tschadek

Drimmel Proksch Kamitz Thoma

Bock Waldbrunner Graf Figl

PRIOLOGA 17

»Landesgesetzblatt für Kärnten«,
18. avgust 1959, št. 22, s. 147

44.

Gesetz vom 10. Juli 1959, mit dem die Grundsatzbestimmungen des Minderheiten-Schulgesetzes für Kärnten ausgeführt werden.

Der Landtag von Kärnten hat in Ausführung der § 10 Abs. 2 und § 11 des Minderheiten-Schulgesetzes für Kärnten, BGBl. Nr. 101/1959, beschlossen:

§ 1

(1) Jene Volksschulen, an denen zu Beginn des Schuljahres 1958/59 der Unterricht zweisprachig erteilt worden ist, sind für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommende Volksschulen (§ 12 lit. b des Minderheiten-Schulgesetzes für Kärnten).

(2) Jene Hauptschulen, an denen zu Beginn des Schuljahres 1958/59 Slowenisch als Pflichtgegenstand unterrichtet worden ist, sind für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommende Hauptschulen (§ 12 lit. c des Minderheiten-Schulgesetzes für Kärnten).

§ 2.

Für die Errichtung von Volksschulen und von Hauptschulen mit slowenischer Unterrichtssprache gelten die Bestimmungen der § 4 Abs. 1 und § 5 des Pflichtschulhaltungsgesetzes, LGBl. Nr. 30/1958, mit der Massgabe, dass für die Bestimmung der Mindestschülerzahl Schüler österreichischer Staatsbürgerschaft in Betracht kommen, die von ihren gesetzlichen Vertretern für den Unterricht an einer Volks- oder Hauptschule mit slowenischer Unterrichtssprache (§ 12 lit. a des Minderheiten-Schulgesetzes für Kärnten) angemeldet wurden.

Der Landeshauptmann:
Wedenig

Der Landesrat:
Sima

PRILOGA 18

Proglas koroškega deželnega glavarja ob vpisu v šole v šolskem letu 1959/60

Österreicher, Kärntner!

In wenigen Tagen beginnt das neue Schuljahr. Der Erlass des Landes-schulrates ist bekanntgemacht worden, die Entscheidung der Erziehungsberechtigten ist eine Gewissensfrage und soll daher frei und unbeeinflusst erfolgen. Jede mittelbare oder unmittelbare Beeinflussung, jeder Zwang schadet dem Ansehen unseres Staates und der Würde unseres Landes. Jede organisierte Aktion zur Beeinflussung der Erziehungsberechtigten würde zur Störung von Ruhe und Ordnung führen. Ich fordere alle Staatsbürger auf, nach reiflicher Überlegung ihre Entscheidung zu treffen. Wir alle sind Bürger der österreichischen Republik und Kärntner. Seit Jahrhunderten leben wir in unserem Lande friedlich nebeneinander und so soll es auch weiterhin bleiben. Zum Nutzen Österreichs und ganz Kärntens soll dieses einträchtige Zusammenleben von allen, denen das Wohl unseres Landes am Herzen liegt, gefördert werden. Ich erwarte daher, dass meine ernste Mahnung von allen beachtet wird.

Ferdinand Wedenig
Landeshauptmann und Vorsitzender
Kärntner Druckerei, Klagenfurt des Landesschulrates

PRILOGA 19

LANDESSCHULRAT
für Kärnten

Klagenfurt, I. 9. 1959

Zahl: 4377/59

Minderheiten-Schulgesetz für Kärnten,
BGBl. 101/59. Inkrafttreten der Be-
stimmungen über das Anmeldeverfahren
bezüglich der Unterrichtssprache.

- An die Bezirkshauptmannschaften Hermagor, Klagenfurt, Villach und Völkermarkt.
- An die Magistrate Klagenfurt und Villach.
- An alle Gemeinden der Bezirke Hermagor, Klagenfurt, Villach und Völkermarkt.
- An die Bezirksschulräte Hermagor, Klagenfurt-Land, Villach-Land und Völkermarkt.
- An die Stadtschulräte in Klagenfurt und Villach.
- An die Direktionen der Volks- und Hauptschulen in den Schulbezirken Hermagor, Klagenfurt-Land, Klagenfurt-Stadt, Villach-Land, Villach-Stadt und Völkermarkt.

Durch das Inkrafttreten des Minderheiten-Schulgesetzes für Kärnten, BGBl. 101/59 und des dazu ergangenen Landes-Ausführungsgesetzes, LGBl. 44/1959, haben die gesetzlichen Vertreter der Schüler in jenen Gemeinden, in denen zu Beginn des Schuljahres 1958/59 der Unterricht an einer Volksschule zweisprachig erteilt worden und an Hauptschulen Slowenisch als Pflichtgegenstand unterrichtet worden ist, die Möglichkeit erhalten, ihre Kinder zum Unterricht in slowenischer Unterrichtssprache, zum Unterricht in deutscher und slowenischer Unterrichtssprache (zweisprachiger Volksschulunterricht) und zum Besuch des Slowenischunterrichtes an Hauptschulen anzumelden, sofern sie nicht den Unterricht in deutscher Unterrichtssprache wünschen.

Es ist somit erforderlich, dass für alle Schulanfänger an Volksschulen sowie für alle Schulanfänger an Hauptschulen eine diesbezügliche ausdrückliche Anmeldung durch den gesetzlichen Vertreter des Schülers erstattet wird.

Die Anmeldung sowie ein allfälliger Widerruf einer Anmeldung hat beim Schulleiter schriftlich oder mündlich-protokollarisch zu erfolgen, sie ist von bundesgesetzlich geregelten Gebühren und Abgaben befreit und wirkt ohne weiteres bis zum Austritt aus der Volksschule bzw. Hauptschule. Anmeldungen können vor dem Schulaustritt nur zum Ende eines Schuljahres widerrufen werden.

Der Vorsitzende:
Wedenic e. h.

F. d. R. d. A.

PRILOGA 20

Zugestellt: 16. I. 1957

Bezirks- u. Arbeitsgericht Eisenstadt eingel. 12. I. 1957

C 216/56

19

Oberlandesgericht Wien

eingelangt am 8. I. 1957: 2 Nc 65/56

REPUBLIK ÖSTERREICH

OBERSTER RICHTSHOF

3 Ob 575/58

Der Oberste Gerichtshof hat durch den Ersten Präsidenten dr. Wahle als Vorsitzenden und durch die Räte des Obersten Gerichtshofes Dr. Deutsch, Dr. Neuwirth, Dr. Dinnebier und dr. Meyer-Jodas als Richter in der Rechtsache der klagenden Partei Dr. Paul *Esterhazy de Galantha*, Grundbesitzer, vertreten durch Dr. Emil Schreiner, Rechtsanwalt in Eisenstadt, wider die beklagte Partei *Većeslav Gregorić*, Angestellten in Donnerskirchen-Seehof, Verwaltungsgebäude, vertreten durch Dr. Anton Jelen, Rechtsanwalt in Wien, wegen Räumung infolge Rekurses der beklagten Partei gegen den Beschluss des Oberlandesgerichtes Wien vom 11. Oktober 1956, GZ. 3 Nc 65/56-16, womit der Delegationstrang des Beklagten abgewiesen wurde, folgenden

Beschluss

gefasst:

Dem Rekurs wird nicht Folge gegeben.

Der Rekurswerber hat die Kosten seines erfolglosen Rechtsmittels selbst zu tragen.

Begründung:

Der Beklagte begründete seinen Antrag, die Rechtssache einem Bezirksgericht zuzuweisen, bei dem sich ein die kroatische Sprache beherrschender Richter befindet, damit, dass er nach den Bestimmungen der Bundesverfassung und des Staatsvertrages das Recht habe, vor Gericht in seiner kroatischen Muttersprache zu verhandeln und dass ihm die Ausübung dieses Rechtes bei dem sachlich und örtlich für die vorliegende Streitsache zuständigen Bezirksgericht Eisenstadt unmöglich sei, weil kein Richter dieses Bezirksgerichtes die kroatische Sprache beherrsche.

Das gemäss § 31/1 JN. zuständige Oberlandesgericht Wien gab diesem Antrag nicht Folge. Es führte hiezu aus:

Der Fall einer zweckmässigen Delegation liege dann vor, wenn ein zuständiges Gericht voraussichtlich Schwierigkeiten bei der Verhandlung oder Entscheidung hätte. Das aber sei vorliegend nicht der Fall, weil der Beklagte ohneweiters mit Hilfe eines gerichtlich beideten Dolmetschers gehört werden könne, soweit er nicht ohnedies die deutsche Sprache beherrsche. Es sei wohl richtig, dass sprachliche Schwierigkeiten die Delegation eines anderen Gerichtes zweckmässig machen könnten. Solche sprachliche Schwierigkeiten

könnten aber nur dann eine Delegation zweckmässig erscheinen lassen, wenn etwa eine Partei nur eine Sprache verstünde, für die im Gerichtssprengel kein Dolmetsch beigelegt werden könnte. Dass aber ein Dolmetsch für die kroatische Sprache in Eisenstadt nicht vorhanden sei, habe der Beklagte gar nicht behauptet. Durch die Verhandlung mittels eines Dolmetschers werde die Gleichheit der Staatsbürger vor dem Gericht nicht verletzt. Aus der Bestimmung des I. Teiles Art. 7 P. 3 des Staatsvertrages könne nicht geschlossen werden, dass ein Kroat nur vor einem die kroatische Sprache beherrschenden Richter zu verhandeln brauche. Mangels eines stichhaltigen Grundes sei daher dem Antrag des Beklagten auf Delegation eines anderen Gerichtes nicht Folge zu geben.

Dagegen richtet sich der Rekurs des Beklagten mit dem Antrag, den angefochtenen Beschluss dahin abzuändern, dass die Delegation aus gerichts-sprachlichen Rücksichten — wenn kein zweisprachiger Richter beim Bezirksgericht Eisenstadt amtieren wollte — verfügt wird, und zwar durch Zuweisung der Rechtssache an ein Bezirksgericht mit einem durch Beherrschung beider Amtssprachen zur Verhandlung und Entscheidung befugten Richter, in eventu den angefochtenen Beschluss aufzuheben und die Rechtssache an das Oberlandesgericht zur neuerlichen Entscheidung nach Ergänzung des Verfahrens zurückzuverweisen.

Der Rekurs gegen die Abweisung des Delegationsantrages durch das gemäss § 31/1 JN. zuständige Oberlandesgericht ist zulässig. Der Rekurs ist jedoch sachlich nicht begründet.

Wenngleich es zutrifft, dass durch die unmittelbar anzuwendende Verfassungsbestimmung des Art. 7 P. 3 des Staatsvertrages sowohl Art. 8 B-VG. als auch § 53/1 Geo. dahin abgeändert wurde, dass nunmehr in den Verwaltungs- und Gerichtsbezirken Kärntens, des Burgenlandes und der Steiermark mit slowenischer, kroatischer oder gemischter Bevölkerung die slowenische oder kroatische Sprache zusätzlich neben der deutschen als Amtssprache zugelassen wird und demnach der Beklagte als österreichischer Staatsangehöriger der kroatischen Minderheit Anspruch auf unmittelbaren Kontakt mit dem Gericht in der kroatischen Amtssprache ohne Beziehung eines Dolmetschers zu erheben vermag, so kann ungeachtet des Umstandes, dass über den Antrag auf Zuteilung der Prozesssache an einen beide Amtssprachen beherrschenden Richter noch nicht entschieden wurde, auch in der Ausserachtlassung dieses verfassungsrechtlich gewährleisteten Rechtes des Beklagten keinesfalls ein Delegationsgrund im Sinne des § 31 JN. erblickt werden. Es bleibt dem Beklagten lediglich anheimgestellt, im Wege der Aufsichtsbeschwerde gegen eine Verletzung der vorzitierten Verfassungsbestimmung Abhilfe zu begehren (§ 5/2 Geo.).

Dem Rekurs war daher der Erfolg zu versagen.

Der Kostenspruch gründet sich auf die §§ 40, 50 ZPO.

Oberster Gerichtshof, Abt. 3, Wien, am 5. Dezember 1956.

Dr. Karl Wahle

PRILOGA 21

»Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich«,
14. april 1959, št. 27, str. 609

102. Bundesgesetz vom 19. März 1959 zur Durchführung der die Amtssprache bei Gericht betreffenden Bestimmungen des Artikels 7 § 3 des Staatsvertrages.

Der Nationalrat hat beschlossen:

Geltungsbereich

§ 1. Die Gerichte, bei denen die slowenische Sprache auf Grund des Staatsvertrages vom 15. Mai 1955, BGBl. Nr. 152, betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich, im Bundesland Kärnten zugelassen wird, sind auf der Grundlage einer durch Bundesgesetz anzuordnenden allgemeinen Minderheitenfeststellung zu bestimmen. Bis dahin sind die Bestimmungen dieses Bundesgesetzes auf die Bezirksgerichte Eisenkappel, Bleiburg und Ferlach anzuwenden.

Eingaben

§ 2. (1) Eingaben können, soweit im folgenden nichts anderes bestimmt wird, auch in slowenischer Sprache abgefasst werden. Das Gericht hat solche Eingaben und die ihnen angeschlossenen Beilagen in slowenischer Sprache unverzüglich zu übersetzen oder übersetzen zu lassen. Werden solche Eingaben zugestellt, so ist eine Ausfertigung der deutschen Übersetzung anzuschliessen.

(2) Die Bestimmungen des Abs. 1 gelten auch für Anbringen zu gerichtlichem Protokoll.

Verhandlungen

§ 3. (1) Bei Tagsatzungen, Verhandlungen und Vernehmungen können sich die Parteien (Beteiligten) und die Personen, die vernommen werden, der slowenischen Sprache bedienen. Bevollmächtigten und Verteidigern steht dieses Recht nur dann zu, wenn sie von der von ihnen vertretenen Person hiezu schriftlich ermächtigt worden sind.

(2) Bedient sich eine Partei (ein Beteiligter) oder eine Person, die vernommen wird, im Verfahren der slowenischen Sprache, so hat der Richter auf Antrag einer Partei (eines Beteiligten) sowohl in deutscher als auch in slowenischer Sprache zu verhandeln.

(3) Ist der Richter der slowenischen Sprache nicht mächtig, so ist in den Fällen des Abs. 1 und 2 ein Dolmetsch beizuziehen.

§ 4. Wurde auch in slowenischer Sprache verhandelt (§ 3), so ist das Protokoll in deutscher und in slowenischer Sprache abzufassen. Ist jedoch der Schriftführer der slowenischen Sprache nicht mächtig, so hat das Gericht das Protokoll unverzüglich in die slowenische Sprache zu übersetzen oder übersetzen zu lassen.

Entscheidungen

§ 5. Bei der Verkündung von Entscheidungen hat sich das Gericht der deutschen Sprache zu bedienen. Wurde auch in slowenischer Sprache verhandelt (§ 3), so ist die Entscheidung sofort zu übersetzen oder überzetzen zu lassen.

§ 6. Entscheidungen und Verfügungen, die zuzustellen sind, sind in deutscher Sprache auszufertigen. Betrifft die Entscheidung oder Verfügung die Erledigung einer in slowenischer Sprache eingebrachten Eingabe (§ 2), so ist eine Übersetzung der Entscheidung in die slowenische Sprache anzuschliessen. Das gleiche gilt, wenn auch in slowenischer Sprache verhandelt wurde (§ 3).

Rechtsmittel

§ 7. Alle Rechtsmittel und sonstigen Eingaben, die beim Bezirksgericht eingebracht werden, über die aber der Gerichtshof zu entscheiden hat, sind in deutscher Sprache abzufassen.

Öffentliche Bücher

§ 8. (1) Die öffentlichen Bücher sind in deutscher Sprache zu führen.

(2) Grundbuchsstücke in slowenischer Sprache werden nur dann als solche behandelt, wenn sie die Bezeichnung als Grundbuchssache, die Bezeichnung der Liegenschaft oder des Rechtes, worauf sich die Eintragung beziehen soll, sowie die Art der beantragten Eintragung in deutscher Sprache enthalten. Fehlen diese Angaben, so ist erst die deutsche Übersetzung (§ 2) als Grundbuchsstück zu behandeln.

(3) Ist die Urkunde auf Grund deren eine Eintragung erfolgen soll, in slowenischer Sprache abgefasst, so hat das Gericht unverzüglich eine Übersetzung herzustellen oder herstellen zu lassen. § 89 GBG. 1955 ist nicht anzuwenden.

(4) Grundbuchsabschriften, Grundbuchsauszüge und Amtsbestätigungen sind auf Verlangen in slowenischer Sprache zu erteilen.

(5) Die Bestimmungen der Abs. 1 bis 4 sind auf die Hinterlegung von Urkunden sinngemäss anzuwenden.

Notare als Gerichtskommissäre

§ 9. Auf die Geschäfte der Notare als Gerichtskommissäre sind die Bestimmungen der §§ 1 bis 4 sinngemäss anzuwenden.

Gebühren und Kosten

§ 10. Kosten, Gerichts- und Stempelgebühren für Übersetzungen, die das Gericht nach diesem Bundesgesetz vorzunehmen oder zu veranlassen hat, sind von den Parteien (Beteiligten) nicht einzubringen.

Dienstsprache

§ 11. Die Richter und die sonstigen Bediensteten der Gerichte sowie der Staatsanwaltschaften haben sich im Dienstverkehr der deutschen Sprache zu bedienen.

Schlussbestimmungen

§ 12. Mit der Vollziehung dieses Bundesgesetzes ist das Bundesministerium für Justiz, hinsichtlich des § 1 im Einvernehmen mit dem Bundeskanzleramt, hinsichtlich des § 10 im Einvernehmen mit dem Bundesministerium für Finanzen, betraut.

Schärf
Raab   Tschadek   Kamitz

PRIOLOGA 22

REPUBLIK ÖSTERREICH
OBERSTER GERICHTSHOF

8. 6. 1959
8 Nds 85/59-5

Der Oberste Gerichtshof hat unter dem Vorsitz des Senatspräsidenten Dr. Mironovici und in Gegenwart der Räte des Obersten Gerichtshofes Dr. Prinz, Dr. Mayer, Dr. Bröll und Dr. Grauz als Richter und des Richteramtswärters Dr. Solomon als Schriftführers in der Strafsache gegen Josefine Altheim wegen der Übertretung der leichten körperlichen Beschädigung nach dem § 411 StG. und der Übertretung gegen die Sicherheit des Lebens nach dem § 431 StG. nach Anhörung der Generalprokurator in nicht öffentlicher Sitzung über den Delegationantrag der Beschuldigten Josefine Altheim den

Beschluss

gefasst:

Der Antrag der Josefine Altheim auf Zuweisung des beim Bezirksgericht Eisenstadt zu GZ. U 626/56 wegen Übertretung gegen die körperliche Sicherheit nach § 411 StG. anhängigen Strafverfahrens an das Bezirksgericht Groebming, wird abgewiesen.

Gründe:

Gegen die am 6. März 1911 in Nova Bukovica, Jugoslawien geborene in St. Margarethen im Burgenland wohnhafte österreichische Staatsangehörige Josefine Altheim wurde am 31. August 1956 zu U 626/56 des Bezirksgerichtes Eisenstadt die Anzeige wegen Übertretung gegen die körperliche Sicherheit nach § 411 StG. erstattet. Am 8. Oktober 1956 wurde sohin gegen sie eine Strafverfügung wegen der Übertretung nach den §§ 411 und 431 StG. erlassen und eine Geldstrafe von S 250.— im Nichteinbringungsfalle 5 Tage Arrest. über sie verhängt. Innerhalb der Einspruchsfrist langte ein von ihr gezeichneter Einspruch gegen die Strafverfügung verbunden mit einem Antrag auf Zeugenladung und -vernehmung und dem Begehren ein, gemäss Art. 7, § 3 des Staatsvertrages die kroatische Sprache im gegenständlichen Fall als Amtssprache zuzulassen. In der zweisprachig verfassten Eingabe wird unter anderem ausgeführt, dass die genannte Bestimmung des Staatsvertrages unmit-

telbar anwendbares Recht sei und dass der Gerichtsbezirk Eisenstadt gemischt-sprachig sei, weshalb die kroatische Sprache als Amtssprache und gleichberechtigt neben der deutschen Sprache zugelassen werden müsse. Das Bezirksgericht Eisenstadt verfügte dennoch nur die Beiziehung eines Dolmetschers zur Hauptverhandlung und ordnete diese zunächst für den 8. Mai 1957 an. Hierauf langte neuerlich von seiten der Beschuldigten ein Begehren auf Zuweisung der Strafsache an einen beider Amtssprachen, nämlich der deutschen und der kroatischen Sprache mächtigen Richter ein. Auf Grund dieser Eingabe wurde vom Bezirksgericht Eisenstadt die Verhandlung abgesetzt. Am 5. 9. 1957 wurde über Antrag der Staatsanwaltschaft ein weiteres gegen Josefine Altheim und deren Ehegatten Johann Altheim laufendes Verfahren wegen Übertretung gegen die körperliche Sicherheit nach dem § 431 StG. (U 141/57) in das gegenständliche Verfahren einbezogen.

Nach Anberaumung einer neuerlichen Hauptverhandlung und zwar für den 23. Oktober 1958 beantragte nunmehr Josefine Altheim unter ausführlicher Darlegung ihres bereits oben skizzierten Rechtsstandpunktes die Delegation der Sache an das Bezirksgericht Gröbming, wo sich ein Richter, der deutsch und kroatisch vollkommen beherrscht befinden soll. In rechtlicher Beziehung stützt sich Josefine Altheim darauf, dass ein Zivilsenat des Obersten Gerichtshofes in der Entscheidung vom 5. Dezember 1956, 3 Ob 575/56, entschieden hat, dass Art. 7, § 3 des Staatsvertrages eine unmittelbar anzuwendende Verfassungsbestimmung sei, und dass daher eine Prozesspartei österreichischer Staatszugehörigkeit, die der kroatischen Minderheit angehöre, in einem gemischt-sprachigen Gebiet Anspruch auf unmittelbaren Kontakt mit dem Gericht in der kroatischen Sprache ohne Beiziehung eines Dolmetschers zu erheben vermöge. Die Ausserachtlassung dieses verfassungsrechtlich gewährleisteten Rechtes gebe aber, wie die besagte Entscheidung ausführt, keinesfalls einen Delegierungsgrund im Sinne des § 31 JN., sondern nur einen Grund zur Erhebung einer Aufsichtsbeschwerde ab. Gegen diese letztere Auffassung des Obersten Gerichtshofes wendet die Antragstellerin im vorliegenden Verfahren im wesentlichen ein, dass, wenn einem Beschuldigten die ihm verfassungsrechtlich gewährleistete Möglichkeit, sich vor Gericht zu verteidigen und zu verhandeln genommen wird, ein auf Grund einer solchen Verhandlung ergehendes Urteil nach § 468 Abs. 1 Z. 2, in Verbindung mit § 281 Z. 4 StPO. (gemeint wohl unter der Voraussetzung dass eine entsprechende Antragstellung in der Hauptverhandlung erfolgte), nichtig wäre. Die Vermeidung einer solchen Nichtigkeit sei aber, wie die Antragstellerin offenbar vermeint, ein nichtiger Grund zur Delegation. Diese Ausführungen müssen in Hinblick auf das inzwischen in Kraft getretene Bundesgesetz vom 19. März 1959 zur Durchführung der die Amtssprache bei Gericht betreffenden Bestimmungen des Art. 7 § 3 des Staatsvertrages, BGBl. Nr. 102, als überholt angesehen werden. Durch dieses Bundesgesetz wurden — wenn auch vorläufig nur für das Bundesland Kärnten — Bestimmungen erlassen, die festlegen, vor welchen Gerichten und unter welchen Bedingungen zweisprachig zu verhandeln sei. Damit wird ex lege der bereits von Glassl in seinen Bemerkungen zur vorerwähnten oberstgerichtlichen Entscheidung vertretene Standpunkt anerkannt, dass Art. 7. § 3 des Staats-

vertrages nicht unmittelbar anwendbares Recht darstellt; denn ansonsten hätte es eines eigenen Gesetzes für die Durchführung nicht bedurft. Da für die gemischtsprachigen Gebiete des Burgenlandes ein dem vorgenannten entsprechendes Durchführungsgesetz noch nicht erlassen worden ist, ist daher im vorliegenden Verfahren vor dem Bezirksgericht Eisenstadt wie vor jedem anderen Gericht jedenfalls in deutscher Sprache zu verhandeln (Art. 8 BVS) und müsste ein allfälliger Antrag der Beschuldigten auf Verhandlung in kroatischer Sprache selbst wenn Richter und Schriftführer diese Sprache verstünden, abgewiesen werden. Es mangelt daher schon aus dieser Erwägung an einem Grunde, die Sache an ein Gericht, wo sich ein kroatisch sprechender Richter befindet, zu delegieren.

Oberster Gerichtshof, Abt. 8,
Wien, am 26. Mai 1959

Dr. Mironovici
e. h.

F. d. R. d. A. d. L. d. G. A. L.

Summary: The minority legislation in Carinthia after the Second World War

This study limits itself to the survey and analysis of the clauses of international legal character as well as of the declarative and normative legal acts of the Austrian authorities after the Second World War affecting in the national sense¹ the population in Southern Carinthia or rather the Slovene national minority living there. Annexes (1—22) contain texts of the clauses, declarations and laws discussed here.

The first chapter is an outline of the basic international and internal political factors dominating the situation in Carinthia at the end of the Second World War when the problem of the Austrian—Yugoslav border had been recognized as an open one by the Allied Governments. There are mentioned three courses of action taken by Austria to preserve her frontiers from 1937, among which the third one consisted in undertaking special measures to meet the most conspicuous needs of the Slovene population.

The second chapter deals with the legal act on the establishment of bilingual schools in Southern Carinthia dating from October 3, 1945, (in the text, dating from October 31, 1945) — Annex 1. Also cited is the accompanying decree of the Land School Council dated November 9, 1945 (Annex 2) in which

¹ »National« and »nationality« in the ethnical sense.

it was made clear that the legislator with the Act on bilingual schools had intended to redress the wrongs done to the Carinthian Slovenes under the National-Socialism. The Author stresses the fact that the territorial principle, which served as a basis for the Act on bilingual schools, was not introduced into Carinthian schools for the first time with this Act, but that so-called »utraquist« schools had already been organised according to the territorial principle under Austria-Hungary and later in the Austrian Republic. Nor is there anything new in the principle of the clause stipulating that in the first three grades the German and Slovene languages shall simultaneously be the two languages of instruction, since this principle had already been observed in utraquist schools, though only in the first two grades. In principle, what is new in the 1945 Act is especially the recognition, at least in the first three grades, of the Slovene language as an equal Land language, and the demand that it should be treated in the same way as the German language in these grades. Furthermore, the recognition, from the fourth grade on, of the Slovene language as the compulsory subject, where as the former utraquist school suffered the teaching of the Slovene language from the third grade on as an optional subject only. The 1945 Act partly recognized the democratic right of the minority to actual elementary education in its mother tongue making sure at the same time that the other Land language was learned as well. In principle, therefore, the 1945 Act contained but little that was new and nothing that could make it surpass the clauses of the Treaty of St. Germain and the State Treaty and cannot be consequently a justification for the later outcry of the German nationalist organisations. — Of basic importance is the decree issued by the Carinthian Land School Council on April 10, 1946, (Annex 4) banning the term »windisch« in official dealings and stating that the correct official term was »slovenisch« alone. In view of the present official attitudes dividing the Slovene minority into Slovenes and the »windischers« this decree becomes even more interesting. — In this chapter it is also discussed the declaration of the Carinthian Land Government on the Slovene question which the Land Diet had unanimously adopted at its solemn session on January 28, 1947. This declaration fully confirms the basic principles of the 1945 Act on bilingual schools and also enumerates other basic rights of the Slovene minority in Carinthia, viz. the right to recompense for deportation, the right to free association, to preservation of its national character and cultural autonomy and finally, the use of its mother tongue when dealing with courts and administrative authorities. — Nor did the Austrian authorities during subsequent years up to the conclusion of the State Treaty issue any legal regulations for a detailed implementation of the above mentioned basic minority rights of the Slovenes in Carinthia.

The third chapter sums up the main factors determining the Austrian practice in implementing valid minority norms, in view of which it is possible to pass judgment also on the second period of the Austrian minority legislative activity after the conclusion of the Austrian State Treaty. The main points of this development are: the decision of the Four-Power Council of Foreign Ministers from June 20, 1949, on the unchangeability of Austrian frontiers

(Annex 6), the attitude of the Slovene political organisations in Carinthia stressing their loyalty toward the Austrian state and formulating the role of the Slovene minority as the bridge that spans two neighbour nations, the general success of bilingual schools both from pedagogic and political point of view in spite of incomplete implementation of the 1945 Act, and finally the fact that after 1949 the Carinthian minority question became a political bone of contention between the two rival parties whereby the nationalist elements succeeded in transforming this question from a subject of sober discussion into an artificial touchstone in an alleged patriotic struggle of »Heimattreue«, i. e. of those who are loyal to their country against the enemies of this country, supposed to be the Carinthian Slovenes. The latter were declared to be guilty of irredentism and their language branded as the language of deadly enemies of Carinthia.

The fourth chapter discusses the first period after the conclusion of the Austrian State Treaty on May 15, 1955, up to the unlawful abolition of bilingual schools in Carinthia on September 22, 1958. During this period came into force the clauses of the Article 7 of the Austrian State Treaty (Annex 7). The most salient event in this period is the resuscitation of banned traditional German nationalist organisation (»Kärntner Schulverein Südmark«, »Kärntner Abwehrkämpfernud«, »Kärntner Heimatdienst«) stressing that they wanted to continue the traditions of the German nationalist struggle against the Slovenes in Carinthia, especially against the implementation of protective clauses of the Article 7 of the State Treaty (in footnotes 17 and 18 are quoted two characteristic documents illustrating the antiminority attitude of these organisations).

In the atmosphere of increased anti-Slovene campaign the Land School Council on September 22, 1958, issued an administrative decree (Annex 9) abolishing the Act on bilingual schools dating from 1945 in its essential provisions. By this decree the Slovene language was degraded from a recognized second Land language and mother tongue of a part of school children to the position of a foreign language, and the compulsion of Slovene instruction in the first three grades as well as the compulsion to learn the Slovene language in higher grades was abolished. The ethnical adherence or rather the knowledge of their mother tongue by children of school age became irrelevant, and the instruction in one's mother tongue became a private matter which the state only facilitates. Under the organised nationalist pressure the implementation of the decree from September 22, 1958, resulted in the necessity of a great majority of Slovene children to stop attending Slovene bilingual instruction and to start attending only German instruction from then on. In its way this fact is taken into account by a new decree of the Land School Council from November 11, 1958, (Annex 10) which makes possible another application for bilingual instruction of those children who had already stopped attending it, though the decree itself did not change the situation either formally or in a practical sense. In view of the new situation the Land School Council issued on October 27, 1958, another decree (Annex 11) stipulating that the Slovene children who had not applied for bilingual instruction should be instructed

exclusively in the German language, and that the children's Slovene dialect might be used only as a means of conversation, and even in such a case the use of the dialect must be oral. The mother tongue of these Slovene children is allowed only as a means to facilitate the German instruction, but it is not permitted to explain to the children their mother tongue in its written, literary form. In the context of post-war regulations concerning languages of the European minorities in public schools this decree is something unique and contrary to UNESCO recommendations according to which each pupil should start schooling in his own mother tongue. This chapter discusses, moreover, the legal aspect of the abolition of bilingual schools and draws the attention to the unity of the Austrian legal outlook according to which there was no legal ground for the issue of the decree on September 22, 1958, this decree being in contradiction with Article 18, paragraph 2 of the federal Austrian constitution. By an unlawful administrative decree the Slovene population in Carinthia was robbed of its right to its own language in compulsory elementary schools, a right it had enjoyed for 12 years and was grounded on a legal act, which, according to Austrian constitution, can be changed only by simultaneous federal and Land legislation. The issue of the decree from September 22, 1958, and its legal character infringe the right to an equal protection by the law and protection from incitement to discrimination, included in Article 7 of the General Declaration of Human Rights.

The fifth chapter refutes the claim according to which the Act on bilingual schools dating from 1945 had been unlawful and contrary to the Austrian legal system. From documents on the origin of the 1945 Act results: 1. the Act on bilingual schools had in no way been the demand of the British occupation authorities since their projected solution of the problem had been based on quite different foundations; 2. also the territory in which the Act was going to be valid had been determined exclusively by the Carinthian Land Government far exceeding the boundaries envisaged by the British occupation authorities, and 3. the Act had been envisaged as a means of Austria (and not the occupation authorities) to defend her territorial interests. — This chapter also establishes the fact that the Austrian authorities had been implementing the Act on bilingual schools for 12 years, 10 months and 22 days without during all that period expressing any doubt about its constitutional validity. On the contrary, many official statements of the Austrian authorities testify to the fact that even after February 1, 1946, when the Austrian federal Constitution came into force in Carinthia again, the Act had remained a valid legal document incorporated into the Austrian legal system. The study quotes 11 official Austrian statements bearing out this claim. Among them the most interesting are the statements made by Austrian representatives at international conferences during the period 1947—1949, and especially the legal opinion of the Austrian Government, contained in the statement of the minister of education Dr. Felix Hurdes on March 8, 1951, as an answer to a parliamentary interpellation (the most important statements are quoted under the text in original as footnotes from Nos. 30 to 38). All the mentioned Austrian official documents prove that the 1945 Act on bilingual schools at the signing of the State Treaty

had been constitutionally a valid norm of legal nature which could have been changed only simultaneously by federal and Land legislation. There is no doubt about the unlawful and anticonstitutional character of the decree issued by the Land School Council on September 22, 1958.

The sixth chapter states that the Austrian legislation, while issuing regulations for the implementation of the Article 7 of the State Treaty, ignored the legal rights that the Slovene minority in Carinthia had enjoyed at the moment of the signing of the State Treaty, hedged in these rights and made the position of the Slovene minority substantially worse. A system has been established whereby at least 65 per cent of children whose mother tongue is Slovene, is actually prevented from attending a school in their own language, while the validity of Slovene as an official language has been territorially narrowed down from 9 court districts to mere 3 court districts, and instead of a stable system of minority protection throughout the traditional territory settled by the Slovene population a principle of instability has been introduced according to which ethnic facts lose every importance and doubt is cast on the very existence of the minority that may thus disappear for all it matters. The Austrian implementation legislation based on the Article 7 does not take into account the basic rule in the realisation of international treaties, i. e. the principle of bona fides. The following chapters are a detailed confirmation of these claims.

The seventh chapter discusses the territorial limits of the validity of the protective minority legislation. Neither Austrian implementation acts based on the Article 7, adopted on March 19, 1959, concerning the minority schools and the use of the Slovene language in Carinthian courts (anexes 16 and 21) establish any definitive limits of their territorial validity, but make it dependent on the future determination of the minority in accordance with a bill which has not been passed yet. Also for the future act on the Slovene language as the official language with the Carinthian administrative authorities, the principle has been adopted that its territorial validity should be based on the results of establishing the minority in such a way (annex 12). These acts of the Austrian legislation are contrary to the State Treaty which does not stipulate that the minority should be specially established in order to implement the Article 7. Textual analysis of the Article 7 shows that the latter deals with the minority as an objective and qualified ethnic group of population with a permanent area on which it is settled. The same conclusion is reached by an analysis of the origin of Article 7 clauses based on the discussions at the conference of the Four Power foreign minister deputies for Austria in July and August, 1949. These discussions show that representatives of all the four powers had agreed to define the minority as an objectively present group of people who differ from the majority population by their language (British, American and French representatives) and also by origin (Soviet representative). Nor does Article 7 intentionally contain any clause about the minimum percentage necessary for a minority to qualify as such. From discussions leading to the formulation of Article 7 clearly results that the authors of Article 7 had thereby expressed their intention to protect the minority all over its traditional area,

which had been a subject of international talks both after the First and after the Second World War and had been defined by the Austrian authorities in the 1945 Act on bilingual schools. The author further analyses the method whereby Austria had during the post-war years systematically cast doubt on the existence of the Slovene minority as such and from which also arises the ominous practical significance of determination of the minority for the status of Slovenes in Carinthia. The analysis takes account of statistical data of the school authorities about the mother tongue of children in the Carinthian elementary schools as well as the official commentary of the Austrian Central Bureau of Statistics on the 1951 public census. In spite of the fact that this census gave for Carinthia 42,095 persons with Slovene as their language of intercourse — Umgangssprache (i. e. this number is still lower than it results from data concerning the mother tongue of schoolchildren), the Austrian authorities, contrary to their declared intention, used the data of this census to diminish as much as possible the recognized number of Carinthian Slovenes and to narrow down the minority area. For this purpose they used a possibility, created by the introduction into the census forms of an actually non-existent linguistic category »windisch«, and the circumstance that the census established with individuals two or even more languages of intercourse. An analysis reveals that the Austrian authorities, when passing implementation legislation, relied on such interpretation of the linguistic data yielded by the 1951 Austrian census, that had been clamoured for by the extreme German nationalist organisations and according to which the number of Slovenes in Carinthia is reduced to 13, 712 (Compare the map, published on the page 44), while the other 28,383 persons, whose communication language in Slovene, according to the 1951 census, are by this method added to the German population. When this is not possible, a special, third, ethnic group is created, called »windisch«. Only on the strength of such an interpretation of the 1951 census data it was possible for the Austrian legislation, as regards the use of the Slovene language in court, to grant this right in only three out of nine court districts. The Austrian minority legislation is not based on the protection of the minority, but on the statistical concealment and artificial division of the Slovene ethnic community in Carinthia into ethnic categories, resulting exclusively from arbitrary, nonscientific, and political criteria which serve the cause of the German nationalism.

The eighth chapter discusses the minority school Act for Carinthia, passed on March 19, 1959 (Annex 16) and the resulting Land act for Carinthia dating from July 10, 1959 (Annex 17). The author claims that the Austrian Government in its official interpretation of the State Treaty at its ratification by the Austrian Parliament did not mention the 1945 Act on bilingual schools (Annex 8) and the Austrian implementation legislation resulting from Article 7 is not based on the legal and actual status of the Slovene minority such as it had been at the moment of the signing of the State Treaty, but on the actual situation and principles introduced by the unlawful decree of the Land School Council on September 22, 1958. Therefore the minority School Act for Carinthia in its essential clauses causes a radical worsening of that legal status that

the language of the Slovene minority had enjoyed at the moment of the signing of the State Treaty. Moreover, this Act is a deterioration even compared with *utraquist* schools in the pre-war Austrian Republic, as it had existed on the strength of the Treaty of St. Germain. The legislator had primarily in mind the safeguarding of majority interests. In absolutely no way does the Act consider the mother tongue of the children as a pedagogic factor, not even as an auxiliary language of instruction. The legislator did nothing to prevent the German nationalist pressure on Slovene parents or to protect Slovene children from discrimination. The minority school Act for Carinthia is opposed to the principles of the Declaration of the Rights of Children, adopted by the UNO General Assembly on November 20, 1959. The positive aspect of this Act is in giving legal confirmation to the establishment of the Slovene secondary school (Gymnasium) at Celovec (Klagenfurt) and in stipulating additional Slovene language instruction at the Celovec (Klagenfurt) teachers' college for those candidates who want to teach in bilingual schools. Attempts to alleviate partly the negative consequences and shortcomings of the Carinthian School Act have been made by the Land School Council in two measures (Annex 18 and Annex 19), the first being an appeal to the German speaking population of Carinthia to show national tolerance, and the second being the interpretation of the clauses concerning the statements of parents when inscribing their children in school. These two measures, however, are insufficient and do not possess a legal character.

The ninth chapter claims that not even the additional protocol to the European Convention of Human Rights gives Austria any right, let alone imposes any obligation, to introduce discriminatory measures against the minority into the school legislation.

The tenth chapter discusses the status of the Slovene language in courts according to clauses of Article 7. Whereas the Supreme Court in Vienna in its decision on December 5, 1956, (Annex 20) took the view that the pertinent clauses of Article 7 represented directly implementable law giving to the members of the minority the right to direct contacts with courts in the minority official language without an interpreter, the Austrian legislation, by passing the Act of March 19, 1959, (Annex 21) refuted, from political reasons, this view which alone is legally justified. (Footnote 72 illustrates the political considerations leading to the passing of this act.)

The first basic discriminatory clause of the Act on the use of the Slovene language in Carinthian courts is the clause that narrows down its use to three out of nine court districts, inhabited by Slovene population, and makes the territorial validity of the Act in the future dependent on the results which will emerge from the process of determination of the minority. The second basic discriminatory clause is the non-recognition of the Slovene language in court as an equal language, but its relegation to the status of an auxiliary language only. The Slovene party is denied the right to a direct contact with the court by the provision of the institution of an interpreter. There are also other discriminatory clauses. After the passing of this new Act even the supreme Austrian jurisdiction renounced in its decision on May 26, 1959 (Annex 22) its

former independent legal view and agreed to let a simple act modify the basic clauses of an international treaty that had become part of the Austrian constitution.

The study further stresses the fact that the Austrian legislation did nothing for the realisation of other clauses of the Article 7, especially as regards the protection of the minority from germanisation and an organised campaign for discrimination (paragraph 5 of the Article 7). Above all, this legislation did nothing to help establish a psychological basis for an agreement and normal relations between the Slovene and German populations. On the contrary, it allowed an organised German nationalist activity to undermine seriously this basis, which to a great extent has already existed, and still allows it to do so. The Austrian legislation fulfills neither the spirit nor the letter of the Article 7 of the State Treaty.

Bei längerer, scharfer Beobachtung vermag man auch Besonderheiten der Bewohner anderer Kärntner Täler oder sogar einzelner Orte zu erkennen. Diese Mannigfaltigkeit wird noch dadurch vermehrt, dass im Süden des Landes ausser Deutschen Slowenen («Windische») leben, die sich gleichfalls voneinander abheben; je nachdem ob sie in Südostkärnten oder im Rosental oder im unteren Gailtal siedeln, und als Gesamtheit auch von den deutschen Kärntnern abweichen, auffällig besonders in ihrer Rede durch die singende Betonung, auch dann, wenn sie, was sie alle können, deutsch sprechen.

Vom Kärntner Volkscharakter von Oswin Moro,
Carinthia I, 1957, Heft 3. u. 4, str. 772.

Pretres avstrijskega popisa prebivalstva leta 1951 z ozirom na jezikovno strukturo prebivalstva na Koroškem

Dr. Vladimir Klemenčič, docent

V znanstveni in poljudnoznanstveni literaturi ter v dnevnem časopisju, je bilo že pogosto načeto vprašanje, koliko je Slovencev na Koroškem, kakšno je njihovo razmerje do števila nemškega prebivalstva v celotnem delu južne Koroške in po posameznih geografskih regijah. To vprašanje predstavlja prav zaradi manjšinske zaščite Slovencev zelo obsežno področje za razglabljanje, zlasti, ker so podatki o jezikovnih razmerah, objavljeni na osnovi rezultatov zadnjega popisa prebivalstva iz leta 1951, med seboj zelo različni in si pogosto celo nasprotujejo. V doslej objavljenih uradnih avstrijskih statističnih publikacijah moramo naštetih nič manj kot 16 skupin prebivalstva po občevalnem jeziku. Se bolj pa je značilno to, da se število pod isto jezikovno označbo kot n. pr. »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch-deutsch«, »slowenisch« in »sonstige, unbekante« po uradnih statističnih publikacijah brez posebnega komentarja med seboj močno razlikujejo. (Glej preglednico na str. 102.)

Veliko zmedo je povzročila v rezultatih popisa uporaba kategorij, ki so povezane z oznako »windisch«. Na Koroškem žive le Slovenci in Nemci, jezikovne skupine ali naroda »windisch« pa med koroškim prebivalstvom doslej etnično, lingvistično ali historično še ni mogel nihče

utemeljiti, zato tudi te oznake pri avstrijskih ljudskih štetjih pred drugo svetovno vojno, poleg kategorij »deutsch« in »slowenisch«, ne moremo zaslediti. S to oznako so prvič koroške Slovence uradno označile nacistične oblasti in to pri popisu prebivalstva leta 1939, ki ugorov tedanjega slovenskega tiska zoper to oznako sploh niso upoštevale.⁵

1. »deutsch« po prvi varianti	428 784 ^{1, 2}
2. »deutsch« po drugi varianti	448 345 ^{3, 4}
3. »deutsch-slowenisch« po prvi varianti	8 617 ¹
4. »deutsch-slowenisch« po drugi varianti	19 561 ²
5. »slowenisch-deutsch« po prvi varianti	5 888 ¹
6. »slowenisch-deutsch« po drugi varianti	11 218 ²
7. »slowenisch« po prvi varianti	7 707 ¹
8. »slowenisch« po drugi varianti	11 316 ²
9. »slowenisch« po tretji varianti	22 534 ¹
10. »deutsch-windisch«	10 944 ¹
11. »windisch-deutsch«	5 330 ¹
12. »slowenisch-windisch«	117 ¹
13. »windisch-slowenisch«	38 ¹
14. »windisch«	3 454 ¹
15. »sonstige, unbekannt« po prvi varianti	3 885 ²
16. »sonstige, unbekannt« po drugi varianti	26 419 ³

Kako naj razumemo, da se je mogla, pri avstrijskem ljudskem štetju leta 1951, ponovno uveljaviti oznaka »windisch«. Taka in podobna preimenovanja tudi drugih narodov s strani nacistične »znanosti« so služila kot oznaka za manjredne in brezpravne rase, ki so jih podobno kot Slovence, nameravali nacisti sistematično izseliti ali iztrebiti.

¹ Volkszählungsergebnisse der Gemeinden mit zweisprachigen Schulen 1890—1951, Beilage zum Sonderabdruck aus Nr. 49 der »Kärntner Landes-Zeitung« vom 18. Dez. 1953. »Entwurf zum neuen Kärntner Schulgesetz«.

² Ergebnisse der Volkszählung vom 1. Juni 1951. nach Gemeinden Kärnten. Bearbeitet und herausgegeben vom Österreichischen Statistischen Zentralamt Wien 1952, str. 14.

³ Ergebnisse der Volkszählung vom 1. Juni 1951. nach Gemeinden Kärnten. Bearbeitet und herausgegeben vom Österreichischen Statistischen Zentralamt Wien 1952, str. 3—13.

⁴ Statistisches Handbuch für die Republik Österreich. Herausgegeben vom Österreichischen Statistischen Zentralamt Wien 1952, str. 14.

⁵ »Slowenisch« in ne »windisch«. Koroški Slovenec 10. maja 1939 št. 19, stran 3.

Zur Beachtung bei der Volkszählung, Kärntner Grenzruf, Celovec, 13. in 14. maj 1939.

Lojze Ude: Teorija o »vindišarjih«, Celovec 1956.

Upravna razdelitev slovenskega in mešanega ozemlja Koroške
 The administrative map of Slovene and linguistically mixed territories in Carinthia

1. sedeži občin — County seats
2. sedeži sodnih okrajev — Seats of district courts
3. sedeži političnih okrajev — Centres of political districts
4. meje občin — County borders
5. meje sodnih okrajev — Borders of court districts
6. meje političnih okrajev — Borders of political districts

DVOJEZIČNI SEZNAM OBČIN SLOVENSKEGA IN JEZIKOVNO MEŠANEGA OZEMLJA JUŽNE KOROŠKE
 A BILINGUAL LIST OF COUNTIES IN THE SLOVENE AND LINGUALLY MIXED TERRITORIES OF SOUTHERN CARINTHIA

Sodni okraj:
Court Districts:

Občina:
Counties:

Šmohor-Hermagor

Blače — Vorderberg
Brdo — Egg
Goriče — Görtschach
Sv. Štefan — St. Stefan an der Gail

Beljak okolica —
Villach Land

Bekštanj — Finkenstein
Bistrica na Zilji — Feistritz an der Gail
Marija na Zilji — Maria Gail
Podklošter — Arnoldstein
Smerče — Emersdorf
Straja ves — Hohenthurn
Vernberk — Wernberg

Rožek — Rosegg

Kostanje — Köstenberg
Ledince — Ledenitzen
Lipa — Lind
Loga ves — Augsdorf
Rožek — Rosegg
St. Jakob — St. Jakob
Vrba — Velden

Borovlje — Ferlach

Bistrica v Rožu — Feistritz i. R.
Borovlje — Ferlach
Medborovnica — Unterferlach
Sele — Zell
Slovenji Plajberk — Windisch Bleiburg
Svetna ves — Weizelsdorf
Šmarjeta v Rožu — St. Margarethen im Rosental
Trdnja ves — Hörtendorf
Zgornja Vesca — Oberdörfel

Celovec okolica —
Klagenfurt Land

Bilčovs — Ludmannsdorf
Dholica — St. Martin am Techelsberg
Grabštanj — Grafenstein
Hodiše — Keutschach
Kotmara ves — Köttnannsdorf
Medgorje — Mieger

Otok — Maria Wörth
Pokrče — Poggersdorf
Radiše — Radsberg
Škofiče — Schiefeling
St. Tomaž — St. Thomas
Vetrinj — Viktring
Žihpolje — Maria Rain
Žrelec — Ebenthal

Dobrla ves —
Eberndorf

Dobrla ves — Eberndorf-
Galicija — Gallizien
Globasnica — Globasnitz
Škocijan — St. Kanzian
Žitara ves — Sittersdorf

Pliberk — Bleiburg

Bistrica — Feistritz
Blato — Moos
Libeliče — Leifling
Libuče — Loibach
Pliberk — Bleiburg
Žvabek — Schwabegg

Velikovec —
Völkermarkt

Djekše — Diex
Grebinj — Griffen
Ruda — Ruden
Sv. Peter na Vašinjah — St. Peter am
Wallersberg
Tinje — Tainach
Važenberk — Waisenberg
Velikovec — Völkermarkt
Vovbre — Haimburg

Železna Kapla
Eisenkappel

Bela — Vellach
Železna Kapla — Eisenkappel

ZEMLJA JUŽNE KOROŠKE

FIXED TERRITORIES OF SOUTHERN CARINTHIA

Otok — Maria Wörth
Pokrče — Poggersdorf
Radiše — Radsberg
Škofiče — Schiefing
St. Tomaž — St. Thomas
Vetrinj — Viktring
Žihpolje — Maria Rain
Žrelec — Ebenthal

Dobrla ves — Eberndorf
Galicija — Gallizien
Globasnica — Globasnitz
Škocijan — St. Kanzian
Žitara ves — Sittersdorf

-g

Bistrica — Feistritz
Blato — Moos
Libeliče — Leifling
Libuče — Loibach
Pliberk — Bleiburg
Žvabek — Schwabegg

Velikovec —
Velikovecmarkt

Djekše — Diex
Grebinj — Griffen
Ruda — Ruden
Sv. Peter na Vašinjah — St. Peter am
Wallersberg
Tinje — Tainach
Važenberk — Waisenberg
Velikovec — Völkermarkt
Vovbre — Haimburg

Železna Kapla —
Eisenkappel

Bela — Vellach
Železna Kapla — Eisenkappel

Podrobna analiza podatkov o prebivalstvu po občevalnem jeziku, avstrijskega popisa prebivalstva iz leta 1951, nam služi kot šolski primer kakšna zmeda nastane, če prevladajo v statistiki nestrokovna načela. Po rezultatih vseh dosedanjih popisov moremo razlikovati slovenske, nemške in jezikovno mešane kraje. Po rezultatih zadnjega popisa, so popisovali prebivalstvo v deset jezikovnih kategorij: »slowenisch«, »windisch-deutsch«, »sonstige, unbekannt« ter še v šestih kombiniranih kategorijah. Pri tem je nastala taka zmešnjava, da dva sosedna kraja iste občine ter dve občini iste regije ali sodnega okraja južne Koroške nimata podobne jezikovne strukture.

V naslednjih poglavjih bomo na konkretnih primerih in s podrobno analizo podatkov za manjše ali večje enote, kraje, šolske okoliše, občine, sodne in politične okraje ter regije, ugotovili, da so velika nasprotja in razlike v jezikovni strukturi med večjimi ali manjšimi enotami, posledica različnih načinov popisovanja. Preko popisnih komisij se izražajo subjektivna stremljenja, ki skušajo zabrisati dejansko podobo jezikovnih razmer na celotnem južnem Koroškem in tudi v lokalnem merilu.

Po uradnih in neuradnih virih ter terenskih zapažanjih moremo zagotovo trditi, da so popisovalci uvrščali prebivalstvo s slovenskim občevalnim jezikom brez vsakega notnega principa in po subjektivni presoji, v osem nenemških jezikovnih skupin, ali pa kar v kategorijo »deutsch«. Zato bi lahko vse prebivalstvo, ki je bilo uvrščeno v nenemške kategorije, šteli za Slovence.⁶ Ker pa je ugotovljeno, da so tudi del prebivalstva, ki govori doma in z domačim prebivalstvom slovensko, uvrstili v kategorijo »deutsch« in ker živijo Slovenci tudi na ozemlju Koroške, kjer so pri popisu upoštevali za občevalni jezik le kategorijo »deutsch«, lahko upravičeno trdimo, da je število Slovencev na Koroškem večje od 42 095, kolikor so jih skupno našteji v nenemških kategorijah občevalnega jezika.

Iz statističnih podatkov o strukturi prebivalstva po občevalnem jeziku, ki so bili objavljeni v različnih avstrijskih statističnih publikacijah, ne moremo dobiti prave predstave o dejanskih jezikovnih razmerah na Koroškem. Žal te podatke avstrijski in tudi nekateri tuji strokovnjaki uporabljajo kot osnovo pri obravnavi narodnostne strukture prebivalstva na Koroškem, ne da bi se v izvor podatkov dodobra poglobili.

Zmeda, ki jo je prinesla nedoslednost v objavljanju popisnih rezultatov po uradnih statističnih publikacijah, naravnost sili k podrobni analizi celotnega postopka popisa prebivalstva za strukturo po občevalnem jeziku. Ne moremo si enostavno predstavljati, da bi moglo na tako majhnem teritoriju obstajati tako veliko število jezikovnih skupin. Razen tega so pa številke za kategorijo »deutsch« za vse regije južne Koroške odločno previsoke.

Za utemeljitev navedenih pomislekov o vrednosti podatkov o strukturi prebivalstva po občevalnem jeziku iz leta 1951, na katere se zakono-

⁶ Prim. J. Pleterski, Manjšinska zakonodaja na Koroškem po drugi svetovni vojni v isti številki »Razprave in gradivo«.

dajalci manjšinskih pravic pogosto sklicujejo, se moramo temeljito seznaniti z izvorom statističnih podatkov. Nastanek in izvor podatkov pa moremo spoznati, če po vrsti analiziramo vse faze popisa:

- a) uradna navodila;
- b) priprave na popis prebivalstva na Koroškem;
- c) izvedbo popisa na terenu;
- d) izbor popisovalcev po politični pripadnosti;
- e) obdelavo in objavo, pri popisih zbranega, statističnega gradiva.

Za analizo priprav in izvedbo popisa prebivalstva ne razpolagamo s potrebnimi dokumenti. Iz dokumentov za prvi dve fazi popisa prebivalstva bi odkrili mnogo temeljno važnih pojavov, ki so odločilno vplivali na ves nadaljnji razvoj popisa prebivalstva, namreč kakšno vlogo so odigrali politični činitelji.

Kakor bomo videli v naslednjih poglavjih, so bile tudi pri sestavi navodil za kategorizacijo prebivalstva po občevalnem jeziku na južnem Koroškem zaradi strankarskega vmešavanja strokovno statistične norme le drugotnega pomena. Kako bi mogli sicer po splošno znanih statističnih načelih predvideti tako veliko število nesmiselno zasnovanih jezikovnih skupin, ki niso in ne bodo na Koroškem nikdar obstajale.⁷

Dejansko obstajata na Koroškem le dve jezikovni skupini, za popis pa so jih avtorji popisa predvideli deset. Zato posameznih kategorij v navodilih o jezikovni pripadnosti niso mogli jasno opredeliti. Popisne komisije različnih stopenj od deželne, mimo popisnih komisij političnih okrajev do občinskih, so si kategorizacijo prebivalstva po občevalnem jeziku različno in po svoje tolmačile. Popisovalci sami pa so bili pri registraciji prebivalstva v kategorije občevalnega jezika prepuščeni subjektivni presoji.

Iz navodil za popis prebivalstva je razvidno, da bi morali popisovalci pri razvrščanju prebivalstva po občevalnem jeziku upoštevati jezik, ki ga človek pretežno uporablja v dnevnem življenju.⁸

Popisovalci so uvrščali prebivalstvo v naslednjih deset jezikovnih kategorij:

- »deutsch«,
- »deutsch-slowenisch«,
- »deutsch-windisch«,
- »slowenisch«,
- »slowenisch-deutsch«,
- »windisch«.

---

⁷ Kadar popis na terenu ne izvajajo posebej strokovno šolani statistični kadri, se v statistiki običajno držimo načela, da je treba število vprašanj o enem pojavu, če je le mogoče, čimbolj skrčiti in vsako vprašanje čimbolj jasno opredeliti.

⁸ »Kärntner Gemeindeblatt«, 17. maja 1951, Nr. 27 Ordentliche Volkszählung am 1. Juni 1951 (Landeshauptmann) Zl. 6981-2/1951 vom 8. Mai 1951.

- »windisch-deutsch«,
- »windisch-slowenisch«,
- »slowenisch-windisch«,
- »sonstige, unbekannt«.

Zelo verjetno je, da avtorjem navodil za izvedbo popisa prebivalstva ni bilo jasno, kaj pomeni ena ali druga skupina in kako se ena skupina od druge razlikuje, saj bi sicer bile karakteristike za posamezne jezikovne skupine tako ali drugače tudi objavljene.

Avtorji popisnih navodil in objavljenih podatkov niso na nobenem mestu povedali, v čem se razlikuje govorica ljudi, ki so uvrščeni v kategorije v kombinaciji z »windisch« od govorce ljudi, ki so uvrščeni v kategorijo občevalnega jezika v kombinaciji »slowenisch« ter kakšna je razlika med kategorijami prebivalstva »windisch-slowenisch« in »slowenisch-windisch«. Tega tudi niso mogli napraviti, saj sta poznana na Koroškem le slovenski in nemški jezik, ki se od področja do področja razlikujeta le po dialektu. Prav tako v nobeni statistični publikaciji, kjer so objavljeni podatki o občevalnem jeziku na osnovi rezultatov popisa prebivalstva, ni označeno, da prebivalstvo ni razvrščeno v jezikovne kategorije po lastni želji, temveč le po subjektivni presoji popisovalcev.

Očitno je, da so pri vseh fazah popisa imeli v rokah iniciativo faktorji, ki niso težili za tem, da bi popis ugotovil dejansko stanje.⁹

⁹ Načelno stališče koroških Slovencev do popisa leta 1951 označujeta naslednji dve objavi v koroških slovenskih listih:

— Proglas Demokratične fronte delovnega ljudstva k ljudskemu štetju 1. VI. 1951: »Dne 1. junija 1951 bo v vsej državi redno ljudsko štetje, ki je obvezno za vse prebivalstvo v državi. — Mimo dejstva, da 'občevalni jezik' nikakor ne more služiti kot podlaga narodnostni statistiki, Demokratična fronta delovnega ljudstva izjavlja, da vnaprej odreka vsakršnim iz kakršne koli izjave pri ljudskem štetju izvirajočim zaključkom o narodnostnem stanju na Koroškem le veljavnost in priznanje. — Koroški Slovenci imamo iz komaj pretekle dobe pretežke izkušnje, ko so narodnostne izjave bile vzrok vsesplošnemu preganjanju našega ljudstva. — Po takih izkušnjah za naše koroške Slovence nobeno ljudsko štetje in nobena izjava nikdar ne more biti več podlaga za ugotavljanje narodnostnega stanja ali za reševanje nacionalnega vprašanja na Koroškem. — Pri rednem ljudskem štetju 1. junija 1951 pa je predvideno edino le vprašanje po 'občevalnem jeziku', to je jeziku, katerega se človek v vsakdanjem življenju izključno ali vsaj pretežno poslužuje. — Številni naši rojaki, ki so prisiljeni služiti si svoj kruh v nemških krajih, bodo mogli navesti le nemški občevalni jezik, ker je v popolnoma nemški okolici občevanje v drugem jeziku nemogoče. — Za vse naše ljudstvo do malih izjem pa je zaradi neenakopravnosti našega jezika v javnem življenju in uzakonjeni dvojezičnosti v šolah po vsej nujnosti 'občevalni jezik' dvojen, pri čemur tudi navedeni vrstni red ne igra vloge in je kakršno koli ugotavljanje oziroma zaključevanje o narodnostni pripadnosti neuporabno in nemerodajno. — Ljudsko štetje 1. junija 1951 zato tudi iz tega razloga ne more nikdar služiti kot podlaga za narodnostno statistiko ali kakršno koli presojo nacionalnega stanja na Koroškem. — Celovec, dne 10. maja 1951. — Demokratična fronta delovnega ljudstva.« (Slovenski vestnik, 30. V. 1951, št. 36, str. 2.)

— V zvezi z ljudskim štetjem je vložil Narodni svet koroških Slovencev 30. 8. 1950 in 12. 9. 1950 vloži na notranje ministrstvo. V prvi vlogi zahteva

Ob pretirano visoki številki prebivalstva z nemškim občevalnim jezikom in drugih pojavih, pa lahko tudi domnevamo, da so komisije in popisovalci pri izvedbi popisa pomešali pojme občevalnega jezika s pojmi znanja jezika, narodnostne pripadnosti in materinskega jezika.

Zaradi zmede in nejasnosti, ki jo je vsekakor vnesel vpliv nestrokovnih gledanj na izvajanje popisa prebivalstva, so bili prebivalci Koroške, pri kategorizaciji prebivalstva po občevalnem jeziku, prepuščeni subjektivnemu odločanju popisnih komisij in popisovalcev, ki so lahko uvrščali prebivalstvo po svojem čustvenem odnosu do Slovencev in do slovenskega narodnostnega vprašanja. To se prav lepo zrcali v podrobnih rezultatih popisa prebivalstva za naselja, šolske okoliše, občine, sodne ter politične okraje in v sumarnih podatkih za celotno južno Koroško. Metodo in vlogo posameznih popisovalcev lahko razberemo iz končnih rezultatov, zato nam podatkov za študij in analizo popisa ni potrebno iskati na terenu ali v arhivih. V nadomestilo nam bo smotrno razvrščanje statističnih podatkov po ustreznih upravnih in geografskih enotah v medsebojni primerjavi.

*Prebivalstvo po občevalnem jeziku
v uradnih avstrijskih statističnih publikacijah*

Rezultati štetja prebivalstva po občevalnem jeziku so bili doslej objavljeni na štiri različne načine. Podatki po principu razdelitve prebivalstva v deset jezikovnih skupin, v katere so dejansko uvrščali prebivalstvo, so bili objavljeni v posebni prilogi »Kärntner Landeszeitung« pod naslovom »Vokszählungsergebnisse der Gemeinden mit zweisprachigen Schulen«,¹⁰ ki so jo umaknili iz cirkulacije. Rezultati popisa prebivalstva, ki so bili objavljeni v tej tabeli, so samo člen številnih dokazov, iz katerih je razvidno, do kam lahko privede dosledno politično pragmatistično usmerjanje popisa prebivalstva. Ilustracija tega so absurdne jezikovne skupine, ki jih po podatkih popisa tvori 38 ljudi (»windisch-slowenisch) ali 117 ljudi (»slowenisch-windisch«), ki živijo ločeno in raztreseno po širokem ozemlju. Da gre pri tem tudi še za površnost, nam dokazujejo tudi razmerja med številom »sonstige, unbekannt« (3885) in ostalimi jezikovnimi skupinami; tako je na primer število »sonstige, unbekannt« večje od skupine »windisch« (3454) in ne dosti manjše od števila prebi-

Narodni svet paritetične komisije in v drugi uradno ugotovitev, da je občevalni jezik, jezik, ki ga govorimo v družini. — Notranje ministrstvo je z dopisom z dne 8. maja 1951 št. 75.818-7/51 (S. L.) odgovorilo med drugim, da z navedbo občevalnega jezika ni označen materinski jezik in ne narodna pripadnost. — »Mi smo že v zadnji številki lista naglasili,« piše list Narodnega sveta, »da tako dolgo ne moremo priznati ljudskemu štetju pomena v narodnostnem pogledu, dokler v številih komisijah niso zastopani tudi Slovenci. — Sedaj pa je uradno tudi s strani notranjega ministrstva ugotovljeno, da rezultati ljudskega štetja niso nikaka podlaga za reševanje narodnostnih vprašanj.« (Naš tednik — Kronika, 30. maja 1951, št. 22, str. 1.)

¹⁰ Glej opombo št. 1.

Koroško prebivalstvo po občevalnem jeziku, ob ljudskem štetju leta 1951,
v dostej objavljenih avstrijskih publikacijah

Tabela št. 1

I.	Volkszählungsergebnisse der Gemeinden mit zweisprachigen Schulen 1890—1951. Beilage zum Sonderabdruck aus Nr. 49 der »Kärntner Landes-Zeitung« vom 18. Dez. 1953. »Entwurf zum neuen Kärntner Schulgesetz«	»deutsch«	»deutsch-slowenisch«	»deutsch-windisch«	»slowenisch-deutsch«	»slowenisch-windisch«	»slowenisch-windisch«	»windisch-slowenisch«	»windisch«	»sonstige unbekannt«	3885
		428 784	8617	10 944	5888	5330	7707	117	38	3454	
II.	Ergebnisse der Volkszählung vom 1. Juni 1951 nach Gemeinden Kärnten. Bearbeitet und herausgegeben vom Österreichischen Statistischen Zentralamt Wien 1952, str. 14.	»deutsch«	»deutsch-slowenisch«	»slowenisch-deutsch«	»slowenisch-windisch«	»windisch-slowenisch«	»windisch-slowenisch«	»windisch«	»sonstige unbekannt«	3885	
		428 784	19 561	11 218				11 316			
III.	Ergebnisse der Volkszählung vom 1. Juni 1951 nach Gemeinden Kärnten. Bearbeitet und herausgegeben vom Österreichischen Statistischen Zentralamt Wien 1952, str. 4—14	»deutsch«	»deutsch-slowenisch«	»slowenisch-deutsch«	»slowenisch-windisch«	»windisch-slowenisch«	»windisch-slowenisch«	»windisch«	»sonstige unbekannt«	3885	
		448 345	448 345	26 419							
IV.	Statistisches Handbuch für die Republik Österreich. Herausgegeben vom Österreichischen Statistischen Zentralamt Wien 1952.	»deutsch«	»deutsch-slowenisch«	»slowenisch-deutsch«	»slowenisch-windisch«	»windisch-slowenisch«	»windisch-slowenisch«	»windisch«	»sonstige unbekannt«	3885	
		448 345	22 534								

valstva v skupini »slowenisch-deutsch« (5888) in »windisch-deutsch« (5330) ter skoraj polovica števila jezikovnih skupin »slowenisch« (7707), »deutsch-slowenisch« (8617) in »deutsch-windisch« (10 944).

V ostalih treh, doslej objavljenih avstrijskih tabelah, pa so objavljeni statistični podatki, ki se od podatkov, do katerih so prišli direktno s popisom, bistveno razlikujejo. Predvsem je treba poudariti, da so v teh tabelah podatki s preračunavanji predelani, s čimer so ustvarjene nove jezikovne skupine. Glavna razlika je v tem, da kategorij z oznako »windisch« sploh ne poznajo. S preračunavanjem podatkov in ustvarjanjem novih kategorij so se jim izognili. (Tabela št. 1.)

V glavni publikaciji Ergebnisse der Volkszählung,¹¹ kjer so bili objavljeni skoraj vsi pri popisu zbrani demografski podatki po občinah Koroške, so priobčili strukturo prebivalstva po občevalnem jeziku za občine na dva načina. V dodatni tabeli na zadnji strani (tabela št. 1 pod II) so enostavno sešteli pri popisu pridobljene številke jezikovnih kategorij »deutsch-windisch«, »deutsch-slowenisch« ter ustvarili novo skupino »deutsch-slowenisch«, v kateri se je od prvotne variante »deutsch-slowenisch« povečalo število od 8617 na 19 561. Nadalje so združili popisni kategoriji »slowenisch-deutsch« in »windisch-deutsch« v novo skupino »slowenisch-deutsch«, zaradi česar se je prvotno število jezikovne kategorije »slowenisch-deutsch« povečalo od 5888 na 11 218 ljudi. Iz popisnih kategorij »slowenisch«, »slowenisch-windisch«, »windisch-slowenisch« ter »windisch« pa so ustvarili novo skupino »slowenisch«, ki je tako povečala število svojega prebivalstva v primerjavi s prvotno skupino »slowenisch« od 7707 na 11 316. Skupini »deutsch« in »sonstige, unbekannt« pa sta obdržali pri popisu ugotovljeni števili.

V glavnih tabelah iste publikacije, kjer so bili objavljeni tudi drugi demografski podatki, pa so bili objavljeni rezultati popisa prebivalstva po občevalnem jeziku zopet pod čisto drugačnim in na videz zelo poenostavljenem načinu, ki pa je s statistično-teoretičnega vidika nesprejemljiv, za Slovence pa žaljiv (tabela št. 1 pod III). Prebivalstvo jezikovnih skupin »deutsch-slowenisch« in »deutsch-windisch« so prišteli k jezikovni skupini »deutsch«, ki se je s tem pomnožila od 428 784 na 448 345; ostale nenemške jezikovne skupine in kategorijo »sonstige, unbekannt« so pa sešteli in ustvarili »novo« skupino »sonstige, unbekannt«, ki se je številčno povečala od 3885 na 26 419. V znani avstrijski statistični publikaciji Statistisches Handbuch,¹² ki ima dolgoletno tradicijo (tabela št. 1 pod IV), je ostalo število prebivalstva v jezikovni skupini »deutsch«, v primerjavi s poprej navedeno tabelo (tabela št. 1 pod III), nespremenjeno: od »sonstige, unbekannt« 26 419 so odšteli le število 3885, ali pa združili popisne kategorije »slowenisch«, »slowenisch-deutsch«, »windisch«, »windisch-deutsch«, »slowenisch-windisch« ter »windisch-slowenisch« in ustvarili tretjo varianto jezikovne skupine »slowenisch«, ki šteje 22 534 ljudi.

¹¹ Glej opombo št. 2.

¹² Glej opombo št. 4.

Ce analiziramo s popisom pridobljene podatke prebivalstva po občevalnem jeziku in metode preračunavanja teh podatkov po tabelah, lahko pridemo do zaključka, da gre v celotnem postopu za prikrivanje dejanskega stanja. Statistiki so skušali s preračunavanji za vsako ceno zmanjšati število nenemškega, torej slovenskega prebivalstva.¹³ Očitno je, da je bilo statistikom število jezikovnih skupin v kombinaciji s »slowenisch« in z »windisch« za objavljanje v tabelah previsoko. Zato so v preglednih in pravzaprav glavnih tabelah za Koroško, v statistični publikaciji *Ergebnisse der Volkszählung* (tabela št. 1 pod III), enostavno priključili prebivalce, ki so jih pri popisu uvrstili pod »deutsch-slowenisch« in »deutsch-windisch« v jezikovno skupino »deutsch«, ostalemu delu prebivalstva so pa dali videz ljudstva z nerazvitim narodnostnim čutom in so jih enostavno označili kot »sonstige, unbekannt«. Pri preimenovanju slovenskega prebivalstva v »sonstige, unbekannt« so statistiki prezrli, da je prikrivanje avtohtonega slovenskega prebivalstva, ki živi v Srednji Evropi pod oznako »deutsch« in »sonstige, unbekannt«, težko opravičiti.

V dunajski statistični publikaciji *Statistisches Handbuch* (tabela št. 1 pod IV) se Slovenci zopet pojavljajo v novi varianti, pa vendar v večjem številu, kot so jih našeli v kategoriji »slowenisch« s popisom leta 1951. Število prebivalstva s slovenskim in nemškim občevalnim jezikom narašča torej od ene do druge statistične publikacije: z občevalnim jezikom »slowenisch« od 7707 na 11 316 in končno na 22 534, z občevalnim jezikom »deutsch« pa od 428 784, kolikor so jih našeli pri popisu, na 448 345. Po tem, kako so objavili strukturo prebivalstva po občevalnem jeziku na Koroškem v statistični publikaciji *Statistisches Handbuch*, ki je dostopna in namenjena široki svetovni javnosti, lahko sklepamo, da se avstrijski statistiki zavedajo, da svetovni javnosti ne morejo predstaviti posebne jezikovne skupine »windisch« na Koroškem. Kakor je iz tabel razvidno, je bilo za navidezno povečanje prebivalstva z občevalnim jezikom »deutsch« ter za zmanjšanje dejanskega števila ljudi z občevalnim jezikom »slowenisch« potrebnih mnogo s statistično-teoretičnega vidika nedopustnih popisnih in računskih kombinacij. S pomočjo preračunavanja popisnih podatkov se je število prebivalstva z občevalnim jezikom »deutsch« povečalo od 428 784 na 448 345, število prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom pa po dosedanji praksi lahko koleba med 7703 in 22 534.

Do kakó nemogoče spremembe v jezikovni strukturi prebivalstva je privedlo prištevanje kategorij »deutsch-windisch« in »deutsch-slowenisch« v kategorijo »deutsch«, in prištevanje prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v druge nenemške kategorije, v kategorijo »sonstige, unbekannt«, pokažejo podatki statistične publikacije *Ergebnisse der Volkszählung* za občini Sele na Karavankah in Medgorje na Gurah, pa tudi za številne druge občine južne Koroške.

¹³ Očiten je namen, da ne bi prišli v nasprotje s sumaričnim rezultatom avstrijskega popisa leta 1934, ki je naštel na Koroškem 26.796 Slovencev. Odtod toliko kombinacij in toliko hotene nejasnosti.

V občini Medgorje so pri uradnem popisu od 881 ljudi šteli 75 ljudi pod »deutsch«, 731 pod »deutsch-slowenisch«, 60 pod »slowenisch« in 14 pod »slowenisch-deutsch«.^{13a} V statistični publikaciji *Ergebnisse der Volkszählung*^{13b} so pa te podatke pregrupirali tako, da so v kategorijo »deutsch« šteli 806 ljudi, pod »sonstige, unbekannt« pa 75 ljudi. Na ta način so s preračunavanji za občino Medgorje umetno povečali delež Nemcev od 9 % na 91 %.

Za občino Sele na Karavankah so popisne rezultate, po katerih je bilo uvrščenih 55 ljudi pod »deutsch«, 4 pod »deutsch-slowenisch«, 921 pod »slowenisch« in 39 pod »slowenisch-deutsch«, s preračunavanji tako prekjčili, da pripada kategoriji »deutsch« 59 ljudi, skupini »sonstige, unbekannt« pa 960 ljudi. Po tem načinu objavljjanja podatkov, bi lahko domnevali, da koroški ali avstrijski statistiki, ne marajo vedeti tega, kar ve svetovna javnost in priča zgodovina, da namreč na Koroškem poleg Nemcev že več kot tisoč let žive tudi Slovenci.

Tudi druge občine južne Koroške po preračunanih podatkih ne kažejo bistvene drugačne podobe. V občini Goriče blizu Smohorja v Ziljski dolini, so od 563 prebivalcev uvrstili pri popisu v kategorijo »deutsch« 234 ljudi, »deutsch-windisch« 320, »slowenisch-deutsch« 7 in »windisch-deutsch« 2 prebivalca; v predelani izdaji pa je uvrščeno 554 ljudi pod »deutsch« ter 9 pod »sonstige, unbekannt«.

V občini Djekše pod Svinjško planino, so pri uradnem popisu od 1386 ljudi uvrstili pod »deutsch« 736, pod »deutsch-slowenisch« 20, pod »deutsch-windisch« 368, pod »slowenisch« 8, pod »slowenisch-deutsch« 4, pod »slowenisch-windisch« 19, pod »windisch« 167 in pod »windisch-deutsch« 63 prebivalcev. V predelani izdaji je pod »deutsch« 1124, pod »sonstige, unbekannt« pa 262 ljudi.

V občini Sv. Peter na Vašinjah so našeli pri popisu leta 1951, od skupnega števila 1446 ljudi, 533 pod »deutsch«, vse ostale prebivalce so pa uvrstili v nenemške kategorije. V publikaciji *Ergebnisse der Volkszählung* so uvrstili pod »deutsch« 1142, pod »sonstige, unbekannt« pa 304 ljudi. To z drugo besedo pomeni, da se je od popisa prebivalstva junija 1951, do izdaje publikacije *Ergebnisse der Volkszählung* leta 1952, povečal delež prebivalstva v kategoriji »deutsch« od 37 % na 80 %. V občini Vernberk so po teh preračunavanjih zvišali delež prebivalstva pod »deutsch« od 79 % na 98 %. Kar na lepem je torej izumrlo 19 % Slovencev.

Analiza podatkov o strukturi prebivalstva po občevalnem jeziku po sodnih okrajih

Točno in pravo predstavo o vrednosti popisnih rezultatov za strukturo prebivalstva po občevalnem jeziku na Koroškem, lahko dobimo šele s podrobno analizo podatkov po sodnih okrajih, šolskih okoliših in naseljih. Za uvod v analizo nam služijo kot statistične enote sodni okraji,

^{13a} Glej opombo št. 1.

^{13b} Glej opombo št. 5.

za katere smo preračunali podatke o občevalnem jeziku prebivalstva iz tabel Sprachliche Gliederung, kjer so objavljeni podatki po naseljih in šolskih okoliših.¹⁴

Predvsem nas zanima, do kakšne mere so lahko popisovalci namerno ali nenamerno vplivali na končne rezultate popisov. Za vpogled v navodila popisnih komisij in konkretno metodo dela popisovalcev pri popisu,¹⁵ se moramo, če hočemo ugotoviti stopnjo objektivnosti in nepristranosti popisnih komisij ter popisovalcev, poslužiti posredne poti analize podatkov. Pokazala nam bo, koliko in kje so, glede na dane okoliščine, popisni rezultati realni. To lahko dosežemo na osnovi analize geografsko razporejenih podatkov o jezikovni strukturi in s primerjavo jezikovne strukture prebivalstva med večjimi in manjšimi upravnimi enotami ter geografskimi regijami.

Kot osnovo za tako analizo bomo vzeli podatke po najmanjših števnih enotah, po naseljih ter delih naselij, ki so v tabelah Sprachliche Gliederung preračunani na šolske okoliše. Po teh enotah bomo skušali ugotoviti objektivnost oziroma subjektivnost pri izvajanju popisa. Pri tem bomo upoštevali teritorije sodnih okolišev Pliberk, Velikovec, Dobrla ves, Zlezna Kapla, Borovlje in Rožek, ki so v celoti slovenski ali dvojezični ter dvojezične in slovenske teritorije sodnih okrajev Šmohor, Celovec in Beljak okolica. Razen tega pa še teritorij Koroške na severnem robu dvojezičnega ozemlja ali izven njega,¹⁶ kjer so pri popisu še upoštevali nenemške kategorije. Za lažjo predstavo o vrednosti doseženih rezultatov popisa prebivalstva, kakor tudi primerjavo podatkov o strukturi prebivalstva po občevalnem jeziku med večjimi ali manjšimi upravnimi in geografskimi enotami, nam lahko služi pet indeksov:

- a) razmerje med številom v kategoriji »deutsch« in skupnim številom v nenemških kategorijah naštetega prebivalstva,
- b) razmerje med številu nenemških kategorij,
- c) razmerje med skupnim številom v kategorijah v kombinaciji s »slovenisch« in kategorijah v kombinaciji z »windisch«,
- d) razmerje med skupnim številom v kategorijah »deutsch-slovenisch« in »deutsch-windisch« do celotnega števila v nenemških kategorijah uvrščenega prebivalstva,
- e) število uporabljenih jezikovnih kategorij.

¹⁴ Sprachliche Gliederung so rokopisne tabele rezultatov popisa prebivalstva iz leta 1951 Urada deželne vlade za statistiko in gospodarsko službo v Celovcu.

¹⁵ Oba slovenska lista sta navedla več primerov nerednosti in nezakonitosti, ki so jih storili popisovalci. (Gl. Slovenski vestnik 13. VI. 1951, št. 40; 16. VI. 1951, št. 41; Naš tednik — Kronika 6. VI. 1951, št. 23 in 27. VI. 1951, št. 26.)

¹⁶ Za občine Vetrinj, Trdnja ves, Št. Tomaž in Dholica, ki še spadajo v teritorij dvojezičnega ozemlja, v tabelah Sprachliche Gliederung ni podatkov, zato obravnavamo jezikovno strukturo teh občin skupno z jezikovno strukturo krajev izven dvojezičnega ozemlja, kjer so pri popisu leta 1951 poleg kategorije »deutsch« upoštevali tudi nenemške kategorije.

Tabela št. 2

Razmerje med številom prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v kategorijo občevalnega jezika »deutsch« in številom prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v nenemške kategorije občevalnega jezika pri popisu leta 1951

V absolutnih številkah

Politični okraj	Sodni okraj	Skupno število prebivalstva	Število prebivalstva razvrščenega v kategorije po občevalnem jeziku		
			kategorija »deutsch«	skupno nenemške kategorije	nepoznano
1. Šmohor Hermagor	Šmohor Hermagor	4 069	2 649	1 419	1
2. Beljak Villach	Beljak okolica Villach	18 903	15 590	3 274	39
	Rožek-Rosegg	14 230	8 625	5 566	39
3. Celovec Klagenfurt	Borovlje - Ferlach	11 482	6 275	5 183	24
	Celovec okolica Klagenfurt	11 755	6 935	4 759	61
4. Velikovec Völkermarkt	Železna Kapla Eisenkappel	3 859	1 738	2 106	15
	Dobrla ves Eberndorf	11 535	4 291	7 229	15
	Pliberk	7 555	2 439	5 104	12
	Bleiburg Velikovec Völkermarkt	16 031	11 311	4 650	70
	Skupaj	99 419	59 853	39 290	276

Tabele so sestavljene po gradivu »Sprachliche Gliederung« za sodni okraj Šmohor, Beljak, Celovec okolica in Velikovec upoštevajoč le ozemlje dvojezičnega šolstva.

Občine dvojezičnega ozemlja Vetrinj, Trdnja ves, St. Tomaž in Dholica niso upoštevane pri sodnem okraju Celovec, ker za te občine v tabelah »Sprachliche Gliederung« za naselja in šolske okoliše ni podatkov.

Ta opomba velja tudi za tabele št. 3, 4, 5, 6, 7 in 8.

Po deležu prebivalstva v nenemških kategorijah se sodni okraji med med seboj močno razlikujejo. Več kot polovico takšnega prebivalstva so našli v sodnem okraju Pliberk (68 %), Dobrla ves (63 %), Železna Kapla (55 %), več kot tretjino v sodnem okraju Celovec (41 %), Borovlje (45 %), Rožek (39 %) in Šmohor (35 %), manj kot tretjino pa so našli nenemškega prebivalstva v sodnem okraju Beljak okolica (17 %) in Velikovec (29 %). O tem za kaj je število nenemškega prebivalstva po posameznih sodnih okrajih tako nizko in kakšno je dejansko stanje, pa bomo spregovorili v naslednjih poglavjih (Tabela št. 2, 3).

Od nenemških jezikovnih kategorij sta dosegli na Koroškem največje število skupini »deutsch-windisch« 10 944 in »deutsch-slowenisch«

Tabela št. 3

Razmerje med številom prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v kategorijo »deutsch« in številom prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v nenemške kategorije pri popisu leta 1951

V odstotkih

Politični okraj	Sodni okraj	Prebivalstvo, ki je bilo uvrščeno	
		v nenemške kategorije	v kategorijo »deutsch«
1. Šmohor Hermagor	Šmohor Hermagor	35 %	65 %
2. Beljak Villach	Beljak okolica Villach	17 %	83 %
	Rožek-Rosegg	39 %	61 %
3. Celovec Klagenfurt	Borovlje Ferlach	45 %	55 %
	Celovec okolica Klagenfurt	41 %	59 %
4. Velikovec Völkermarkt	Železna Kapla Eisenkappel	55 %	45 %
	Dobrla ves Eberndorf	63 %	37 %
	Pliberk Bleiburg	68 %	32 %
	Velikovec Völkermarkt	29 %	71 %
	Skupaj	60 %	40 %

8617, ki sta v publikacijah Ergebnisse der Volkszählung in Statistisches Handbuch prišteti k skupini »deutsch«. Prva zavzema 26 %, druga pa 20 % vsega v nenemških skupinah naštetega prebivalstva. Velik odstotek so dosegle tudi jezikovne skupine »windisch-deutsch« 13 %, »windisch« 8 %, skupini »windisch-slovenisch« in »slovenisch-windisch« pa nista dosegli skupaj niti 1 % vsega, v nenemških kategorijah naštetega prebivalstva (Tabela št. 4). V jezikovno skupino »slovenisch« so pa vpisali le 14 % prebivalstva.

Prav iz razlik med podatki po sodnih okrajih je razvidno, v kakšni meri so imeli popisovalci in popisne komisije ob popisu proste roke pri izbiri kriterijev za razvrščanje prebivalstva v posamezne jezikovne skupine. Po deležih prebivalstva v posameznih jezikovnih skupinah se sodni okraj od sodnega okraja tako razlikuje, da o skupnih potezah, še manj pa o skladnosti z dejanskimi razmerami v regijah, sploh ne moremo govoriti. Del prebivalstva s slovenskim občevelnim jezikom so enostavno

Število prebivalstva po nenemških kategorijah občevalnega jezika po področjih

Tabela št. 4

a) v absolutnih številkah

	Skupaj	»slowenisch«	»slowenisch-deutsch«	»deutsch-slowenisch«	»windisch«	»windisch-deutsch«	»deutsch-windisch«	»slowenisch-windisch« in »windisch-slowenisch«
Prebivalstvo na pretežnem delu ozemlja dvojezičnega suistva	39 290	6556	5505	7497	3383	5297	10 901	151
Prebivalstvo izven ozemlja z dvojezičnimi šolami ter občin Vetrinj, Trdnjava ves, St. Tomaž in Dholica	2 805	1151	383	1120	71	33	43	4
Skupaj vse prebivalstvo	42 095	7707	5888	8617	3454	5330	10 944	155

b) v odstotkih

Prebivalstvo na pretežnem delu ozemlja dvojezičnega šolstva	17	14	19	9	13	28	
Prebivalstvo izven ozemlja z dvojezičnimi šolami ter občin Vetrinj, Trdnjava ves, St. Tomaž in Dholica	41	14	40	2	1	2	
Skupaj vse prebivalstvo	19	14	20	8	13	28	

uvrstili v kategorijo »deutsch«. Pri razvrščanju ostalega prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom sta pa prišli do izraza dve metodi. Očividno je, da so avtorji popisa prebivalstva že pri sestavi navodil računali, da bodo v objavi rezultatov popisa prebivalstva jezikovne skupine »deutsch-slowenisch« in »deutsch-windisch« uvrstili v jezikovno skupino »deutsch«, zato so popisovalci skoraj povsod težili k uvrstitvi čim večjega števila prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom v ti dve jezikovni skupini. Drugi vidik, ki ga tudi lahko razberemo iz podatkov, pa je prikrivanje slovenščine z zapostavljanjem jezikovnih kategorij, ki so v kakršnikoli zvezi s »slowenisch« in v težnji po uvrstitvi čim večjega števila ljudi v »vindišarske« kategorije«. V vsakem okraju so tedaj skušali prikriti slovenski značaj na svoj način.

Z uvrstitvijo velikega števila Slovencev v kategoriji občevalnega jezika »deutsch-slowenisch« in »deutsch-windisch« so dosegli, da se je v statističnih publikacijah Ergebnisse der Volkszählung in Statistisches Handbuch število prebivalstva v kategoriji »deutsch« povečalo, v kategoriji »slowenisch« ali »sonstige, unbekannt« pa zmanjšalo skoraj za polovico v primerjavi s skupnim številom v nenemških kategorijah naštetega prebivalstva. Z uvrstitvijo prebivalstva v »vindišarske« kategorije pa so v nekaterih področjih, kjer slovenščina kot občevalni jezik odločno prevlada, znižali število Slovencev na minimum.

Težnja — ki jo izkaže naša analiza — po uvrstitvi tako velikega števila ljudi v kategorije »deutsch-slowenisch« in »deutsch-windisch« razkriva, da so avtorji popisa že pri sestavi internih navodil za lokalne popisne komisije predvideli, kako bodo to prebivalstvo pri objavi prišteli pod »deutsch«, s čimer so na videz dosegli zaželeno znižanje števila Slovencev. V sodnih okrajih Velikovec, Dobrla ves, Beljak, Rožek ter Celovec okolica in Smohor so to dosegli za 50–70 %, v sodnih okrajih z manjšim številom prebivalstva Borovlje, Pliberk in Železna Kapla pa za 20–30 % (Tabela št. 5 in 6).

Po principu preračunavanja statističnih podatkov v publikaciji Statistisches Handbuch se je znižalo število Slovencev (skupno število v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva) v sodnem okraju Velikovec od 4650 na 1468, Dobrla ves od 7229 na 3240, Celovec od 4759 na 2479, Smohor od 1419 na 452, Železna Kapla od 2106 na 1689, Borovlje od 5183 na 3506 in Rožek od 5566 na 2770.

Zakaj je bilo treba uvrstiti tako velik del slovenskega prebivalstva v kategorije »deutsch-slowenisch« in »deutsch-windisch« ter v »vindišarske« kategorije? Novi zakon o uradnem jeziku na sodiščih na južnem Koroškem temelji na podatkih, ki so prepričali tedaj tudi avstrijske zakonodajne organe, da je slovenščina kot dodatni uradni jezik priznana le za sodišča Pliberk, Železna Kapla in Borovlje.¹⁷ Na vseh ostalih sodiščih Dobrla ves, Velikovec, Celovec, Rožek, Beljak in Smohor se pa slovensko prebivalstvo ne more posluževati svojega rodnega jezika. Izmed vseh je

¹⁷ Primer J. Pleterski, navedeno delo, v isti številki »Razprave in gradivo«.

Podrobna razčlenitev v nenemške jezikovne kategorije uvrščenega prebivalstva
pri popisu leta 1951

Tabela št. 5

V odstotkih

Politični okraj	Sodni okraj	»slowenisch«	»slowenisch- deutsch«	»deutsch- slowenisch«	»windisch«	»windisch- deutsch«	»deutsch- windisch«	»slowenisch- windisch«	»windisch- slowenisch«
		%	%	%	%	%	%	%	%
1. Smohor Hermagor	Šmohor Hermagor	6	11	8	7	8	60	—	—
2. Beljak Villach	Beljak okolica Villach	15	17	42	5	5	16	—	—
	Rožek-Rosegg	13	24	33	3	10	17	—	—
3. Celovec Klagenfurt	Borovlje Ferlach	30	14	17	12	11	16	—	—
	Celovec okolica Klagenfurt	18	21	34	1	12	14	—	—
4. Velikovec Völkermarkt	Železna Kapla Eisenkappel	43	15	13	15	7	7	—	—
	Dobrla ves Eberndorf	11	7	7	12	15	48	—	—
	Pliberk Bleiburg	17	16	9	14	30	14	—	—
	Velikovec Völkermarkt	7	3	11	10	12	57	—	—
	Skupaj	17	14	19	9	13	28	—	—

Podrobna razčlenitev v nenemške jezikovne kategorije uvrščenega prebivalstva
pri popisu leta 1951

Tabela št. 6

v absolutnih številkah

Politični okraj	Sodni okraj	Skupno v nemških kategorijah	»slowenisch«	»slowenisch-deutsch«	»deutsch-slowenisch«	»windisch«	»windisch-deutsch«	»deutsch-windisch«	»slowenisch-windisch«	»windisch-slowenisch«
1. Šmohor Hermagor	Šmohor Hermagor	1 419	89	150	114	98	115	853	—	—
2. Beljak Villach	Beljak okolica Villach	3 274	492	538	1368	158	156	530	32	—
	Rožek-Rosegg	5 566	704	1344	1823	154	546	973	4	18
3. Celovec Klagenfurt	Borovlje Ferlach	5 183	1578	721	833	618	582	844	—	7
	Celovec okolica Klagenfurt	4 759	829	1024	1624	45	567	656	6	8
4. Velikovec Völkermarkt	Železna Kapla Eisenkappel	2 106	898	325	278	327	139	139	—	—
	Dobrla ves Eberndorf	7 229	787	474	487	822	1116	3 502	28	13
	Pliberk Bleiburg	5 104	880	806	453	715	1504	739	4	3
	Velikovec Völkermarkt	4 650	299	123	517	446	572	2 665	28	—
	Skupaj	39 290	6556	5505	7497	3383	5297	10 901	102	49

najbolj zgovoren primer sodišče Dobrla ves. Čeprav so pri popisu leta 1951 našli v sodnem okraju Dobrla ves v kategoriji »deutsch« 37 % prebivalstva, sodišče Dobrla ves, v novem manjšinskem zakonu o uporabi uradnega jezika na sodiščih na južnem Koroškem, ni uvrščeno med tista sodišča, kjer bi se moglo slovensko prebivalstvo posluževati svoje materinščine.¹⁸

Odnos uradnih oblasti, po posameznih sodnih okrajih do slovenskega prebivalstva, se v najbolj drastični luči pokaže v razmerju med skupnim številom prebivalstva kategorij z oznako »slowenisch«, »slowenisch-deutsch« in »deutsch-slowenisch« ter skupnim številom prebivalstva kategorij »windisch«, »windisch-deutsch«, »deutsch-windisch«, »windisch-slowenisch« in »slowenisch-windisch« (tabela št. 7 in 8). V sodnem okraju Šmohor so vpisali v »vindišarske« skupine od skupnega števila v nemške kategorije uvrščenega prebivalstva 75 % ljudi, v sodnem okraju Velikovec 80 %, v sodnem okraju Dobrla ves 76 %, Pliberk 58 %, v sodnem okraju Železna Kapla pa 29 %. V političnem okraju Beljak so razmere v tem pogledu v obeh sodnih okrajih enake. V sodnem okraju Beljak okolica so našli v »vindišarskih« kategorijah 27 % ljudi, v sodnem okraju Rožek pa 30 %. Med seboj se za dobrih 13 % razlikujeta mejna sodna okraja Celovec okolica s 27 % in Borovlje s 40 %. Sodni okraj Borovlje se razlikuje za 11 % od sosednega okraja Železna Kapla; v prvem so našli v »vindišarskih« kategorijah 40 %, v drugem pa 29 % od skupnega števila v nemške kategorije uvrščenega prebivalstva.

Iz razvrstitve treh četrtin, od skupnega števila v nemške kategorije uvrščenega prebivalstva, v »vindišarske« kategorije po sodnih okrajih Velikovec, Dobrla ves in Šmohor ter dobre polovice v sodnem okraju Pliberk je razvidno, da so uradni statistični organi v teh okrajih v največji meri popisali prebivalstvo z metodo, ki temelji na označevanju Slovencev za »vindišarje«.

Najbolj značilno pa je to, da so na nemškem delu Koroške in na severem delu dvojezičnega ozemlja našli relativno malo »vindišarjev«. Od celotnega števila v nemške skupine uvrščenega prebivalstva, ki šteje 2805 ljudi, so uvrstili v »vindišarske« kategorije le 151 ljudi (Tabela št. 4).

Pri analizi razmerja med jezikovnimi skupinami v kombinaciji z »windisch« in v kombinaciji s »slowenisch« se je pokazalo, da je v sodnih okrajih z večjim deležem nemškega prebivalstva manjši odstotek »vindišarjev«. Tako so na primer v sodnem okraju Dobrla ves, kjer so uvrstili 37 % prebivalstva v kategorije »deutsch«, našli v »vindišarskih« jezikovnih skupinah od skupnega v nemške kategorije uvrščenega prebivalstva 76 % ljudi, v Pliberku, kjer šteje kategorija »deutsch« 32 % prebivalstva, pa 58 % »vindišarjev«. V sodnem okraju Beljak pa so ravno

¹⁸ Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, Jahrgang 1959, 27. Stück 102. Bundesgesetz vom 19. März 1959 zur Durchführung der die Amtssprache bei Gericht betreffenden Bestimmungen des Artikels 7 Paragraph 3 des Staatsvertrages.

Tabela št. 7

Razmerje med prebivalstvom, ki je bilo uvrščeno v jezikovne kategorije v kombinaciji s »slowenisch« in prebivalstvom, ki je bilo vpisano v jezikovne kategorije v kombinaciji z »windisch«

a) v absolutnih številkah

Politični okraj	Sodni okraj	Prebivalstvo vpisano v nenemške kategorije	Prebivalstvo v kombinaciji s »slowenisch«	Prebivalstvo v kombinaciji z »windisch«
1. Šmohor Hermagor	Šmohor Hermagor	1 419	353	1 066
2. Beljak Villach	Beljak okolica Villach	3 274	2 398	876
	Rožek-Rosegg	5 566	3 871	1 695
3. Celovec Klagenfurt	Borovlje Ferlach	5 183	3 132	2 051
	Celovec okolica Klagenfurt	4 759	3 477	1 282
4. Velikovec Völkermarkt	Železna Kapla Eisenkappel	2 106	1 501	605
	Dobrla ves Eberndorf	7 229	1 748	5 481
	Pliberk Bleiburg	5 104	2 139	2 965
	Velikovec Völkermarkt	4 650	939	3 711
	Skupaj		39 290	19 558

nasprotno pri 83 % v kategorije »deutsch« uvrščenega prebivalstva naštehi v »vindišarskih« kategorijah 27 %, v sodnem okraju Rožek z 61 % v kategorije »deutsch« naštetega prebivalstva, pa so uvrstili v »vindišarske« skupine 30 % ljudi. Na naše začudenje pa moramo tudi poudariti, da so na severnem robu in izven dvojezičnega teritorija, kjer je več kot 99 % ljudi uvrščenih v kategorije »deutsch«, naštehi v »vindišarskih« kategorijah le 5 % od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva.

Iz tega sledi, da je odstotek »vindišarjev« tem manjši, čim večji je delež nemškega prebivalstva in narobe. To pa postavlja hkrati na trhle noge tudi teorijo o nujnosti obstoja »vindišarjev« zaradi tesnega sožitja Slovencev z Nemci na Koroškem. Razlago za to neskladnost in nelogičnost prepuščamo zagovornikom »vindišarske« teorije.

Da bomo dobili še boljši pregled nad posledicami, ki so nastale v rezultatih popisa zaradi nestrokovne klasifikacije prebivalstva po obče-

valnem jeziku na Koroškem leta 1951, si še oglejmo podrobno razvrstitev prebivalstva v nenemške kategorije, po vrstnem redu, glede na odstotek od celotnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva po sodnih okrajih. Vrstni red nenemških kategorij, glede na delež skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva, je prav v vsakem sodnem okraju drugačen (Tabela št. 9).

V sodnem okraju Šmohor v Ziljski dolini je s 60 % v ospredju »vindišarska« kategorija »deutsch-windisch«, v ostale kategorije »slowenisch-deutsch«, »windisch-deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »windisch« in »slowenisch« so pa uvrstili od 7–11 % ljudi.

V sodnem okraju Beljak okolica, ki leži med sodnima okrajema Smohor in Rožek je pa z 42 % na prvem mestu kategorija »deutsch-slowenisch«, v kategorije »slowenisch-deutsch«, deutsch-windisch« in »slowenisch« so jih uvrstili skoraj enako število od 15–17 %, v kategorije »windisch« in »windisch-deutsch« pa po 5 %.

Tabela št. 8 .

Razmerje med prebivalstvom, ki je bilo uvrščeno v jezikovne kategorije v kombinaciji s »slowenisch« in prebivalstvom, ki je bilo vpisano v jezikovne kategorije v kombinaciji z »windisch«

b) v odstotkih

Politični okraj	Sodni okraj	Prebivalstvo v kombinaciji s »slowenisch«	Prebivalstvo v kombinaciji z »windisch«
1. Šmohor Herzogsdorf	Šmohor	%	%
	Herzogsdorf	25	75
2. Beljak Villach	Beljak okolica	73	27
	Villach Rožek-Rosegg	70	30
3. Celovec Klagenfurt	Borovlje	60	40
	Ferlach Celovec okolica Klagenfurt	73	27
4. Velikovec Völkermarkt	Železna Kapla	71	29
	Eisenkappel		
	Dobrla ves	24	76
	Eberndorf		
	Pliberk	42	58
	Bleiburg		
	Velikovec		
	Völkermarkt	20	80
	Skupaj	50	50

Razvrstitev prebivalstva po kategorijah občevalnega jezika po vrstnem redu glede na odstotek od celotnega števila v nemške kategorije uvrščenega prebivalstva po sodnih okrajih

Vrstni red je naslednji:

Sodni okraj	1	2	3	4	5	6
Šmohor	»deutsch-windisch«	»slowenisch-deutsch«	»windisch-deutsch«	»deutsch-slowenisch«	»windisch«	»slowenisch«
Beljak okolica	»deutsch-slowenisch«	»slowenisch-deutsch«	»deutsch-windisch«	»slowenisch«	»windisch«	»windisch-deutsch«
Rožek	»deutsch-slowenisch«	»slowenisch-deutsch«	»deutsch-windisch«	»slowenisch«	»windisch-deutsch«	»windisch«
Celovec okolica	»deutsch-slowenisch«	»slowenisch-deutsch«	»slowenisch«	»deutsch-windisch«	»windisch-deutsch«	»windisch«
Velikovec	»deutsch-windisch«	»windisch-deutsch«	»deutsch-slowenisch«	»windisch«	»slowenisch«	»slowenisch-deutsch«
Borovlje	»slowenisch«	»deutsch-slowenisch«	»deutsch-windisch«	»slowenisch-deutsch«	»windisch«	»windisch-deutsch«
Železna Kapla	»slowenisch«	»windisch«	»slowenisch-deutsch«	»deutsch-slowenisch«	»deutsch-windisch«	»windisch-deutsch«
Dobrla ves	»deutsch-windisch«	»windisch-deutsch«	»windisch«	»slowenisch«	»deutsch-slowenisch«	slowenisch« »deutsch-
Pliberk	»windisch-deutsch«	»slowenisch«	»slowenisch-deutsch«	»deutsch-windisch«	»windisch«	»deutsch-slowenisch«

V sodnem okraju Rožek je vrstni red jezikovnih kategorij podoben vrstnemu redu sodnega okraja Beljak okolica, ta dva okraja se razlikujeta le v tem, da je v sodnem okraju Rožek kategorija »windisch« na šestem in kategorija »windisch-deutsch« na petem mestu, v sodnem okraju Beljak okolica pa obratno, kategorija »windisch« na petem in kategorija »windisch-deutsch« na šestem mestu. Toda v odstotkih po posameznih kategorijah se pa sodna okraja vendarle med seboj precej razlikujeta. V sodnem okraju Rožek šteje kategorija »deutsch-slowenisch« 33 %, »slowenisch-deutsch« 24 %, »deutsch-windisch« 17 %, »slowenisch« 13 %, »windisch-deutsch« 10 % ter »windisch« 3 % (Tabela št. 5 fn 6).

Da so popisni rezultati res odraz subjektivnih pogledov popisnih komisij in popisovalcev, ne pa dejanskega objektivnega stanja, je prav posebno lepo razvidno iz primerjave rezultatov med sodnimi okraji političnih okrajev Celovec in Velikovec. V sodnem okraju Celovec okolica, ki vključuje v svoje območje slovenske in jezikovno mešane kraje Gur in Celovške ravnine, naj bi govorili ljudje bistveno drugačno govorico kakor v nekoliko vzhodnjeje ležečem sodnem okraju Velikovec, ki zavzema kraje vzhodnega obrobja Celovške ravnine in Velikovškega podgorja. V sodnem okraju Celovec dežela so našteli od skupnega števila prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v nenemške jezikovne skupine, tri četrtnine ljudi v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«, v sodnem okraju Velikovec pa v te kategorije manj kot eno četrtnino. V sodnem okraju Celovec so uvrstili pod »deutsch-slowenisch« 34 %, »slowenisch-deutsch« 21 %, »slowenisch« 18 %, »deutsch-windisch« 14 %, »windisch-deutsch« 12 % in pod »windisch« 1 % prebivalstva, v sodnem okraju Velikovec pa v kategorije »deutsch-windisch« 57 %, »windisch-deutsch« 12 %, »deutsch-slowenisch« 11 %, »windisch« 10 %, »slowenisch« 7 % in »slowenisch-deutsch« 3 %.

Med sodnimi okraji Borovlje in Železna Kapla, ki obsegata pretežni del Karavank, so razlike v vrstnem redu kategorij nekoliko manjše, toda še vedno velike. V sodnem okraju Železna Kapla je na prvem mestu kategorija »slowenisch« s 43 %, v kategorije »windisch«, »slowenisch-deutsch« in »deutsch-slowenisch« so uvrstili od 13–15 %, v kategorije »deutsch-windisch« in »windisch-deutsch« pa po 7 % prebivalstva. V sodnem okraju Borovlje so uvrstili pod »slowenisch« 30 %, v kategorije »deutsch-slowenisch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch-deutsch«, »windisch« in »windisch-deutsch« pa po 11–17 % v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva.

Po rezultatih popisa prebivalstva bi slab poznavalec dejanskih jezikovnih razmer na Koroškem lahko sodil, da se govorica prebivalstva v tistem delu Podjune in Karavank, ki spada v sodni okraj Dobrla ves, bistveno razlikuje od govorice prebivalstva, ki živi v drugem delu Podjune in Karavank, ki spada v sodne okraje Železna Kapla, Pliberk in Borovlje. V sodnem okraju Dobrla ves so na prvem mestu »vindišarske« kategorije: »deutsch-windisch« z 48 %, »windisch-deutsch« s 15 %, nato pa sledita kategoriji »windisch« in »slowenisch«, ki štejeta po 11 ali 12 %, ter kategoriji »slowenisch-deutsch« in »deutsch-slowenisch«, ki štejeta po

7 % v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva. V sodnem okraju Pliberk so pa uporabljali kategorije občevalnega jezika mnogo bolj enakoverno, nekoliko več kot 30 % ljudi so uvrstili v kategorije »windisch-deutsch«, pod »slowenisch«, »slowenisch-deutsch« in »windisch« po 14 do 17 % ter v kategorijo »deutsch-slowenisch« 9 %.

Zmešnjava, ki je nastala v podatkih o strukturi prebivalstva po občevalnem jeziku, zaradi različnih načinov razvrščanja prebivalstva, pa pride še bolj do izraza s primerjavo podatkov med pretežno slovenskimi sodnimi okraji Borovlje, Železna Kapla, Pliberk in Dobrla ves.

Kategorija »deutsch-windisch« je s 48 % v sodnem okraju Dobrla ves na prvem mestu, Borovlje s 16 % na tretjem, Pliberk s 14 % na četrtem in Železna Kapla, ki v dolgi meji deli pobočje Karavank s sodnim okrajem Dobrla ves pa s 7 % na petem mestu. Kategorija »windisch-deutsch« je v sodnem okraju Dobrla ves s 15 % na drugem mestu, Pliberk s 30 % na prvem, Borovlje in Železna Kapla sta z 11 %, odnosno 7 % na šestem mestu. Kategorija »windisch« je v sodnem okraju Dobrla ves z 12 % na tretjem, Železna Kapla s 15 % na drugem, Pliberk in Borovlje sta s 14 % oz. 12 % na petem mestu. Kategorija »slowenisch« je v sodnem okraju Dobrla ves z 11 % na četrtem mestu, v sodnem okraju Železna Kapla in Borovlje s 43 % ter 30 % na prvem in Pliberk s 17 % na drugem mestu. Kategorija »deutsch-slowenisch« je v sodnem okraju Dobrla ves s 7 % na petem mestu, v sodnem okraju Borovlje s 17 % na drugem, Železna Kapla s 13 % na četrtem in Pliberk z 9 % na šestem mestu. V sodnem okraju Dobrla ves so našeli v kategorijah »windisch-slowenisch« in »slowenisch-windisch« skupno 41, Pliberk in Borovlje pa po 7 ljudi.

Slab poznavalec jezikovnih razmer na Koroškem, ki bi upošteval le kategorizacijo in statistične podatke zadnjih dveh popisov iz leta 1934 in 1951, bi lahko dobil vtis, da so se na gospodarsko, kulturno, politično in jezikovno enotnem ter med seboj povezanim ozemlju Podjune, Karavank, Šentprimškega hribovja ter Spodnjega Roža v kratkih 17 letih jezikovne razmere korenito spremenile. Če bi bili ti podatki za jezikovno strukturo res odraz dejanskega stanja, potem bi to pomenilo, da so meje sodnih okrajev po letu 1934 postale močne pregrade gospodarsko, kulturno in politično ločenih področij. V resnici pa zaradi gospodarskega napredka, komercializacije kmetijske proizvodnje in nastajanja treh industrijskih centrov v Sinči vasi na zahodnem delu Podjune, v Reberci na pobočju Karavank ter v Borovljah v spodnjem Rožu, meje sodnih okrajev izgubljajo na pomenu. Večja izmenjava delovne sile v obliki preseljevanja in dnevnega potovanja delovne sile ter trgovska izmenjava kmetijskih pridelkov povečujejo dnevno povezavo med kraji posameznih sodnih okrajev.

Občina Žitara ves, ki spada v sodni okraj Dobrla ves, oddaja vsak dan delovno silo tovarni na Reberci, ki leži v občini Bela, občine sodnega okraja Pliberk pa dnevno oddajajo delovno silo lesno predelovalni tovarni v Sinči vasi, ki leži v sodnem okraju Dobrla ves.¹⁰ Ker sproti zasedajo

¹⁰ Univ. Prof. Dr. Hans Bobek, Dr. Albert Hammer, Dr. Robert Ofner, Beiträge zur Ermittlung von Gemeindetypen, Klagenfurt 1955.

v teh industrijskih središčih nova in bolje plačana mesta v upravi in industriji večinoma doseljeni Nemci, moremo pričakovati le relativno in absolutno povečanje števila Nemcev, nastanek in obstoj tretje jezikovne skupine »windisch«, ki naj bi v sodnem okraju Dobrla ves prevladala nad Slovenci in Nemci, pa znanstveno ne bi mogli na noben način utemeljiti.²⁰ Z uvrstitvijo velikega števila Slovencev v kategorije s kombinacijo »windisch« ter delno uvrstitvijo v kategorijo »deutsch«, so skušali nekateri krogi prikriti dejansko število slovenskega življa na južnem Koroškem.

Zanimivo je tudi, da so med nenemškimi kategorijami na severnem delu dvojezičnega ozemlja, skupno s kraji izven dvojezičnega ozemlja, v ospredju jezikovne skupine v kombinaciji s »slovenisch«. Z 41 % je na prvem mestu jezikovna skupina »slovenisch«, s 40 % na drugem mestu »deutsch-slovenisch«, s 14 % na tretjem mestu »slovenisch-deutsch«, z 2 % na četrtem mestu »windisch«, na petem in šestem mestu pa »windisch-deutsch« in »deutsch-windisch«, ki štejeta po 1 % ali 2 % prebivalstva (Tabela št. 4).

Analiza rezultatov popisa za jezikovno strukturo prebivalstva po občinah, šolskih okoliših in naseljih

V dostopnem statističnem gradivu o strukturi prebivalstva po občevalnem jeziku so za pretežni del teritorija dvojezičnega šolstva (po zakonu iz leta 1945) podatki za naselja in šolske okoliše razčlenjeni na vseh devet jezikovnih skupin in »sonstige, unbekannt«. Kakor je iz obrazca tabel Sprachliche Gliederung²¹ razvidno, tudi v teh tabelah ne manjka iz popisnih kategorij na novo preračunanih jezikovnih kategorij. Dva načina sta nam že znana iz uradnih publikacij, trije pa so povsem novi. Tako so sešteli naslednje skupine:

- a) »deutsch«, »deutsch-slovenisch« in »deutsch-windisch«;
- b) »slovenisch«, »slovenisch-deutsch«, slovenisch-windisch«, »windisch«, »windisch-deutsch« in »windisch-slovenisch«.

Povsem nove so kategorije, kjer je sešteto prebivalstvo, ki so ga našli pod:

- c) »slovenisch«, »slovenisch-deutsch« in »slovenisch-windisch«;
- d) »windisch«, »windisch-deutsch« in »windisch-slovenisch«;

²⁰ V političnem okraju Velikovec je znašal med leti 1934—51 prirodni prirastek prebivalstva 6367 ljudi, število na Koroškem rojenega prebivalstva se je povečalo za 1343 (sem so vračunani tudi na Koroškem rojeni otroci tujcev); število prebivalstva, ki je bilo rojeno izven Koroške se je v istem razdobju povečalo za 1282. To dejstvo nam nazorno ilustrira proces izseljevanja avtohtonega slovenskega prebivalstva in doseljevanje tujega nemškega prebivalstva, ki si ga moremo razlagati le s tem, da imajo v zaposlitvi tujci prednost pred domačini. Vladimir Klemenčič, Migracije prebivalstva na Koroškem med leti 1934—51; Zbornik Koroške, Ljubljana 1959, str. 100 in 104.

²¹ Glej podobo št. 3, glavo obrazca tabele Sprachliche Gliederung razpredelnice št. 6, 9, 13, 14 in 15. (Summe der Spalten.)

e) »deutsch-slowenisch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch«, »slowenisch-windisch«, »windisch«, »windisch-deutsch« in »windisch-slowenisch«.

Zadnji način preračunavanja vseh nenemških kategorij v eno skupino je zelo zanimiv, saj so s tem avstrijski statistiki posredno priznali, da so v nenemške kategorije uvrščeni tisti prebivalci, ki govorijo enako slovensko govornico in da obstajata na Koroškem le slovenska in nemška narodnostna skupina in da je k slovenski skupini treba šteti ljudi, ki po podatkih popisa govorijo slovenski jezik bodisi izključno ali pa zraven nemškega. Seštetje vseh nenemških kategorij v obravnavani tabeli v eno kolono in sicer po šolskih okoliših, je imelo namreč čisto praktično političen namen: postalo naj bi osnova za novo določitev področja dvojezičnih šol in sicer tam, kjer slovensko prebivalstvo doseže 20 ali več odstotkov.²² In prav ta zadnja kolona, v kateri so seštete vse nenemške kategorije, je bila osnova za izračunavanje odstotka slovenskega prebivalstva! Z drugimi besedami, tudi avstrijske oblasti so tedaj stale na stališču, da »windisch« pomeni isto, kar »slowenisch« in da sodijo vsi, ki na Koroškem v domačem kraju govorijo ta jezik, čeprav so zaradi dominantnega družbenega položaja nemščine že dvojezični, praviloma k slovenski etnični skupini. Prav to stališče, ki ga razberemo iz obravnavane statistične tabele, je bilo tedaj izraženo tudi v motivnem poročilu koroške deželne vlade k načrtu revidiranega zakona o dvojezičnih šolah.²³ Če bi avtorji popisa, tisti, ki so publicirali njegove rezultate in tisti, ki so jih praktično politično uporabljali, dosledno upoštevali to načelo, bi napake popisa l. 1951 bile bistveno manjše.

Gradivo po naseljih in šolskih okoliših nam v medsebojni primerjavi in v primerjavi s podatki po občinah (občine niso teritorialno identične s šolskimi okolišji) še bolj konkretno podčrta naše kritične ugotovitve o vrednosti podatkov popisa iz l. 1951 o jezikovni strukturi. Analiza tega gradiva nam namreč pokaže, kakšna je bila vloga subjektivnega faktorja pri popisovalcih in pri občinskih popisnih komisijah pri uvrščanju prebivalstva v posamezne jezikovne kategorije. Ne more nam pa seveda pokazati, kako se ta subjektivni faktor pri popisovalcih, večji del uradnikov in učiteljih, formira, ali je posledica politične in ideološke orientacije, ali ekonomske in drugačne odvisnosti od vladajočega elementa v deželi, ali česa drugega. Lahko pa anticipiramo že zdaj ugotovitev, da ta subjektivni faktor ni bil v korist zanesljivosti popisnih rezultatov in da je tisti, ki je pri tem utrpel škodo, bil v popisnih rezultatih slovenski jezik.

* * *

V sodnem okraju Smohor so popisovali prebivalstvo po občevelnem jeziku v vsaki občini po svoje. V okviru občine Brdo si je, kakor povedo rezultati po naseljih, način popisa vsak popisovalec tolmačil po svoje.

²² Primer. J. Pleterski, navedeno delo, v isti številki »Razprave in gradivo«.

²³ Kärntner Landes-Zeitung, 18. december 1953, št. 49, citirano v razpravi J. Pleterskega v istem zborniku, str. 42.

V obeh šolskih okoliših Brdo in Melviče so upoštevali šest kategorij in sicer: »deutsch«, »deutsch-windisch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch« in »windisch-deutsch«. Kategorij »windisch-slowenisch« in »slowenisch-windisch« pa, kakor v drugih občinah sodnega okraja Šmohor, niso upoštevali. V obeh šolskih okoliših so uvrstili prebivalstvo v največji meri pod »deutsch«, vendar manj kot polovico prebivalstva. Razen te je močno zastopana tudi kategorija »deutsch-windisch«. Med šolskimi okoliši Melviče in Brdo je pa vendarle razlika v kategorizaciji in v rezultatih. Na območju šolskega okoliša Melviče so več ljudi uvrstili pod »deutsch-windisch« in »windisch«, po krajih na območju šolskega okoliša Brdo pa več v kategorijo »slowenisch« in »slowenisch-deutsch«.

Na občinskem teritoriju Goriče in Blače so v glavnem upoštevali le kategoriji »deutsch« in »deutsch-windisch«. V šolskem okolišu Goriče so uvrstili pod »deutsch« 48 %, pod »deutsch-windisch« pa 50 % prebivalcev, v šolskem okolišu Blače pod »deutsch« 49 %, pod »deutsch-windisch« pa 47 %. Najbolj pa je značilno to, da so v občini Sv. Štefan v Ziljski dolini, ki leži med občinami Goriče, Blače in Smerče, kjer povsod upoštevaajo nenemške kategorije, uvrstili vse prebivalstvo pod »deutsch« in niso našli niti enega človeka, ki bi pripadal kakršnikoli nenemški jezikovni skupini, čeprav je znano, da ima večina ljudi v tej občini slovenščino za svoj občevalni jezik.

Vse štiri občine na ozemlju dvojezičnega šolstva sodnega okraja Šmohor obsegajo najbolj agrarni del Ziljske doline, kamor vpliv industrije še skoraj ni posegel, zato imajo tudi relativno malo nemških doseljencev, ki ne morejo, na še nedavno čisto slovensko jezikovno strukturo, bistveno vplivati in ustvariti podobo kot jo kažejo statistični podatki.²⁴ Po podatkih popisa pa bi lahko govorili o treh jezikovno različnih področjih. V občini Brdo naj bi govorili ljudje poleg nemščine še pet različnih občevalnih jezikov, v občini Goriče razen »deutsch« še »deutsch-windisch«, v občini Sv. Štefan pa samo »deutsch«. V resnici pa v tem delu Ziljske doline po vseh naseljih prevladuje slovenščina, toda tudi nemščino večina prebivalstva v teh krajih razmeroma dobro obvlada:

Prikrivanje dejanskih jezikovnih razmer pri uradnem popisu prebivalstva leta 1951, nam dokazuje primerjava rezultatov popisa z rezultati ankete šoloobveznih otrok po materinem jeziku, ki je bila izvedena na šoli v Melvičah v šolskem letu 1954/55.^{25a} Na tej šoli so našli pri anketi

²⁴ Vladimir Klemenčič, Migracije prebivalstva na Koroškem med leti 1934 do 1951, Zbornik Koroške, Ljubljana 1959, str. 104.

Občine Brdo, Goriče, Sveti Štefan in Blače imajo polovico kmečkega prebivalstva, v kraje izven občine pa hodi dnevno na delo 10 do 20 % aktivnega prebivalstva. Dr. Hans Bobek, Dr. Albert Hammer, Dr. Robert Ofner, Beiträge zur Ermittlung von Gemeindetypen, Klagenfurt 1955.

^{25a} Die Volks-, Haupt- und Sonderschulen in Kärnten im Schuljahr 1954/55. Amt der Kärntner Landesregierung, Statistik und Wirtschaftsdienst, Zl. Stat. 3/12/1955, Klagenfurt, im Mai 1955, str. 52.

10 % otrok z nemških materinim jezikom, pri uradnem popisu prebivalstva pa so našli po krajih šolskega okoliša Melviče v kategoriji »deutsch« skupno 30 % prebivalstva.

Občina Sv. Štefan

V občini Sv. Štefan v Ziljski dolini so pri popisu leta 1951 očitno uvrstili vse prebivalstvo v kategorijo »deutsch« zato, ker so hoteli s tem ustvariti videz sklenjenega nemškega ozemlja med nemškim Beljakom in Smohorjem. Načrtno prikrivanje slovenskega značaja krajev na levi strani reke Zilje pri popisu prebivalstva leta 1951, nam ilustrirajo tudi uradni podatki strukture otrok po materinem jeziku, ki so jih zbrali učitelji v šolskem letu 1954/55 po osnovnih šolah Sv. Štefan in Sv. Pavel, ki jih obiskujejo v veliki večini otroci iz krajev občine Sv. Štefan. Na obeh šolah so učitelji našli po 33 % otrok s slovenskim materinim jezikom.^{25b}

* * *

Tudi po občinah sodnega okraja Beljak okolica popisovalci pri razvrščanju prebivalstva po občevalnem jeziku, niso mogli imeti enotnih kriterijev, saj so tudi tu rezultati popisa od kraja do kraja in od šolskega do šolskega okoliša močno heterogeni.

Vzhodnemu delu sodnega okraja Beljak okolica, ki obsega pokrajino severno od Drave na hribovju in vznožju Osojskih Tur, južno od Drave pa področje Spodnje Zilje, kaže v naši razpravi posvetiti večjo pozornost. Po statističnih podatkih bi morala biti govornica prebivalstva v teh predelih skoraj v vsakih vasi drugačna. Posebno značilno je, da v občini Vernberk, ki leži severno od Drave, jezikovnih kategorij v kombinaciji z »windisch« sploh ne poznajo. Pri popisu so upoštevali le štiri kategorije: »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch« in »slowenisch-deutsch«. V šolskem okolišu Domačale, ki vključuje višje ležeče hribovske vasi, stran od prometnih poti, so našli pod »deutsch« 72 %, pod »deutsch-slowenisch« 27 %, v skupinah »slowenisch« in »slowenisch-deutsch« pa skupaj le dober odstotek ljudi. V šolskem okolišu Skočidol, ki vključuje kraje, ki leže bliže cesti in železnici, med Vrbo in Beljakom, pa so uvrstili pod »deutsch« 90 %, pod »deutsch slowenisch« 7 %, v kategoriji »slowenisch« in »slowenisch-deutsch« pa skupaj le dobra dva procenta ljudi. Če upoštevamo, da so v občini Vernberk šteli večino prebivalstva v kategoriji »deutsch« in »deutsch-slowenisch« ter manjše število ljudi v kategoriji »slowenisch« in »slowenisch-deutsch«, v sosedni občini Lipa, ki obsega

^{25b} Glej opombo.25a. Zanimivo je tudi, da se je članom anketne komisije ministrstva za prosveto z Dunaja, ki je leta 1959 mimogrede ugotavljala jezikovno strukturo po nekaterih dvojezičnih šolah, v občini Sv. Štefan v nekem razredu osnovne šole na vprašanje o pripadnosti k slovenskemu materinskemu jeziku, javila ena tretjina otrok, na vprašanje, koliko jih doma govori slovensko, pa še druga tretjina. Zanimivo je, da rezultati te komisije niso bili nikjer objavljeni.

vzhodno nadaljevanje Osojskih Tur, pa poleg teh še v tri »vindišarske« kategorije »deutsch-windisch«, »windisch« in »windisch-deutsch«, je dovolj dokumentirano, da so popisni rezultati le odraz samovolje popisnih komisij ter popisovalcev ne pa dejanskih jezikovnih razmer.

V Ziljski dolini so v občini *Bistrica na Zilji*, ki na zahodu meji na občino Blače, v glavnem upoštevali pet kategorij. Največ, 46 % prebivalstva so uvrstili pod »deutsch« in 22 % v kategorijo »deutsch-slowenisch«, približno po 10 % pod »slowenisch«, »slowenisch-deutsch« in »deutsch-windisch«, sedem prebivalcev v kategorijo »windisch« ter šest ljudi pod »windisch-deutsch«. V komaj četrt ure od Bistrice na Zilji oddaljenem Zahomcu, ki upravno spada pod občino Straja ves, pa so uvrstili največ ljudi pod »slowenisch« (59), pod »deutsch« (27), »slowenisch-deutsch« (20) in »windisch-deutsch« (18) pa manj, vendar v približno enakem številu. Res se moramo čuditi razlikam v jezikovnih razmerah med Bistrico na Zilji in Zahomcem, ki jih kaže statistika, saj sta naselji gospodarsko zelo dobro povezani, otroci pa hodijo iz obeh krajev v isto šolo že dolga desetletja. V tem primeru se očitno kaže, da so morali dobiti popisovalci iz vsake občine svoja navodila, ali pa so popisovali prebivalstvo po lastni presoji in odnosu do narodnostnega vprašanja na Koroškem.²⁶

Tudi v ostalih delih občine *Straja ves* je struktura prebivalstva po občevalnem jeziku od kraja do kraja različna. Iz rezultatov se čuti tendenca popisovalcev po uvrstitvi čim večjega števila ljudi pod »deutsch«, pri razvrščanju prebivalstva v druge kategorije, je pa ukrepal vsak popisovalec po svoje.

V občini *Smerče*, ki leži na levi strani reke Zilje, vzhodno od občine Sv. Štefan v Ziljski dolini, so uvrstili veliko večino prebivalstva v kategorijo »deutsch«, v nenemške jezikovne skupine pa od 2115 le 78 prebivalcev. Za to občino je število prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v kategorijo »deutsch«, odločno previsoko, saj se tod večina kmečkega in del nekmečkega prebivalstva poslužuje v dnevnem življenju slovenščine.²⁷

Iz primerjave med rezultati popisa občine Bekštanj s sosednimi občinama Podklošter, Marija na Zilji in Ledince ter med šolskimi okoliši, ki zavzemajo posamezne dele Spodnje Zilje ter obrobne predele in iz primerjave med posameznimi kraji občine Bekštanj, je najlepše vidna samovolja občinskih popisnih komisij in popisovalcev.

Po tabelah Sprachliche Gliederung lahko sodimo, da so v mnogih primerih učitelji sestavljali popisne komisije in izvajali popis. Na ta zaključek nas navaja dejstvo, da so principi razvrščanja prebivalstva po

²⁶ Dejstvo, da se Bistrica na Zilji v številnih časopisnih poročilih pojavlja kot eno izmed petih do šestih organizacijskih žarišč nezakonitih šolskih stavk proti dvojezični šoli v letih 1957/58 (rezultat delovanja podružnice Schulverein-Südmark pod vodstvom višjega carinskega revizorja L. Scharfa), zanimivo dopolnjuje anomalije popisnih rezultatov v tej občini in opozarja na pomen akcije posameznih lokalnih elementov pri formiranju popisnih rezultatov.

²⁷ V tej občini so učitelji našli pri šoloobveznih otrocih v šolskem letu 1954/55 na šoli v Cajni 3 %, v St. Juriju 45 % in v Črešnjah 95 % otrok s slovenskim materinim jezikom (glej opombo št. 25 a).

krajih istih šolskih okolišev podobni, razlike pa postanejo očitne, če primerjamo med seboj šolske okoliše iste občine. Še večje razlike pa zasledimo, če soočimo popisne podatke med občinami iste regije. (Podoba št. 2.)

V občini *Podklošter*, ki vključuje v svoje območje kraje Ziljske doline in zahodnega roba Spodnje Zilje, so uvrstili v kategorijo občevalnega jezika »deutsch« 91 %, od ostalega v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva pa največ, t. j. 32 % v kategorijo »deutsch-windisch«, skupno v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« pa 52 %.

V občini *Bekštanj*, ki v celoti leži na Spodnji Zilji, so pa uvrstili v kategorijo »deutsch« 75 %, v nenemških kategorijah so pa našli največ ljudi pod »deutsch-slowenisch« (41 %), v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« so pa uvrstili skupaj 74 % ljudi. Od občine *Bekštanj* in tudi med seboj se razlikujeta občini *Marija na Zilji* in *Ledince*, ki vključujeta kraje vzhodnega in jugovzhodnega dela Spodnje Zilje. V občini *Ledince* so vključili v kategorijo »deutsch« 62 % ljudi, od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva pa največ v kategorijo »deutsch-slowenisch« (53 %), v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« pa skupno 68 %. V občini *Marija na Zilji* pa v kategorijo »deutsch« 83 %, od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva pa podobno kakor v občini *Podklošter*, največ v kategorijo »deutsch-windisch« (39 %), v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« pa skupno 47 %. V občini *Marija na Zilji* so tudi uvrstili enega človeka v kategorijo »slowenisch-windisch«, v občini *Bekštanj* pa v to kategorijo 30 ljudi.

Iz teh rezultatov je razvidno, da je zaradi nejasnih popisnih navodil pri razvrščanju prebivalstva v jezikovne skupine vsaka popisna komisija lahko zavzela svoje stališče. Občini *Bekštanj* in *Ledince* sta si podobni v tem, da je v teh občinah pri nenemških kategorijah najbolj zastopana kategorija »deutsch-slowenisch«, razlikujeta se pa po tem, da so v občini *Bekštanj* upoštevali kategorijo »slowenisch-windisch«, medtem ko v občini *Ledince* v tej kategoriji niso našli niti enega prebivalca.

Občini *Marija na Zilji* in *Podklošter* sta si po kategorizaciji prebivalstva po občevalnem jeziku v bistvenih potezah podobni. V obeh so našli v nenemških kategorijah največ ljudi pod »deutsch-windisch«, v občini *Marija na Zilji* so uvrstili manj kot polovico ljudi v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«, enega samega prebivalca pa so uvrstili v kategorijo »slowenisch-windisch«. V občini *Podklošter* so od prebivalstva, ki je bilo šteto v nenemške kategorije, uvrstili več kot polovico ljudi v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«, kategorije »slowenisch-windisch« pa niso upoštevali.

Če pregledamo rezultate za šolske okoliše, ki leže na Spodnji Zilji ali njenem obrobju, od šolskega okoliša *Podklošter* v Ziljski dolini do šolskih okolišev *Ledince* ter šolskih okolišev v občini *Marija na Zilji*, ki leže na vzhodnem robu Spodnje Zilje, bomo ugotovili med šolskimi okoliši v jezikovni strukturi tako kričeče razlike, ki jih po zdravi pameti ni mogoče utemeljiti.

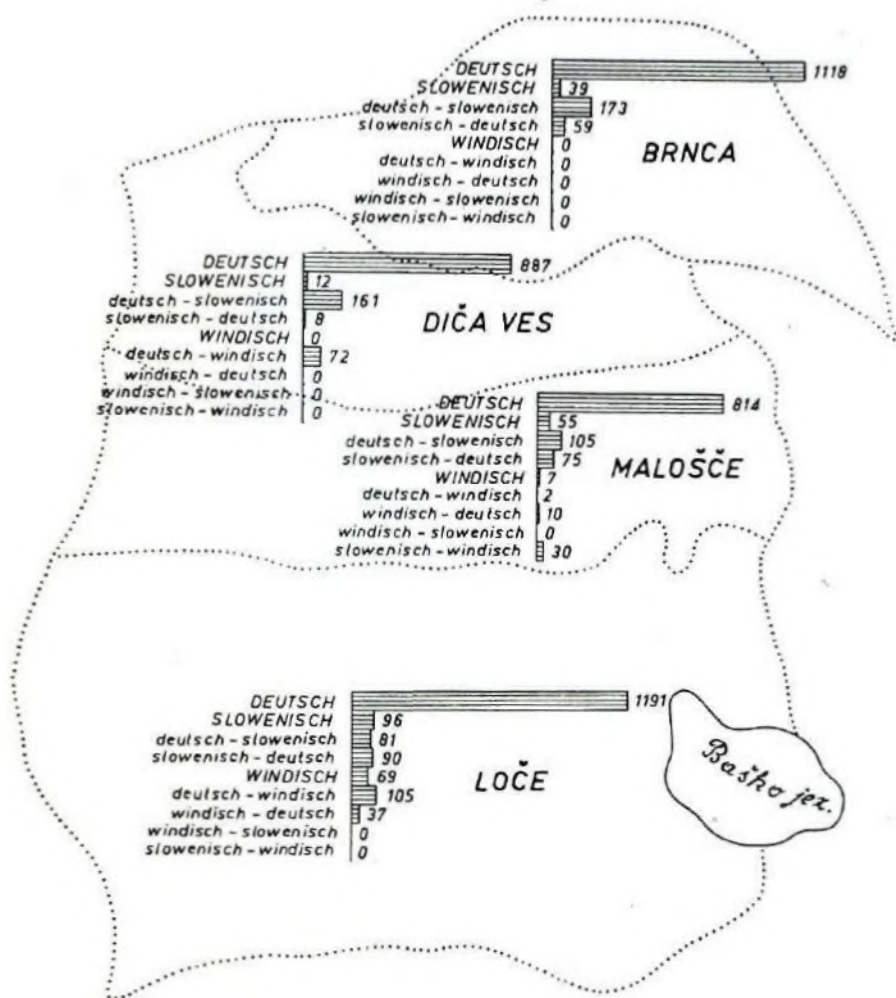
V šolskem okolišu Podklošter so upoštevali vse kategorije razen kategorij »slowenisch-windisch« in »windisch-slowenisch«. V kategoriji »deutsch« so našeli 95,3 % prebivalstva, v kategorijah v kombinaciji s »slowenisch 1,9 % in v kombinaciji z »windisch« 2,6 %, pod »sonstige, unbekannt« pa 0,2 %. V krajih šolskega okoliša Vrata so upoštevali isto kategorizacijo, v kategoriji »deutsch« so našeli 95,6 % ljudi, v kategorijah v kombinaciji s »slowenisch« le 1,3 %, v kombinaciji z »windisch« pa 3 %. V šolskem okolišu St. Lenart, ki na vzhodu meji na šolski okoliš Brnca, so našeli pod »deutsch« 80,2 % prebivalcev, v kategorijah v kombinaciji s »slowenisch« 11,8 %, v kombinaciji z »windisch« pa 7,8 % ter pod »sonstige, unbekannt« 0,2 %. V šolskem okolišu Brnca, so popisovalci upoštevali le štiri kategorije, »vindišarskih« pa sploh niso uporabili. Pod »deutsch« so uvrstili 79,6 %, »deutsch-slowenisch« 12,3 %, »slowenisch« 2,8 % in »slowenisch-deutsch« 4,2 %, ostalih 1,1 % ljudi pa v kategorijo »sonstige, unbekannt« (podoba št. 2, 3).

V sosednem šolskem okolišu Diča ves so upoštevali, razen ravnokar navedenih štirih kategorij, še kategorijo »deutsch-windisch«. Pod »deutsch« so našeli 77,8 % ljudi, »deutsch-slowenisch« 14,1 %, »slowenisch« 1,1 %, »slowenisch-deutsch« 0,7 %, v kategoriji »deutsch-windisch«, ki je v sosednem šolskem okolišu Brnca ne upoštevaajo pa 6,3 %.

V šolskem okolišu Malošče so pa upoštevali kar osem jezikovnih kategorij; poslužili se niso le kategorije »windisch-slowenisch«. V kategoriji »deutsch« so našeli 71,1 % prebivalcev, v kategorijo »deutsch-slowenisch« 9,6 %, »slowenisch« 5,1 %, »slowenisch-deutsch« 6,8 %, »slowenisch-windisch« 2,7 %, »windisch« 0,6 % in »windisch-deutsch« 0,9 %. Kategorijo »slowenisch-windisch« so upoštevali le v Maloščah. Popisovalec, ki je uvrstil v to skupino 30 ljudi, najbrž ni vedel, da bo v njej na vsej Koroški le 117 ljudi.

V šolskem okolišu Loče so našeli skoraj tri četrtine ljudi v kategoriji »deutsch«, v kategorije »deutsch-slowenisch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch«, »windisch« in »windisch-deutsch« pa po 2 do 6 %, kategorij »windisch-slowenisch« in »slowenisch-windisch« pa niso upoštevali.

Kategorizacija prebivalstva šolskega okoliša Ledince se bistveno razlikuje od ostalih krajev občine Ledince, ki spadajo pod šolski okoliš Rožek. Medtem ko so v krajih občine Ledince, ki spadajo v šolski okoliš Ledince, upoštevali v razvrščanju prebivalstva podobne kriterije kot v šolskem okolišu Loče (upoštevali so kategorije »deutsch« in kategorije v kombinaciji s »slowenisch« ter v kombinaciji z »windisch«), so razvrščali v krajih občine Ledince, ki spadajo v šolski okoliš Rožek prebivalstvo le v kategorije »deutsch« in kategorije v kombinaciji s »slowenisch«, kategorij v kombinaciji z »windisch« pa sploh niso upoštevali. V šolskem okolišu Ledince so uvrstili v kategorijo »deutsch« 62 %, »deutsch-slowenisch« 14,7 %, »deutsch-windisch« 9,2 %, »slowenisch« 2,7 %, »slowenisch-deutsch« 2,9 %, »windisch« 6 % in »windisch-deutsch« 1,6 % prebivalstva. V krajih, ki so vključeni v šolski okoliš Rožek, so našeli v kategoriji

Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku v okviru šolskih okolišev občine Bekštanj po popisu leta 1951. (Kartogram izdelan na osnovi tabel »Sprachliche Gliederung«)

A map of population structure according to the language of intercourse in school districts of the county of Bekštajn (Finkenstein) on the basis of the 1951 census. (Made on the basis of the table »Sprachliche Gliederung«)

»deutsch« 65,8 %, »deutsch-slowenisch« 29,1 % in v kategoriji »slowenisch« 5,1 %. Na osnovi primerjave med kraji občine Ledince, ki spadajo v šolski okoliš Ledince, in kraji, ki spadajo v šolski okoliš Rožek, lahko ugotovimo, da so razlike v jezikovni strukturi med kraji občine Ledince le rezultat različnega tolmačenja popisnih navodil posameznih popisovalcev.

Po popisnih rezultatih imata različno jezikovno strukturo tudi oba šolska okoliša občine Marija na Zilji — Na Dravi in Marija na Zilji, ki se tudi razlikujeta od sosednjih šolskih okolišev Brnce na zahodu in Rožeka na vzhodu. Medtem ko so šteli v šolskem okolišu Brnca in Rožek prebivalstvo le v kategorijo »deutsch« in v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«, so našeli v *šolskem okolišu Marija na Zilji* v kategoriji »deutsch« 90,2 %, »deutsch-slowenisch« 1,8 %, »deutsch-windisch« 5,2 %, »slowenisch« 2 %, »slowenisch-deutsch« 0,3 %, »windisch« 0,8 % ter »windisch-deutsch« 0,2 %, v *šolskem okolišu Na Dravi* pa 67,9 % pod »deutsch«, 8,4 % pod »deutsch-windisch«, 2,7 % pod »slowenisch«, 2,4 % pod »slowenisch-deutsch«, 0,2 % pod »slowenisch-windisch« ter 6,2 % pod »windisch-deutsch«.

Iz primerjave jezikovne strukture med šolskimi okoliši Spodnje Zilje in njenega obrobja je razvidno, da so rezultate popisa prebivalstva za strukturo po občevalnem jeziku, krojili popisovalci in popisne komisije. Če bi bili rezultati popisa odraz dejanskih jezikovnih razmer, ne pa subjektivnega hotenja popisnih komisij in popisovalcev, ne bi prišlo do rezultatov, ki jih prav po nobeni strokovni poti ne moremo razložiti. Če bi obstajala tretja tako imenovana jezikovna skupina »windisch«, bi prav gotovo šteli ljudi v eno ali drugo kategorijo v kombinaciji z »windisch« tudi po krajih šolskih okolišev Brnca ter Rožek in če bi v navodilih mogli precizirati pojme za posamezne kategorije, ne bi upoštevali kategorije »slowenisch-windisch« le v šolskem okolišu Malošče, marveč tudi v drugih krajih. Zakaj naj bi govorilo prebivalstvo v krajih občine Ledince, ki spadajo v šolski okoliš Ledince, tri jezike, nemško, slovensko in »vindišarsko«, medtem ko govore v krajih šolskega okoliša Rožek le nemško in slovensko, kar so bili ugotovili za vse kraje južne Koroške pri preteklih popisih prebivalstva.

Naselja občine Bekštanj

V kakšni meri so, zaradi nekoordinirane izvedbe popisa, mogli na rezultate vplivati razen popisnih komisij še popisovalci, nam kot primer pokažejo primerjave glede na število in značaj pri popisu upoštevanih kategorij med posameznimi naselji občine Bekštanj. V 25 naseljih te občine so uporabili osem jezikovnih skupin: »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch-deutsch«, »slowenisch«, »slowenisch-windisch«, »windisch« in »windisch-deutsch« v 16 različnih kombinacijah.

I. kombinacija »deutsch« — v naselju Mlinare in Zgornji Rut;

II. kombinacija »deutsch« in »deutsch-slowenisch« v naseljih Zgornji Breg in Steben;

III. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch« in »slowenisch« – v naseljih Spodnji Breg in Korpiče;

IV. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch« in »deutsch-windisch« – v naseljih Zgornje Tehanče in Stobce;

V. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch« in »slowenisch-deutsch« – v naseljih Brnca, Žmotiche, Sv. Job, Goriče in Dvorče;

VI. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »deutsch-windisch« in »slowenisch« – v naseljih Diča ves in Bače;

VII. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »deutsch-windisch« in »slowenisch-deutsch« – v naselju Spodnje Tehanče;

VIII. kombinacija »deutsch«, »deutsch-windisch«, »windisch« in »windisch-deutsch« – v naselju Bekštanj Stari grad (del);

IX. kombinacija »deutsch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch« in »windisch-deutsch« – v naselju Bekštanj Stari grad (drugi del)

X. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch« in »slowenisch-deutsch« – v naseljih Žužaljče in Podgorje;

XI. kombinacija »deutsch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch«, »windisch« in »windisch-deutsch« – v naselju Ovčena;

XII. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch« in »windisch« – v naseljih Loče in Zgornje Dobje;

XIII. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch« in »windisch-deutsch« – v naselju Spodnje Dobje;

XIV. kombinacija »deutsch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch«, »windisch« in »windisch-deutsch« – v naselju Spodnji Rut;

XV. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch«, »windisch« in »windisch-deutsch« – v naselju Radnica;

XVI. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch«, »slowenisch-windisch«, »windisch« in »windisch-deutsch« – v naselju Malošče.

Za naselja istega šolskega okoliša se sicer kažejo v načinu razvrščanja in uporabi kategorij določene skupne poteze, vendar pa lahko ugotovimo tudi med naselji istega šolskega okoliša večje ali manjše razlike. To bi si lahko razložili tako, da so se skupine učiteljev iste šole o principih kategorizacije dogovorile okvirno le o tem, koliko bodo upoštevali »vindišarske« kategorije. Pri nadaljni izbiri kategorij iz skupine v kombinaciji s »slowenisch« ali z »windisch« je pa, vsaj kakor kažejo rezultati, lahko odločal vsak popisovalec po svoje.

Za kraje zahodnega dela občine Bekštanj, ki spadajo v *šolski okoliš St. Lenart in Brnca*, je značilno, da popisovalci niso uporabili »vindišarskih« kategorij. To da slutiti, da v naseljih, ki spadajo v *šolski okoliš*

Politischer Bezirk Gemeinde	Schule	Wohnbe- röderung insgesamt	Sprachliche Gliederung													
			deutsch slav. venetisch	deutsch slav. venetisch	deutsch slav. venetisch	deutsch slav. venetisch	deutsch slav. venetisch	deutsch slav. venetisch	deutsch slav. venetisch	deutsch slav. venetisch	deutsch slav. venetisch	deutsch slav. venetisch	deutsch slav. venetisch			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
KILLAGH-BAID	Finkenstein	1.404	1.118	175	1.201	39	59	90	-	-	-	-	98	271	15	-
		100 %	79.6	12.5	91.9	2.8	4.2	7.0	-	-	-	-	-	7.0	19.3	1.1
Finkenstein	Purnitz	503	392	73	455	14	24	38	-	-	-	-	38	111	-	-
		252	227	10	279	1	1	1	-	-	-	-	-	10	15	-
		111	60	39	79	3	29	32	-	-	-	-	-	32	71	-
		115	55	45	96	15	6	19	-	-	-	-	-	19	62	-
		236	159	6	207	9	-	9	-	-	-	-	-	9	17	-
Finkenstein	Büdersdorf	1.146	807	161	1.126	12	0	26	-	-	-	-	26	253	-	-
		100 %	77.8	14.1	98.2	1.1	0.7	1.8	-	-	-	-	-	1.8	22.2	-
Finkenstein	Güddendorf	350	254	64	328	2	-	2	-	-	-	-	-	2	76	-
		504	364	18	384	1	-	1	-	-	-	-	-	1	38	-
		70	40	26	70	5	10	15	-	-	-	-	-	15	19	-
		77	28	29	62	1	-	1	-	-	-	-	-	1	19	-
		173	100	48	176	1	-	1	-	-	-	-	-	1	79	-
Finkenstein	Lentzsch	1.569	1.191	81	1.377	96	0	106	69	37	-	106	292	478	-	-
		100 %	71.4	4.0	82.5	5.7	5.4	11.1	4.2	2.2	-	6.4	17.5	20.6	-	-
Finkenstein	Teil	118	105	4	109	8	-	9	1	0	-	9	9	11	-	-
		467	416	11	498	0	-	15	1	1	-	15	10	27	-	-
		184	137	20	165	17	-	77	5	5	-	77	75	105	-	-
		270	193	29	242	37	-	10	15	0	-	10	34	44	-	-
		65	21	14	37	13	-	10	5	2	-	10	18	45	-	-
		173	126	2	160	11	-	25	13	5	-	25	33	47	-	-
		182	99	20	142	9	-	32	3	8	-	32	40	53	-	-
07	14	14	20	3	-	10	2	10	-	10	10	10	15	-	-	

Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku popisa prebivalstva 1951 za del
šolskih okolišev in naselij občine Bekštajn. (Fotokopija tabele »Sprachliche
Gliederung«.)

The structure of the population according to the language of intercourse, as
given by the census of 1951, for some of a part of school districts in the county
of Bekštajn (Finkenstein). (A facsimile of the table »Sprachliche Gliederung«.)

St. Lenart in v občino Bekštanj, niso popisovali prebivalstvo isti popisovalci kot v ostalih krajih šolskega okoliša St. Lenart — občina Podkloster, kjer so upoštevali tudi »vindišarske« kategorije, marveč učitelji iz Brnce, ki so upoštevali le kategorijo »deutsch« in kategorije v kombinaciji s »slovenisch«. V kolikor pa popisa niso izvedli učitelji, so se morali popisovalci držati vsaj kriterijev, ki so bili podobni kriterijem popisovalcev iz šolskega okoliša Brnca. Vsak popisovalec zahodnega dela občine Bekštanj pa je lahko izbiral po lastni presoji med kategorijami »deutsch«, »deutsch-slovenisch«, »slovenisch« in »slovenisch-deutsch« (Podoba št. 4).

Na zahodni meji občine Bekštanj so uvrstili popisovalci vse prebivalstvo naselij Zgornji Rut pod »deutsch«, Korpiče in Spodnji Breg pod »deutsch«, »deutsch-slovenisch« in »slovenisch«, Žmotiče, Brnca in Sv. Job pa v kategorije »deutsch«, »deutsch-slovenisch«, »slovenisch« in »slovenisch-deutsch«.

V krajih vzhodno od šolskega okoliša Brnca, na območju šolskega okoliša *Diča ves*, je pa kategorizacija drugačna. Vse prebivalstvo vasi Minare so uvrstili v kategorijo »deutsch«, v ostalih krajih pa si je kategorizacija podobna v tem, da je povsod naštetih nekaj ljudi tudi v »vindišarsko« kategorijo »deutsch-windisch«. V krajih Stobce in Zgornje Tehanče, ki ležita blizu drug drugega, so šteli v kategorije »deutsch«, »deutsch-slovenisch« in »deutsch-windisch«, v Diči vesi so pa upoštevali poleg teh treh kategorij še kategorijo »slovenisch«, v Žužaljah in Spodnjih Tehančah pa razen teh štirih še kategorijo »slovenisch-deutsch«. V soseski vzhodno od teh krajev, na *območju Malošč*, so pa v kraju Malošče šteli prebivalstvo v sedem kategorij: »deutsch«, »deutsch-slovenisch«, »slovenisch«, »slovenisch-deutsch«, »windisch-deutsch«, »windisch« in »slovenisch-windisch«, izostala je torej le kategorija »windisch-slovenisch«. V vasi Šteben, ki leži severno od Malošč, so pa šteli prebivalstvo samo v dve jezikovni kategoriji »deutsch« in »deutsch-slovenisch«; v Dvorcu, ki leži severno, in v Goričah, ki ležijo južno od Malošč, pa so poleg prej omenjenih kategorij, uporabili še kategoriji »slovenisch« in »slovenisch-deutsch«. V naslednji skupini naselij na *območju Loč* so popisovalci, v vseh krajih brez izjeme, upoštevali pri kategorizaciji prebivalstva poleg kategorije »deutsch« tudi kategorije v kombinaciji s »slovenisch« in »windisch«, vendar v vsakem kraju v drugačnem številu in v drugačni kombinaciji. V Bačah ob Baškem jezeru so upoštevali štiri kategorije: »deutsch«, »deutsch-slovenisch«, »slovenisch« in »deutsch-windisch«; v Ločah in Zgornjem Dobju pa šest kategorij: »deutsch«, »deutsch-slovenisch«, »deutsch-windisch«, »slovenisch«, »slovenisch-deutsch« in »windisch«, v Spodnjem Dobju pa so namesto kategorije »windisch« upoštevali kategorijo »windisch-deutsch«. Med vasmi Podgorje in Radnica, ki leže druga poleg druge, so v kategorizaciji razlike zopet tako velike, da si jih, kakor za večino krajev južne Koroške, ne bi mogli razložiti. V Podgorjah so upoštevali pet kategorij: »deutsch«, »deutsch-slovenisch«, »deutsch-windisch«, »slovenisch« in »slovenisch-deutsch«, v Radnici pa poleg teh še dve »windisch« in »windisch-deutsch«. Kategorizacija prebi-

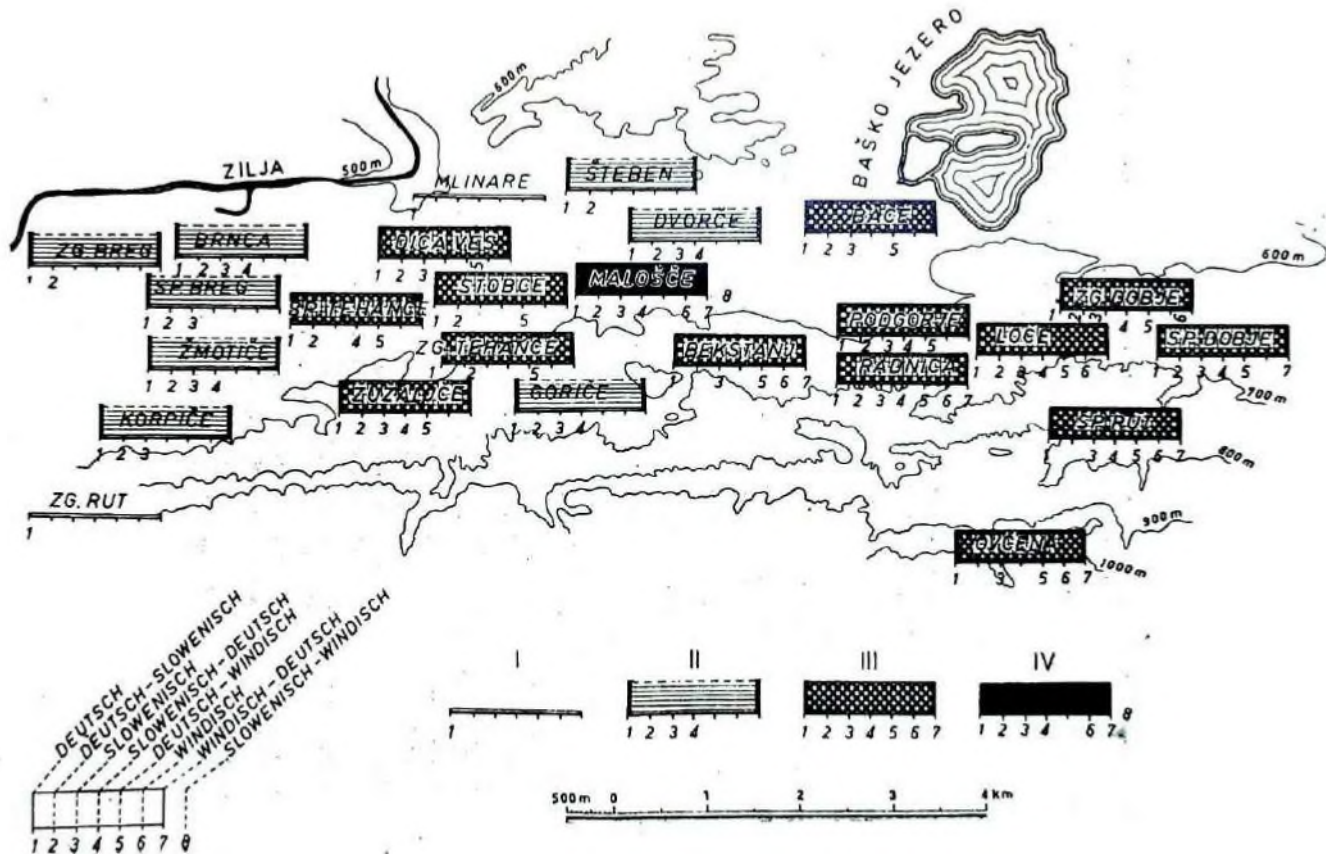
valstva po občevalnem jeziku hribovskih vasic Ovčena in Spodnji Rut, se pa razlikuje po tem, da so v Ovčeni češče upoštevali kategorije v kombinaciji z »windisch« kot kategorije v kombinaciji s »slovenisch«. V Spodnjem Rutu so šteli prebivalstvo v kategorije: »deutsch«, »deutsch-windisch«, »slovenisch«, »slovenisch-deutsch«, »windisch« in »windisch-deutsch«, v Ovčeni pa v kategorije: »deutsch«, »deutsch-windisch«, »slovenisch«, »windisch« in »windisch-deutsch«.

* * *

Po naši analizi strukture prebivalstva po občevalnem jeziku v občinah in šolskih okoliših Spodnje Zilje in njenega obrobja ter naselij občine Bekštanj, lahko trdimo, da rezultati popisa niso zrcalo dejanskega stanja temveč nestrokovnih in nepoštenih hotenj občinskih in lokalnih popisnih komisij ter popisovalcev. Rezultati popisa dokazujejo, da avtorji popisnih navodil niso zagotovili, da bi bilo mogoče ugotoviti dejanske jezikovne razmere, temveč je ob popolni samovolji prišlo do popolne zmede, ki prikriva narodnostno podobo v posameznih delih ali na celotni južni Koroški. Uporaba desetih jezikovnih kategorij in upoštevanje tretje, tako imenovane jezikovne skupine »windisch«, ki je v resnici sploh ni, to najboljše dokazuje. Kako bi si mogli raztolmačiti dejstvo, da se je od popisa leta 1934 razvila v območju naselij Diča ves tretja jezikovna skupina »windisch«, saj jo na zahodu obdajajo naselja, kjer jezikovnih skupin v kombinaciji z »windisch« v rezultatih popisa ni moč zaslediti; in zakaj so v vasi Malošče šteli »vindišarje« in razen tega našteji še 30 ljudi v kategorijo »slovenisch-windisch«, ko v sosednih krajih niso našli nobene »vindišarja«. Če bi na podoben način analizirali rezultate popisa za vsa naselja slovenskega in mešanega ozemlja Koroške, bi prav gotovo naleteli na vse kombinacije števil, ki jih zmore matematika. Takšni so tedaj temelji za sumarne podatke o strukturi prebivalstva po občevalnem jeziku na Koroškem, ki jih v tej ali oni obliki objavljajo v uradnih statističnih publikacijah, znanstveni literaturi in v dnevnem časopisju.

Tudi v sodnem okraju Rožek, ki se razteza v ozkem pasu izpod Karavank na jugu, do Osojskih Tur na severu, so v vsaki občini razvrščali prebivalstvo po drugačnih kriterijih.

V občini St. Jakob so upoštevali sedem kategorij in med njimi ni kategorij »slovenisch-windisch« in »windisch-slovenisch«. Tudi v tej občini so se pri razvrščanju prebivalstva po občevalnem jeziku poslužili približno toliko načinov, kolikor je bilo popisovalcev. Od skupnega števila 22 vasi niso upoštevali kategorij v kombinaciji z »windisch« v šestih krajih, sicer so pa vpisovali prebivalstvo v večji meri pod »deutsch-slovenisch« kot pod »deutsch-windisch«. Značilno je tudi, da so razmeroma večje število ljudi od skupnega števila, v nenemških kategorijah naštelega prebivalstva, uvrstili pod »slovenisch« in »slovenisch-deutsch«; v šolskem okolišu St. Jakob pod »deutsch« 21 %, »deutsch-slovenisch« 22 %, »deutsch-windisch« 15 %, »slovenisch« 10 %, »slovenisch-deutsch« 24 %,

Principi kategorizacije prebivalstva po občevalnem jeziku po naseljih v občini Bekštanj pri popisu leta 1951

The map: The principles of population categorization according to the language of intercourse in villages of the county of Bekštanj (Finken-stein) by the 1951 census

Znaki: — Symbols:

- I. uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch«
The census-takers placed the population into the category »deutsch«
- II. uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch« in v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«
The census-takers placed the population into the categories »deutsch«, and combination with »slowenisch«
- III. uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch«, v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« in v kategorije v kombinaciji z »windisch«
The census-takers placed the population into the category »deutsch«, categories in combination with »slowenisch« and categories in combination with »windisch«
- IV. uvrščali prebivalstvo v vse kategorije kot pod III. in v kategorijo »slowenisch-windisch«
The census-takers placed the population into categories as in III, and into the category »slowenisch-windisch«
  1. upoštevali kategorijo »deutsch«
Category »deutsch« taken into account
  2. upoštevali kategorijo »deutsch-slowenisch«
Category »deutsch-slowenisch« taken into account
  3. upoštevali kategorijo »slowenisch«
Category »slowenisch« taken into account
  4. upoštevali kategorijo »slowenisch-deutsch«
Category »slowenisch-deutsch« taken into account
  5. upoštevali kategorijo »deutsch-windisch«
Category »deutsch-windisch« taken into account
  6. upoštevali kategorijo »windisch-deutsch«
Category »windisch-deutsch« taken into account
  7. upoštevali kategorijo »slowenisch-windisch«
Category »slowenisch-windisch« taken into account

»windisch« 3 %, »windisch-deutsch« 5 %.²⁸ V šolskem okolišu Podgorje so uvrstili 45 % ljudi pod »deutsch«, 26 % pod »deutsch-slowenisch«, 13 % pod »deutsch-windisch«, 3 % pod »slowenisch«, 10 % pod »slowenisch-deutsch«, 1 % pod »windisch« in 2 % pod »windisch-deutsch« (Podoba št. 5). V šolskem okolišu Področica so našli večji odstotek (53 %) ljudi pod »deutsch« ter 15 % pod »deutsch-slowenisch«, 23 % pod »slowenisch-deutsch« in 5 % pod »slowenisch«, v »vindišarske« skupine so pa uvrstili le neznatno število ljudi.

Posebnost predstavlja, v primerjavi s sosednimi šolskimi okoliši, tudi šolski okoliš Rožek, ki vključuje v svoje območje poleg naselij občine Rožek, še dobro polovico naselij občine Ledince. Pretežno večino prebivalstva so uvrstili v tem šolskem okolišu v kategorijo »deutsch« 67 %, v skupini »deutsch-slowenisch« so našli 19 %, ostalih 14 % ljudi pa so večinoma uvrstili pod »slowenisch« in »deutsch-slowenisch«; kategorij v kombinaciji z »windisch« sploh niso upoštevali. V krajih občine Ledince, ki spadajo pod šolski okoliš Ledince, so pa, kot je bilo že omenjeno, našli v kategoriji »deutsch« 62 %, »deutsch-windisch« 15 %, v jezikovne kategorije »windisch« in »windisch-deutsch« so pa uvrstili več ljudi kakor v jezikovne kategorije »slowenisch« in »slowenisch-deutsch«. To dokazuje, da tudi v občinah Ledince in Rožek pri razvrščanju prebivalstva niso odločale dejanske jezikovne razmere, temveč slučajna razvrstitev krajev po šolskih okoliših, po katerih so bržkone določali popisne kriterije, saj bi sicer v rezultatih popisa ne moglo priti do takih razlik v jezikovni strukturi med posameznimi deli občine Ledince.

Za občino Rožek pa razpolagamo tudi s podatki privatnega popisa prebivalstva, ki je bil kot poskus preverjanja uradnega popisa prebivalstva izveden dve leti po uradnem popisu leta 1953. Ti podatki kažejo, da je bilo v tej občini uvrščeno previsoko število ljudi v kategorijo »deutsch« in da uporablja slovenščino za občevalni jezik večje število ljudi, kakor to izkazujejo podatki uradnega popisa prebivalstva. Pri privatnem popisu so našli 274 članov družin s slovenskim občevalnim jezikom, 276 članov družin je uporabljalo mešano slovenščino in nemščino in 130 članov družin pa samo nemški občevalni jezik; pri uradnem štetju prebivalstva so uvrstili v kategorijo »deutsch« 444 ljudi, v nenemške kategorije pa skupno 213 ljudi.²⁹

²⁸ Ugotovitev v članku »Slowenisch auf Staatskosten«, tednik Heute 24. septembra 1960 str. 3 in v dopisu »Windisch sind keine Slowenen«, Heute 15. oktobra 1960 str. 7.

²⁹ Poglejmo kako ocenjuje avstrijski popis prebivalstva iz leta 1951 ameriški geograf Richard R. Randall: The Political Geography of the Klagenfurt Plebiscite Area (Disertacija).

Stran 134—136:

»Takšna nasprotja vodijo do zmešnjave in po pravici lahko dvomimo v koristnost tega ljudskega štetja z ozirom na jezik. Pisec ne more razumeti, čemu je koristilo tako zamotano naštevavanje.

Morda bi drugačen pristop k štetju lahko pokazal drugačne rezultate tako v kvalitativnem kakor tudi v kvantitativnem pogledu. Narejena je bila

V šolskem okolišu Lipa, ki leži zahodno od občine Vernberk, kjer »vindišarskih« kategorij niso upoštevali, je pa poleg skupine »deutsch«, 80 % po številu, najmočnejša kategorija »deutsch-slowenisch« z 9 %. V ostale kategorije »deutsch-windisch«, »windisch-deutsch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch« in »widisch« so uvrstili le majhno število ljudi. V Podravljah, ki spadajo v isto občino, so upoštevali le kategorijo »deutsch«, v vasi Borovnice (del) pa razen kategorije »deutsch« še kategoriji »windisch« in »windisch-deutsch«.

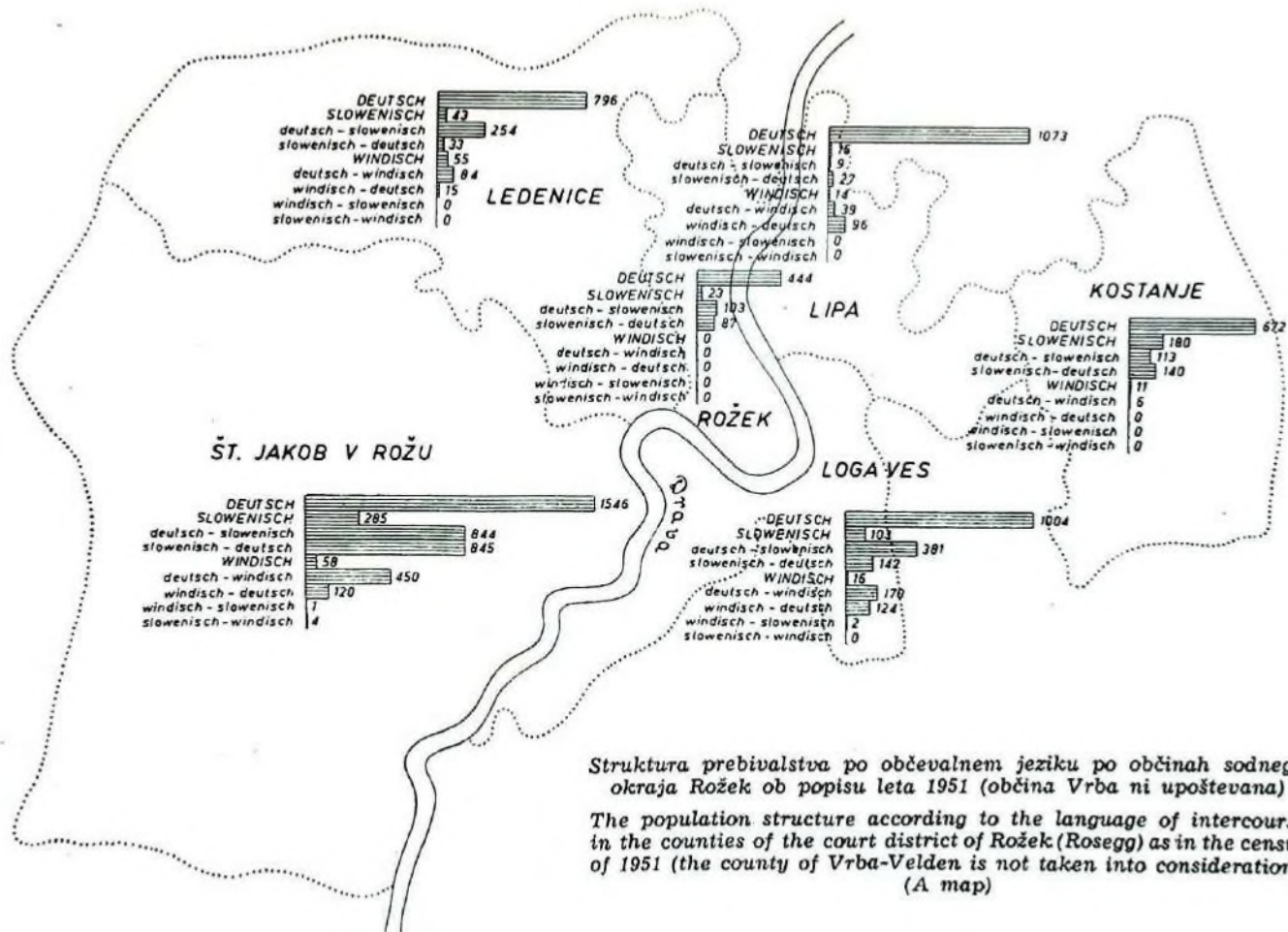
Solski okoliš Vrba

Kot primer, kako je pri načelu razvrščanja prebivalstva v jezikovne kategorije po občevalnem jeziku, odločala upravna razdelitev, ne pa dejanske razmere, nam tudi zelo dobro služijo podatki za šolski okoliš Vrba (Podoba št. 6). V osnovno šolo v Vrbi, odkar obstoja, pošiljajo otroke iz krajev, ki spadajo v pet različnih občin: Vrba, Kostanje, Lipa, Loga ves in Škofiče.

Ker so si v vsaki občini kategorizacijo tolmačili na svoj način, so nastale v strukturi prebivalstva po občevalnem jeziku v naseljih šolskega okoliša Vrba velike razlike.

drugačna vrsta klasifikacije, ki daje vtis precejšnje vrednosti. Osebe so uvrščene v glavnem z ozirom na to, kateri jezik govorijo in razumejo in v kakšnih okoliščinah in kje ta jezik govorijo in razumejo. Rubrike so v glavnem objektivne in vprašanje narodnosti komaj pride v poštev, tam pa, kjer pride, je to odkrito označeno. Študija obsega pet občin, prebivalstvo je bilo uvrščeno v osem kategorij z možnimi medsebojnimi kombinacijami (glej tabelo). Uporabljene metode so bile menda res znanstvene. Avtor te študije (ki je raje ostal neimenovan), je pregledal župnijska poročila, govoril z uradniki, duhovništvom in prebivalci ter naredil vse, kar je bilo mogoče, da je preveril svoje informacije.

Nekateri podatki te študije so vredni omembe. Število ljudi, ki znajo govoriti nemško, je razmeroma visoko, posebno v občinah Loga ves, Zihpolje in Rožek. Samo na Radišah in v Globasnici je število ljudi, ki ne znajo govoriti nemško, visoko. Razen tega je zanimivo število ljudi, ki znajo govoriti slovensko. V vseh občinah znaša to število 60 % vsega prebivalstva, v Radišah je zelo visoko in znaša 96 %. Značilno je tudi število ljudi, ki govorijo slovensko doma ali s prijatelji pri delu. Dejstvo, da to število ni v vseh primerih visoko, govori za objektivnost študije. V Logi vesi govori samo 25 % prebivalstva slovensko doma ali med prijatelji pri delu. Tudi Rožek ima manj kot polovico prebivalstva v tej skupini. Občini Globasnica in Radiše pa sta naspromptno relativno močni v tej skupini. Iz prve rubrike »Osebe, rojene izven občine, ki govorijo samo nemško« subjektivno izhaja tudi ugotovitev, da so te osebe avstrijsko orientirane. To je vsekakor stvar, ki jo lahko domnevamo. Osebe iz druge rubrike »Delno prišli izven občine ali poročeni z osebami slovenske narodnosti, toda govorijo nemško« je avtor popisa štel kot simpatizerje Slovencev. Tudi to mišljenje je po svoji naravi subjektivno. Ta študija se zdi morda še bolj zmešana kot sedanje avstrijsko štetje. Toda mnenje pisca (R. R. Randall, op. prev.) je, da tak pristop k štetju, ki prikazuje popolnoma točno, koliko ljudi zna govoriti slovensko in nemško oziroma slovensko ali nemško in v kakšnih pogojih, daje mnogo natančnejšo ocenitev jezikovnega znanja. Ta postopek bi težko dovedel do nesporazumov, medtem ko je sedanje devetvrstno ljudsko štetje bilo predmet mnogih interpretacij.«

Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku po občinah sodnega okraja Rožek ob popisu leta 1951 (občina Vrba ni upoštevana)

The population structure according to the language of intercourse in the counties of the court district of Rožek (Rosegg) as in the census of 1951 (the county of Vrba-Velden is not taken into consideration).

(A map)

Za naselja v občini Vrba nimamo podrobnih podatkov. Iz sumarnih podatkov za celotno občino je razvidno, da so uvrstili v kategorijo »deutsch« 2224 ljudi, v kategoriji »deutsch-slowenisch« in »deutsch-windisch« po 8 ljudi, »slowenisch« 6 ljudi, v kategorijo »windisch-slowenisch« pa dva prebivalca. V krajih Črešnje (del) in Zgornje Jezerce, ki spadajo v občino Kostanje, so upoštevali le jezikovne skupine »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch« in »slowenisch-deutsch«, v krajih Borovnica (del) in Dole iz občine Lipa pa »deutsch«, »deutsch-windisch«, »windisch« in »windisch-deutsch«. V občini Loga ves so v samem naselju Loga ves

Tabela II

Predlagano štetje zbranih občin v celovški plebiscitni coni

	Loga ves	Globas-nica	Žih-polje	Radiše	Rožek
Skupno število, avgust 1953	2011	1328	967	522	633
* Prebivalstvo po ljudskem štetju leta 1951	1953	1334	985	528	657
Osebe, rojene izven občine, ki govorijo samo nemško (avstrijsko orientirani)	521	46	253	15	130
* Nemško govoreče prebivalstvo po ljudskem štetju l. 1951	1004	147	879	253	444
Deloma prišli izven občine ali poročeni z osebami slovenske narodnosti, toda govorijo nemško (simpatizerji Slovencev)	989	56	233	14	276
Govorijo slovensko doma ali s prijatelji pri delu	501	1226	481	493	274
* Kombinacije s Slovenci po ljudskem štetju leta 1951	938	1185	103	274	213
* Slovensko govoreče osebe po ljudskem štetju leta 1951	103	370	17	147	23
Število ljudi, ki znajo govoriti slovensko	1365	1273	590	505	438
Število ljudi, ki znajo govoriti nemško	1990	1005	905	431	650
Število ljudi, ki ne razumejo nemško	25	17	76	10	21
Število ljudi, ki ne razumejo slovensko	621	38	301	7	194
Število ljudi, ki ne znajo govoriti nemško	21	323	62	91	3

* Dodano zaradi primerjave.

Pri občini Rožek se je verjetno pri tipkanju disertacije vrnila napaka, ker podatki za število prebivalstva s slovenskim, nemškim ter mešanim občevalnim jezikom ne ustrezajo skupnemu številu prebivalstva po stanju avgusta 1953. (Napaka ni bistvena.)

upoštevali le »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch« in »slowenisch-deutsch«, v vasi Spodnje Jezerce so upoštevali kategorije; »deutsch«, »deutsch-slowenisch« in »deutsch-windisch«, na Žopračah pa kategorije: »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch«, »windisch« in »windisch-deutsch«. Del vasi Dob spada v občino Loga ves, del pa v občino Škofiče. V tistem delu Doba, ki spada v občino Loga ves, so pri kategorizaciji upoštevali v glavnem kategoriji »deutsch« in »deutsch-slowenisch«, tri ljudi pa so uvrstili v kategorijo »deutsch-windisch«; v drugem delu vasi, ki prapada občini Škofiče, pa »deutsch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch« in »windisch-deutsch«.

Iz analize jezikovne strukture naselij šolskega okoliša Vrba, je razvidno, da v okrajih občine Kostanje ni »vindišarjev«, v občini Lipa in Vrba spet so, v občini Loga ves so le v krajih Spodnje Jezerce in Žoprače, a v Logi vesi jih spet ni. V tistem delu Doba, ki spada k občini Loga ves, je število »vindišarjev« neznatno, v drugem delu Doba, ki pripada Škofičam, pa je njihov odstotek, od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva, zelo velik.

Naselje Dob

Samovoljnost in nestrokovnost popisovalcev se najbolj izrazito pokažeta na primerih tistih krajev, ki so upravno razdeljeni na dve različni občini. Zgovoren primer za to je vas Dob, kjer govori večina prebivalstva v vsakdanjem življenju slovensko. Precej ljudi aktivno sodeluje pri slovenskem prosvetnem društvu in slovenskem cerkvenem petju, vendar sta jih popisovalca, ki sta bila iz različnih občin, razvrstila takole: popisovalec občine Loga ves je vpisal od 137 prebivalcev 81 ljudi pod »deutsch«, 53 pod »deutsch-slowenisch« in 3 ljudi pod »deutsch-windisch«. V drugem delu, ki spada k občini Škofiče, pa je popisovalec 22 od 48 ljudi uvrstil pod »deutsch«, 23 pod »deutsch-windisch«, enega pod »slowenisch« in 2 pod »windisch-deutsch«. Če bi se na te podatke zanesli, bi lahko domnevali, da žive v enem delu Doba Nemci in Slovenci, v drugem delu pa Nemci in »vindišarji«. Na osnovi tega primera bi lahko dobili vtis, da je občinska meja, ki poteka skozi Dob, obenem meja dveh zgodovinsko politično različnih območij. V tistem delu Doba, ki pripada občini Škofiče, naj bi se za razliko od drugega dela, ki spada v občino Loga ves, zaradi posebnega zgodovinskega razvoja in družbenih prilik, formiral poleg slovenskega in nemškega naroda še tretji, tako imenovani »vindišarski« narod. Dejanska resnica pa je, da govori prebivalstvo v obeh delih Doba isti slovenski jezik.

Takšnih razlik v jezikovni strukturi prebivalstva ene in iste vasi ne bi mogla ustvariti niti državna meja, ki bi več desetletij delila vas na dva dela. Primer vasi Dob nam lahko služi kot kažipot za vrednotenje gradiva in rezultatov popisa iz leta 1951 o jezikovni pripadnosti prebivalstva na Koroškem.

Politischer Bezirk Gemeinde	Schule	Eingeschulte Ortschaften	Mehrfach- zählung ausgaben	Sprachliche Gliederung															
				deutsch Slo- wenisch	deutsch Slo- wenisch	deutsch Slo- wenisch	deutsch Slo- wenisch	deutsch Slo- wenisch	deutsch Slo- wenisch	deutsch Slo- wenisch	deutsch Slo- wenisch	deutsch Slo- wenisch	deutsch Slo- wenisch						
VILLACHLÄNDER				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
St. Jakob i. L.	Mario Elend		1.019 100 %	462 45,2	265 26,0	131 12,9	80,2	26 2,6	102 10,0	102 10,0	128 12,6	11 1,1	22 2,1	33 3,2	161 15,8	557 54,7			
St. Jakob i. L.		Področje Preaschob, Growth, Marie Elend, St. Oswald, Tollach	82 16 11 130 569 76 137	52 11 32 257 29 86	14 11 68 102 42 39	66 11 100 472 75 134	2 34 6 17 1 1	14 34 46 46 1 2	14 34 46 46 1 2	14 34 46 46 1 2	14 34 46 46 1 2								
St. Jakob i. L.	Rosenbach		1.283 100 %	602 53,2	109 14,7	39 3,0	91,0	66 5,1	296 23,1	296 23,1	365 28,5	7 0,5	1 0,1	8 0,6	373 29,0	601 46,8			
St. Jakob i. L.		Prisamsitz Lensch, Rosenbach, Schlaten	49 119 119 652 313	12 11 6 54 88	22 6 22 9	34 22 646 200	2 13 34 35	13 34 75	13 34 75	13 34 75	13 34 75								
Velden im Südburgen L. G.	Velden n. S.		4.201 100 %	3.610 86,0	259 5,7	125 3,0	3.374 94,6	78 2,0	69 1,6	69 1,6	345 8,2	9 0,2	46 1,1	2 0,5	203 4,8	508 12,1	23 0,5		
Velden n. S.		Velden, Kerschdorf, Unterwalden, Aich, Teisersbach, Sugendorf, Sugrieden, Sugrieden, Unterjessern, Auen, Oberjessern, Marsdorf, Daul, Kerschdorf, Aich, Jung	2.254 137 523 301	224 81 126 244	0 53 28	0 177 97	6 111 361	6 26 11	1 1 4	1 1 4	6 15 15								

Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku za šolske okoliše Podgorje in Področica v občini St. Jakob in šolski okoliš Vrba (pri šolskem okolišu Vrba so navedeni podatki za strukturo prebivalstva po občevalnem jeziku obeh delov vasi Dob). (Fotokopija originalne tabele iz »Sprachliche Gliederung«.)

The population structure according to the language of intercourse in school districts of Podgorje (Maria Elend) and Področica (Rosenbach) in the county of St. Jakob (St. Jakob) and the school of Vrba (Velden). In the school district of Vrba the data of the structure according to the language of intercourse for both parts of the village Dob (Aich) are given. (A facsimile of the original table from »Sprachliche Gliederung«.)

V južnem delu občine Loga ves, na območju šolskega okoliša St. Ilj, popisovalci prav tako niso imeli enakih kriterijev za razvrščanje prebivalstva v jezikovne kategorije. Prebivalstvo so uvrstili pretežno v kategorije »deutsch«, »deutsch-slowenisch« in »windisch-deutsch«, v ostale kategorije pa manjši odstotek. »Vindišarskih« kategorij niso upoštevali v Ločah, v Deščicah so našli največ ljudi v kategoriji »slowenisch-deutsch«, v St. Ilju in Ločah največ »deutsch-slowenisch«, v Pulpičah pod »windisch-deutsch«, na Trebinji pa največ pod »deutsch«.

Za občino Kostanje, severno od Vrbskega jezera, je značilno, da so upoštevali »vindišarske« kategorije v treh krajih in še to v majhni meri. V vsej občini so našli pod »deutsch« 59 % ljudi, v kategorijah, ki so kombinacije z »windisch«, pa 4 % od skupnega števila v nemške kategorije uvrščenega prebivalstva

Naselja na Osojskih Turah

Tudi iz primerjave rezultatov o jezikovni strukturi posameznih delov Osojskih Tur lahko ugotovimo toliko načinov popisovanja, v kolikor občin je razdeljeno to področje. Tako so na primer v občini Vernberk, ki obsega zahodni del tega hribovja, upoštevali le kategorijo »deutsch« in kategorije v kombinaciji s »slowenisch«, v občini Lipa, vzhodno od občine Vernberk, pa poleg teh tudi kategorije v kombinaciji z »windisch«. V občini Kostanje, ki obsega kraje vzhodno od občine Lipa in Vernberk, pa so pretežno uvrščali v kategorijo »deutsch« in v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«. V občini Dholica, ki leži vzhodno od občine Kostanje, so večino ljudi uvrstili pod »deutsch«, od preostalega dela ljudi pa veliko več v kategorije v kombinaciji z »windisch« kot v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«.

Da bomo dobili o zmedu, ki je nastala v rezultatih popisa, popolnejšo predstavo, si oglejmo še strukturo prebivalstva naselij na Osojskih Turah, od Domačal do Kostanj (Podoba št. 7).

Na tem sorazmerno majhnem področju, ki šteje 25 naselij, so uporabili v kategorizaciji prebivalstva po občevalnem jeziku osem načinov, katere pa lahko zaradi večjega pregleda razdelimo še v tri poglavitne skupine:

a) kategorije »deutsch« in kategorije v kombinaciji s »slowenisch«,
b) kategorije »deutsch«, kategorije v kombinaciji s »slowenisch« in v kombinaciji z »windisch«,

c) kategorije »deutsch« in kategorije v kombinaciji z »windisch«.

Na zahodni polovici Osojskih Tur, kjer so vasi vključene v občino Verberk in deloma v občino Lipa, so upoštevali kategorijo »deutsch« in kategorije v kombinaciji s »slowenisch«. V krajih Draganje, Pešče, Konatiče, Lihpolje, Strmec (del), Vinare, Potok in Humberk so upoštevali kategoriji »deutsch« in »deutsch-slowenisch«, v krajih Domačale in Trnovlje »deutsch«, »deutsch-slowenisch« in »slowenisch«; Trabenče in Stavf: »deutsch«, »deutsch-slowenisch« in »slowenisch-deutsch«; Hovče: »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch« in »slowenisch-deutsch«. Na

jugovzhodnem delu, na območju občine Lipa, pa zasledimo dva načina; po prvem so uvrstili prebivalstvo v kategorijo »deutsch« ter v kategorije v kombinaciji z »windisch« in v kombinaciji s »slowenisch«, po drugem načinu pa v kategorijo »deutsch« in kategorije v kombinaciji z »windisch«. V kraju Sreje so upoštevali kategorije »deutsch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch« in »windisch-deutsch«; Borovnica: »deutsch«, »windisch« in »windisch-deutsch«; Dole: »deutsch«, »deutsch-windisch« in »windisch-deutsch«.

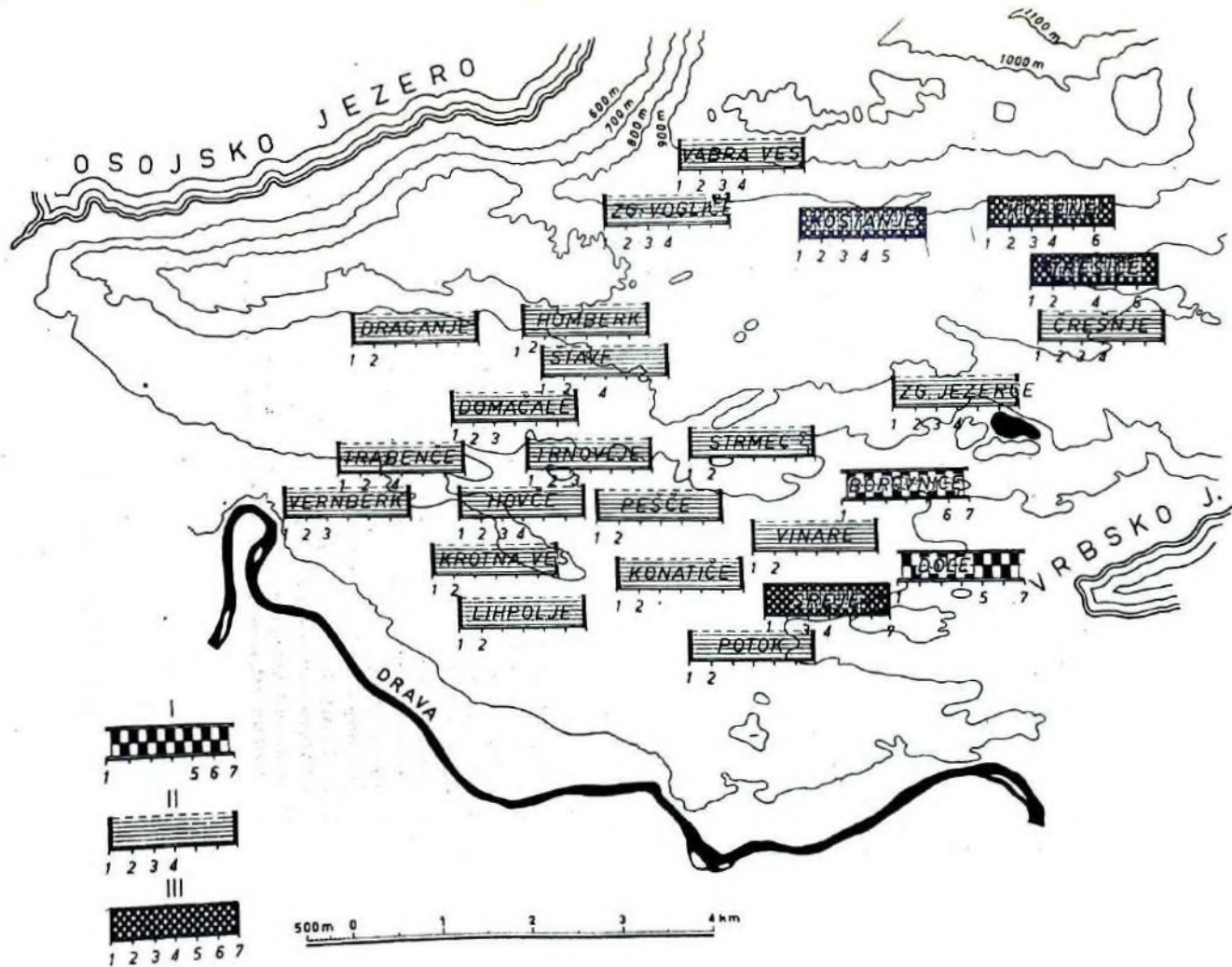
V krajih občine Kostanje so pa imeli popisovalci zopet drugačne kriterije v razvrščanju prebivalstva po jezikovnih kategorijah. V večini krajev so upoštevali kategorijo »deutsch« in kategorije v kombinaciji s »slowenisch«, ponekod pa še poleg teh tudi kategorije v kombinaciji z »windisch«. V naseljih Zgornje Vogliče in Vabra ves, na severozahodnem delu občine nad Osojskim jezerom in v krajih južnega dela občine nad Vrbskim jezerom, Črešnje in Zgornje Jezerce, so upoštevali kategorije »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch« in »slowenisch-deutsch«. V krajih Trešiče in Koren, ki leže v osrednjem delu občine Kostanje, so upoštevali kategorije »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch-deutsch« in »windisch«; v naselju Kostanje pa »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch« in »deutsch-windisch«.

Podrobna analiza jezikovne strukture krajev, po rezultatih popisa, za področje Osojskih Tur kaže, da so občinske popisne komisije in popisovalci na tem področju principe razvrščanja prebivalstva v kategorije občevalnega jezika, zelo različno tolmačili. Na zahodnem delu Osojskega hribovja in v večini krajev občine Kostanje, naj bi obstajali nemška in slovenska govorica, v Srejah, Kostanjah, Korenu in Trešičah pa poleg slovenske in nemške še tako imenovana »vindišarska«, v krajih Borovnica in Dole pa poleg nemške le »vindišarska« govorica. *Kako naj si razložimo takšne rezultate? Popisovalci po krajih Borovnice in Dole so slovensko govorico prikrili s potvorbami, kot je vpisovanje prebivalstva v kategorije v kombinaciji z »windisch«. V krajih Kostanje, Koren in Trešiče pa so popisovalci bili stvarnejši in so uvrstili le majhno število ljudi v kategorije v kombinaciji z »windisch« in več v kombinaciji s »slowenisch«. Popisovalci krajev Zgornje Vogliče, Vabra ves, Črešnje in Jezerce ter vsi popisovalci občine Vernberk so najmanj koncedirali politični oportunisti in so upoštevali, da prebivalstvo teh krajev govori le slovensko oziroma nemško. Ostane' pa skupna značilnost vseh popisovalcev, da so vpisali veliko število ljudi s slovenskim občevalnim jezikom v kategorijo »deutsch«.*

* * *

Po rezultatih popisa prebivalstva so tudi v sodnem okraju Celovec okolica jezikovne razmere od področja do področja ter po občinah in šolskih okoliših precej različne. »Vindišarske« kategorije so upoštevali po vseh občinah na zahodnih Gurah, na vzhodnih Gurah pa le redkokje, na Celovski ravnini pa od občine do občine različno.

Na zahodnih Gurah so v šolskem okolišu Skofiče našli v kategoriji »deutsch« 72 % ljudi, »deutsch-windisch« 11 %, v jezikovnih skupinah

stili 82 %, »deutsch-windisch« 11 % in v kategorijo občevalnega jezika »deutsch-slowenisch« 5 %, v kategoriji »slowenisch« in »slowenisch-deutsch« pa 2 % prebivalcev.

Za južni del Gur je, v primerjavi s severnim, značilno, da so uvrstili manj prebivalstva v kategorijo »deutsch«. V šolskem okolišu Bilčovs, ki obsega vsa naselja višjega jugozahodnega dela Gur, so našli 16 % ljudi pod »deutsch«, 34 % pod »slowenisch-deutsch«, 11 % pod »deutsch-slowenisch«, 24 % pod »slowenisch«, v »vindišarskih« kategorijah pa skupno 15 % prebivalstva, pri čemer prednjači kategorija »windisch-deutsch« z 10 % od skupnega števila prebivalstva. V šolskem okolišu Kotmara ves, ki vključuje kraje jugovzhodnega dela Gur, so popisovalci dali večji poudarek kategorijam v kombinaciji z »windisch« in kategoriji »deutsch«. Pod »deutsch« so uvrstili 42 % ljudi, v kategorijo v kombinaciji s »slowenisch« 37 %, v kombinaciji z »windisch« 21 %, pa tudi v kategorijo »slowenisch-windisch« so uvrstili 6 ljudi.

Po uradnih podatkih naj bi na zahodnih Gurah govorilo prebivalstvo v vsaki občini drugačen jezik. V območju Škofič in Ribnice je poleg kategorije »deutsch« najmočnejša kategorija »deutsch-windisch«; v občini Hodišje poleg kategorije »deutsch« kategorija »deutsch-slowenisch«; v občini Bilčovs pa je za kategorijo »slowenisch-deutsch« in kategorijo »slowenisch« kategorija »deutsch« na tretjem mestu. V sosedni občini Kotmara ves je poleg kategorije »deutsch« najmočnejša kategorija »slowenisch-deutsch«. Terenska proučitev pa pokaže, da v dnevnem življenju močno prevladuje slovenščina.

Tabela št. 10

Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku po občinah vzhodnih Gur po popisu leta 1951 v absolutnih številkah

Občina	Skupno število prebivalstva	»deutsch«	»deutsch-slowenisch«	»deutsch-windisch«	»slowenisch«	»slowenisch-deutsch«	»windisch«	»windisch-deutsch«	»windisch-slowenisch«
Žihpolje	985	879	71	2	17	13	—	—	—
Radiše	528	253	9	—	147	105	—	13	—
Medgorje	881	75	731	—	60	14	—	—	—

Po občinah na vzhodnih Gurah »vindišarskih« kategorij skoraj niso upoštevali. V razvrščanju prebivalstva v nenemške kategorije se občine med seboj močno razlikujejo. V občini Žihpolje so uvrstili večino prebivalstva v kategorijo »deutsch«, v občini Radiše polovico v kategorijo »deutsch«, ostale pa v kategoriji »slowenisch« in »slowenisch-deutsch«, v občini Medgorje so pa uvrstili večino ljudi v kategorijo »deutsch-slowenisch« (Tabela št. 10).

Občina Žihpolje

Po podatkih za naselja in šolske okoliše občine Žihpolje vidimo, da so skušali popisovalci v tej občini slovenski jezik iz popisnih podatkov za vsako ceno izriniti. Ne zanikamo, da se v krajih šolskega okoliša Žihpolje, ki so bliže cesti Celovec—Rož, nemščina kot občevalni jezik ne uporablja, toda še daleč ne v takšni meri kot to kažejo rezultati zadnjega popisa. Podatki privatne ankete pokažejo, da v krajih, ki ne leže ob cesti, še posebno pa v krajih šolskega okoliša Golšova, kot pogovorni jezik prevladuje slovenski. Popisovalci pa so v celotni občini prebivalstvo v pretežni meri uvrstili v kategorijo »deutsch«, celo relativno več v šolskem okolišu Golšova kakor pa v šolskemu okolišu Žihpolje. V nekaterih krajih pa so šli tako daleč, da slovenskega jezika sploh niso registrirali.

Pri uradnem popisu leta 1951 so uvrstili v občino Žihpolje od 985 prebivalcev 879 ljudi v kategorijo »deutsch«, 71 v kategorijo »deutsch-slowenisch«, 2 pod »deutsch-windisch«, 17 pod »slowenisch« in 13 pod »slowenisch-deutsch«. Pri privatnem popisu so pa našli med 967 prebivalci 488 članov nemških in jezikovno mešanih družin ter 481 članov družin s slovenskim občevalnim jezikom.^{29a}

Rezultati uradnega popisa šoloobveznih otrok v šolskem letu 1954/55, podobno kakor rezultati privatnega popisa, uradnim rezultatom popisa iz leta 1951 močno nasprotujejo in dokazujejo, da slovenščina v notranjem hribovskem delu občine prevladuje. Po krajih šolskega okoliša Žihpolje so pri uradnem popisu prebivalstva leta 1951 uvrstili v kategorijo »deutsch« 88 % ljudi; med otroki, ki prihajajo iz istega območja v šolo na Žihpolju, so našli 87 % otrok z nemškim občevalnim jezikom. V šoli na Golšovi, kjer so na njenem območju našli pri uradnem popisu leta 1951 pod »deutsch« 90 % prebivalstva, so pa pri popisu šoloobveznih otrok našli 44 % otrok z nemškim materinim jezikom.^{29b}

Vsa ta nasprotja med rezultati uradnega popisa prebivalstva iz leta 1951 ter uradnim popisom šoloobveznih otrok po šolah leta 1954/55 na eni strani in med uradnim popisom prebivalstva leta 1951 ter med privatnim popisom prebivalstva na drugi strani, dokazujejo, da so hoteli v občini Žihpolje pri uradnem popisu z uvrstitvijo velike večine prebivalstva v kategorijo »deutsch« statistično dokazati, da je med Celovcem in Borovljami sklenjen pas nemškega ozemlja z neznatnim številom Slovencev.^{29b}

Občina Radiše

V šolskem okolišu Radiše, kjer slišiš doma in na vasi povsod le slovenščino, so uvrstili prebivalce takole: v kategorijo »deutsch« 40 %, »deutsch-slowenisch« 1,4 %, »slowenisch« 34,2 %, »slowenisch-deutsch« 20 % ter »windisch-deutsch« 4,2 %. Upoštevati moramo, da je odstotek »vindišarjev« v tem šolskem okolišu večji v glavnem na račun

^{29a} Glej opombo št. 29.

^{29b} Glej opombo št. 25 a.

Radiš³⁰, ki spadajo v občino Žrelec, ter Rut, ki je edino naselje občine Radiše, kjer so »vindišarske« kategorije sploh upoštevali.

Podatki, ki jih dobimo o jezikovni strukturi občine Radiše iz popisa leta 1951, se od kraja do kraja tako razlikujejo, da so že sami po sebi opozorilo na dvomljivost njihove vrednosti. Če pa primerjamo te podatke še s podatki popisa iz l. 1934, dobimo poučno ilustracijo subjektivnosti avstrijskih popisovalcev glede jezikovne strukture.

Kakor je iz predgovora v statistični publikaciji Die Ergebnisse der Österreichisches Volkszählung vom 22. März 1934³¹ razvidno, so pri popisu prebivalstva 1934, razvrščali prebivalstvo v kategorije »deutsch« in »slowenisch« glede na pripadnost h kulturnemu krogu nemškega ali slovenskega naroda. Zato moramo podatke za jezikovno strukturo po občevalnem jeziku popisa leta 1951 primerjati s podatki popisa iz leta 1934 z določenim pridržkom. V oceno rezultatov popisa iz leta 1934, se pa ne bomo spuščali, ker je to že storil Bogo Grafenauer.³²

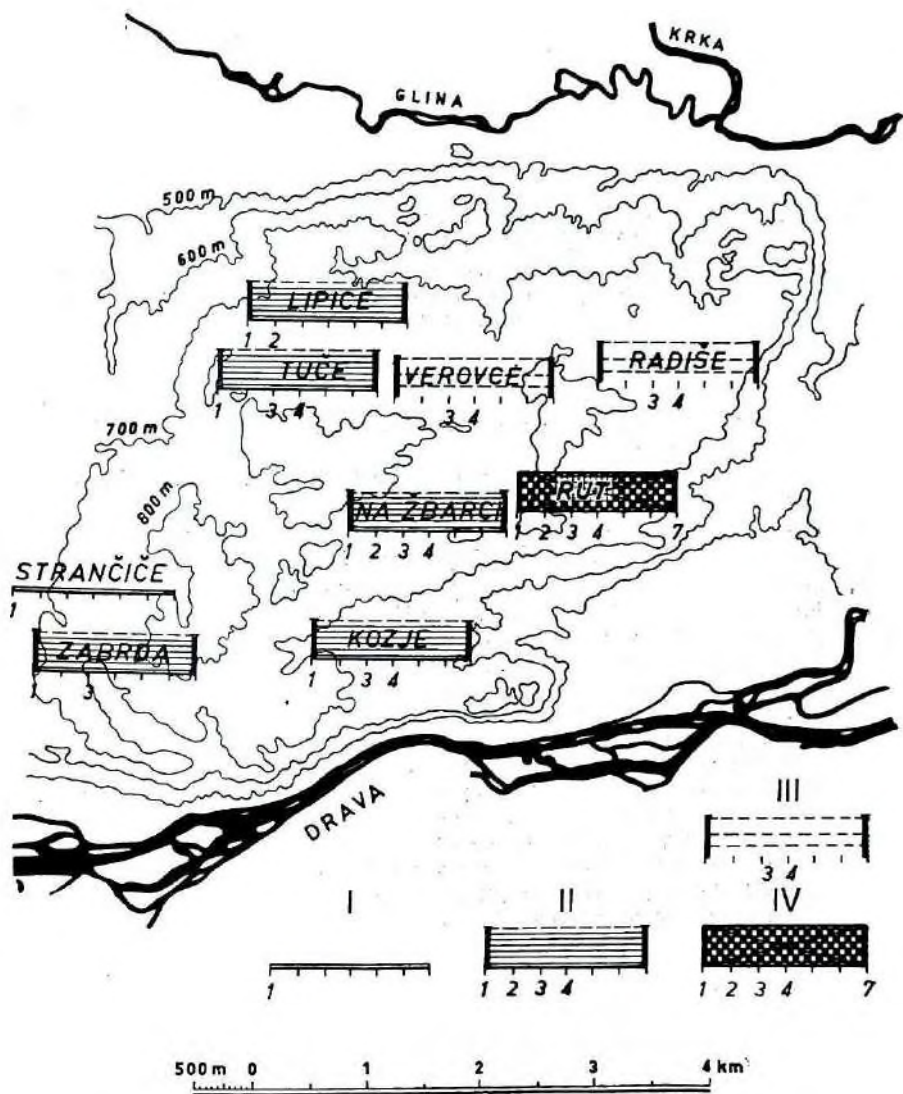
V Zabrdih so našli leta 1934 od 49 prebivalcev 42 ljudi pod »deutsch« in 7 pod »slowenisch«, v Strančičah pa od 43 prebivalcev 38 pod »deutsch« in 5 pod »slowenisch«. Pri popisu leta 1951 so šteli v Zabrdih od 48 ljudi 46 pod »deutsch« in dva pod »slowenisch«, v Strančičah pa vseh 29 prebivalcev pod »deutsch«. V Lipici so šteli pri popisu leta 1934 od 44 ljudi 6 pod »deutsch« in 38 pod »slowenisch«, pri popisu leta 1951 pa od 32 ljudi 31 pod »deutsch« in pod »deutsch-slowenisch« enega prebivalca; v Radišah leta 1934 od 78 prebivalcev 33 pod »deutsch« in 45 pod »slowenisch«, leta 1951 pa od 73 ljudi niso uvrstili pod »deutsch« nobene prebivalca, 72 so jih našli v kategoriji »slowenisch« in enega pod »slowenisch-deutsch«. V Verovcah so šteli pri popisu leta 1934 od 32 ljudi polovico pod »deutsch« in polovico pod »slowenisch«, pri popisu leta 1951 pa od 26 ljudi 5 pod »slowenisch« in 21 pod »slowenisch-deutsch«. V Tučah so pri popisu leta 1934 uvrstili od 88 prebivalcev 57 ljudi pod »deutsch«, 31 pod »slowenisch«, leta 1951 pa od 72 ljudi 22 pod »deutsch«, 26 pod »slowenisch« in 24 pod »slowenisch-deutsch«.

Na Žbarci so uvrstili pri predzadnjem popisu od 111 ljudi 94 pod »deutsch« in 17 pod »slowenisch«, pri »zadnjem pa od 85 ljudi 60 pod »deutsch«, enega pod »deutsch-slowenisch«, 13 pod »slowenisch« in 10 pod »slowenisch-deutsch«, v Kozjah leta 1934 od 74 ljudi 48 pod »deutsch« in 26 pod »slowenisch«, pri popisu leta 1951 pa od 61 prebivalcev pod »deutsch« 48, pod »slowenisch« 10 ter pod »slowenisch-deutsch« tri ljudi. V naselju Rut so šteli pri popisu leta 1934 od 104 ljudi 57 pod »deutsch« in 47 pod »slowenisch«, pri popisu leta 1951 pa od 102 prebivalca 17 pod »deutsch«, 7 pod »deutsch-slowenisch«, 19 pod »slowenisch«, 46 pod »slowenisch-deutsch« in 13 pod »windisch-deutsch«. (Podoba št. 8.)

³⁰ Imamo dvoje Radiš, ene spadajo v občino Žrelec, druge pa v občino Radiše, iz obeh krajev pa hodijo otroci v šolo v Radiše.

³¹ Die Ergebnisse der Österreichischen Volkszählung vom 22. März 1934, Wien 1935.

³² Bogo Grafenauer, Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes, Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 204.

Principi kategorizacije prebivalstva po občevalnem jeziku v naseljih občine Radiše pri popisu leta 1951

The principle of population categorisation according to the language of intercourse in the villages of the county of Radiše (Radsberg) in the 1951 census. (A map)

- I. uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch«
Population placed into category »deutsch«
- II. uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch« in v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«
Population placed into category »deutsch« and into categories in combination with »slowenisch«
- III. uvrščali prebivalstvo v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«
Population placed into categories in combination with »slowenisch«
- IV. uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch«, v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« in v kategorije v kombinaciji z »windisch«
Population placed into category »deutsch«, into categories in combination with »slowenisch« and in combination with »windisch«
  1. upoštevali kategorijo »deutsch«
Category »deutsch« taken into account
  2. upoštevali kategorijo »deutsch-slowenisch«
Category »deutsch-slowenisch« taken into account
  3. upoštevali kategorijo »slowenisch«
Category »slowenisch« taken into account
  4. upoštevali kategorijo »slowenisch-deutsch«
Category »slowenisch-deutsch« taken into account
  5. upoštevali kategorijo »windisch-deutsch«
Category »windisch-deutsch« taken into account

Razlike v strukturi prebivalstva, ki jih kažejo rezultati po pripadnosti h kulturnemu krogu iz leta 1934, v primerjavi z rezultati o strukturi prebivalstva po občevalnem jeziku popisa iz leta 1951, na noben način ne moremo vskladiti z dejanskimi jezikovnimi razmerami naselij občine Radiše. V celotni občini ima po podatkih privatnega popisa, ki je bil izveden leta 1953, le 29 ljudi za svoj občevalni jezik nemščino ali mešano slovenski in nemški jezik.³³ V razliko z rezultati uradnega popisa prebivalstva, ko so našteali v šolskem okolišu Radiše v kategorijo »deutsch« 40 % ljudi, so našteali pri uradnem popisu šoloobveznih otrok po materinem jeziku 8 % otrok z nemškim materinim jezikom.³⁴ Občina je popolnoma slovenska in slovenščine ne obvlada le nekaj prebivalcev. Celo redki doseljeni Nemci so se v tej hribovski občini morali za dnevne potrebe za silo priučiti slovenščine. Zakaj in s kakšnimi kriteriji so potem pri popisu prebivalstva v občini Radiše uvrstili v kategorijo občevalnega jezika polovico ljudi pod »deutsch« in polovico ljudi pod »slowenisch«, tega z normalnimi popisnimi metodami ni mogoče pojasniti. Popolnoma očitno je, da je tudi v tej občini na rezultate posameznih krajev odločilno vplivalo subjektivno presojanje popisovalcev. V krajih Lipica, Zabrdno in Strančiče ter na Zbarci in Kozjah, kjer je občevalni jezik slovenski, so popisovalci uvrstili skoraj tri četrtine ali celo vse prebivalstvo v kategorijo »deutsch«. Na podoben način so uvrstili v kraju Rut 17 % in Tuče 31 % prebivalstva pod »deutsch« ter sorazmerno visoko število v kategorijo »deutsch-slowenisch«, a prebivalstvo teh krajev, kakor je pokazala privatna anketa, uporablja nemščino le ob zelo redkih obiskih v Celovcu. Podatki iz leta 1952, ki pravijo, da hodi na delo iz te občine v kraje izven občine le 2 % prebivalstva,³⁵ podkrepljujejo ugotovitve ankete. V vaseh Radiše in Verovce, kjer niso uvrstili nobenega prebivalca v kategorijo »deutsch«, so popisovalci bili stvarnejši, vendar vidimo tudi pri teh podatkih anomalije: v Verovcah so uvrstili večino ljudi v kategorijo »slowenisch-deutsch«, v Radišah pa v to kategorijo samo enega človeka in ostale prebivalce v kategorijo »slowenisch«; po že omenjeni anketi pa v občevalnem jeziku med eno in drugo vasjo ni nikakršne razlike. V obeh vaseh govore ljudje doma in na vasi isti slovenski jezik, z nemščino pa imata obe naselji stike v približno enaki meri. V občini Radiše predstavlja v popisnih rezultatih naselje Rut posebnost v tem, ker upošteva vindišarske kategorije, v nobenem drugem kraju na vzhodnih Gurah »vindišarskih« kategorij niso upoštevali, naselje Radiše pa se razlikuje po tem, da so v tem kraju našteali na vsej Koroški relativno največ ljudi v kategoriji »slowenisch«.

Do tako samovoljnih podatkov o jezikovni strukturi za to tipično slovensko občino so mogli priti le zato, ker so bila navodila za popis tako neprimerna in so v zvezi s klasifikacijo prebivalstva po občevalnem

³³ Glej opombo št. 29.

³⁴ Glej opombo št. 25 a.

³⁵ Von Univ.-Prof. Dr. Hans Bobek, Dr. Albert Hammer, Dr. Robert Ofner, Beiträge zur Ermittlung von Gemeindetypen, Celovec 1955, str. 61.

jeziku popisovalcem omogočila najbolj svojevoljna in različna tolmačenja; sicer bi si rezultati popisa slovenskih krajev ne bili tako nasprotujoči in ne bi privedli do tako pisane jezikovne strukture. Metoda, ki sloni na subjektivnih hotenjih in razpoloženjih popisovalcev in ne na stvarnem značaju popisnega objekta, lahko da v različnih časovnih obdobjih različne rezultate, četudi se je popisni predmet v tem času le malo ali pa sploh nič spreminjal. Le s tako metodo je v občini Radiše tudi prišlo do takih nenavadnih nihanj po jezikovnih podatkih, če primerjamo štetje 1934 in 1951, kakor nam jih pokaže naslednja tabela.

Tabela št. 11

Odstotek prebivalstva
v kategoriji »deutsch« po pripadnosti h kulturnemu krogu pri popisu prebivalstva leta 1934 in po občevalnem jeziku pri popisu leta 1951 v naseljih na območju občine Radiše

Pod »deutsch« uvrščeni

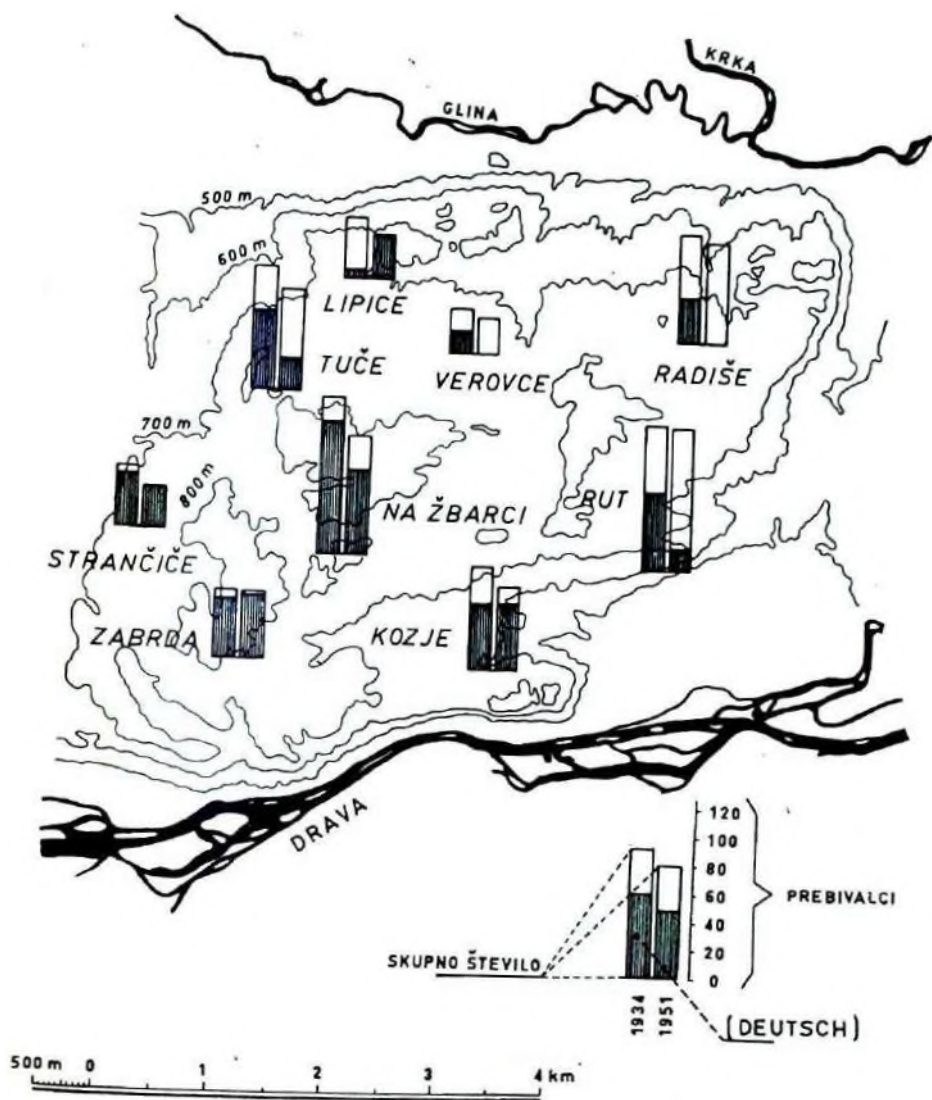
Kraj	leta 1934	leta 1951
Radiše	42 %	0 %
Verovce	50 %	0 %
Rut	55 %	17 %
Tuče	65 %	31 %
Na Žbarci	85 %	71 %
Lipice	14 %	97 %
Kozje	65 %	79 %
Zabrda	86 %	96 %
Strančiče	88 %	100 %

V Radišah so torej našli pri popisu leta 1934 pod »deutsch« 42 %, v Verovcah pa 50 % prebivalcev. Pri popisu leta 1951 pa v obeh krajih pod »deutsch« niso našli nobenega prebivalca. V Lipici so našli leta 1934 pod »deutsch« 14 %, leta 1951 pa 97 % (vse razen enega prebivalca). Pa tudi v krajih Rut in Tuče je odstotek ljudi, ki so bili uvrščeni pod »deutsch«, nazadoval za polovico, v Zabrdih se je pa povečal odstotek prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v kategorijo »deutsch« od leta 1934 do leta 1951 od 84 % na 96 %, v Strančičah pa od 88 % na 100 % (Podoba št. 9).

Po teh podatkih bi lahko postavil človek, ki mu dejanske jezikovne razmere za kraje občine Radiše niso znane, med seboj zelo nasprotujoče si domneve:

a) da so Nemci v Radišah in Verovcah, Slovenci pa v Stračičah v 17 letih izumrli;

b) da je v Verovcah in Radišah tisti del prebivalstva, ki je bil uvrščen pri popisu leta 1934 na osnovi subjektivne pripadnosti k nem-

Število prebivalstva, ki je bilo po naseljih občine Radiše pri popisu leta 1934 in 1951 uvrščeno v kategorijo »deutsch«

The number of people categorized as »deutsch« by the censuses of 1934 and 1951 in the villages of the county of Radiše (Radsberg). (A map)

škemu kulturnemu krogu, tedaj uporabljal za občevalni jezik slovenščino in da se, glede občevalnega jezika, stanje v teh vaseh do popisa prebivalstva leta 1951 ni spremenilo;

c) da je prebivalstvo kraja Lipice, ki se je pri popisu leta 1934 uvrstilo k slovenskemu kulturnemu krogu, zamenjalo med leti 1934 in 1951 svoj slovenski občevalni jezik z nemščino.

Resnica pa je le-ta, da je razlago treba iskati v metodi obeh popisov, ki k stvarnemu spoznanju popisnega objekta nista prispevala drugega kot dvom o svoji lastni znanstveni in uporabni vrednosti.

* * *

Po občinah sodnega okraja Celovec na Celovski ravnini, ki še spadajo k ozemlju dvojezičnega šolstva, so povsod uvrstili pretežni del prebivalstva v kategorijo »deutsch«. Med nenemškimi so ponekod upoštevali le kategorije v kombinaciji s »slowenisch«, ponekod pa poleg teh še kategorije v kombinaciji z »windisch«.

V občini Vetrinj, južno od Celovca, so našeli v kategorijo »deutsch« 96,6 % ljudi, v kategorijah v kombinacijah s »slowenisch« 3,3 %, od katerih so jih dobro polovico uvrstili v kategorijo »deutsch-slowenisch«, ostali del pa v kategoriji »slowenisch« in »slowenisch-deutsch«, »vindišarskih« kategorij niso upoštevali.

V občinah na Celovski ravnini, severno in vzhodno od Celovca, Žrelec, Grabštanj, Pokrče in Trdnja ves so šteli tudi »vindišarje«. Tudi tu so porabili pri razvrščanju prebivalstva v nenemške kategorije v vsaki občini svoje kriterije. V občini Žrelec so uvrstili v kategorijo »deutsch« 82,9 % ljudi, od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva je na prvem mestu z 48,3 % kategorija »deutsch-windisch«. V sosedni občini Grabštanj so našeli pod »deutsch« 91 % ljudi, od nenemških kategorij več kot dve tretjini v kategoriji »deutsch-slowenisch«, v občini Pokrče pod »deutsch« 96,9 %, v nenemških kategorijah pa največ, t. j. 50 % v kategorijo »deutsch-slowenisch«. V občini Trdnja ves so uvrstili v kategorijo »deutsch« 96,2 %, ostali del prebivalstva so skoraj v enaki meri razvrstili v kategorije »deutsch-slowenisch«, »slowenisch« in »windisch«. V občini Št. Tomaž so uvrstili v kategorijo »deutsch« 95,4 %, ostalo prebivalstvo pa največ v kategorijo »slowenisch« ter »slowenisch-deutsch« in »vindišarskih« kategorij sploh niso upoštevali. V občini Dholicca, ki leži na vzhodnem podaljšku Osojskih Tur, severno od Vrbskega jezera, so uvrstili v kategorijo »deutsch« 93,3 % ljudi, ostale pa večinoma v kategoriji »deutsch-windisch« in »windisch-deutsch«.

Iz teh podatkov vidimo, da tudi pri razvrščanju prebivalstva v kategorije občevalnega jezika na Celovski ravnini in na območju občine Dholicca, podobno kot na vseh doslej obravnavanih področjih, ne moremo zaslediti nobene doslednosti. Pozornost pa vzbujajo izredno visoke številke v kategoriji »deutsch« in vzbujajo sum, da so uvrstili v to kategorijo tudi del prebivalstva, ki ima za občevalni jezik slovenščino.

Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku za občine sodnega okraja
Borovlje v absolutnih številkah

Občina	Skupno število prebivalstva	»deutsch«	»deutsch-slowenisch«	»deutsch-windisch«	»slowenisch«	»slowenisch-deutsch«	»windisch«	»windisch-deutsch«	»windisch-slowenisch«
Bistrica v Rožu	1719	906	219	127	104	136	153	70	—
Svetna ves	893	269	89	36	186	290	2	17	—
Borovlje	5298	4200	443	113	223	187	55	61	3
Medborovnica	977	515	57	150	50	25	50	129	—
Šmarjeta v Rožu	1147	265	26	419	72	42	165	153	3
Slovenj Pliberk	580	108	—	39	52	6	215	159	1
Sele	1019	55	4	—	921	39	—	—	—

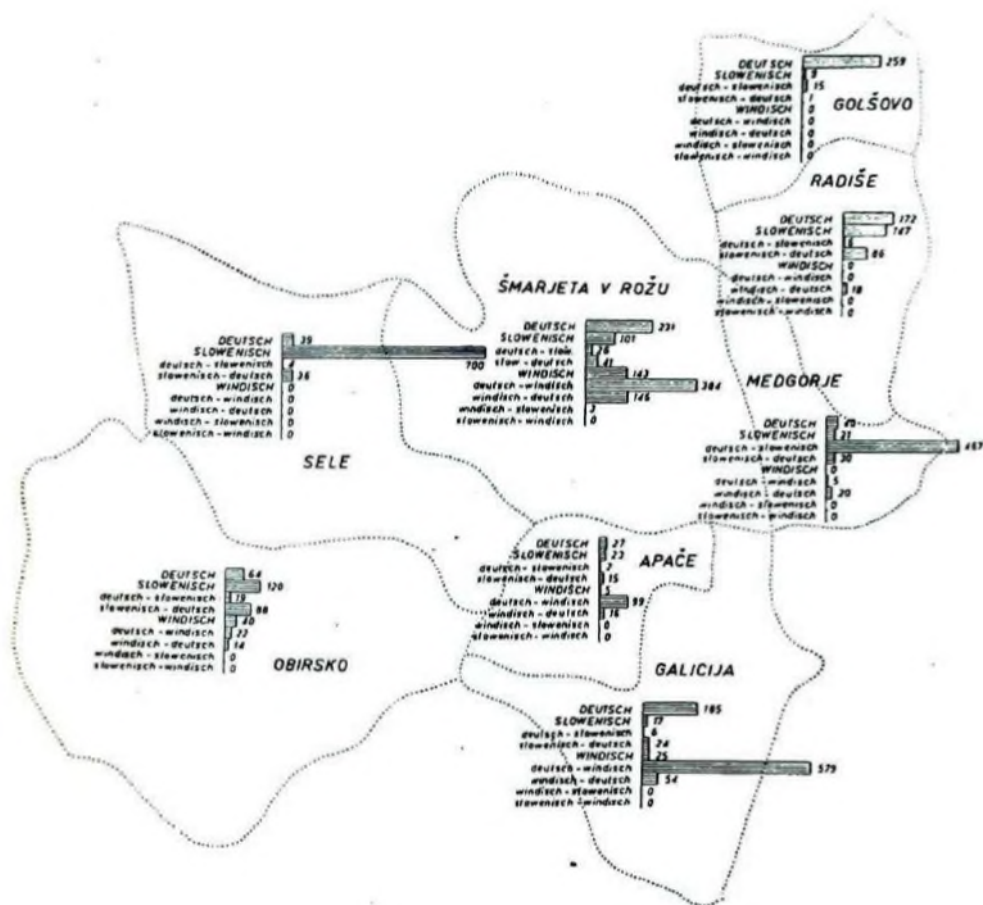
V sodnem okraju Borovlje so, razen v občini Sele, upoštevali po vseh občinah kategorije v kombinaciji z »windisch«. Vendar so, glede na uporabo kategorij občevalnega jezika, velike razlike med občinami, šolskimi okoliši in naselji. Tabela št. 12.)

V občini Bistrica v Rožu so uvrstili pod »deutsch« 52 %, Svetna ves 30 %, Medborovnica 53 %, Šmarjeta 23 %, Borovlje 79 %, Slovenji Pliberk 19 % in Sele 5 % prebivalstva. V »vindišarske« kategorije so uvrstili od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva v občini Bistrica v Rožu 42 %, Svetna ves 8 %, Borovlje 21 %, Medborovnica 71 %, Šmarjeta 84 %, Slovenji Pliberk 86 %, v sosedni občini Sele pa nobenega. V nenemških kategorijah so našli: v občinah Bistrica v Rožu in Borovlje največ v kategorijo »deutsch-slowenisch«, Svetna ves največ pod »slowenisch-deutsch«, Slovenji Pliberk pod »windisch«, v občini Sele pa v kategoriji »slowenisch«.³⁶ Taka razčlenitev nam pove, da si podatki o jezikovni strukturi po občinah niso niti približno podobni, čeprav leže občine druga poleg druge.

Kako samovoljno je popis krojil jezikovno strukturo v tem okraju, dobro ilustrira primerjava rezultatov s področja slovenske občine Sele z rezultati v pasu naselij vzdolž selske občinske meje, ki pa leži že na ozemlju sosednih občin Borovlje, Slovenj Plajberk in Šmarjeta. V tem pasu, kjer govori prebivalstvo enako slovensko govorico kot v Selah, vidimo najprej nesorazmerno večji odstotek ljudi uvrščen v kategorijo »deutsch«, obenem pa se poleg kombinacije s »slowenisch« pojavijo tudi

³⁶ V nasprotju z rezultati uradnega popisa prebivalstva moremo ugotoviti za kraje občine Slovenj Pliberk na osnovi popisa šoloobveznih otrok po materinem jeziku v šoli Ljubelj in Slovenj Pliberk leta 1954/55 bistveno drugačno jezikovno strukturo. Na šoli v Ljubelju so med 27 otroki našli tri otroke, na šoli v Slovenjem Pliberku pa med 42 otroki nobenega otroka z nemškim materinim jezikom (glej opombo št. 25a).

Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku v okviru šolskih okolišev na Karavankah, v Rožu in na Vzhodnih Gurah, po rezultatih popisa iz leta 1951

The population structure according to the language of intercourse in the school districts on the Karavanke mountains, in Rož (Rosental) and on Vzhodne Gure mountains, as given by the 1951 census. (A map)

kategorije v kombinaciji z »windisch«. Tako se vzbuja vtis jezikovnih nasprotij, ki pa so v resnici le nasprotja med strokovnostjo in osebnimi težnjami popisovalcev z ene in druge strani občinske meje. Najočitnejše se to izpriča iz podatkov v šolskih okoliših, ki leže v tem pasu in ki segajo na ozemlje selske in šmarješke, oziroma selske in borovske občine. Tako ima v šolskem okolišu Smarjeta kraj Smolič, iz občine Sele, bistveno drugačno strukturo prebivalstva po občevalnem jeziku, kakor kraji iz občine Smarjeta. V kraju Smolič je uvrščena večina prebivalstva pod »slowenisch«, v krajih iz občine Smarjeta pa največ v kategorijo »deutsch-windisch«.

Solski okoliš Bajtiše

Se večja nasprotja se pokažejo v podatkih za šolski okoliš Bajtiše, kamor pošiljajo otroke v šolo iz krajev občin Borovlje in Sele (Podoba št. 11). V samem kraju Bajtiše, ki spada v občino Borovlje, so vpisali popisovalci prebivalstvo v kategorijo »deutsch«, v »vindišarske« kategorije in v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«; v krajih istega šolskega okoliša Sele pri Srednjem Kotu in Sele pri Zgornjem Kotu, ki spadata pod občino Sele in se po jeziku prebivalstva od Bajtiš ne razlikujeta, so pa večino prebivalstva uvrstili v kategorijo »slowenisch« (»windisch« tukaj ne nastopa). Se bolj so zanimivi popisni rezultati za četrto naselje istega šolskega okoliša, namreč za naselje Rute (del), ki spada v občino Borovlje. Tu je napravil popisovalec zelo značilno šalo. Ta del vasi šteje namreč samo tri prebivalce, a popisovalec je vsakega uvrstil v svojo jezikovno kategorijo: enega pod »slowenisch«, drugega pod »windisch« in tretjega pod »windisch-deutsch«.

Prav primer šolskega okoliša Bajtiše bi si morali za licu mesta ogledati vsi, ki skušajo podatke avstrijskega popisa, iz leta 1951, na ta ali oni način uporabiti. Zaman bodo iskali razlike v občevalnem jeziku med štirimi kraji tega šolskega okoliša. Odkrili bodo, da razen redkih izjem, govori vse prebivalstvo isti jezik, ki ga po splošno znanih znanstvenih normah imenujemo slovenščina. Nemščino uporablja kot občevalni jezik v teh krajih le nekaj priseljenih družin.

* * *

Tudi v sodnem okraju Železna Kapla, ki obsega območje Karavank neposredno vzhodno od občine Sele, zasledimo v popisnih rezultatih o strukturi prebivalstva po občevalnem jeziku za posamezne kraje in občine veliko zmešnjavo.

Celotni sodni okraj obsega le dve občini, mestno občino Železna Kapla in podeželsko občino Bela. V obeh občinah upoštevajo vse popisne kategorije, vendar se kažejo v njihovi uporabi v občini Bela od doline do doline precejšnje razlike.

V občini Bela so našeli veliko število ljudi v kategoriji »deutsch«, kar je za to področje nerazumljivo, ostali del prebivalstva so pa uvrstili v večji meri v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« in manj v grupe v kombinaciji z »windisch«. (Tabela št. 13.)

Medtem, ko so našli pri popisu prebivalstva leta 1951 v šolskem okolišu Obirsko v kategorijo »deutsch« 17,3 %, Lepena 1,9 %, Remšenik 6 % in Bela 30,9 % prebivalcev, pa pri popisu šoloobveznih otrok po materinem jeziku v šolskem letu 1954/55 po šolah v Lepeni, Remšeniku in na Obirskem niso našli nobenega otroka z nemškim materinim jezikom, na šoli v Beli pa enega.³⁷

Ce primerjamo podatke jezikovne strukture šolskih okolišev občine Bela s podatki o materinem jeziku šoloobveznih otrok vidimo, da so popisovalci pri uradnem popisu skušali prikriti popolnoma slovenski značaj teh krajev s tem, da so veliko število ljudi s slovenskim občevalnim jezikom uvrstili v kategoriji »deutsch« ter »deutsch-slowenisch« in v kategorije v kombinaciji z »windisch«. Najbolj značilno pa je, da so povsod upoštevali vse kategorije, razen kategorij »slowenisch-windisch« in »windisch-slowenisch«. Ker se popisovalci niso poslužili enotnih principov, bi po rezultatih popisa vsakdo, ki ne pozna jezikovnih razmer teh krajev, domneval, da so v vsaki dolini občine Bela drugačne jezikovne razmere.

Tabela št. 13

Pregled kategorizacije prebivalstva po občevalnem jeziku po šolskih okoliših občine Bela

V odstotkih

Solski okoliš	»deutsch«	»deutsch-slowenisch«	»deutsch-windisch«	»slowenisch«	»slowenisch-deutsch«	»windisch«	»windisch-deutsch«	»sonstige unbekannt«
Obirsko	17,3	5,1	5,9	32,4	23,7	10,8	3,7	1,1
Bela	30,9	4,5	2,3	31,4	15,2	12,5	1,8	1,4
Lepena	1,9	2,2	1,0	52,9	7,0	28,3	6,4	0,3
Remšenik	6,0	10,9	1,2	57,9	10,9	8,4	4,8	—
Skupno kraji, občine v šolskem okolišu								
Bela, ki so vključeni								
Zelezna Kapla	34,8	7,1	6,1	28,2	10,3	8,6	4,5	0,4

V mestni občini Zelezna Kapla, ki vključuje le ožji mestni teritorij, so našli v kategorijo »deutsch« 80 % od celotnega števila prebivalstva, v kategorije v kombinaciji z »windisch« pa, podobno kot v drugih mestih južne Koroške, sorazmerno malo. Od celotnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva so uvrstili v kategorije v kombinaciji z »windisch« 9 % ljudi, v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« pa 81 % ljudi. Tako so uvrstili v kategorije »deutsch-slowenisch« 48 %, »slowenisch« 35 % in »slowenisch-deutsch« 8 % od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva.

³⁷ Glej opombo 25 a.

Sodni okraj Dobrla ves, ki zavzema Sentprimško hribovje in del Podjune ter vznožje Karavank, obsega pet občin in 11 šolskih okolišev. Za vse občine je značilno, da so prebivalstvo uvrščali razen pod »deutsch« v izredno velikem odstotku v »vindišarske« kategorije.

V občini Galicija, ki meji na občino Šmarjeta v Rožu, sodni okraj Borovlje, so zapisali pod »deutsch« 20 % prebivalcev, od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva pa 80 % pod »deutsch-windisch«, 10 ljudi pod »deutsch-slowenisch«, 41 pod »slowenisch«, 46 pod »slowenisch-deutsch« in 28 ljudi pod »windisch« ter 104 ljudi pod »windisch-deutsch«. Struktura prebivalstva po šolskih okoliših Apače, Galicija in Mohliče, je precej podobna strukturi celotne občine in med njimi ne moremo zaslediti bistvenih razlik. To kaže, da je v tej občini popisna komisija popisovalce zelo natanko poučila, kako je treba uvrstiti prebivalstvo, da bi slovenski značaj ostal čim bolj prikrit.

V sosednji občini Škocijan so uvrstili polovico ljudi v kategorijo »deutsch«. Od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva so našli pod »deutsch-windisch« 49 % prebivalcev, pod »deutsch-slowenisch« 19 %, »slowenisch« 13 %, »slowenisch-deutsch« 10 %, »windisch« 7 % in »windisch-deutsch« 2 %. V tej občini so med šolskimi okoliši Škocijan in Št. Primož v strukturi prebivalstva po občevalnem jeziku glede na popisne rezultate zelo velike razlike. V šolskem okolišu Škocijan so zapisali od celotnega števila prebivalstva pod »deutsch« 55 %, pod »deutsch-windisch« 20 %; v grupe »deutsch-slowenisch«, »slowenisch-deutsch« in »windisch« so uvrstili po 5–7 %, pod »windisch-deutsch« pa 2 % prebivalstva. V šolskem okolišu Št. Primož, ki vključuje v svoje območje tudi nekaj krajev iz občine Žitara ves, so uvrstili v kategorijo »deutsch« 20 %, pod »deutsch-windisch« 40 % ljudi, odstotek ostalih nemških kategorij pa je podoben stanju šolskega okoliša Škocijan.

Na očitno prikrivanje dejanskih razmer pri uradnem popisu prebivalstva nas opozarjajo rezultati ankete šoloobveznih otrok po materinem jeziku. Na območju šolskega okoliša Št. Primož so našli 4 leta po uradnem popisu prebivalstva med 97 otroki le dva otroka z nemškim materinim jezikom.^{37a}

V občini Žitara ves so uvrstili pod »deutsch« 16 % prebivalstva. Od skupnega števila v nenemške skupine uvrščenega prebivalstva so uvrstili v kategorije v kombinaciji z »windisch« 82 % (pod »deutsch-windisch« 38 %, pod »windisch« 19 %, »windisch-deutsch« 25 %), v grupe v kombinaciji s »slowenisch« pa skupno le 18 % (»deutsch-slowenisch« 5 %, »slowenisch« 9 % in »slowenisch-deutsch« 4 %). V šolskem okolišu Št. Lipš so našli 11 % prebivalcev pod »deutsch«, 15 % pod »deutsch-windisch«, 2 % pod »deutsch-slowenisch«, 24 % pod »windisch«, 24 % v kategorijo občevalnega jezika »windisch-deutsch«, 17 % v kategorijo »slowenisch« in 7 % v kategorijo »slowenisch-deutsch«. V šolskem okolišu Žitara ves so pa našli 24 % pod »deutsch«, 27 % pod »windisch-deutsch«, 28 % pod »deutsch-

^{37a} Glej opombo št. 25 a.

windisch«, 14 % pod »windisch«, v kategorije »slovenisch«, »slovenisch-deutsch« in »deutsch-slovenisch« pa po 2 do 3 %. Rezultati popisa o strukturi prebivalstva po občevalnem jeziku se razlikujejo med šolskimi okoliši Žitara ves in Št. Lipš v tem, da so uvrstili v šolskem okolišu Žitara ves več ljudi s slovenskim občevalnim jezikom pod »deutsch« in manj v kategorijo »windisch«, v šolskem okolišu Št. Lipš pa obratno, več v kategorijo »windisch« in manj v kategorijo »deutsch«.³⁸

V občini Dobrla ves so našeli od vseh občin sodnega okraja Dobrla ves največ ljudi pod »deutsch« (52 %), pri nenemških kategorijah so pa v ospredju »vindišarske« kategorije (83 % od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva). Od prebivalstva, ki je bilo šteto v nenemške kategorije, so uvrstili 53 % ljudi pod »deutsch-windisch«, 22 % pod »windisch-deutsch«, 8 % pod »windisch«, 3 % pod »slovenisch«, 4 % pod »deutsch-slovenisch« in 9 % pod »slovenisch-deutsch«. Vendar se v tej občini kriteriji popisovalcev pri razvrščanju prebivalstva v jezikovne kategorije v posameznih šolskih okoliših bistveno razlikujejo.

V šolskem okolišu Dobrla ves se v uporabi, deležu in vrstnem redu posameznih kategorij občevalnega jezika, v primerjavi s povprečjem občine Dobrla ves, ne kažejo bistvene razlike. Pod »deutsch« so uvrstili od celotnega števila prebivalstva 39 % ljudi, 30 % so jih uvrstili pod »deutsch-windisch«, 12 % pod »windisch-deutsch«, 9 % pod »slovenisch-deutsch«, 4 % pod »deutsch-slovenisch«, 3 % pod »slovenisch« in 2 % pod »windisch«. V tem šolskem okolišu so v naselju Lovanke uvrstili 10 ljudi celo pod »slovenisch-windisch«.

V šolskem okolišu Sinča ves so, za razliko od ostalih šolskih okolišev občine Dobrla ves, uvrstili pod »deutsch« 88 % ljudi, od ostalega dela prebivalstva pa 8 % pod »deutsch-windisch«, 3 % pod »deutsch-slovenisch« ter po nekaj ljudi pod »slovenisch«, »slovenisch-deutsch« »windisch« in »windisch-deutsch«.

Po rezultatih popisa za šolski okoliš Kazaze bi človek lahko dobil vtis, da so v teh krajih drugačne jezikovne razmere kot v krajih drugih šolskih okolišev občine Dobrla ves. Pod »deutsch« so uvrstili 13 % ljudi, ostalo prebivalstvo pa razen 2 % vse v »vindišarske« kategorije. Kategoriji »deutsch-windisch« je pripadlo 46 %, »windisch-deutsch« 26 % in »windisch« 13 %.

Primerjava med šolskimi okoliši Dobrla ves kaže, da so v šolskem okolišu Sinča ves uvrščali prebivalstvo predvsem v kategorijo »deutsch«, v bližnjem šolskem okolišu Kazaze v »vindišarske« kategorije, v šolskem okolišu Dobrla ves pa v kategorije »deutsch« in v kategorije v različnih kombinacijah z »windisch« obenem.

V občini Globasnica, kjer sliši na vasi in po hišah samo slovenski jezik,³⁹ so našeli v kategorijo »deutsch« 11 % ljudi, od skupnega števila

³⁸ V šoli Št. Lipš so našeli leta 1954/55 62 otrok s slovenskim in 5 otrok z nemškim materinim jezikom (glej opombo št. 25 a).

³⁹ Ameriški geograf Randall je v svoji anketi ugotovil, da je vsa občina Globasnica z izjemo uradnikov slovenska; Richard R. Randall: The Political

prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v nenemške kategorije, pa dobro polovico v kategorije v kombinaciji z »windisch«, slabo polovico pa v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«. V kategorije »deutsch-windisch« so uvrstili 23 %, »windisch« 21 %, »windisch-deutsch« 11 %, »deutsch-slowenisch« 7 %, »slowenisch« 31 %, »slowenisch-deutsch« 5 %, razen tega so pa uvrstili 14 ljudi še v kategorijo »slowenisch-windisch«.

V *sodnem okraju Pliberk* se kaže v kategorizaciji prebivalstva po občevalnem jeziku od občine do občine, od šolskega okoliša do šolskega okoliša in od kraja do kraja mnogo večja raznolikost kot v sosednih okrajih Dobrla ves in Velikovec. Za razliko od sosednih sodnih okrajev so uvrstili manj prebivalstva pod »deutsch« in »deutsch-windisch« ter več pod »slowenisch« in »slowenisch-deutsch«, »windisch« in »windisch-deutsch«.

Občina Blato

V občini Blato so našli pod »deutsch« 14 % prebivalstva. Od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva, so popisali v kategorije v kombinaciji z »windisch« eno tretjino, s »slowenisch« pa dve tretjini prebivalstva. V *trinajstih krajih občine Blato so pri razvrščanju prebivalstva v kategorije občevalnega jezika uporabili 12 različnih kriterijev*. V štirih vaseh so upoštevali šest kategorij, v treh po pet, v dveh po štiri, v dveh po tri, v eni dve in v eni eno jezikovno kategorijo. V Rutah Rinkolah in na Bregu so upoštevali le kategorije v kombinaciji s »slowenisch«; v naselju Vrh kategorijo »deutsch« in kategorije v kombinaciji z »windisch«; v Vogrčah kategorijo »deutsch« in kategorije v kombinaciji s »slowenisch«. V krajih Dobrova, Komelj, Blato, Dob, Lonča ves, Replje, Vidra ves in Cirkovče so upoštevali kategorijo »deutsch«, kategorije v kombinaciji s »slowenisch« in v kombinaciji z »windisch« (Podoba št. 12.).

Po teh podatkih bi mogli soditi, da govore ljudje v Rutah, Rinkolah in na Bregu slovensko, v Vogrčah nemško in slovensko, v naselju Vrh »vindišarsko«, v krajih Dobrova, Komelj, Blato, Dob, Lonča ves, Replje, Cirkovče in Vidra ves pa pomešano: slovensko, nemško in »vindišarsko«. Dejansko pa uporabljajo nemščino v dnevni govorici le maloštevilni doseljenci. Razlike, ki so nastale v rezultatih o jezikovni strukturi med posameznimi kraji, so le odraz nestrokovnega popisa.⁴⁰

Pregled kriterijev razvrščanja prebivalstva po kategorijah občevalnega jezika po krajih občine Blato:

I. kombinacija »deutsch-slowenisch« v naselju Rute;

II. kombinacija »slowenisch« in »slowenisch-deutsch« v naselju Rinkole;

III. kombinacija »deutsch«, »deutsch-windisch« in »windisch« v naselju Vrh;

Geography of the Klagenfurt Plebiscit Area str. 256 (Disertacija). Rezultate privatnega popisa prebivalstva za to občino glej pod opombo št. 29.

⁴⁰ Randall navaja, da je v občini Blato 95 % prebivalstva po rojstvu in jeziku slovenskega porekla (glej opombo št. 39, str. 257).

IV. kombinacija »deutsch-slowenisch«, »slowenisch« in »slowenisch-deutsch« v naselju Na Bregu;

V. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch« in »windisch« v naselju Dobrova;

VI. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch« in in »slowenisch-deutsch« v naselju Vogrče;

VII. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »deutsch-windisch«, »windisch« in »windisch-deutsch« v naselju Komelj;

VIII. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch« in »windisch-deutsch« v naselju Blato;

IX. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch« in »windisch« v naselju Dob;

X. kombinacija »deutsch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch«, »windisch« in »windisch-deutsch« v naselju Replje;

XI. kombinacija »deutsch«, »deutsch-slowenisch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch« in »windisch-deutsch« v naselju Lonča ves;

XII. kombinacija »deutsch«, »deutsch-windisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch«, »windisch« in »windisch-deutsch« v naselju Vidra ves in Cirkovče;

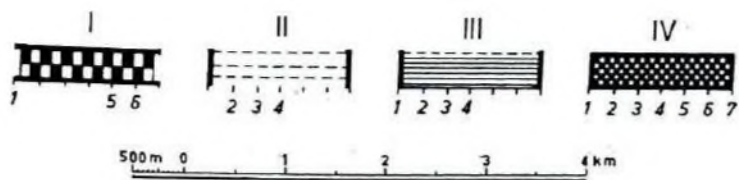
* * *

Podobne razmere lahko zasledimo tudi v ostalih občinah Podjune. Po rezultatih popisa je struktura prebivalstva po občevalnem jeziku občine Bistrica precej podobna strukturi občine Blato. V občini Bistrica so uvrstili pod »deutsch« 16 % ljudi ter v vsako kategorijo »deutsch-windisch«, »deutsch-slowenisch«, »slowenisch«, »slowenisch-deutsch«, »windisch« in »windisch-deutsch« po 10–20 % ljudi. V občini Libuče in Libeliče so našli še večje število ljudi v kategoriji »deutsch«. V občini Libuče so našli pod »deutsch« 45 %, od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva pa 44 % v kategorijo »windisch-deutsch«, 17 % pod »windisch«, 10 % pod »deutsch-windisch«, v kategorijo »deutsch-slowenisch« 2 %, »slowenisch« 16 % ter »slowenisch-deutsch« 11 %.

V občini Libeliče so uvrstili pod »deutsch« 26 %, ob skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva 80 % v kategorije v kombinaciji z »windisch« in le 20 % v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«. Od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva so našli pod »windisch-deutsch« 48 % ljudi, pod »windisch« 12 %, pod »deutsch-windisch« 20 %, pod »slowenisch« 9 %, pod »slowenisch-deutsch« 11 %, kategorije »deutsch-slowenisch« pa niso upoštevali.

V občini Žvabek so našli pod »deutsch« 8 % prebivalstva in le 14 % od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«. Ekstremno visoko število 65 % so jih uvrstili pod »windisch-deutsch«, 17 % pod »deutsch-windisch«, 4 % pod »windisch«, 8 % pod »slowenisch«, 6 % pod »slowenisch-deutsch«, kategorije »deutsch-slowenisch« v tej občini niso upoštevali. Kako malo je v resnici po teh krajih ljudi z nemškim občevalnim jezikom, nam povedo

Principi kategorizacije prebivalstva po kategorijah občevalnega jezika v občini Blato pri popisu leta 1951.

The principle of population categorization according to the language of intercourse in the county of Blato in the census of 1951. (A map)

- I. uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch« in v kategorijo v kombinaciji z »windisch«
Population placed into category »deutsch« and into categories in combination with »windisch«
- II. uvrščali prebivalstvo v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«
Population placed into categories into combination with »slowenisch«
- III. uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch« in v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«
Population placed into category »deutsch« and into categories in combination with »slowenisch«
- IV. uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch«, v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« in v kategorije v kombinaciji z »windisch«
Population placed into category »deutsch«, into categories in combination with »slowenisch« and in combination with »windisch«.
  1. upoštevali kategorijo »deutsch«
Category »deutsch« taken into account
  2. upoštevali kategorijo »deutsch-slowenisch«
Category »deutsch-slowenisch« taken into account
  3. upoštevali kategorijo »slowenisch«
Category »slowenisch« taken into account
  4. upoštevali kategorijo »slowenisch-deutsch«
Category »slowenisch-deutsch« taken into account
  5. upoštevali kategorijo »deutsch-windisch«
Category »deutsch-windisch« taken into account
  6. upoštevali kategorijo »windisch«
Category »windisch« taken into account
  7. upoštevali kategorijo »windisch-deutsch«
Category »windisch-deutsch« taken into account

rezultati štetja otrok leta 1954/55 po materinem jeziku v šoli Žvabek. Tedaj so našli med 66 šoloobveznimi otroki le 3 z nemškim materinim jezikom.⁴¹

V rezultatih popisa za *mestno občino Pliberk* zasledimo podobno kot v ostalih mestih južne Koroške, ki imajo velik odstotek nemškega prebivalstva, da je od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva, delež v kategorijah v kombinaciji z »windisch« sorazmerno majhen. Pod »deutsch« so uvrstili 84 % prebivalstva, od prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v nenemške kategorije pa v kategorije v kombinaciji z »windisch« precej manj ljudi kot v sosednih podeželskih občinah, le 22 %; pod »deutsch-windisch« so našli 14 %, pod »windisch« 1 %, pod »windisch-deutsch«, ki je v mejnih podeželskih občinah v rezultatih popisa najmočnejša kategorija, so pa v mestni očini Pliberk našli 7 % ljudi.

* * *

V občinah *sodnega okraja Velikovec*, pa tudi po šolskih okoliših in po posameznih krajih, se kaže v rezultatih popisa, kakor bomo videli kasneje iz analize, vidna močna težnja po uvrstitvi velikega števila prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom v kategorijo »deutsch« ter v kategorije v kombinaciji z »windisch«. Kljub doslednemu izvajanju popisa po teh načelih, je vendarle mogoče opaziti, pri podrobnejšem pregledu in primerjavi jezikovne strukture prebivalstva, med posameznimi občinami in kraji v okviru občin, precejšnje razlike. Velike so razlike v razmerju med kategorijami v kombinaciji z »windisch« in kategorijami v kombinaciji s »slovenisch«, pa tudi po deležu v posameznih kategorijah.

Precejšnjo podobnost kažeta občini Sv. Peter na Vašinjah in Ruda. V občini Sv. Peter na Vašinjah so uvrstili pod »deutsch« 37 % ljudi, od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva so našli v kategorije v kombinaciji z »windisch« 80 %, v kategorije v kombinaciji s »slovenisch« pa le 20 % ljudi.⁴² Največ so jih uvrstili v kategoriji »deutsch-windisch« 56 % ter »windisch-deutsch« 16 %. V ostale nenemške kategorije so uvrstili največ do 12 % ljudi. V občini Ruda se v statistiki ugotovljena jezikovna struktura razlikuje od jezikovne strukture v občini Sv. Peter na Vašinjah le po tem, da so našli več prebivalstva pod »deutsch« (48 %) in zato v nenemških skupinah manjši odstotek v kategoriji »windisch-deutsch«. V šolskem okolišu Ruda je razmerje med posameznimi jezikovnimi kategorijami podobno občinskemu razmerju. V šolskem okolišu *Spodnja ves* so v glavnem upoštevali pet kategorij, v kategoriji »deutsch« so našli 30 % ljudi, pod »deutsch-windisch« 57 %, v kategorije »deutsch-slovenisch«, »slovenisch« in »slovenisch-deutsch« so uvrstili po okoli 4 % prebivalcev, v kategorijo »windisch« 4 ljudi, v kategorijo »windisch-deutsch« pa nobenega. V šolskem okolišu Lipica so našli, v primerjavi s sosednimi šolskimi okoliši Ruda

⁴¹ Glej opombo št. 25 a.

⁴² Randall je ugotovil, da na območju Vašinj govori vse prebivalstvo slovensko (glej opombo št. 39, str. 270).

in Spodnja ves, velik odstotek prebivalstva pod »deutsch« 62 %, v kategoriji »deutsch-windisch« 17 %, v kategoriji »deutsch-slowenisch« in »slowenisch« pa po okoli 10 % prebivalstva.

Po razmerju med nenemškimi kategorijami se od ostalih občin velikovskega sodnega okraja razlikujeta občini *Vovbre* in *mestna občina Velikovec*. V mestni občini *Velikovec* so našli 92 % prebivalstva v kategoriji »deutsch«, od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva v kategorije v kombinaciji z »windisch« 48 %, in v kombinaciji s »slowenisch« 52 % (»deutsch-slowenisch« 36 %, »deutsch-windisch« 30 %, »slowenisch« 12 %, »slowenisch-deutsch« 4 %, »windisch« 5 %, »windisch-deutsch« 13 %).

V občini *Vovbre* so našli po »deutsch« 80 % prebivalstva. Od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva so uvrstili v kategorije v kombinaciji z »windisch« 51 % ljudi, v kategorije v kombinaciji z »slowenisch« pa 49 % (»deutsch-windisch« 46 %, »deutsch-slowenisch« 26 %, »slowenisch« 15 %, »slowenisch-deutsch« 8 %, v kategorijah »windisch« in »windisch-deutsch« so pa uvrstili skupno 5 % ljudi).

V občini *Tinje* so v kategorijo »deutsch« uvrstili 89 %, od »windišarskih kategorij so upoštevali le kategorijo »deutsch-windisch«, kamor so uvrstili 47 % v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva, ostalih 53 % so pa uvrstili v kategorije »deutsch-slowenisch«, »slowenisch« in »slowenisch-deutsch«.

V občinah *Važenberk*, *Djekše* in *Grebinj* so med nenemškimi kategorijami najbolj številne kategorije v kombinaciji z »windisch«, zlasti kategoriji »deutsch-windisch« in »windisch-deutsch«.

V občini *Važenberk* so našli 79 % prebivalstva pod »deutsch«, od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva pa pod »deutsch-windisch« 64 %, pod »windisch-deutsch« 14 %, pod »windisch« 5 %, pod »deutsch-slowenisch« 6 %, »slowenisch« 8 % in v kategorijo »slowenisch-deutsch« 3 %.

V občini *Grebinj* so našli 65 % prebivalstva pod »deutsch«. Od prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v nenemške kategorije so uvrstili 87 % ljudi v kategorije v kombinaciji z »windisch« in le 13 % ljudi v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«; pod »deutsch-windisch« 60 %, pod »windisch-deutsch« 17 %, pod »windisch« 10 %, pod »deutsch-slowenisch« 7 %, pod »slowenisch« 4 % in pod »slowenisch-deutsch« 2 %.

V občini *Djekše* so, čeprav je tod v veliki večini družin občevalni jezik slovenščina, uvrstili pod »deutsch« 53 % ljudi, v kategorije v kombinaciji z »windisch« pa so šteli nič manj kakor 95 %, od skupnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva.⁴³

Različni kriteriji, ki so jih uporabljali popisovalci po naseljih, se pokažejo tudi v podatkih za šolske okoliše hribovskih področij pod Svinjsko planino, kjer so kraji različnih občin med seboj pomešani. Razlike

⁴³ Randall navaja, da so vsi prebivalci občine *Djekše* Slovenci (glej pripombo št. 39, str. 263).

v kriterijih popisa so lepo razvidne po uporabi kategorij »windisch« in »windisch-deutsch«. V šolskem okolišu Djekše imajo kraji Djekše in Voubrska gora iz občine Djekše popisano prebivalstvo v kategorije »deutsch«, »slovenisch«, »deutsch-slovenisch«, »deutsch-windisch«, »windisch« in »windisch-deutsch«, kraj St. Urh, ki spada v občino Mostič (politični okraj St. Vid), pa v kategorije »deutsch«, »deutsch-windisch« in »windisch-deutsch«. V šolskem okolišu Krčanje so v Spodnjih Krčanjih, ki spadajo v občino Grebinj, šteli ljudi v kategorije: »deutsch«, »deutsch-windisch«, »slovenisch-deutsch«, »slovenisch«, »windisch« in »windisch-deutsch«, v Zgornjih Krčanjah, ki spadajo v občino Djekše, so šteli pretežno večino v kategorijo »deutsch«, manjše število v kategorije »deutsch-windisch«, v kategorijo »windisch« pa le dva prebivalca.

Pregled rezultatov popisa za jezikovno strukturo po geografskih enotah

Analiza podatkov o strukturi prebivalstva po občevalnem jeziku po sodnih okrajih, občinah, šolskih okoliših in naseljih, je pokazala, da ne moremo govoriti o kakšni zakoniti razporeditvi prebivalstva po posameznih, pri popisu upoštevanih jezikovnih skupinah, ki bi bil navezan na dele, oziroma zaključene prirodno geografske enote ali gravitacijska območje večjih ali manjših gospodarskih centrov. Na priloženi karti (podoba št. 13) so šolski okoliši dvojezičnega ozemlja označeni s simbolnimi znamenji za tisto jezikovno kategorijo, v kateri so med nememškimi kategorijami našteali relativno največ ljudi. S karte je razvidno, da je bilo upisovanje v »vindiškarske« kategorije izvedeno najbolj dosledno in organizirano (lahko bi rekli, pod nadzorstvom organiziranih šovinističnih teženj in pod vplivom oživiljenega dotoka iz nacističnega idejnega rezervoarja) v sodnih okrajih Velikovec, Dobrla ves in Šmohor. V ostalih sodnih okrajih južne Koroške pa lahko po znakih sodimo, da popisa niso imeli poudarjeno v rokah nacionalni ekstremisti ali pa vsaj niso mogli biti tako enotno organizirani. Prebivalstvo s slovenskim občevalnim jezikom so popisovali v vsakem šolskem okolišu v drugo nememško kategorijo, v velikem številu pa tudi v kategorijo »deutsch«. Kako zelo so se razlikovala gledišča na razvrščanje prebivalstva v kategorije občevalnega jezika med popisovalci in med popisnimi komisijami istih regij ali upravnih enot, se vidi po tem, da so rezultati popisa po občevalnem jeziku, v vsakem šolskem okolišu iste regije ustvarili drugačno podobo o jezikovnih razmerah. V enem šolskem okolišu so upoštevali samo kategorijo »deutsch«, v drugem kategorijo »deutsch« in kategorije v kombinaciji z »windisch«, v tretjem kategorijo »deutsch« in kategorije v kombinaciji s »slovenisch«, v četrtem kategorijo »deutsch« in kategorije v kombinaciji z »windisch« in »slovenisch«. Videli smo, da je toliko variant glede na uporabo, vrstni red in število jezikovnih kategorij, kolikor je števnih enot, kar samo dokazuje, da je bil popis izveden nestrokovno. Posledica zmede, pri razvrščanju prebivalstva v kategorije občevalnega jezika je bila, da so v posameznih šolskih okoliših v okviru istih regij našteali re-

lativno največ ljudi v različno nenemško kategorijo občevalnega jezika. Zato je za Slovence tembolj škodljivo, da se pri pripravi manjšinske zakonodaje na te nezanesljive podatke naslanjajo celo najvišji avstrijski zakonodajni organi.⁴⁴

V geografski enoti *Karavank* so po šolskih okoliših občine Bela upoštevali kategorije »deutsch« in kategorije v kombinaciji s »slovenisch« in v kombinaciji z »windisch«, največ ljudi pa so našli v kategoriji »slovenisch«. V sosednem šolskem okolišu Sele so upoštevali kategorijo »deutsch« le v neznatnem številu, saj so absolutno večino prebivalstva uvrstili v kategorijo »slovenisch«, medtem ko »vindišarskih« kategorij sploh niso upoštevali. V šolskem okolišu Brodi, Za Vrhom in Slovenji Pliberk so uvrstili večino ljudi v »vindišarske« kategorije: tako so v šolskem okolišu Brodi in Za Vrhom našli največ ljudi v kategorijo »windisch«, v Slovenjem Pliberku pa v kategorijo »windisch-deutsch«.

V *vzhodnem delu Podjune*, ki spada v sodni okraj Plikerk, niso niti v dveh sosednih šolskih okoliših uvrstili relativno največjega števila ljudi v enako nenemško kategorijo. V šolskem okolišu Zgornje Libuče v kategoriji »deutsch-windisch«, Pliberk »windisch-deutsch«, Komelj »windisch«, Božji grob »slovenisch« in Vogrče »slovenisch-deutsch«.

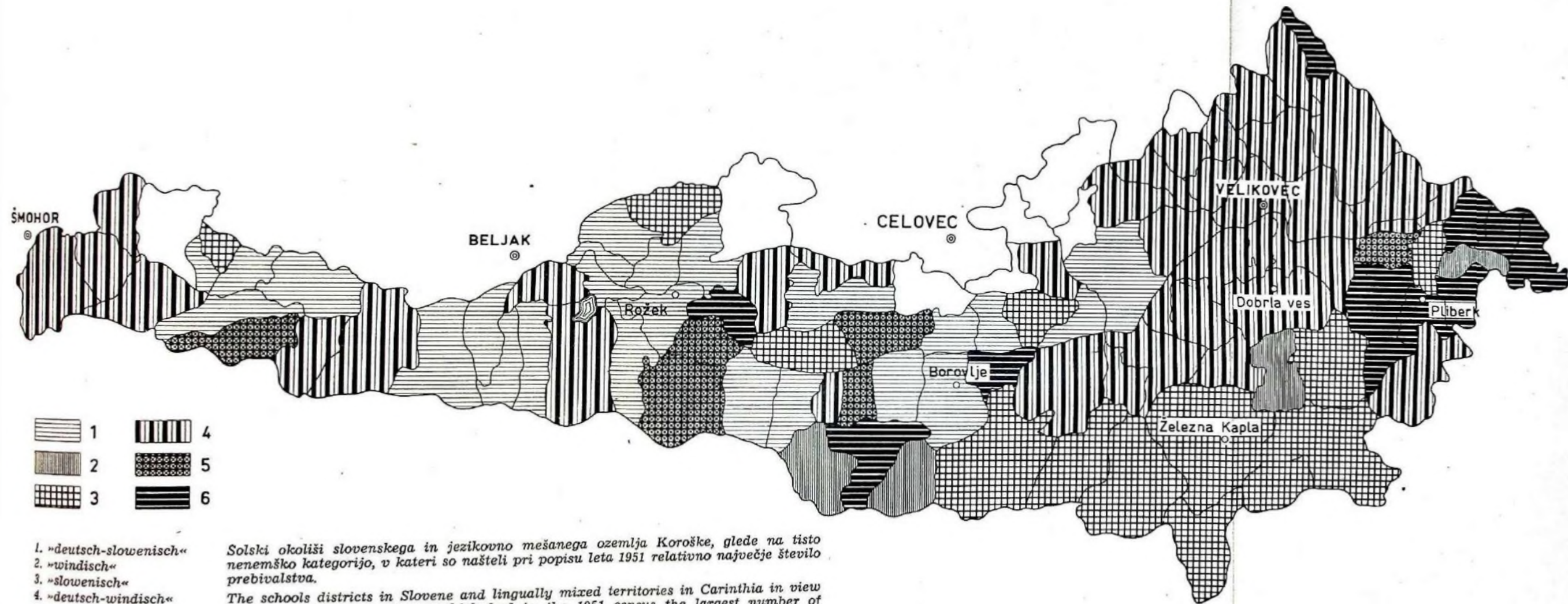
V pretežnem delu *zahodne Podjune* in obrobnih predelih, ki spadajo v sodni okraj Dobrla ves, so v večini šolskih okolišev našli relativno največ ljudi v kategoriji »deutsch-windisch«, izjema je le šolski okoliš Globasnica, kjer so našli relativno največ ljudi v kategoriji »slovenisch« ter St. Lipš z relativno največjim številom v kategoriji »windisch«.

V *Spodnjem Rožu*, ki spada v sodni okraj Borovlje, so podobno kot v vzhodnem delu Podjune, v vsakem šolskem okolišu uvrstili večino prebivalstva v drugačno nenemško kategorijo. V šolskem okolišu Šmarjeta v Rožu so uvrstili največ ljudi v kategorijo »deutsch-windisch«, v Glinjah v kategorijo »windisch-deutsch«, v Borovljah in Kapli na Dravi pod »deutsch-slovenisch«, v Št. Janžu pod »slovenisch-deutsch«, v Bistrici v Rožu pod »deutsch-windisch« in v Svečah pod »deutsch-slovenisch«.

V *Zgornjem Rožu*, ki spada v sodni okraj Rožek, so upoštevali vse vrste kategorij. V šolskem okolišu Podgorje in Ledince so našli relativno največ ljudi v kategoriji »deutsch-slovenisch«; v Področici in St. Jakobu pa zopet v kategorijo slovenisch-deutsch«. V šolskem okolišu Rožek kategorij v kombinaciji z »windisch« niso upoštevali in so našli relativno največje število ljudi v kategoriji »deutsch-slovenisch«.

Na *Spodnji Zilji*, ki spada v sodni okraj Beljak okolica, so upoštevali v večini šolskih okolišev vse vrste kategorij občevalnega jezika, le v šolskem okolišu Brnca niso upoštevali »vindišarskih« kategorij. V šolskem okolišu Marija na Zilji in Loče, je med nenemškimi kategorijami po številu najmočnejša kategorija »deutsch-windisch«, v vseh ostalih šolskih okoliših občine Bekštanj in v šolskem okolišu Na Dravi pa kategorija »deutsch-slovenisch«.

⁴⁴ Primerjaj razpravo J. Pleterskega, v istem zborniku, str. 46.

1. »deutsch-slowenisch«
2. »windisch«
3. »slowenisch«
4. »deutsch-windisch«
5. »slowenisch-deutsch«
6. »windisch-deutsch«

Solski okoliši slovenskega in jezikovno mešanega ozemlja Koroške, glede na tisto nenemško kategorijo, v kateri so našli pri popisu leta 1951 relativno največje število prebivalstva.

The schools districts in Slovene and linguistically mixed territories in Carinthia in view of that non-German group, which had in the 1951 census the largest number of people. (A map)

V *Ziljski dolini* so v šolskih okoliših, ki spadajo v sodni okraj Šmohor, kategorizirali prebivalstvo po občevalnem jeziku precej drugače kakor v krajih, ki spadajo v sodni okraj Beljak okolica. V šolskih okoliših sodnega okraja Šmohor so uvrstili večino prebivalstva pod »deutsch« in v »vindišarske« kategorije, med katerimi je po številu najmočnejša kategorija »deutsch-windisch«. V dolnjem delu Ziljske doline na območju sodnega okraja Beljak okolica v šolskem okolišu Crešnje, so relativno največ ljudi med nenemškimi kategorijami uvrstili v kategorijo »slowenisch«. V ostalih šolskih okoliših občine Smerče in Bristrica na Zilji so uvrstili največ prebivalcev v kategorijo »deutsch-slowenisch«; v šolskem okolišu Gorje so največ prebivalstva uvrstili pod »slowenisch-deutsch«, v Vratih in Podkloštru pod »deutsch-windisch«, v šolskem okolišu Št. Lenart, ki leži vzhodno od šolskega okoliša Podklošter, pa v kategorijo »deutsch-slowenisch«.

Na *Osojskih Turah*, med Osojskim in Vrbskim jezerom so našeli v občini Vernberk največ ljudi v kategorijo »deutsch« in v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«, v šolskem okolišu Lapa v kategorije »deutsch« ter več v »vindišarske« kategorije kot v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«. V občini Kostanje so našeli največ prebivalcev pod »deutsch« in relativno več v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« kot v »vindišarske« kategorije. V šolskem okolišu Kostanje so med nenemškimi kategorijami našeli največ ljudi v kategorijo »slowenisch«, v ostalih šolskih okoliših Osojskih Tur pa v kategorijo »deutsch-slowenisch«.

Na *zahodnih Gurah* so v šolskem okolišu Škofiče in Ribnica uvrstili največ ljudi v nenemških kategorijah pod »deutsch-windisch«, sicer pa so v vsakem drugem šolskem okolišu našeli največje število ljudi v drugačni nemški kategoriji. V šolskem okolišu Št. Ilj v kategorijo »windisch-deutsch«, Bilčovs pod »slowenisch«, Kotmara ves pod »slowenisch-deutsch«, v Hodišah so uvrstili največje število ljudi v kategorijo »deutsch-slowenisch«.

Na *vzhodnih Gurah* so šteli v šolskem okolišu Zihpolje in Golšova večino ljudi v kategoriji »deutsch« in »deutsch-slowenisch«, v Radišah v kategoriji »deutsch« in »slowenisch«, v Medgorju pa v kategorijo »deutsch-slowenisch« in nekaj malega v kategorijo »deutsch« ter druge kategorije v kombinaciji s »slowenisch«. Največje število ljudi je med nenemškimi kategorijami dosegla v šolskem okolišu Radiše kategorija »slowenisch«, v šolskih okoliših Zihpolje, Golšova in Medgorje kategorija »deutsch-slowenisch«, v šolskem okolišu Podkrnos pa kategorija »deutsch-windisch«.

V šolskih okoliših sodnega okraja Velikovec, ki vključuje v svoje območje *Velikovoško podgorje in vznožje Svinjske planine*, so uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch« in v kategorije v kombinaciji z »windisch«; v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« so uvrstili zelo malo ljudi. Med nenemškimi kategorijami je v vseh šolskih okoliših najmoč-

nejša kategorija »deutsch-windisch«, izjema je le šolski okoliš Krčanje, kjer so našteli relativno največ ljudi v kategoriji »windisch-deutsch«.

Karta, ki označuje s posebnim znakom za vsak šolski okoliš tisto kategorijo, v kateri so našteli med nenemškimi kategorijami največje število prebivalstva, je zgovoren odraz nesposobnosti statističnih krogov, ki so vodili popis, za resno in objektivno ugotavljanje dejanskih jezikovnih razmer. Da avtorji popisa niso imeli nadzorstva in enotnega gledanja na izvedbo popisa, nam najbolje dokazuje tudi karta občin (Podoba št. 14), kjer »vindišarskih« kategorij niso upoštevali. »Vindišarskih« kategorij niso upoštevali v občini Vernberk na Osojskih Turah, Rožek v Zgornjem Rožu, Vetrinjš, Št. Tomaž na Celovski ravnini, Medgorje na zahodnih Gurah in Sele na Karavankah. Pogled na karto, kjer so označeni šolski okoliši z znaki številčno najmočnejših kategorij, in na karto, kjer so označene občine, v katerih »vindišarjev« niso upoštevali, pokaže, da se je namera predstaviti »vindišarje« (ki da uporabljajo poseben jezik) na Koroškem, pri popisu prebivalstva leta 1951, ponesrečila.

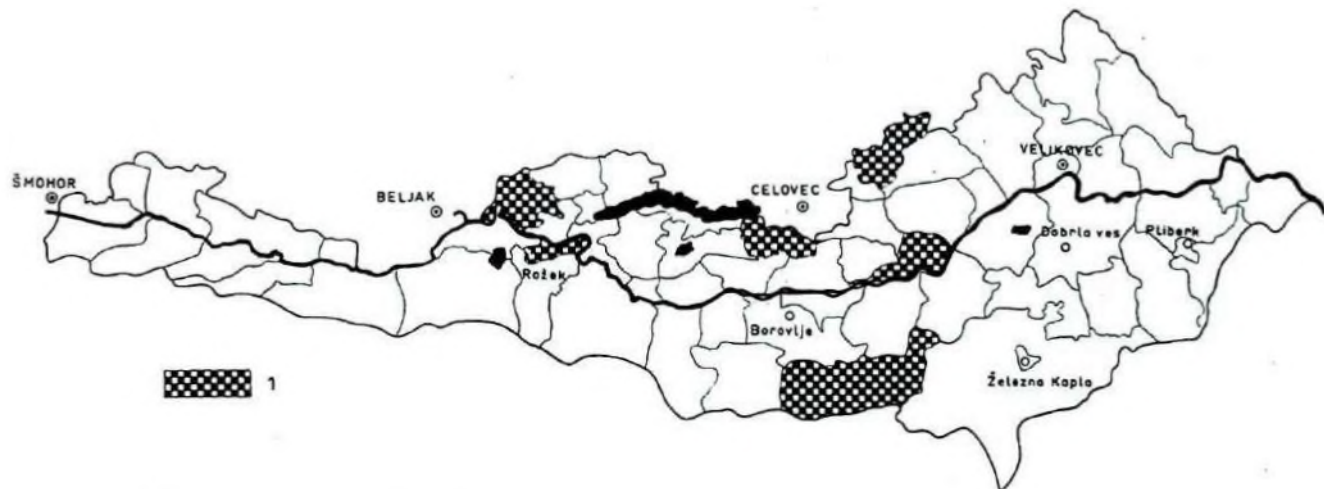
Zaključki

Obseg ozemlja na Koroškem, kjer prebivajo Slovenci, so avstrijske oblasti uradno omejile že leta 1945 z določitvijo in omejitvijo ozemlja dvojezičnega šolstva.⁴⁵ V to ozemlje so vključili s Slovenci kompaktno naseljena področja in pa področja, ki so v večji ali manjši meri jezikovno mešana.

Upoštevat moramo, da se je jezikovna struktura nekaterih področij na Koroškem med leti 1934 do 1951 do neke mere spremenila. Nedvomno je k tem prispeval svoj delež konstantni politični ponemčevalni pritisk, katerega označuje že štetje leta 1934, prav posebno pa še genocidni teror nacističnega režima, ki je materinskemu jeziku odtujil celo generacijo šolske mladine in pred katerim se je slovenski etnični element zatekal v varstvo anonimnosti nemškega občevalnega jezika. Te plati problema tukaj ne moremo obravnavati, čeprav je za povojni položaj slovenskega jezika na Koroškem, ko je ta v privatnem življenju in deloma v javnem spet bil dovoljen kot občevalni jezik, izredno pomembna. Omenimo naj samo splošne gospodarske, zlasti migracijske pojave, ki so tudi vplivali na jezikovno strukturo.

V letih 1934 do 1951 je število prebivalstva na Koroškem naraslo pretežno na račun doseljenih Nemcev. Ker so imeli v vseh povojnih letih ti tujci prednost pri zaposlitvi v neagrarnih poklicih, si je moral višek delovne sile avtohtonega prebivalstva poiskati delo izven Koroške. Zaradi tega, ker so se Nemci doseljevali bolj na južno kot na severno Koroško, so bili seveda najbolj prizadeti Slovenci. Odseljevali so se na severno

⁴⁵ Verordnung der Prov. Kärntner Landesregierung vom 3. Oktober 1945 zur Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen im südlichen Gebiete Kärntens (in der Fassung des Beschlusses vom 31. Oktober 1945).

Občine na slovenskem in mešanem ozemlju Koroške, kjer pri popisu prebivalstva leta 1951 »vindišarskih« kategorij niso upoštevali.
 The counties on Slovene and linguistically mixed territories in Carinthia, where »windisch« categories were not used in the 1951 census. (A map).

1. pri popisu niso upoštevali »vindišarskih« kategorij.
1. »Windisch« categories not taken into account.

Koroško, v druge dežele Avstrije in tudi v tujino (Švica, Kanada)⁴⁶ Gospodarskega napredka južne Koroške niso torej spremljale naravne migracije prebivalstva iz agrarnih področij v območje urbanskih centrov. Število avtohtonega slovenskega prebivalstva se je v agrarnih področjih zaradi izseljevanja zmanjšalo, v urbaniziranih območjih pa se je število nemškega prebivalstva povečalo na račun doseljenih tujcev. Posledica tega je povečanje relativnega in absolutnega števila Nemcev in stagniranje števila domačega, na Koroškem rojenega prebivalstva.

Modernizacija prometnih poti in prometnih sredstev je približala gospodarske in upravne centre krajem iz širše okolice. Zaradi tega so si tujci, ki so zaposleni v gospodarskih središčih, zgradili svoje domove v širokem zaledju Celovca, ki sega na območje ozemlja dvojezičnega šolstva po občinah Vetrinj, Trdnja ves, St. Tomaž, Žrelec in Pokrče ter v širokem zaledju Beljaka na območju občin dvojezičnega šolstva, po krajih občin Marija na Zilji, Bekštanj in Vernberk. Omenjene občine so pod vplivom hitrega gospodarskega razvoja bližnjega mesta postale že ožje populacijsko, gospodarsko in naselbinsko urbanizirano, mestno zaledje. V vseh naštetih občinah se je v letih 1934 do 1951 zaradi živahne gradbene dejavnosti in doseljevanja prebivalstva povečalo število hiš in prebivalstva od 15 do 30 %.⁴⁷ Tujci pa so naseljevali tudi manjša lokalno-gospodarska središča Koroške kakor Podkloster, Velikovec, Sinčo ves in Borovlje z urbaniziranimi zaledji ožje okolice. Po rezultatih popisa za celotno ozemlje južne Koroške in še prav posebno za ožja gravitacijska območja gospodarskih centrov vidimo, da je ta proces izpodrivanja slovenskega prebivalstva nekaterim krogom, ki so se nepoklicano vmešavali v popis prebivalstva, še prepočasen. Po vsej sili so skušali s prikrivanjem števila slovenskega prebivalstva ustvariti videz, da je slovensko in mešano ozemlje na južnem Koroškem reducirano na otoke, ki jih med seboj ločijo pasovi naseljeni z nemškim prebivalstvom.

Analiza popisnega gradiva iz leta 1951 nam je pokazala glavne črte in precej podrobnosti tega poizkusa prekrojititi z neznanstvenimi, nestrokovnimi in politično pogojenimi metodami resnično jezikovno podobo Južne Koroške.

Že publiciranje jezikovnih podatkov štetja iz leta 1951 za Koroško je neadekvatno in strokovno nevzdržno. Števila pod isto jezikovno označbo nihajo v raznih publikacijah brez pojasnila in taki meri, da ti podatki brez poprejšnjega temeljitega kritičnega pretresa niso uporabni niti tedaj, če bi jezikovnemu popisu iz l. 1951 globalno priznali strokovno vrednost.

⁴⁶ t. j., »Priseljevanje in odseljevanje od leta 1922—1958«. Naš tednik — Kronika, Celovec, 8. oktobra 1959, str. 3.

H. Schön, »Die Bevölkerung Kärntens im Spiegel zweier Volkszählung. Amt der Kärntner Landesregierung. Statistik und Wirtschaftsdienst, Klagenfurt 1953.

Vladimir Klemenčič, Migracije prebivalstva na Koroškem med leti 1934—1951, Zbornik Koroške, Ljubljana 1959, str. 92—112.

⁴⁷ Vladimir Klemenčič, Rast prebivalstva na Slovenskem Koroškem v obdobju 1934—1951, Geografski Vestnik 1952, str. 115—134.

Glavno zmedo v popisnih podatkih je povzročila osnovna znanstveno nevdružna postavka popisa, t. j. uvedba novih, vsem dosedanjim avstrijskim popisom neznanih jezikovnih kategorij, ki so povezane z oznako »windisch«. Uvajanje, še posebno pa računsko izrabljanje te dejansko neeksistentne jezikovne kategorije za zmanjševanje relativnega in absolutnega deleža slovenskega občevalnega jezika, je koncesija nemškemu nacionalizmu, ki skuša slej ko prej naravno slovensko etnično skupnost statistično razbiti in kolikor mogoče zanikati. Posebno značilno je, da za uvajanje jezikovne kategorije »windisch« najdemo paralelo samo v nacističnem štetju na Koroškem leta 1939.

Na področju Južne Koroške, kjer dejansko obstajata samo dve jezikovni skupnosti, slovenska in nemška, od katerih je slovenska še pri zadnjem relativno strokovnem avstrijskem popisu leta 1910 zajemala 70 % prebivalstva, so leta 1951 popisovalci uvrščali prebivalstvo v kar deset jezikovnih kategorij, ne da bi jih popisne oblasti kakor koli opredelile in pojasnile. Neizogibna je bila zato zmeda in nejasnost pri prebivalstvu in pri popisovalcih, kar je omogočalo na vsej črti prodor nestrokovnih in nacionalističnih faktorjev ter teženj na škodo jezika manjšinskega prebivalstva.

Težnjo za kar najkorenitejšem zmanjšanjem deleža slovenskega občevalnega jezika so izpričale že vodilne statistične oblasti, kar se kaže ne samo v zasnovi, marveč tudi v načinu publiciranja popisnih podatkov. V uradnih publikacijah se število prebivalstva po občevalnem jeziku od ene do druge radikalno spreminja, nobena izmed njih pa direktno ne pove osnovnega podatka popisa, da je namreč zabeležil na Koroškem 42 095 ljudi s slovenskim občevalnim jezikom. Najreprezentativnejša med njimi (Ergebnisse der Volkszählung vom 1. Juni 1951 nach Gemeinden), ki bi dejansko morala biti priročnik oblastem, pa je celo zamolčala obstoj ljudi slovenskega jezika in jih, kolikor jih enostavno ni prištela k nemškim, uvrstila med »drugi in neznani«. S tem postopkom je pripisala Slovincem na Koroškem značaj etično neopredeljenega ljudstva, kakršnega lahko tvori kvečjemu neavtohtono prebivalstvo izvirajoče iz recentne imigracije in različne provenience.

Analiza podatkov po sodnih okrajih pokaže, da so popisne komisije imele proste roke pri izbiri kriterijev za razvrščanje prebivalstva v posamezne jezikovne skupine, tako da o skupnih potezah še bolj pa o skladnosti z dejanskimi razmerami o geografskih regijah ni mogoče govoriti. Edina skupna poteza je težnja kar najbolj zmanjšati število prebivalstva s slovenskim jezikom. Razen preprostega prištevanja h kategoriji »deutsch«, sta prišli v ta namen do izraza zlasti dve metodi. Očitno je, da so avtorji popisa že pri sestavi navodil računali, da bodo v objavi rezultatov jezikovni skupini »deutsch-slowenisch« in »deutsch-windisch« uvrstili v jezikovno skupino »deutsch«, zato so popisovalci skoraj povsod težili k uvrstitvi čim večjega števila prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom v ti dve jezikovni skupini. Druga metoda je bila priprava za najekstremnejše reduciranje Slovincem na osnovi trditve po »vindišarjih«

kot posebni narodnostni skupini in so zato težili uvrstiti kar največ prebivalcev slovenskega jezika v kategorije kombinirane z »windisch«. Po prvi metodi je bil delež slovenskega občevalnega jezika v publikacijah popisa zmanjšan za 70 do 50 % v sodnih okrajih Velikovec, Dobrla ves, Beljak, Celovce-okolica in Šmohor; v sodnih okrajih Borovlje, Pliberk in Železna Kapla pa za 33 do 20 % (v sodnem okraju Velikovec od 4650 na 1468, Dobrla ves od 7229 na 3240, Celovec od 4759 na 2479, Šmohor od 1419 na 452, Železna Kapla od 2106 na 1689, Borovlje od 5183 na 3506 in Rožek od 5566 na 2770). Druga metoda pa je organiziranim nemškim nacionalistom omogočila zmanjšati število ljudi slovenskega jezika v statistiki na 13 712, kar je končno tudi prišlo v osnovo avstrijskega zakona z dne 19. marca 1959 o uporabi slovenskega jezika na koroških sodiščih (omejitev veljavnosti zakona na samo 3 sodne okraje).

Podrobna analiza jezikovnih podatkov popisa iz leta 1951 po občinah, šolskih okoliših in naseljih, primerjava v posameznih primerih s podatki štetja iz leta 1934, s podatki privatne kontrolne ankete, z ugotovitvami lastnega opazovanja avtorja in s podatki šolskih oblasti o materinščini osnovnošolskih otrok v letu 1954-55 pokaže predvsem naslednja dejstva:

a) Splošna značilnost popisa je, da je zelo velik del ljudi s slovenskim občevalnim jezikom bil prištet enostavno v kategorijo »deutsch«, s čemer sploh izginejo iz jezikovne statistike kot posebna skupina; število 42 095 za ljudi s slovenskim občevalnim jezikom je zato bistveno prenizko. (Primeri občin St. Stefan v Ziljski dolini, Žihpolje, Radiše, Rožek, Globasnica, Bela, Djekše, Vašinje, Skofiče, šolskih okolišev St. Primož, St. Lipš, Lepena, Remšenik, Obirsko in Melviče, krajev Holbiče in Dob) so pokazali, da so v kategorijo »deutsch« vpisovali člane družin, ki uporabljajo doma in na vasi izključno samo slovenski jezik, prav tako pa tudi vse člane nacionalno mešanih družin.

b) Posameznim popisovalcem so bile dane vse možnosti, da jezikovno rubriko popisnih pol poljubno razlagajo in v skladu s tem izpolnjujejo. Registracija kategorij z »windisch« je še prav posebno izraz subjektivnega faktorja pri popisovalcih, kar je zlasti evidentno iz analize šolskih okolišev v Spodnji Zilji, kjer se struktura posameznih šolskih okolišev, ki leže v okviru ene občine ali pa enega šolskega okoliša na področju več občin, med seboj do absurdnosti razlikujejo (Šolski okoliš Brnca, St. Lenart, Diča ves, Loče, Ledince, Marija na Zilji, Na Dravi). V 25 naseljih občine Bekštanj so uporabili 8 jezikovnih skupin v 16 različnih kombinacijah. Do podobnih ugotovitev vodi analiza šolskih okolišev tudi drugih okrajev (Vrba, Rožek, vas Dob, Osojske Ture, Golšova, Šmarjeta v Rožu, Bajtiše, Blato, Bela, Djekše, Brdo itd.). Iz dolge vrste primerov izstopa primer občine Blato, kjer so v 13 krajih občine uporabili pri razvrščanju prebivalstva v kategorije občevalnega jezika 12 različnih kriterijev. Primer te občine je samo en člen v vrsti dokazov, da so popisovalci težili z uvrščanjem prebivalstva v kategorijo »deutsch« in v kategorije z »win-

disch« zmanjšati število prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom in prikriti teritorialno sklenjenost slovenskega in dvojezičnega ozemlja na Koroškem.

Pretres popisnih podatkov pokaže sam po sebi nevzdržnost trditve o obstoju tretjega, »vindišarskega« etničnega elementa, ki naj bi bil posledica svojevrstne simbioze ljudi slovenskega jezika z Nemci. Analiza razmerja med jezikovnimi skupinami v kombinaciji z »windisch« in v kombinaciji s »slovenisch« je pokazala, da je v sodnih okrajih z večjim deležem nemškega prebivalstva odstotek »vindišarjev« manjši. Posebno značilno je, da je na severnem robu dvojezičnega ozemlja in izven njega v kategorije z »windisch« uvrščeno le 4 % nenemškega prebivalstva, 96 % pa v kategorije v kombinaciji s »slovenisch«. Ti podatki, ki kažejo, da je odstotek kategorij z »windisch« tem manjši čim večji je delež nemškega prebivalstva, zanikajo osnovno trditev zagovornikov teorije o »vindišarjih«. To ugotovitev potrjujejo tudi zaključki, dobljeni iz analize jezikovnih podatkov po naravnih geografskih predelih. Pogled na karto šolskih okolišev s simbolnimi znaki za tisto nemško kategorijo, v katero so našteali relativno največ ljudi, in na karto, kjer so označene občine, v katerih »vindišarjev« niso upoštevali, pokaže nevzdržnost trditve o posebnem vindišarskem jeziku.

Celoten pretres avstrijskega popisa prebivalstva iz l. 1951 z ozirom na jezikovno strukturo prebivalstva na Koroškem se zgošča v naslednje osnovne ugotovitve:

1. Rezultati popisa ne dajejo osnove za trditev o obstoju tretjega, »vindišarskega« etničnega elementa poleg tradicionalno in faktično obstoječega slovenskega in nemškega elementa na Koroškem; v podatkih popisa pomeni »windisch« prav isto kot »slovenisch«.

2. Vrstni red navajanja jezikov pri dvojezičnih kategorijah je rezultat nestrokovnih faktorjev in ne daje nobenega opravičila za delitev prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom na različne kategorije; vse nenemške kategorije skupaj tvorijo enotno slovensko jezikovno kategorijo, kakor so v prvem obdobju po popisu to v internih preračunavanjih upoštevale tudi avstrijske oblasti same (Tabela »Sprachliche Gliederung«).

3. Takšna enotna slovenska kategorija obsega po podatkih popisa 42 095 ljudi. To število je bistveno prenizko in ne zajema vseh ljudi slovenskega jezika, ker so popisovalci velik del takih ljudi vpisali v kategorijo »deutsch« in na ta način zbrisali njihov obstoj.

4. Popis zato ni dal zadovoljivega odgovora na vprašanje, koliko je Slovencev na Koroškem in so zaradi tega za znanstveno in politično uporabo še vedno bolj zanesljivi podatki štetja l. 1910 oziroma novejša sumarične cenitve posameznih poznavalcev (britanske okupacijske oblasti — 60 000,⁴⁸ avstrijski koroški socialistični senator Populorum — 70 000,⁴⁹

⁴⁸ Report from the Select Committee on Estimates, Session 1945—46, London, His Majesty's Stationary Office, str. 674.

⁴⁹ Arbeiter Zeitung, 22. maj 1947, št. 118.

ameriški zgodovinar in specialist za nacionalna vprašanja prof. H. Kohn — nad 75 000,⁵⁰ slovenske organizacije na Koroškem — nad 80 000).

5. Edina znanstveno utemeljena in še posebej v koroških pogojih smotrna metoda za ugotovitev resnične jezikovne pripadnosti prebivalstva je tista, ki jo je l. 1959 ponovno priporočila Populacijska komisija Ekonomskega socialnega sveta OZN, namreč ugotavljanja materinskega jezika prebivalstva.

Od vseh naštetih osnovnih pridrzkov pa hočemo pogledati, kakšno teritorialno osnovo za upoštevanje manjšine bi lahko avstrijske oblasti kljub vsem slabostim dobile iz štetja l. 1951, če bi ga hotele upoštevati in ali jim je bilo potrebno uvajati v manjšinsko zakonodajo klavzulo o ugotavljanju manjšine.

Za predstavo teritorialne razporeditve Slovencev na Koroškem in razmerja Slovencev do Nemcev na slovenskem in mešanem ozemlju Koroške, bi avstrijske oblasti lahko uporabile podatke o skupnem številu prebivalstva, ki je bilo pri popisu leta 1951 uvrščeno v nenemške kategorije.

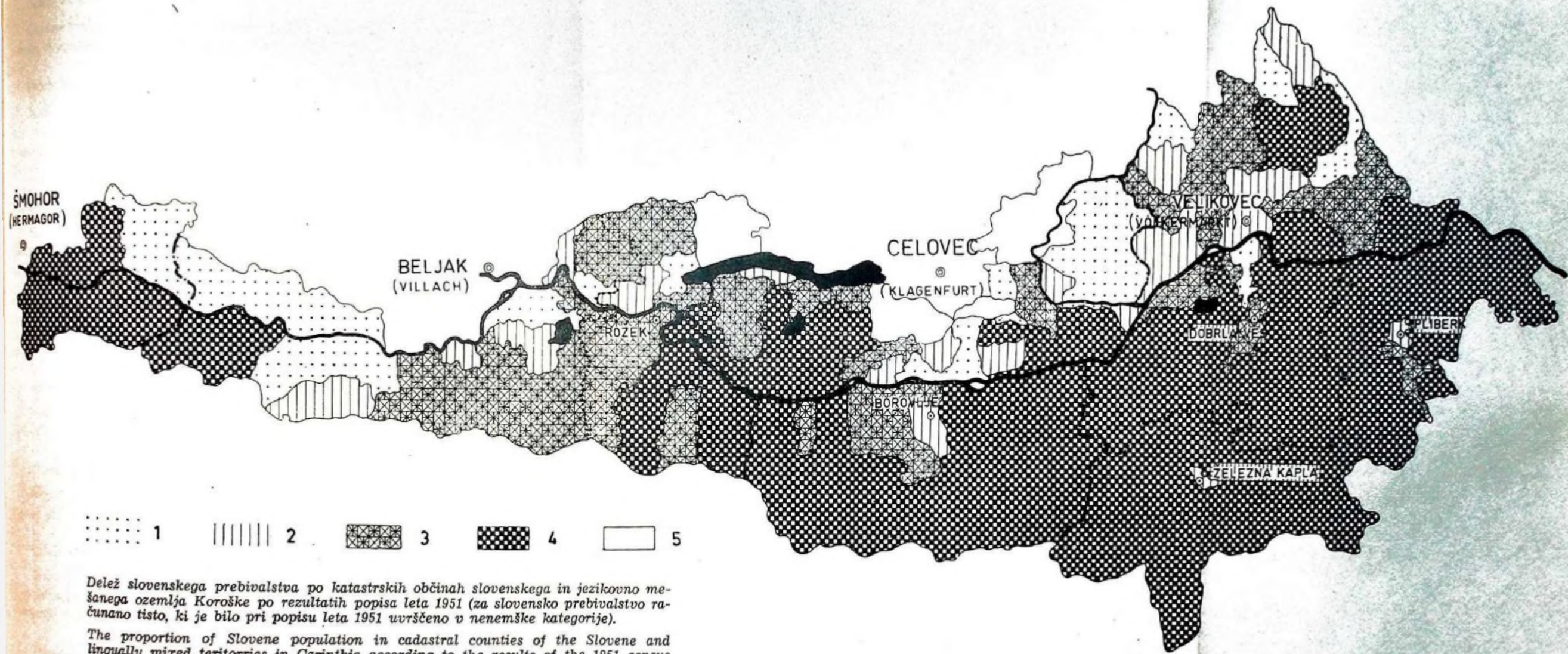
Ker ostaneta prostorna razporeditev in delež slovenskega prebivalstva z relativnimi števili po občinah ali večjih upravnih enotah prikrita, zato smo se odločili za preračunavanje podatkov in kartografsko upodobitev po relativnem številu slovenskega prebivalstva po katastrskih občinah slovenskega in dvojezičnega ozemlja. Z grafično metodo prikazovanja relativnega števila in razporeditve Slovencev na Koroškem po najmanjših teritorialnih enotah, po katastrskih občinah, so se na karti prav lepo izoblikovali pasovi in področja, ki se med seboj po deležu slovenskega prebivalstva razlikujejo (Podoba št. 15.).

Kljub uvrstitvi dela slovenskega prebivalstva ob popisu leta 1951 v kategorijo »deutsch« prevladuje slovensko prebivalstvo od vzhodnega dela Podjune do vzhodne meje Spodnje Zilje. Na ta pas je navezano obsežno področje zahodnih in vzhodnih Gur in pa področje katastrskih občin na območju občine Ruda in Sv. Peter na Vašinjah, severno od Drave. V tem sklenjenem pasu predstavljajo območja z manjšim deležem slovenskega prebivalstva: katastrske občine Pliberk, Železna Kapla, Dobrla ves, Sinča ves, Škocijan ter Borovlje. V ožjem, populacijsko, nasebinsko in gospodarsko močno urbaniziranem območju Celovca in Beljaka, ki še spada v teritorij dvojezičnega šolstva, pa je po popisnih rezultatih delež slovenskega prebivalstva nazadoval pod 20 %. Od Beljaka se proži krak z manj kot 20 % slovenskega prebivalstva na zahod proti Podkloštru, na jug proti Baškemu jezeru, na vzhod pa ob železnici proti Vrbi. Krak v smeri proti Podkloštru loči obširno ozemlje sodnega okraja Šmohor s slovensko večino, krak, ki sega proti Vrbi, pa območje Kostanj in Domačal na Osojskih Turah. Krak katastrskih občin med Celovcem, Velikovcem in Grebinjem pa loči področje s slovensko večino na vznožju Svinj-

⁵⁰ Hans Kohn, *The future of Austria*, Headline series No. 112, Foreign policy association, 1955, str. 37.

ške planine od območja občin Sv. Peter na Vašinjah in Ruda. Če izločimo prebivalstvo centrov, t. j. Pliberka, Železne Kaple, Velikovca, Sinče vesi, Borovelj in Vrbe in upoštevamo le podeželsko prebivalstvo, znaša delež slovenskega prebivalstva po sodnih okrajih takole: Pliberk 77 %, Dobrla ves 73 %, Železna Kapla 75 %, Borovlje 57 %, Rožek 46 % in Velikovec 35 %. Prezreti ne smemo, da vključuje sodni okraj Celovec obsežno območje Gur, kjer prevladujejo Slovenci s 60 % (občina Žihpolje pri tem ni upoštevana), sodni okraj Šmohor pa ima v srednji Ziljiski dolini 58 % slovenskega prebivalstva, sodni okraj Beljak pa pasove pod Karavankami na Spodnji Zilji, na Osojskih Turah in na območju Bistrice na Zilji s približno tretjino, ponekod pa še z več kot polovico slovenskega prebivalstva. To je torej tisti minimum razširjenosti slovenskega prebivalstva na Koroškem, ki rezultira celo iz golih podatkov avstrijskega uradnega popisa prebivalstva leta 1951, če jih otrebimo neznanstvenih prijemov in frivolne igre s številkami. Ta minimum, ki ga skuša avstrijska politika ignorirati, je obenem tudi merilo za sedanjo in bodočo avstrijsko jezikovno statistiko na Koroškem, za njeno strokovnost in objektivnost, za odgovor na vprašanje, koliko se je ta statistika približala k maksimumu, to je k ugotovitvi tistega dejanskega etničnega stanja, ki korenini v materinščini koroškega človeka.

Delež slovenskega prebivalstva po katastrskih občinah slovenskega in jezikovno mešanega ozemlja Koroške po rezultatih popisa leta 1951 (za slovensko prebivalstvo računano tisto, ki je bilo pri popisu leta 1951 uvrščeno v nenemške kategorije).

The proportion of Slovene population in cadastral counties of the Slovene and lingually mixed territories in Carinthia according to the results of the 1951 census (The people, placed into non-German categories are counted as Slovenes). (A map)

1. do 10 % Slovencev — 10 % and less Slovenes
2. od 10.1 % do 20 % Slovencev — 10.1 % to 20 % Slovenes
3. od 20.1 % do 50 % Slovencev — 20.1 % to 50 % Slovenes
4. več kot 50 % Slovencev — over 50 % of Slovenes
5. ni podatkov za naselja in katastrske občine —
No data available for villages and cadastral districts

(Karta je sestavljena na osnovi gradiva iz tabel »Sprachliche Gliederung«.)

(The map is drawn on the basis of material in the tables of »Sprachliche Gliederung«.)

SEZNAM PRILOŽENIH TABEL

Tabela št. 1

Koroško prebivalstvo po občevalnem jeziku ob ljudskem štetju leta 1951 v doslej objavljenih avstrijskih publikacijah — str. 107.

Tabela št. 2

Razmerje med številom prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v kategorijo občevalnega jezika »deutsch« in številom prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v nenemške kategorije občevalnega jezika pri popisu leta 1951 (v absolutnem številu) — str. 112.

Tabela št. 3

Razmerje med številom prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v kategorijo »deutsch« in številom prebivalstva, ki je bilo uvrščeno v nenemške kategorije pri popisu leta 1951 (v odstotkih) — str. 113.

Tabela št. 4

Število prebivalstva po nenemških kategorijah občevalnega jezika po področjih v absolutnih številkah in v odstotkih — str. 114.

Tabela št. 5

Podrobna razčlenitev v nenemške jezikovne kategorije uvrščenega prebivalstva pri popisu leta 1951 v odstotkih — str. 116.

Tabela št. 6

Podrobna razčlenitev v nenemške jezikovne kategorije uvrščenega prebivalstva pri popisu leta 1951 v absolutnih številkah — str. 117.

Tabela št. 7

Razmerje med prebivalstvom, ki je bilo uvrščeno v jezikovne kategorije v kombinaciji s »slowenisch« in prebivalstvom, ki je bilo vpisano v jezikovne kategorije v kombinaciji z »windisch« (v absolutnih številkah) — str. 119.

Tabela št. 8

Razmerje med prebivalstvom, ki je bilo uvrščeno v jezikovne kategorije v kombinaciji s »slowenisch« in prebivalstvom, ki je bilo vpisano v jezikovne kategorije v kombinaciji z »windisch« v odstotkih — str. 120.

Tabela št. 9

Razvrstitev prebivalstva po kategoriji občevalnega jezika po vrstnem redu glede na odstotek od celotnega števila v nenemške kategorije uvrščenega prebivalstva po sodnih okrajih — str. 121.

Tabela št. 10

Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku v občinah vzhodnih Gur — str. 142.

Tabela št. 11

Odstotek prebivalstva v kategoriji »deutsch« po pripadnosti h kulturnemu krogu pri popisu prebivalstva leta 1934, po občevalnem jeziku pri popisu leta 1951 v naseljih občin Radiše — str. 146.

Tabela št. 12

Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku za občine sodnega okraja Borovlje v absolutnih številkah — str. 148.

Tabela št. 13

Pregled kategorizacije prebivalstva po občevalnem jeziku po šolskih okoliših občine Bela — str. 150.

SEZNAM PODOB (kart in fotografij dokumentov)

Št. 1. Upravna razdelitev slovenskega in mešanega ozemlja Koroške.

- 1 sedeži občin
- 2 sedeži sodnih okrajev
- 3 sedeži političnih okrajev
- 4 meje občin
- 5 meje sodnih okrajev
- 6 meje političnih okrajev (Str. 102—103)

Št. 2. Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku v okviru šolskih okolišev občine Bekštanj po popisu leta 1951 — str. 130—131.

(Kartogram izdelan na osnovi tabel »Sprachliche Gliederung«.)

Št. 3. Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku popisa prebivalstva 1951 za del šolskih okolišev in naselij občine Bekštanj — str. 132—133.

(Fotokopija tabele »Sprachliche Gliederung«.)

Št. 4. Principi kategorizacije prebivalstva po občevalnem jeziku po naseljih v občini Bekštanj pri popisu leta 1951 — str. 134—135.

Znaki: I uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch«;

II uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch« in v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«;

III uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch«, v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« in v kategorije v kombinaciji z »windisch«;

IV uvrščali prebivalstvo v vse kategorije kot pod III in v kategorijo »slowenisch-windisch«.

1. upoštevali kategorijo »deutsch«
2. upoštevali kategorijo »deutsch-slowenisch«
3. upoštevali kategorijo »slowenisch«

4. upoštevali kategorijo »slowenisch-deutsch«
5. upoštevali kategorijo »deutsch-windisch«
6. upoštevali kategorijo »windisch«
7. upoštevali kategorijo »windisch-deutsch«
8. upoštevali kategorijo »slowenisch-windisch«

St. 5. Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku po občinah sodnega okraja Rožek ob popisu leta 1951 (občina Vrba ni upoštevana) — str. 136—137.

St. 6. Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku za šolske okoliše Podgorje in Področica v občini Št. Jakob in šolski okoliš Vrba (pri šolskem okolišu Vrba so navedeni podatki za strukturo prebivalstva po občevalnem jeziku obeh delov vasi Dob) — str. 137—138.

(Fotokopija originalne tabele iz »Sprachliche Gliederung«.)

St. 7. Principi kategorizacije prebivalstva po občevalnem jeziku po naseljih na Osojskih Turah ob popisu leta 1951 — str. 140—141.

Znaki: I uvrščali prebivalstvo v kategorije »deutsch« in v kategorije v kombinaciji z »windisch«;

II uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch« in v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«;

III uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch« in v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« ter v kombinaciji z »windisch«;

- 1 upoštevali kategorijo »deutsch«;
- 2 upoštevali kategorijo »deutsch-slowenisch«;
- 3 upoštevali kategorijo »slowenisch«;
- 4 upoštevali kategorijo »slowenisch-deutsch«;
- 5 upoštevali kategorijo »deutsch-windisch«;
- 6 upoštevali kategorijo »windisch«;
- 7 upoštevali kategorijo »windisch-deutsch«;

St. 8. Principi kategorizacije prebivalstva po občevalnem jeziku v naseljih občine Radiše pri popisu leta 1951 — str. 144—145.

I uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch«;

II uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch« in v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«;

III uvrščali prebivalstvo v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«;

IV uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch«, v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« in v kategorije v kombinaciji z »windisch«;

- 1 upoštevali kategorijo »deutsch«;
- 2 upoštevali kategorijo »deutsch-slowenisch«;
- 3 upoštevali kategorijo »slowenisch«;
- 4 upoštevali kategorijo »slowenisch-deutsch«;
- 7 upoštevali kategorijo »windisch-deutsch«.

St. 9. Število prebivalstva, ki je bilo po naseljih občine Radiše pri popisu leta 1934 in 1951 uvrščeno v kategorijo »deutsch« — str. 146—147.

St. 10. Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku v okviru šolskih okolišev na Karavankah, v Rožu in na vzhodnih Gurah, po rezultatih popisa iz leta 1951 — str. 148—149.

Št. 11. Struktura prebivalstva po občevalnem jeziku za šolski okoliš Bajtiše in Grabštanj. (Fotokopija originalne tabele iz »Sprachliche Gliederung«.) — str. 150—151.

Št. 12. Principi kategorizacije prebivalstva po kategorijah občevalnega jezika v občini Blato pri popisu leta 1951 — str. 154—155.

I. uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch« in v kategorije v kombinaciji z »windisch«;

II. uvrščali prebivalstvo v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«;

III. uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch« in v kategorije v kombinaciji s »slowenisch«;

IV. uvrščali prebivalstvo v kategorijo »deutsch«, v kategorije v kombinaciji s »slowenisch« in v kategorije v kombinaciji z »windisch«;

1. upoštevali kategorijo »deutsch«;

2. upoštevali kategorijo »deutsch-slowenisch«;

3. upoštevali kategorijo »slowenisch«;

4. upoštevali kategorijo »slowenisch-deutsch«;

5. upoštevali kategorijo »deutsch-windisch«;

6. upoštevali kategorijo »windisch«;

7. upoštevali kategorijo »windisch-deutsch«.

Št. 13. Šolski okoliši slovenskega in jezikovno mešanega ozemlja Koroške, glede na tisto nenemško kategorijo, v kateri so našteji pri popisu leta 1951 relativno največje število prebivalstva — str. 158—159.

1. »deutsch-slowenisch«

2. »windisch«

3. »slowenisch«

4. »deutsch-windisch«

5. »slowenisch-deutsch«

6. »windisch-deutsch«

Št. 14. Občine na slovenskem in mešanem ozemlju Koroške, kjer pri popisu prebivalstva leta 1951 »vindišarskih« kategorij niso upoštevali — str. 160 do 161.

1. pri popisu niso upoštevali »vindišarskih« kategorij.

Št. 15. Delež slovenskega prebivalstva po katastrskih občinah slovenskega in jezikovno mešanega ozemlja Koroške po rezultatih popisa leta 1951 (za slovensko prebivalstvo računamo tisto, ki je bilo pri popisu leta 1951 uvrščeno v nenemške kategorije) — str. 166—167.

1. do 10 % Slovencev;

2. od 10.1 % do 20 % Slovencev;

3. od 20.1 % do 50 % Slovencev;

4. več kot 50 % Slovencev.

5. ni podatkov za naselja in katastrske občine.

(Karta je sestavljena na osnovi gradiva iz tabel »Sprachliche Gliederung«.)

Karte izdelal Marko Žirovnik

Summary: A Critical Analysis of the Austrian Census of 1951 in View of the Lingual structure of Carinthia

Conclusions

The area with Slovene population in Carinthia has been limited by the Austrian authorities already in 1945 by fixing and limiting the territory with bilingual schools. In this territory were included the areas compactly settled by Slovenes and areas lingually mixed in a greater or lesser degree.

It is necessary to consider that the language structure of some areas in Carinthia has somewhat changed between 1934 and 1951. A contributory factor to this has undoubtedly been the constant political pressure of germanization, marked already by the census of 1934, and especially the genocidal terror of the Nazi regime, when a whole generation of school children has been deprived of their mother-tongue and when the whole Slovene population has been forced to seek safety in the anonymousness of the German language. It is not possible to discuss this aspect of the problem here, even though it is extremely important for the after-war status of the Slovene language, when it has been again recognized as a language of private and partially of public intercourse. We shall deal here only with general economic, especially migrational phenomena, which have also had an influence on the lingual structure.

Between 1934 in 1951 the population of Carinthia grew mostly on account of immigration of Germans. Since these newcomers had in all after-war years a priority in getting employment in nonagricultural fields, the surplus labour force of the autochthonous population had to seek work out of Carinthia. As the Germans were settling more in southern Carinthia than in the North, the Slovenes were the ones that were affected in the largest degree. They were emigrating to northern Carinthia, to other Austrian provinces, as well as abroad (Switzerland, Canada). The economic growth of Carinthia was therefore not accompanied by a natural migration of rural population to urban centers. The number of autochthonous population in rural regions has declined due to emigration, while in the urban areas the size of the German population increased on account of settled immigrants. As a consequence the absolute and relative number of Germans has increased, while the size of native, Carinthia-born population has stagnated.

The modernization of communication arteries and means has brought the economic and administrative centers closer to their wider hinterland. Because of this the newcomers, employed in economic centers, built their homes in wide hinterland of Celovec (Klagenfurt), extending into the territory of bilingual schooling in the counties of Vetrinj (Viktring), Trdnja ves (Hörtendorf),

St. Tomaž (St. Thomas), Zrelec (Ebental), and Pokrče (Poggersdorf), as well as into bilingual areas in the counties of Marija na Zilji (Maria Gail), Bekštanj (Finkenstein) and Vernberk (Wernberg). Under the influence of fast economic growth of the neighbouring city these counties became already a closer population, economic and urbanized city hinterland. During the period from 1934 to 1951 the number of houses and inhabitants grew by 15 to 30 % because of a vivacious building activity and immigration. Foreign elements were also settling in smaller local economic centers such as Podklošter (Arnoldstein), Velikovec (Völkermarkt), Sinča ves (Kühnsdorf) and Borovlje (Ferlach) as well as in urbanized districts in their hinterland. From the results of the census for the whole Southern Carinthia and especially in closer gravitational districts of economic centers we can see that this process of supplantation of Slovene population has not been quick enough for various circles who wantonly interfered in the census. By suppressing the true number of Slovene inhabitants they tried to make it appear as if the Slovene and the mixed areas in Southern Carinthia were only islands, divided by solid belts of German population.

The analysis of the census material of 1951 showed the main lines as well as many details of the attempts to change the true lingual picture of Southern Carinthia by unscientific, lay and politically coloured methods.

The lingual data of the 1951 census for Carinthia are inadequate and technically unsupportable. The numbers under the same lingual headings oscillate in various publications to such a degree that they are not usable without a thorough critical analysis even if one were to admit the over-all technical worth of the 1951 census.

The main confusion in the census data was caused by a basical scientifically unbearable item in the census, i. e. by an introduction of new, to previous Austrian censuses unknown lingual categories, connected by the label »windisch«. The introduction and especially the mathematical exploitation of this actually nonexistent lingual category in order to lower the relative and absolute proportion of the Slovene language of intercourse is a concession to German nationalism, which has always been trying and is trying now to break up statistically the Slovene ethnical group and negate its existence as much as possible. It is especially significant that we find a precedent for the lingual category »windisch« only in the nazi census in Carinthia of 1939.

Actually, only two lingual groups exist in Southern Carinthia, the Slovene and the German, the Slovene one comprising in the last technically relatively correct Austrian census of 1910 70 % of the population. In the 1951 census, however, the census-takers subdivided the population in no less than ten lingual categories, which were in no way defined or explained by the census authorities. It was inevitable that the census-takers and the inhabitants were confused, which made possible a break-through of lay and nationalist elements, as well as of the tendencies against the language of the minority population.

The tendency to lower as much as possible the proportion of the Slovene language of discourse was shown already by the census authorities. This can be seen not only in the design, but also in the way the census data were published. In official publications the number of inhabitants of different languages

radically changes from one to the other, while none of them tell directly the basical fact of the census, namely, that there were 42 095 people with the Slovene language of intercourse counted in Carinthia. The most representative of these publications (*Ergebnisse der Volkszählung vom 1. Juni 1951 nach Gemeinden*), which should be a handbook for the authorities, did not even mention the existence of the Slovene language; when it did not add the number of Slovene speaking people to the Germans it mentioned them under the heading «others and unknown». By this method it gave to Carinthian Slovenes the character of ethnically undetermined people, which can be true at most for nonautochthonous population, recently immigrated or similar.

The analysis of data by court districts shows that census commissions had a free hand choosing criteria for dividing the population into various lingual groups, so that it is impossible to speak even of common traits, and much less about the consistency of data with actual conditions in various geographical areas. The only common trait is the tendency to lower as much as possible the number of Slovene-speaking people. Beside simply including these people into the category »deutsch«, there were two other methods to obtain this end. It is evident that the authors of the census counted on including categories »deutsch-slowenisch« and »deutsch-windisch« into the lingual group »deutsch« already when drafting the instructions. The census-takers strived to include as many Slovene-speaking people as possible into these two groups. The second method was an instrument for an extreme reduction of the number of Slovenes; this was done by claiming that the »windischers« are a separate national group. Therefore, the census-takers tended to include as many Slovene-speaking people as possible into categories combined with the word »windisch«. By the first method the census publications lowered the proportion of the Slovene language of intercourse for 70—50 % in court districts Velikovec (Völkermarkt), Dobrla ves (Eberndorf), Beljak (Villach), Celovec (Klagenfurt) and surroundings and Šmohor (Hermagor); in court districts Borovlje (Ferlach), Pliberk (Bleiburg) and Železna Kapla (Eisenkappel) for 33 to 20 % (in court district Velikovec (Völkermarkt) from 4759 to 1468, Dobrla ves (Eberndorf) from 7229 to 3240, Celovec (Klagenfurt) from 4759 to 2280, Šmohor (Hermagor) from 1419 to 452, Zelezna Kapla (Eisenkappel) from 2106 to 1689, Borovlje (Ferlach) from 5183 to 3506 and Rožek (Rosegg) from 5566 to 2770). The second method enabled the German nationalists to lower in statistics the number of people with Slovene language of intercourse to 13 712, which was the basis for the Austrian Law on the use of the Slovene Language in Courts of March 19, 1959 (the validity of the law was limited to three court districts only).

A detailed analysis of the data, given by the census of 1951 in counties, school districts and settlements, a comparison in some cases of the data of the 1934 census with the data of private control polls and with author's personal observations, as well as with the data, given by school authorities regarding the mother-tongue of school children in 1954-55, shows above all the following facts:

a) The general characteristics of the census is that a great many of Slovene-speaking people were simply included into the category »deutsch« and

thus disappeared from the statistics on languages as a separate group; the number 42 095 for people with the Slovene language of intercourse is therefore much too small. The examples of counties Št. Stefan in the valley of Zila (St. Stefan a. d. Gail), Žihpolje (Maria Rain), Radiše (Radsberg), Rožek (Rosegg), Globasnica (Globasnitz), Bela (Vellach), Djekše (Diex), Vašinje (Wallersberg), Skofiče (Schiefling), the school districts Št. Primož (St. Primus), Št. Lipš (St. Philippen), Lepena (Leppen), Remšnik (Remschenig), Melviče (Mellweg), Obirsko (Ebriach), the villages of Holbiče (Techelweg) and Dob (Aich) showed that members of families, who use at home and in their villages strictly the Slovene language, were included into the category »deutsch«, as were all the members of nationally mixed families.

b) Individual census-takers were free to interpret at will the language column of the census forms as also to fill them out. The registration of categories with »windisch« is especially a matter of subjective thinking on the part of census-takers. This is very evident from the analysis of school districts in Spodnja Zilja (the lower Zilja valley), where the differences between the structures of various school districts in a single county or one school district in the area of several counties border on absurdity (School districts Brnca-Fürnitz, Št. Lenart-St. Leonhard, Diča ves-Gödersdorf, Loče-Latschach, Ledince-Ledenitzen, Marija na Zilji-Maria Gail, Na Dravi-Drau). In 25 villages of the county of Bekštajn (Finkenstein) they used 8 language groups in 16 various combinations. A similar conclusion can be deduced from the analysis of school districts in other regions (Vrba-Velden, Rožek-Rosegg, the settlement Dob-Aich, Osojske Ture-Ossiacher Tauern, Golšova-Gölschach, Šmarjeta v Rožu-St. Margarethen im Rosenthal, Bajdiše-Waidisch, Blato-Moos, Bela-Vellach, Djekše-Diex, Brdo-Egg, etc.). From the long row of these examples the case of the Blato (Moos) community is the most outstanding. In 13 villages of the community the census-takers used 12 different criteria in the classification of inhabitants into the categories of language spoken at home. The case of this community is only one link in the chain of evidences, that the census-takers tended to include the population in the categories »deutsch« and combinations of »windisch« and thus lower the number of Slovene-speaking people, as well as to hide the territorial compactness of the Slovene and bilingual territories in Carinthia.

A study of the census data shows by itself that the assertion that a third, »windisch« ethnical element exists is unbearable. This ethnical element is allegedly the result of a special symbiosis of people with the Slovene language of intercourse with Germans. An analysis of the ratio between the language groups in the combination with »windisch« and in combination with »slovenisch« showed that there is a smaller proportion of »windisch« in those court districts where there is a larger German population. It is especially significant that there are only 4% of non-German population included into categories with »windisch« and 96% into the categories with »slovenisch« in the northern bordering belt of bilingual territories and across it. The data,

which show that the percentage of the categories with »windisch« is the smaller, the larger is the percentage of the German population, negate the basic assertions of supporters of the »windisch« theory. This is also proved by the conclusions of the analysis of lingual data according to natural geographical regions. A comparison of the map with symbols for the relatively most numerous non-German group and the map, where those counties are marked where »windischers« were not taken into account shows that the assertion of a special windisch language is unfounded.

A complete break-down of the Austrian population census of 1951 regarding the lingual structure of the population of Carinthia makes possible the following basic conclusions:

1. The results of the census do not give ground to assertions that a third, »windisch« ethnical element exists beside traditionally and actually existing Slovene and German elements in Carinthia; in the results of the census »windisch« means exactly the same as »slovenisch«;

2. The order of mentioned languages in bilingual categories is a result of ineptness and does not in any way excuse dividing the people with the Slovene language of intercourse into various categories; all non-German groups together form the single Slovene lingual category. In the first period after the census the Austrian authorities took this into account in internal calculations (Table »Sprachliche Gliederung«);

3. This Slovene category numbers, according to the census, 42 095 people. This number is much too low and does not include all people with Slovene mother-tongue, because the census-takers included many of them into the category »deutsch« and thus literally erased them from existence;

4. The census therefore gave no satisfactory answer to the question as to how many Slovenes there are in Carinthia. Because of this the data of 1910 census are still more reliable for political and scientific needs, as are also various newer expert evaluations (British occupation authorities — 60 000, the Austrian socialist senator from Carinthia Populorum — 70 000, American historian and specialist for national problems prof. H. Kohn — over 75 000, Slovene organizations in Carinthia — over 80 000);

5. The only scientifically sound method, especially suited for the conditions in Carinthia for determining the language of the population is the one recommended in 1959 by the Population Commission of the U. N. O. ECOSOC, namely, by determining the mother-tongue of the population.

Beside all these basic reservations we would wish to see which territorial basis for minorities could be taken by Austrian authorities in spite of all the weaknesses of the 1951 census, were they prepared to take it into account, as well as to see whether it was necessary to introduce into minority legislation the clause on determination of minorities.

To show the territorial disposition of Carinthian Slovenes and the relation between the Slovenes and Germans in Carinthia the Austrian authorities could

use the data on over-all number of people, placed by the 1951 census into non-German categories.

Since the territorial disposition and share of the Slovene population in relative numbers remain hidden in counties and larger administrative units, we have decided to recalculate the data and map it according to the relative number of Slovenes in cadastral districts of Slovene and bilingual territory. The map, made by the method of showing graphically the relative number and disposition of Slovenes in Carinthia corresponding to cadastral districts, very nicely shows the belts and regions, which differ among them according to the proportion of the Slovene population (Map Nr. 15).

In spite of the fact that part of the Slovene population was included by the census of 1951 into the category »deutsch«, the Slovene population is predominant from the eastern part of Podjuna (Jauntal) to the eastern border of the Lower Zilja valley (Gailtal). Connected with this belt is the extensive region of Western and Eastern Gure (Sattnitz), as well as the cadastral districts in the area of the counties of Ruda (Ruden) and Sv. Peter na Vašinjah (St. Peter am Wallersberg), north of the Drava river. In this closed belt the areas with the smaller portion of Slovenes are represented by cadastral counties of Pliberk (Bleiburg), Železna Kapla (Eisenkappel), Dobrla ves (Ebendorf), Sinča ves (Kühnsdorf), Škocjan (St. Kanzian) and Borovlje (Ferlach). In the central areas of Celovec (Klagenfurt) and Beljak (Villach), which are strongly urbanized, the proportion of the Slovene population fell according to the census data to less than 20%. A belt with less than 20% of Slovenes extends itself from Beljak (Villach) to the west towards Podklošter (Arnoldstein), to the south towards the Baško lake (Faaker See), and to the east, following the railway, towards Vrba (Velden). The belt towards Podklošter (Arnoldstein) is separating the extensive territory of the court district of Šmohor (Hermagor) with a Slovene majority from the compact Slovene and linguistically mixed territory; the belt going towards Vrba (Velden) isolates the territory of Kostanje (Köstenberg) and Domačale (Damschach) on the Osojske Ture (Ossiacher Tauern). The belt of cadastral counties between Celovec (Klagenfurt), Velikovec (Völkermarkt) and Grebinj (Griffen) is separating the territory with a Slovene majority under the Svinjska planina (Sausalpe) from the territory of the counties of Sv. Peter na Vašinjah (St. Peter am Wallersberg) and Ruda (Ruden). If we exclude the population of the centers, namely, of Pliberk (Bleiburg), Železna Kapla (Eisenkappel), Velikovec (Völkermarkt), Sinča ves (Kühnsdorf), Borovlje (Ferlach) and Vrba (Velden), and take into account only the rural population, then the proportion of the Slovene population in court districts is as follows: Pliberk (Bleiburg) 77%, Dobrla ves (Ebendorf) 73%, Železna Kapla (Eisenkappel) 75%, Borovlje (Ferlach) 57%, Rožek (Rosegg) 46% and Velikovec (Völkermarkt) 35%. One should also not overlook the fact that the court district of Celovec (Klagenfurt) contains also the extensive region of Gure (Sattnitz), where the Slovenes have 60% majority (not taking into account the county of Žihpolje—Maria Rain), while the court district of Šmohor (Her-

magor) has in the middle Zilja valley (Gailtal) 58 % of Slovenes and that the court district of Beljak (Villach) contains beits with approximately one third, and somewhere with more than one half of Slovene population under the Karavanke mountains (Karawanken) in Lower Zilja valley (Gailtal), on Osojske Ture (Ossiacher Tauern) and in the area of Bistrica na Zilji (Feistritz im Gailtal).

This, then, is the minimum proportion of Slovene population in Carinthia, arrived at even from the bare facts of the official Austrian census of 1951, once it is cleared of ineptness and frivolous play with numbers. This minimum, which the Austrian policy tries to ignore, is at the same time a measuring stick for all present and future Austrian lingual statistics in Carinthia, its expertness and objectivity and for the answer to the question how much this statistics has approached the maximum, namely, the determination of the actual ethnical situation, based on the mother-tongue of the Carinthian people.

LIST OF TABLES

Table Nr. 1 (page 107)

Carinthian population according to the language of intercourse as in the 1951 census in Austrian publications printed up till now.

Table Nr. 2 (page 112)

The relation between the number of people placed into the »deutsch« category of the language of intercourse and the number of people placed into non-German categories of the language of intercourse in the 1951 census (in-absolute numbers).

Table Nr. 3 (page 113)

The relation between the number of people placed into the category »deutsch« and the number of people placed into non-German categories by the 1951 census (In percents).

Table Nr. 4 (page 114)

The number of people in non-German categories of the language of intercourse by districts:

- a) in absolute numbers,
- b) in percents.

Table Nr. 5 (page 116)

A detailed breakdown of the non-German language groups of the population, as in the census of 1951 (in percents).

Table Nr. 6 (page 117)

A detailed breakdown of the non-German language groups of the population as in the census of 1951 (in absolute numbers).

Table Nr. 7 (page 119)

The relation between the number of people placed into language categories in combination with »slowenisch« and people placed into language categories in combination with »windisch« (in absolute numbers).

Table Nr. 8 (page 120)

The relation between the number of people placed into language groups in combination with »slowenisch« and people placed into language categories in combination with »windisch« (in percents).

Table Nr. 9 (page 121)

The population classification by the categories of the language of intercourse according to the percentage of the total number of the population in non-German categories in court districts.

Table Nr. 10 (page 142)

The structure of the population according to the language of intercourse in the counties of the Vzhodne Gure mountains (Sattnitz).

Table Nr. 11 (page 146)

The percent of the population in the category »deutsch« according to their adherence to their cultural circle in the census of 1934 and according to their language of intercourse in the census of 1951 in the village of the county of Radiše (Radsberg).

Table Nr. 12 (page 148)

The structure of the population according to the language of intercourse in the counties of the court district of Borovlje (Ferlach) in absolute numbers.

Table Nr. 13 (page 150)

A view of the population categorization according to the language of intercourse in the school districts of the county of Bela (Vellach).

LIST OF MAPS AND PHOTOGRAPHIES OF OFFICIAL DOCUMENTS

Nr. 1 The administrative map of Slovene and linguistically mixed territories in Carinthia. (p. 102—103)

1. County seats
2. Seats of district courts
3. Centers of political districts
4. County borders
5. Borders of court districts
6. Borders of political districts

Nr. 2 A map of population structure according to the language of intercourse in school districts of the county of Bekštanj (Finkenstein) on the basis of the 1951 census. (p. 130—131)

(Made on the basis of the table »Sprachliche Gliederung«.)

Nr. 3 The structure of the population according to the language of intercourse, as given by the census of 1951, for some of the school districts in the county of Bekštanj (Finkenstein). (p. 132—133)

(A facsimile of the table from »Sprachliche Gliederung«.)

Nr. 4 The principles of population categorization according to the language of intercourse in villages of the county of Bekštanj (Finkenstein) in the 1951 census. (A map.) (p. 134—135)

Symbols: I The census-takers placed the population into the category »deutsch«.

II The census-takers placed the population into the categories »deutsch« and combinations with »slowenisch«.

III The census-takers placed the population into the category »deutsch«, categories in combination with »slowenisch« and categories in combination with »windisch«.

IV The census-takers placed the population into categories as in III, and into the category »slowenisch-windisch«.

1. Category »deutsch« taken into account;
2. Category »deutsch-slowenisch« taken into account;
3. Category »slowenisch« taken into account;
4. Category »slowenisch-deutsch« taken into account;
5. Category »deutsch-windisch« taken into account;
6. Category »windisch« taken into account;
7. Category »windisch-deutsch« taken into account;
8. Category »slowenisch-windisch« taken into account.

Nr. 5 The population structure according to the language of intercourse in the counties of the court district of Rožek (Rosegg) as in the census of 1951 (the county of Vrba — Velden is not taken into consideration). (p. 136—137)

Nr. 6 The population structure according to the language of intercourse in school districts of Podgorje (Maria Elend) and Podrožčica (Rosenbach) in the county of Št. Jakob (St. Jakob i. R.) and the school district of Vrba (Velden). In the school district of Vrba the data of the structure according to the language of intercourse for both parts of the village Dob (Aich) are given.

(A facsimile of the original table from »Sprachliche Gliederung«.) (p. 137 to 138)

Nr. 7 The principles of population categorization according to the language of intercourse in the villages of the Osojske Ture mountains (Ossiacher Tauern) in the 1951 census. (A map.) (p. 140—141)

Symbols: I Population placed into category »deutsch« into categories in combination with »windisch«;

II Population placed into category »deutsch« and into categories in combination with »slowenisch«;

III Population placed into the category »deutsch«, into categories in combination with »slowenisch« and in combination with »windisch«;

1. Category »deutsch« taken into account;
2. Category »deutsch-slowenisch« taken into account;
3. Category »slowenisch« taken into account;
4. Category »slowenisch-deutsch« taken into account;
5. Category »deutsch-windisch« taken into account;
6. Category »windisch« taken into account;
7. Category »windisch-deutsch« taken into account;
8. Category »slowenisch-windisch« taken into account.

Nr. 8 The principle of population categorization according to the language of intercourse in the villages of the county of Radiše (Radsberg) in the 1951 census. (A map.) (p. 144—145)

I Population placed into category »deutsch«.

II Population placed into category »deutsch« and into categories in combination with »slowenisch«.

III Population placed into categories in combination with »slowenisch«.

IV Population placed into category »deutsch«, into categories in combination with »slowenisch« and in combination with »windisch«.

1. Category »deutsch« taken into account;
2. Category »deutsch-slowenisch« taken into account;
3. Category »slowenisch« taken into account;
4. Category »slowenisch-deutsch« taken into account;
7. Category »windisch-deutsch« taken into account.

Nr. 9. The number of people categorized as »deutsch« by the censuses of 1934 and 1951 in the villages of the county of Radiše (Radsberg). (A map.) (p. 146—147)

Nr. 10 The population structure according to the language of intercourse in the school districts on the Karavanke mountains, in Rož (Rosental) and on Vzhodne Gure mountains (Sattnitz), as given by the 1951 census. (A map.) (p. 148—149)

Nr. 11 The population structure according to the language of intercourse in the school districts of Bajdiše (Waidisch) and Grabštajn (Grafenstein).

(A facsimile of the original table from »Sprachliche Gliederung.«) — (p. 150—151)

Nr. 12 The principle of population categorization according to the language of intercourse in the county of Blato (Moos) in the census of 1951. (A map.) (p. 154—155)

I Population placed into category »deutsch« and into categories in combination with »slowenisch« and in combination with »windisch«.

II Population placed into categories in combination with »slowenisch«.

III Population placed into category »deutsch« and into categories in combination with »slowenisch«.

IV Population placed into category »deutsch«, into categories in combination with »slowenisch« and in combination with »windisch«.

1. Category »deutsch« taken into account;
2. Category »deutsch-slowenisch« taken into account;
3. Category »slowenisch« taken into account;
4. Category »slowenisch-deutsch« taken into account;
5. Category »deutsch-windisch« taken into account;
6. Category »windisch« taken into account;
7. Category »windisch-deutsch« taken into account.

Nr. 13 The school districts in Slovene and lingually mixed territories in Carinthia in view of that non-German group, which had in the 1951 census the largest number of people. (A map.) (p. 158—159)

1. »deutsch-slowenisch«,
2. »windisch«,
3. »slowenisch«,
4. »deutsch-windisch«,
5. »slowenisch-deutsch«,
6. »windisch-deutsch«.

Nr. 14 The counties of the Slovene and lingually mixed territories in Carinthia, where »windisch« categories were not used in the 1951 census. (A map.) (p. 160—161)

1. »Windisch« categories not taken into account.

Nr. 15 The proportion of Slovene population in cadastral counties of the Slovene and lingually mixed territories in Carinthia according to the results of the 1951 census (the people, placed into non-German categories, are counted as Slovenes). (A map.) (p. 166—167)

1. 10% and less of Slovenes;
2. 10,1 to 20 % of Slovenes;
3. 20,1 % to 50 % of Slovenes;
4. over 50 % of Slovenes.
5. No data available for villages and cadastral districts.

(The map is drawn on the basis of material in the tables of »Sprachliche Gliederung«.)

Zakon za slovensko šolstvo v Italiji — borba slovenske etnične skupine zanj in poskusi vlade in političnih strank Italije, da se to vprašanje uredi

Prof. Jože Umek

Uvod

Ce skušamo povzeti zahteve po otvoritvi slovenskih šol v Beneški Sloveniji in Kanalski dolini kakor tudi za ureditev njihovega pravnega položaja in za zakonsko priznanje šol, ki že obstajajo na upravnem področju Trsta in v goriški pokrajini, je treba predvsem ugotoviti, da ima slovensko šolstvo v vseh imenovanih delih italijanske republike že nad 160-letno tradicijo od začetnih, tako imenovanih trivialk, do današnjih modernih šol.¹ Res je, da je ostala Beneška Slovenija po letu 1866 pa vse do danes brez šol v slovenskem učnem jeziku, s čimer pa ni rečeno, da bi današnja italijanska republika s svojo demokratično ustavo bila rešena dolžnosti, da tamkaj živeči slovenski etnični skupini odpre po ustavnih določilih šole v materinem jeziku.

Podobno kot z Beneškimi Slovenci leta 1866 je tudi s Slovenci v Kanalski dolini, ki so prišli po prvi svetovni vojni leta 1918 pod Italijo. Tudi za te italijanske oblasti niso odprle nobene šole v slovenskem jeziku, ne tedaj, ko ni imela demokratične ustave, ne danes, ko tako ima. Iz tega je pač moč zaključiti, da so bili nameni tedanje Italije: čimprej asimilirati slovensko prebivalstvo v obmejnih področjih.

Na Goriškem in Tržaškem je bilo drugače. Slovenske šole so se tu za časa Avstrije razvile po vseh večjih krajih in mestih Gorici in Trstu. Tudi srednje šole so se začele razvijati poleg nekaterih obrtnih šol: tako v Gorici učiteljišče in gimnazija in v Trstu zasebna dvorazredna trgovska šola.² Po prvi svetovni vojni Italija slovenskih srednjih šol v Trstu in Gorici ni več odprla (sicer je premestila učiteljišče v Tolmin, gimnazijo pa v Idrijo); osnovne šole so ostale do zloglasne Gentilijeve šolske reforme (zakon št. 2185 od 1. oktobra 1923), ki je vse slovenske šole postopoma do leta 1927 spremenila v italijanske. Ostala je edino še zasebna cirilmetodova slovenska osnovna šola v Trstu, ki pa je morala s koncem šolskega leta 1929/30 prenehati z delom. To leto pomeni torej konec samostojnega jezikovnega razvoja Slovencev pod fašistično Italijo. Vse tja do druge svetovne vojne so bili Slovenci prisiljeni na skrivaj gojiti svoj jezik. Množično so se pridružili NOB, zlasti ko se je septembra leta 1943 zlomil fašizem v Italiji, da si tako spet priborijo to, česar jim italijanska kralje-

vina ni hotela nikoli dati, in obnovijo to, kar jim je fašizem uničil. Tako so že tedaj na osvobojenih predelih ustanavljali in ponovno odpirali slovenske šole, v katerih so poleg pravih učiteljev učili po potrebi tudi borci sami.

Po vojni leta 1945 je to dediščino prevzela angloameriška vojaška uprava; žal pa samo na Goriškem in Tržaškem, medtem ko so Slovenci v Beneški Sloveniji in Kanalski dolini ostali vnovič brez šol v materinem jeziku. Zmagovalci pač niso znali, oziroma hoteli v tem ugodnem trenutku premaganim vsiliti tistih demokratičnih in občečlovečanskih zakonov, za katere so se teptani narodi borili. Kaj koristijo danes vsi lepi člani italijanske ustave, pogodb in mednarodnih deklaracij, ki govorijo o jezikovnih in kulturnih pravicah narodnih manjšin, če jih pa tisti, ki jim je država zaupana v vodstvo, ne izvajajo. Danes, ko teče že šestnajsto leto po koncu vojne, se mora del Slovencev v Italiji še vedno boriti za svoje najosnovnejše pravice, drugi del pa, da se pravno prizna to, kar so si sami priborili, da bi tako zagotovili svoj organski jezikovni in kulturni razvoj.

BORBA ZA ZAKON O SLOVENSKEM ŠOLSTVU

(Kratek pregled s posebnim pogledom na borbo slovenskih šolnikov.)

Ko so prevzele slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem angloameriške okupacijske sile, so z zgolj navadnimi okrožnicami,³ ki so bile predvsem notranjega upravnega značaja, začele to šolstvo organizirati. Pri tem se niso ozirale na to, da je večina teh šol že imela svojo pravno kontinuiteto, ki je sama bila zadostno jamstvo ne samo za zakonsko obnovo slovenskega šolstva, temveč tudi za njegovo organsko ureditev. Slovenske šole, ki so obstajale na Goriškem in Tržaškem za časa Avstrije do leta 1918 in nato za časa fašistične Italije do leta 1927, so bile prave z zakoni priznane in urejene šole (razen cirilmetodovih šol, ki so bile zasebne s pravico javnosti). To so bile torej stalne šole s stalnimi razredi in z določenim številom stalnih mest za učiteljstvo, kar se ni spremenilo niti tedaj, ko so jih spremenili glede na učni jezik v italijanske. Nasprotno, šolski organizem se je po slovenskih krajih okrepil in k prejšnjim stalnim razredom s stalnimi mesti za učiteljstvo dobival nove stalne razrede s stalnimi mesti. Zaradi tega je angloameriška vojaška uprava že imela zakon za vse tiste slovenske šole, ki so obstajale na okupacijskem področju pred letom 1927 in bi bila lahko glede na njihovo zakonsko ureditev takoj pristopila k dodelitvi stalnih mest slovenskemu učiteljstvu, ki se je iz notranjosti Italije in od drugod vrnilo vzgajati prve kadre slovenske mladine po koncu zadnje vojne. Na tak način bi lahko Slovenci imeli popolnoma priznane in urejene srednje šole v Gorici in večino osnovnih šol na Goriškem in Tržaškem že v šolskem letu 1945/46. Zato ne bi bilo treba drugega, ko preklicati veljavnost Gentilijeve reforme za Goriško in Tržaško, z odlokom spremeniti italijanski učni jezik v slovenskega, postaviti z namestitvenimi dekreti usposobljeno učiteljstvo na stalna mesta sloven-

skih šol in šolstvo izročiti tam bivajočim Slovincem v upravo. Za vse ostale šole pa, ki so se leta 1945 in po tem letu na novo ustanovile, to so vse srednje in strokovne šole na Tržaškem in manjše število osnovnih šol, bi bilo treba k obstoječim zakonom dodati nove odloke in ukaze vojaške uprave, ki bi te šole organsko uredili in osebje na njih socialno in v drugih pogledih zavarovali.

Casa so imele okupacijske sile v dobrih devetih letih več kot dovolj, da bi bile dale Slovincem pod svojo upravo vsaj glede šolstva majhno priznanje za prelivanje krvi ob njihovi strani za uničenje fašizma. Posledica njihovega drugačnega ravnanja pa je, da imamo danes: Slovence v Beneški Sloveniji in Kanalski dolini, ki nimajo nobenih šol v slovenskem jeziku, Slovence v goriški pokrajini, ki imajo samo tolerirane šole v slovenskem jeziku in Slovence pod italijansko upravo na Tržaškem ozemlju, ki imajo za svoje šolstvo ukaz št. 18 angloameriške vojaške uprave z dne 8. novembra 1947, razen tega pa so še zavarovani z londonskim memorandumom (5. oktobra 1954).

Goriški Slovenci, ki so po mirovni pogodbi 15. septembra 1947 prišli zopet pod jurisdikcijo Italije, so sicer ohranili obnovljene slovenske šole, kakor je to določila okrožnica angloameriške vojaške uprave o vzgoji št. 7 z dne 6. oktobra 1945; za vse osebje pa so takoj začeli veljati zakoni, veljavni za italijanske šole. Zato je italijanska uprava takoj odpustila vse tisto osebje, ki ni imelo italijanskega državljanstva, ne glede na to, ali se je osebje zopet vrnilo v svoj domači, oz. rojstni kraj ali je sodilo med begunce. Pozneje je slovensko šolstvo na Goriškem zadela še ena diskriminacija. Italijanska vlada je izdala odlok,⁴ s katerim je prepovedala vpis v slovenske šole tujim državljanom. S tem je še bolj oslabil slovenske šole, ki so številčno vedno bolj nazadovale in izmed katerih so nekatere celo ukinili (Tržič, Ronke). Razen tega pa oblasti niso ničesar ukrenile glede uzakonitve teh šol.

Na Tržaškem ozemlju je bilo slovensko napredno učiteljstvo že od začetka združeno v enotni sindikalni organizaciji z italijanskimi tovariši in je z njimi skupaj vodilo borbo za neoviran razvoj slovenskega šolstva ob podpori tedaj enotnih slovensko-italijanskih naprednih političnih, prosvetnih in kulturnih organizacij. Osnovno geslo pa je bilo: Slovenci naj odločajo sami o svojih vzgojnih in drugih ustanovah! Tudi napredna Goriška je bila do uveljavitve mirovne pogodbe z Italijo (leta 1947) v tem enotnem borbenem sklopu. Slovensko šolstvo je medtem dobilo svojo prvo zakonsko osnovo v citiranem ukazu vojaške uprave, ki je v petnajstih členih določal ustanovitev slovenskih osnovnih, strokovnih in srednjih šol z določenim številom razredov, ki se po potrebi lahko razširijo v vzporednice, o odpiranju novih šol, o učnih načrtih, o vzdrževanju šol, o sprejemu in plačevanju učnega osebja, o nadzornikih in o veljavnosti spričeval in diplom. V njem pa je bilo vse polno praznin. Manjkalo je zlasti vse o stalni organizaciji teh šol, o otroških vrtcih in zabaviščih, o stalnosti službenih mest, o zdravstvenem, socialnem in starostnem (pokojninskem) zavarovanju nameščencev, o vodstvu in upravljanju teh šol, o usposoblje-

nostnih izpitih in izpitnih komisijah, o stalnosti ali začasnosti nameščencev, o izrednih ukrepih za preganjano učiteljstvo po fašizmu, o povratnikih in podobno.

Angloameriška uprava je vedno bolj prihajala pod vpliv tistih italijanskih krogov, ki se niso mogli otresti prejšnje fašistične miselnosti in so nasprotovali vsakemu nadaljnjemu razvoju in utrditvi slovenskih šol. General Airey je v svojem drugem poročilu (za čas med 1. januarjem in 31. marcem 1948) med drugim napisal: »Ločitev med šolami z italijanskim jezikom in šolami s slovenskim jezikom, ki temelji na rasnih nagibih (razlogi jezikovnega značaja so le malenkostni, ker govorijo vsi slovenski prebivalci področja italijanski), je še vedno vprašanje, katerega je treba rešiti.« Te besede kažejo, da je imela angloameriška vojaška uprava slovensko šolo za nekaj nestalnega, provizoričnega, eksperimentalnega. Postavitev Italijana za načelnika šolskega prosvetnega urada (prof. Andri in prof. Fadda) je dajalo italijanskemu šovinizmu široke koncesije, kar se je kmalu pokazalo v ukinitvi edinega slovenskega šolskega nadzorništva za slovenske srednje šole. Tudi odpiranje italijanskih šol in vrtcev na slovenskem podeželju (leta 1950/51 so odprli italijansko strokovno šolo v Sv. Križu za 7 dijakov, še prej, in sicer leta 1949/50 so odprli za 7 otrok otroški vrtec v Sv. Križu in za 14 otrok vrtec v Devinu) je potrdilo mnenje, da angloameriška uprava podpira prizadevanja italijanskih aneksionističnih elementov.⁵ Fronta naprednih Slovencev in Italijanov je skupno z naprednim učiteljstvom polnila predale prosvetnega urada angloameriške vojaške uprave s protestnimi pismi, vlogami, spomenicami in zahtevala samostojno šolsko upravo za slovensko šolstvo, vendar brez uspeha.⁶

Leto 1948 je prelomilo to močno slovensko-italijansko fronto. Kominformizem je tudi tod zasekal globok prepad med napredne socialistične sile in je borbi za manjšinske pravice Slovencev mnogo škodil. Politično razbitje med Slovenci, ki se je s tem močno povečalo, je sprožilo proti slovenskim šolskim, prosvetnim in kulturnim ustanovam italijanski nacionalistični propagandni aparat, ki je kar bruhal proti njim v svojem lokalnem dnevnem časopisju.⁷ Politično razbitje je tudi povzročilo, da je vsaka politična skupina, ki je vključevala Slovence, ločeno postavljala zahteve po ureditvi slovenskega šolstva. Enotnosti ni bilo nobene, tudi med nameščenci slovenskih šol ne. Napredni nameščenci so si v okviru Enotnih razrednih sindikatov ustanovili Zvezo prosvetnih delavcev (ZPD), nameščenci okrog Katoliškega glasa in Demokracije pa Zvezo uslužbencev slovenskih šol (ZUSS). Manjši del nameščencev pa se iz oportunitizma ali iz drugih vzrokov ni hotel vključiti nikamor.

Ko pa je prišlo do ustanovitve Koordinacijskega odbora, se je kmalu pokazalo, kako koristni in učinkoviti so enotni nastopi. Poskus enotnega nastopanja se je nato sicer za hip pretrgal, pa se spet oživel v Šolskem odboru, se nadaljeval v Poverjenem odboru in kasnejšem Zveznem odboru strokovnih organizacij, ki je izpolnil dolgoletno prizadevanje ZPD za enotno strokovno organizacijo vseh nameščencev slovenskih šol. Do nje

je prišlo pod imenom Sindikata slovenske šole v Trstu po predpripravah v pripravljalnem odboru (v njem so bili zastopniki vseh treh strokovnih sindikalnih organizacij ZPD, ZUSS in Sindikata slovenskih šolnikov, ki so ga ustanovili malo pred prihodom italijanske uprave) na ustanovnem občnem zboru dne 26. februarja 1956. Vsi našteti poskusi enotnega nastopanja se pri borbi za pravično uzakonitev slovenskega šolstva niso omejili samo na nameščence slovenskih šol, temveč so se pri nujnih potrebah raztegnili na vse politične stranke in prosvetne ter kulturne organizacije, ki so vključevale Slovence.

Tržaško ozemlje je medtem doživelo politično spremembo. Po londonskem memorandumu (oktobra 1954) je iz prvotne cone A Svobodnega tržaškega ozemlja nastalo posebno upravno področje, ki ga upravlja italijanska republika in mu načeluje generalni vladni komisar. Ta je takoj v začetku podaljšal veljavnost nekaterih ukazov in odlokov bivše ZVU, med njimi tudi ukaz št. 18, ki do danes še ni bil preklican. Istočasno so začeli veljati za slovensko šolstvo posamezni členi priloge II (Posebni statut) londonskega memoranduma. Ker pa se vprašanje uzakonitve slovenskega šolstva tudi pod novo upravo ni premaknilo nikamor kljub osebnim intervencijam in pismenim vlogam Zveznega odbora in drugih osrednjih organizacij* in je negotovost za osebni položaj šolskega osebja naraščala (obljube načelnika ravnateljstva za javno šolstvo in drugih funkcionarjev generalnega vladnega sekretariata se niso izpolnile), se je članstvo strokovnih organizacij odločilo za radikalnejše ukrepe. Zvezni odbor strokovnih organizacij je sestavil posebno okrožnico, da obvesti članstvo o svojem delu in posebno pismo, ki ga je 12. maja 1955 naslovil na Šolsko skrbništvo, na Ravnateljstvo za javno šolstvo in na Generalni vladni komisariat z zahtevo, da želi do 18. maja 1955 do 12. ure imeti odgovor na vse vloge in spomenice, ki zadevajo slovensko šolstvo z grožnjo, da sežejo sicer nameščenci slovenskih šol po skrajnem sredstvu v borbi za doseg svojih pravic. Ker ni bilo navedenega dne na Šolskem skrbništvu in Ravnateljstvu za javno šolstvo nobenega odgovora, generalni vladni komisar pa je odgovor za sprejem zastopnikov strokovnih organizacij odložil do petka dne 20. maja 1955, je Zvezni odbor, ki je že izvedel vse priprave za stavko, sklical na isti dan ob 18. uri sestanek vseh nameščencev slovenskih šol na Tržaškem. Po poročilu Zveznega odbora o neuspehu dosedanje borbe so navzoči na sestanku soglasno sklenili, da stopijo v enodnevno stavko vsi nameščenci slovenskih šol. Ta grožnja je le pomagala in generalni vladni komisar je preko svojih organov obvestil strokovne organizacije, da je pripravljen sprejeti njihove zastopnike na uraden razgovor 24. maja 1955. Na tem razgovoru je bila prvič dana Slovencem obljuba iz ust samega generalnega vladnega komisarja G. Palamare, da bo izdan zakon za slovensko šolstvo v bistvenih točkah, zlasti kar zadeva priznanje in organsko ureditev slovenskih šol, najkasneje do začetka prihodnjega šolskega leta 1955/56.

Ko se je mudil v drugi polovici meseca avgusta v Trstu dr. Paolo Rossi, minister za prosveto pri italijanski vladi, je ob tej priložnosti sprejel

dne 27. avgusta 1955 na sedežu socialno demokratske stranke predstavnike strokovnih organizacij nameščencev slovenskih šol v Trstu. V razgovoru o problemih, ki so mu jih strokovne organizacije že prej sporočile, je minister izjavil, da je zakonski načrt za slovensko šolstvo že pripravljen in da bo prišel v pretres na prihodnji seji ministrskega sveta. Zagotovil je: »da bo zakon upošteval vsa določila Posebnega statuta, ki bodo tolmačena velikodušno in z največjo uvidevnostjo in naklonjenostjo, češ da je to moralna in politična obveznost vlade.« Ob koncu je še dodal, »da bo vesel vseh tehtnih predlogov za izpopolnitev zakona, ki bi mu jih predstavniki lahko oskrbali.«⁹ Tako so dobili Slovenci že drugič uradno obljubo o uzakonitvi slovenskega šolstva.¹⁰ Zgodilo pa se je ravno nasprotno. Sledil je odpust vseh učiteljev na osnovnih šolah z jugoslovanskim državljanstvom, ne glede na to, da so bili med njimi povratniki, ki bi morali uživati vse pravice po členu št. 8 londonskega sporazuma in postavitev vseh v ekonomskem pogledu izenačenih šolnikov s stalnimi na italijanskih šolah v položaj začetnikov z začetno plačo. Člen 4 c Posebnega statuta namreč obvezuje vlado italijanske republike, »da bodo slovenske šole uživale enakost v ravnanju z ostalimi šolami tiste vrste na njenem upravnem področju glede števila in položaja učnega osebja.« Zato so začele strokovne organizacije slovenskih šolnikov ob podpori Slovenske gospodarsko kulturne zveze borbo z načelom, »da se morata v najslabšem primeru ohraniti stanje v slovenskem šolstvu in položaj slovenskih šolnikov do dokončne ureditve slovenske šole taka, kakršna sta bila ob podpisu londonskega memoranduma.«¹¹ Pri tem so jih vodile tudi določbe tretjega odstavka prej omenjenega člena Posebnega statuta, ki zavezuje italijanske oblasti, »da bodo takoj izdale zakonske predpise, ki so potrebni za ureditev stalne organizacije teh šol«, pri čemer pa niso uspele. Zato so ob proglašitvi stavke enotne šolske fronte profesorjev v Italiji (1–3 decembra 1955), slovenski ravnatelji in profesorji postavili tudi svoje lastne zahteve:

1. da se čimprej izda obljubljeni zakon za slovenske šole,
2. da se popravijo krivice, ki so bile prizadejane slovenskemu šolstvu v šolskem letu 1955/56,
3. da se ravna s slovenskimi šolniki kot z ostalimi nameščenci bivše angloameriške vojaške uprave,
4. da se izvajajo pri področnih oblasteh določbe londonskega sporazuma in Posebnega statuta.

V tem času je posebna komisija strokovnih organizacij slovenskih šolnikov sestavljala predloge za osnutek šolskega zakona, da bi jih o pravem času predložila ministru Rossiju. Osnova pri tem delu so ji bili obstoj slovenskih šol do leta 1927, italijanska ustava, veljavni zakoni za šolstvo sploh in za manjšinsko šolstvo posebej in pridobitve v slovenskem šolstvu po letu 1945. Vse to je skušala vskladiti s črko in duhom londonskega Memoranduma in njegove priloge Posebnega statuta.¹² Slovenska gospodarsko kulturna zveza v Trstu pa je pripravila¹³ daljšo spomenico z 21 prilogami, v katerih je opozorila zlasti na naslednje:

1. neizvajanje in kršitve londonskega Memoranduma,

2. načela in predloge za uzakonitev in razvoj slovenskega šolstva,
3. sedanje stanje v slovenskih šolah na Tržaškem s pregledom števila stalnih in poverjenih mest,
4. prilagoditev učnih načrtov posebnemu značaju jugoslovanske etnične skupine,
5. ureditev šolske uprave za slovenske šole, zlasti glede na člen 2 c Posebnega statuta,
6. ureditev službenega položaja osebja slovenskih šol,
7. izpolnitev slovenskega šolstva glede na sedanje potrebe,
8. izboljšanje šolskih prostorov,
9. priznanje diplom, doseženih na univerzah v Jugoslaviji.

V teh naporih za pravičen zakon o slovenskem šolstvu so izvedeli Slovenci za vsebino vladnega osnutka zakona. V njem so bili zlasti trije členi, ki so globoko ranili narodni čut vseh Slovencev:

1. o materinem jeziku šolske mladine bo odločala pri vpisu posebna komisija, ne pa starši (kar bi bilo protiustavno),
2. slovenske šole so ustanovljene za italijanske državljane slovenskega jezika (v nasprotju s členom 8 londonskega sporazuma, pa tudi s členi Posebnega statuta),
3. sedanje šole na Goriškem bodo le kot posebni tečajji priključene tamkajšnjim italijanskim šolam (krivična dvojna mera pri delitvi pravic slovenski narodni manjšini).

Koliko ogorčenja so zbudile te določbe ne samo med Slovenci v italijanski republiki, temveč tudi med Slovenci in ostalimi Jugoslovani zunaj njenih meja potrjujejo članki, ki so od druge polovice meseca januarja 1956 dalje polnili strani vsega slovenskega in naprednega italijanskega časopisja v Italiji in vsega časopisja v Jugoslaviji (uradna izjava Državnega tajništva za zunanje zadeve, ki odklanja te diskriminacijske predloge — Primorski dnevnik št. 24 z dne 28. januarja 1956; Ljudska pravica št. 22 z dne 28. januarja 1956). Kasneje je Tajništvo za zunanje zadeve FLRJ preko jugoslovanskega poslanika v Rimu dr. Darka Černeja obvestilo italijansko zunanje ministrstvo in italijansko vlado o jugoslovanskem stališču do zakonskega načrta, ker vsebuje nekaj določb, ki predstavljajo diskriminacijo proti slovenski manjšini v Italiji. O tem, da je slovenska etnična skupina osnutek docela zavrnila, pričajo seje in sestanki sindikalnih, političnih, kulturno prosvetnih odborov na Tržaškem in Goriškem in občinskih odborov na Tržaškem, ki so te člene odločno zavrnil. Dokaz za to so intervencije, vloge in spomenice pri lokalnih šolskih oblasteh in še posebej vloge in spomenice ministru Rossiju (v februarju so n. pr. poslali ministru posebno resolucijo o pravičnem zakonu za slovensko šolstvo dijaki slovenskega učiteljišča in slovenske trgovske akademije v Trstu s 162 podpisi, v juniju pa šolniki na Tržaškem posebno pismo z 220 podpisi). Istočasno je razburila že tako vznemirjene duhove še druga stvar: oblasti so odstranile slovenske napise na slovenskih šolah na Tržaškem, kar je bilo v očitnem nasprotju s členom 5 Posebnega statuta.

Medtem je krožil vladni zakonski načrt od odseka do odseka v prosvetnem ministrstvu v Rimu. Iz socialno demokratskih krogov v Trstu se je zvedelo, da ministru Rossiju niso znana nekatera diskriminacijska določila v zakonskem načrtu, iz drugih virov zopet, da se minister Rossi z nekaterimi predloženimi zakonskimi določili ne strinja in da je zakonski načrt še daleč od odobritve, ker dela tudi zakladno ministrstvo v Rimu neke težave.

28. decembra 1956 je končno le prišel zakonski načrt v razpravo na vladni seji v Rimu. Načrt je vseboval vse prej omenjene diskriminacijske določbe. Zaradi šolskih počitnic okrog novega leta 1957 ni moglo priti takoj do enotnega nastopa vseh Slovencev v italijanski republiki. Sindikatu slovenske šole v Trstu se je posrečilo sklicati skupen sestanek vseh Slovencev šele 14. januarja 1957. Sestanka so se udeležili predstavniki Neodvisne socialistične zveze (NSZ), Slovenske gospodarsko kulturne zveze (SGKZ), Komunistične partije (KP) Tržaškega ozemlja, Slovenske demokratske zveze (SDZ), Slovenske katoliške skupnosti (SKS), Slovenske krščansko socialne zveze (SKSZ), Skupine neodvisnih Slovencev (SNS), Slovenske prosvetne zveze (SPZ), Slovensko hrvatske ljudske prosvete (SHLP), Prosvetne matice (PM), Slovenske prosvete (SP), prosvetnega društva »Ivan Trinko«, Sindikata slovenskih šolnikov iz Gorice, goriških visokošolcev in drugih. Iz tega in še nadaljnjih sestankov je izšla skupna resolucija, ki jo je podpisalo 30 političnih skupin, sindikatov slovenskih šol in osrednjih kulturnih in drugih ustanov. Poslana je bila predsedniku republike, predsednikom senata, poslanske zbornice in ministrskega sveta ter prosvetnemu ministrstvu. Slovenci so v celoti zavrnil diskriminacijski zakonski načrt in zahtevali, da se izda tak zakon za slovensko šolstvo, ki bo v skladu z ustavnimi določbami in londonskim memorandumom ter s pridobitvami slovenskega šolstva pred letom 1927 in po letu 1945.¹⁴

Tudi napredni Italijani so bili proti takemu zakonskemu načrtu. Član vodstva tržaške federacije Socialdemokratske stranke Italije Giorgio Cesare je izjavil uredniku »Primorskega dnevnika«, da se člani vodstva prej imenovane federacije ne strinjajo z zakonskim načrtom o slovenskih šolah, ki ga je član njihove stranke, minister Rossi predložil vladi. Na sestanku predstavnikov sindikata slovenskih šolnikov iz Trsta z vodstvom tržaške socialdemokratske stranke 24. januarja 1957 so prav tako obsodili omenjene diskriminacijske določbe in navzoči član te stranke prof. Schiffrer je med drugim izjavil: »Zakonski načrt je sestavljen tako, kakor da bi hoteli preprečiti asimilacijo Italijanov po Slovencih. To je absurd in lahko privede zakon na protiustavno pot.« Zakonski načrt je zavrnila tudi jugoslovanska javnost, ki je, kot je ugotavljal med drugim Jugopress, opozarjala, »da uzakonitev tega načrta v italijanski poslanski zbornici ne bi koristila naporom za razvoj novih odnosov med Italijo in Jugoslavijo.«

Med te napore za modifikacijo zakonskega osnutka so že padla prva zagotovila, da se bodo diskriminacijske določbe popravile. Ravnatelj za javno šolstvo pri vladnem generalnem komisariatu v Trstu prof. Fadda

je obljubil predstavnikom Sindikata slovenske šole, da novi zakonski načrt ne bo določal ustanovitve posebne komisije za ugotovitev materinega jezika pri vpisu otrok v slovensko šolo. Delegaciji Sindikata slovenske šole iz Trsta in Sindikata slovenskih šolnikov iz Gorice pa je minister Rossi izjavil, da se popolnoma strinja s stališčem delegacije, da morajo veljati za slovensko narodno manjšino v Italiji isti načini pri vpisu, kakor veljajo za italijanske šole, in pravica do enake šolske ureditve brez kakršne koli razlike. Zagotovil je tudi, da bo zastavil ves svoj vpliv za pravično ureditev slovenskega šolstva v Italiji in predlagal, naj sindikata pošljeta v Rim pooblaščenega zastopnika s konkretnimi predlogi za popravke vladnega zakonskega načrta.

Do ponovnega obiska pri ministru Rossiju je prišlo v začetku meseca marca 1957. leta. Predstavnik tržaškega in goriškega šolskega sindikata sta ministru izročila predlog celotnega osnutka zakona za slovensko šolstvo, ki sta ga pripravila šolska sindikata s sodelovanjem drugih organizacij. Vrnila sta se s ponovljenimi prejšnjimi obljubami, sodelovati pa nista mogla pri popravkih vladnega zakonskega načrta, ki je šel s prosvetnega ministrstva v senat, kjer se je zaradi brezbržnosti večine izgubil v nekem predalu.

Kakor je borba za pravičen zakon naletela pri vladni večini na negativen odnos, tako je ta borba imela med Slovenci tudi pomembno pozitivno stran. Združila je slovensko javnost v naporih za varovanje svojih osnovnih pravic. Zato ni bilo več težko priti do enotnega organa, ki bi na tem področju zastopal vse Slovence pod Italijo. Meseca aprila 1957 je bil na pobudo Sindikata slovenske šole v Trstu ustanovljen osrednji odbor za slovensko šolo na Tržaškem, nekoliko kasneje pa po tem zgledu odbor za slovensko šolo na Goriškem, v katerem so predstavniki vseh političnih skupin, osrednjih prosvetnih, kulturnih in gospodarskih ustanov in obeh šolskih sindikatov. Oba sindikata sta do danes imela v obeh odborih za slovensko šolo veliko moralno oporo, ker sta se zavedala, da nista v svoji borbi osamljena, marveč da imata za seboj vso slovensko javnost.

Kljub spomenicam, resolucijam in intervencijam tako pri lokalnih oblasteh kakor v Rimu (februarja 1958) se je vse le bolj spreminjalo v škodo kot pa v prid slovenskemu šolstvu. Zato je prišlo v Trstu na pobudo Sindikata slovenskih šolnikov v marcu 1958 do ponovnega širšega sestanka predstavnikov vseh Slovencev na Tržaškem ozemlju. Po poročilu o delu in uspehih zastopnikov Sindikata slovenske šole, so navzoči zastopniki političnih strank KP, NSZ, SDZ, SKSZ, SKS, SNS, osrednjih kulturnih prosvetnih organizacij SGKZ, SPZ, SHLP, PM, SP in društva »Pravnik« odobrili opravljeno delo sindikata in obljubili, da bodo podprli vsako akcijo, ki je slovenskemu šolstvu v korist. Na sestanku so sprejeli resolucijo, v kateri so ponovno opozorili, da je že skrajni čas, da se uzakoni slovenska šola, da se spremenijo vsi slovenski strokovni tečaji, ki so pokazali v zadnjih letih zadostno osnovo za samostojno delovanje, v triletno strokovne šole, (kakor predvideva člen 4 c Posebnega statuta v seznamu šol), da se izpopolni slovensko šolstvo glede na potrebe Slo-

vencev (zahteva po kmetijski šoli, dvorazredni trgovski šoli, srednji tehnični šoli) in da se ustanovi višja slovenska šolska uprava.

Zavlačevanje uzakonitve slovenskega šolstva je poslabševalo perspektive za njegov normalni razvoj (stalen padec vpisov je privedel do resnega razmišljanja o vzrokih zanj, ker ga ni bilo moč pripisovati samo padanju rojstev), rastle so dvomi med slovenskim prebivalstvom o resnih namenih italijanske vlade, da uzakoni slovensko šolo. Vedno več znamenj je bilo, da odgovorni krogi s posebnimi nameni zavlačujejo to ureditev, pa čeprav na zunaj kažejo, da se zanimajo zanjo. Italijanski predstavniki v Mešanem odboru so sicer na tretjem zasedanju zagotovili, da bodo čimprej brez prej omenjenih diskriminacij uzakonili slovensko šolstvo v Italiji, vendar pa se vprašanje ni premaknilo z mrtvega tira. Ena izmed osrednjih zahtev slovenskih šolnikov je bila, da bi moral ta zakon omogočiti pouk v materinem jeziku tudi Slovincem v videmski pokrajini in Kanalski dolini.

To načelno stališče so prevzele in branile vse politične stranke in osrednje organizacije Slovencev v Italiji in kasneje v zakonskih predlogih oblikovale tudi KP Italije — 6. februarja 1959, Atti parlamentari N. 847 in Socialistična stranka Italije — 11. julija 1959, Atti parlamentari N. 1431. — (Oba vladna zakonska načrta kakor tudi zakonski predlogi KPI in PSI so na koncu članka v originalnih tekstih.)

5. avgusta 1960 je Primorski dnevnik objavil novico, da je minister za prosveto vlade italijanske republike predložil parlamentu zakonski načrt za ureditev slovenskega šolstva, 14. avgusta pa natisnil slovenski prevod istega zakonskega načrta.

PRIMERJAVA MED OBEMA VLADNIMA ZAKONSKIMA NAČRTOMA IN Z LONDONSKIM MEMORANDUMOM (POSEBNI STATUT), KAKOR TUDI S ŠOLSKIM ZAKONOM ZA JUŽNO TIROLSKO IN Z ZAKONSKIMA PREDLOGOMA KPI IN SOCIALISTIČNE STRANKE ITALIJE ZA UZAKONITEV SLOVENSKEGA ŠOLSTVA

Za boljše razumevanje v čem se razlikujeta oba vladna zakonska načrta od šolskega zakona za Južno Tirolsko in zakonskih predlogov KPI in Socialistične stranke Italije, je predvsem treba opozoriti, da oba ne upoštevata v zadostni meri člena 15 mirovne pogodbe iz leta 1947, pa tudi določb italijanske ustave z dne 22. decembra 1947, ki v členu 3 razglašajo, da so vsi državljani enakopravni pred zakonom brez razlike v spolu, rasi, jeziku, veri, političnem prepričanju ali osebni in družbeni položaju. Člen 6 pa izrecno predvideva, »da republika štiti s posebnimi predpisi jezikovne manjšine« (podčrtal pisec).

Oba vladna načrta sta zvečine obšla te določbe, saj že v prvem členu določata, da se zaradi poučevanja v materinem jeziku ustanavljajo le v goriški pokrajini in na Tržaškem ozemlju poleg šol v italijanskem jeziku šole s slovenskim učnim jezikom; torej sta docela prezrla jezikovno mešane predele v videmski pokrajini (Beneška Slovenija in Kanalska dolina). Na tak način skušata praktično zanikati obstoj tega dela Slovencev¹⁵ in tako

ohraniti nevzdržno stanje, v kakršnem so že ves čas pod Italijo. Jezikovno mešanim predelom v pokrajini Trento je bila mlada italijanska republika (takrat še brez mirovne pogodbe in nove ustave) bolj naklonjena, ko je za nemško manjšino v desetih celotnih občinah in za šest krajev v treh drugih občinah uzakonila šole v nemškem jeziku (člen 1 zakonskega odloka provizornega načelnika države z dne 16. maja 1947, št. 555, Ur. list št. 149 z dne 3. julija 1947). Italijanska republika ni hotela tedaj delati razlike med nemško manjšino v pokrajini Bocen (prvi zakonski odlok št. 775 z dne 27. oktobra 1945, Ur. list št. 153 z dne 22. decembra 1945 je predvideval v členu 1 nemške šole samo za to pokrajino) in v pokrajini Trento, medtem ko dela sedaj razliko med Slovenci v goriški pokrajini in na Tržaškem ozemlju ter onimi v videmski pokrajini.

Slovenska manjšina v videmski pokrajini je večkrat tudi sama, bodisi po starših šoloobveznih otrok, bodisi po svojih predstavnikih zahtevala otvoritev šol s slovenskim učnim jezikom (tako n. pr. 8. novembra 1947, 30. maja 1948, 15. januarja 1949 in 12. februarja, 13. marca, 1. maja in 13. maja istega leta). Delegacija slovenske manjšine je dvakrat obiskala (18. septembra 1947 in 10. junija 1949) predsednika vlade De Gasperija in mu predložila zahteve po otvoritvi šol v materinem jeziku. V tem smislu je bila poslana 15. decembra 1949 prošnja predsedniku senata, predsedniku poslanske zbornice, senatorjem in ljudskim poslancem.¹⁶ Italijanska vlada je 15. junija 1949 uradno izjavila: »Italijanska vlada ponovno podčrtuje, da mora demokratska osnova zemlje nujno postaviti skupek posebnih garancij za državljane tujega jezika. Dovoljena in zajamčena jim bo raba jezika ne samo v trgovskih odnosih, temveč tudi v političnih pred upravnimi in sodnimi oblastmi. V krajih, kjer žive v znatni meri podaniki tujega jezika, bo pouk v javnih šolah v materinem jeziku.«¹⁷

Drugi odstavek prvega člena sedanjega vladnega načrta je izpustil iz Rossijevega besedo »tečajji« in s tem vsaj posredno upošteva člen 4 c Posebnega statuta. Tako so popravili goriškim Slovencem krivico, ki jim jo je skušal prizadejati Rossijev načrt, ko je nameraval njihove obstoječe šole priključiti kot »tečaje« italijanskim šolam. Noben vladni načrt pa ne upošteva ne člena 4 c Posebnega statuta, ki pravi: »Italijanska in jugoslovska vlada sta se sporazumeli, da bosta obstoječe šole ohranili... in posvetovali se bosta v mešani komisiji, preden bosta katero od teh šol zaprli« — ne predlogov v tem smislu Socialistične stranke Italije (člen 3, odstavek 3) in obeh slovenskih šolskih sindikatov (člen 1, odst. 3; predlog KPI ne predvideva določb za event. ukinitvev teh šol, pač pa za ohranitev). Ne glede na to, da taka ureditev ignorira citirano določbo Posebnega statuta je s prenosom te pomembne pristojnosti glede osnovnih šol na lokalnega šolskega skrbnika ne samo s formalno-pravne, temveč tudi z dejanske, stvarne plati mnogo lažje ukiniti kako slovensko osnovno šolo ali razred, kakor je to bilo prej. Pri tem pa je treba še upoštevati, da lahko lokalni nacionalistični krogi mnogo učinkoviteje vplivajo na šolskega skrbnika kakor pa na osrednje oblasti v Rimu. Vsekakor ta določba pomeni občutno poslabšanje v primerjavi s prejšnjim osnutkom.

Odpravil pa je očitno diskriminacijo iz člena 2 Rossijevega načrta, ki je predvideval za vpis v slovenske šole posebno komisijo, ki naj o izjavi staršev ali namestnikov še sklepa o otrokovem materinem jeziku. S tem ustreza členu 2 Posebnega statuta, ki določa: »Pripadniki jugoslovanske etnične skupine na področju, ki ga upravlja Italija, bodo uživali enake pravice in z njimi se bo ravnalo kot z ostalimi prebivalci področja (torej tudi enako pravico pri vpisu v slovenske šole kot v italijanske — pripomba pisca), v istem času pa ga zopet krši, ko postavlja isto kot Rossijev načrt: »Šole, omenjene v drugem odstavku člena 1, so namenjene le italijanskim državljanom, ki pripadajo slovenski jezikovni skupini.« Ne glede na to, da ne govorita londonski Memorandum in Posebni statut nikjer o državljanstvu, temveč samo o prebivalcih področja in osebah (Memorandum) in o prebivalcih področja in pripadnikih jugoslovanske etnične skupine (statut), ožita oba vladna načrta tudi pojem jugoslovanske etnične skupine, ko govorita samo o slovenski jezikovni skupini. Očitno skušata s tem izločiti druge jugoslovanske narode od vpisa v slovenske šole, ki so se doslej vanje vpisovali (bilo je nekaj redkih primerov zlasti med povratniki), in tako na nov način okrnjevati slovenske šole. Isto velja za tiste, ki so se po členu 8 londonskega memoranduma vrnili na področje, ki ga upravlja Italija, pa še niso dobili italijanskega državljanstva. Predlog KPI predvideva v členu 2, da italijansko državljanstvo ni potreben pogoj za vpis v slovenske šole; ostala dva predloga govorita, da se vpis opravi na isti način, ki velja za italijanske šole.

Glede poučevanja italijanščine na slovenskih šolah ni drugi vladni načrt nič manj diskriminacijski od Rossijevega. Tako določa (člen 3), da je učenje italijanskega jezika obvezno v osnovnih in srednjih šolah s slovenskim učnim jezikom, ne predvideva pa, od katerega razreda osnovnih šol dalje (sedaj je bilo od drugega razreda osnovnih šol dalje; v zakonskih predlogih KPI v členu 3, Socialistične stranke Italije v členu 2 in šolskih sindikatov v členu 3 pa se postavlja od tretjega razreda dalje). Slovenska manjšina nima ničesar proti učenju italijanščine, nasprotno jo zahteva, želi pa zaradi začetnih težav pri šolski vzgoji otrok, da se otroke ne obremenjuje z učenjem drugega jezika takrat, ko se mora boriti z učenjem lastnega. To tudi ne bi ustrezalo splošno veljavnim pedagoškim načelom (opomba pisca).

Najmanj razveseljivi za učno osebje slovenske manjšine v Italiji so člani 5, 6 in 7 sedanjega vladnega načrta. Členi od 6 do 12 zakonskega odloka za nemške osnovne šole z dne 16. maja 1947, člani 4 do 6 zakonskega odloka z dne 9. novembra 1946 št. 428 (Ur. list št. 10 z dne 14. januarja 1947) in ministrskega odloka z dne 20. januarja 1956 št. 602 (Ur. list št. 35 z dne 10. februarja 1956) za nemške srednje šole s kasnejšimi dopolnili in zakonski predlog poslancev Ebnerja, Tinzla in Guggenberga z dne 12. aprila 1954 (sprejeto v poslanski zbornici 26. aprila 1955) o ureditvi službene dobe in pokojnin za nemško učno osebje so vsestransko in zadovoljivo uredili vprašanje službenega položaja in pokojninskega zavarovanja

šolnikov nemške manjšine. Upoštevali so stanje v nemškem šolstvu do leta 1922, upoštevali so vse diskriminacijske ukrepe, ki jih je nemško šolstvo utrpelo v letih 1922 do 1945, in izreden položaj, v katerem je bilo učno osebje in študirajoča visokošolska mladina (odšla je študirat na nemške univerze), in uzakonili vse njihove pridobitve do leta 1922, jim všteli v službeno dobo ves čas nesamostojne prekinitve službe za časa fašizma in priznali diplome, dosežene na nemških univerzah. Priznali so diplome iz kemije, fizike, matematike, prirodopisa, geografije, geologije, prava, političnih in ekonomskih ved, klasičnih jezikov, filozofije, modernih jezikov, pedagogike in diplom literarne skupine za absolvente učiteljskih. Upošteval sem tu priznanje samo tistih diplom, ki so potrebne za poučevanje v šolah (opomba pisca). Za ureditev stalnosti nestalnega učnega osebja osnovnih šol, ki je bilo v službi vsaj pet let, so določili *posebne* natečaje po študijskih naslovih in z izpiti in poseben stalen stalež glede na stalna mesta, ki so bila opredeljena tako, da so upoštevali dejansko stanje šolstva v letu 1947, ki je funkcioniralo s polnim urnikom, s skrčenim urnikom za več krajev in s posebnim ozirom na pouk italijanščine. To je veljalo ob prvi uveljavitvi imenovanega zakonskega odloka št. 555. Za nadalje pa je veljalo, da se vsa prazna stalna mesta podelijo nestalnim učiteljem zopet s *posebnimi* natečaji, ki jih vsaki dve leti razpiše Šolski skrbnik, ki upravlja šole na področju nemške manjšine. Za srednješolsko osebje pa določa zakonski odlok št. 428 naslednje: »Organski sezname tako vodilnega in učnega kakor tehniškega, pisarniškega in nižjega osebja se bodo določili z odlokom prosvetnega ministra. Vodilno učno in tehniško osebje, ki zahteva prestop ali vpis v organski seznam po natečaju, mora dokazati, da ima potrebno znanje za pouk v nemškem jeziku; pisarniško in nižje osebje mora dokazati, da zna nemški jezik v tolikšni meri, da lahko opravlja vse posle njemu poverjene službe. Pri prestopu na lastno željo mora vse to osebje pokazati zahtevano stopnjo znanja nemškega jezika v posebnem kolokviju pred posebno komisijo, ki jo bo imenoval prosvetni minister.« Pri udeležbi v natečajih sta materin jezik po predlogu ministrstva ugotavljala predsednik izpitne komisije in predstavnik, imenovan s strani deželnega zbora.

Členi 5, 10 in 11 sedanjega vladnega zakonskega načrta, ki urejajo položaj učnega osebja slovenskih osnovnih šol, in členi 7, 12 in 13 istega načrta, ki urejajo položaj vodilnega in učnega osebja slovenskih srednjih šol, se ozirajo samo na dejansko stanje v šolskem letu 1959/60 in nikjer ne upoštevajo krivic, ki so bile pred tem storjene slovenskemu šolstvu. Ustvarjajo sicer poseben stalež osnovnošolskih učiteljev pri šolskih skrbništvih v Gorici in Trstu, v katerega lahko pridejo kandidati s slovenskim materinim jezikom na podlagi natečajev (podobno ima tudi Rossijev načrt, samo da poudarja »s prednostjo kandidatov slovenskega materinega jezika«). Besede »lahko« in »s prednostjo« puščajo vrata odprta vsem, v slovenske šole, ki se teh natečajev udeležujejo, torej tudi kandidatom, ki jim materin jezik ni več slovenski. Zadovoljivo pa bi to rešili za slovensko manjšino v Italiji le tedaj, če se popravi beseda »lahko« v *samo*.

Predlogi KPI, Socialistične stranke Italije in šolskih sindikatov, kakor tudi vse spomenice in nasveti slovenske etnične skupine predvidevajo posebne staleže in posebne natečaje, ki so namenjeni samo kandidatom s slovenskim materinim jezikom, kakor tudi posebno izpitno komisijo, sestavljeno iz članov, ki obvladajo slovenski jezik. Določajo tudi, da naj za prehod v stalnost ob prvi uveljavitvi zakona za slovensko šolstvo veljajo izredni »razumni ukrepi« (s tem se ravna po členu 4 c Posebnega statuta, odst. 3, ki pravi »... italijanske oblasti bodo v okviru veljavnih zakonov sprejele vse razumne ukrepe, da se šolnikom omogoči pridobiti si kvalifikacijo za isti status kot stalni člani učiteljskega osebja«), ko navajajo, da bodo ob prvi uveljavitvi zakona sprejeti v stalnost s posebnim natečajem po naslovih (socialistični — in kolokvijem) tisti, ki sedaj poučujejo ali so poučevali v slovenskih šolah vsaj tri leta (predlog KPI 5 let) z letno oceno vsaj »dobro«, nadalje tisti, ki jim je bilo po letu 1922 onemogočeno doseči stalnost, kakor tudi oni, ki se lahko poslužijo ugodnosti člena 8 londonskega memoranduma in zakonov z dne 7. oktobra 1923 št. 2186 in z dne 12. decembra 1947 št. 1488 (predlog Socialistične stranke Italije zadnjih dveh ne predvideva).

Za slovenske srednje šole ne ustvarjajo nobenega posebnega staleža (Rossijev ga predvideva v členu 7 in posredno upošteva celo »razumen ukrep«, ko pravi; 1. »... učno osebje, ki sodi v redni stalni stalež in je dodeljeno slovenskim šolam, je vpisano na prošnjo v ta posebni stalež. 2. Osebje, ki ni v stalnem staležu in ki je poučevalo vsaj pet šolskih let z oceno ne slabšo od »sposoben« (»valente«) v srednjih šolah s slovenskim učnim jezikom, lahko doseže imenovanje v gori navedeni stalež na podlagi natečajev po naslovih in z izpiti, ki jih bo določil minister za prosveto) temveč se v členu 12 potrjuje ustanovitev kontingenta posebnih prehodnih stalnih mest, ki ga je določil vladni generalni komisar z veljavnostjo za Tržaško ozemlje na podlagi dejanskega stanja, kakršno je bilo 1. oktobra 1958 — torej štiri leta po podpisu londonskega memoranduma in 13 let po ponovni otvoritvi slovenskih šol. Kako naj se vskladi ta določba s črko in duhom Posebnega statuta v členu 4 c, odst. 3, ki pravi: »Italijanske oblasti bodo *takoj* izdale zakonske predpise, ki so potrebni za ureditev stalne organizacije teh šol...«, ko ustanovitev posebnih prehodnih stalnih mest sploh ne ustreza stalni organizaciji slovenskega šolstva in ko se je »takoj« zavlekel za cela štiri leta? Že beseda »prehoden« dovolj nedvoumno govori, da je vse prehodnega značaja in da se lahko spremeni. Sprememba pa je žal vedno v dve smeri: v dobro in slabo, torej v tem primeru v korist ali škodo slovenskemu šolstvu.

Člen 7 istega vladnega načrta sicer v prvem odstavku določa, »stalna mesta vodilnega in učnega osebja srednjih šol s slovenskim učnim jezikom v goriški pokrajini in na Tržaškem ozemlju na podlagi natečajev, ki jih razpiše minister za prosveto na osnovi zadevnih veljavnih določb,« vendar pa je iz te interpretacije razvidno, da se bo moralo omenjeno osebje udeleževati sedaj veljavnih državnih natečajev pred italijanskimi izpitnimi komisijami in da bo imenovano v redne stalne državne staleže, v kolikor

bo uspelo v današnji hudi konkurenci z italijanskimi vrstniki. Zaključek bi verjetno bil torej naslednji: kandidatom za slovenske šole ne bo treba pri teh usposobljenostnih izpitih dokazati, da jim je materin jezik slovenski, temveč da obvladajo v italijanskem jeziku snov v predmetih, ki jo učijo, kar bi bilo v pogledu učnega jezika na slovenskih šolah vsekakor paradokсно.

Clen 10 pravi, »da se v roku šest mesecev od uveljavitve pričujočega zakona določi število stalnih mest za osnovnošolske učitelje na območju goriškega in tržaškega šolskega skrbništva z upoštevanjem dejanskih potreb šolskega prebivalstva, ki sodi k slovenski jezikovni skupini.« Sedanje dejanske potrebe šolskega prebivalstva pa nikakor ni moč primerjati z dejanskimi potrebami pred leti. Sedanje stanje slovenskih šol ne bi smelo biti uzakonjeno v taki obliki že zaradi tega, ker se je šele po štirih letih italijanskega upravljanja Tržaškega ozemlja pristopilo k »takojšnji« ureditvi njihove stalne organizacije (predlog KPI predvideva v členu 8, odst. 2, da je treba za to določitev upoštevati obdobje v šolskih letih 1956/58, medtem ko zahteva predlog slovenskih šolskih sindikatov obdobje v šolskih letih 1954/56). V to število stalnih mest se bodo po členu 11 štela mesta, ki dejansko funkcionirajo na slovenskih osnovnih šolah Tržaškega ozemlja. Na tak način se bodo uzakonila mesta za 21 slovenskih učiteljev, ki so uživali stalnost še v predvojni Italiji in bili po letu 1945 dodeljeni na slovenske šole, in 39 slovenskih učiteljev, ki so lahko koristili ugodnosti v smislu zakona št. 248 z dne 13. marca 1958, katerega veljavnost je raztegnil z odlokom št. 19 z dne 22. maja 1959 vladni generalni komisar na slovenske šole na Tržaškem ozemlju. To je bil edini stvaren ukrep, ki pa je slovenskim srednjim šolam prinesel zgolj neznatne koristi. Od skoraj 150 profesorjev v Trstu bo tega deležnih samo kakih 15, t. j. ena desetina.

Clen 6 istega vladnega načrta določa, da »se bosta za nadzorstveno službo nad osnovnimi šolami šolska skrbnika v Trstu in Gorici posluževala osebja, ki popolnoma pozna slovenski jezik.« Rossijev je bil za spoznanje slabši, ko pravi o členu 8 »po možnosti osebja s slovenskim materinim jezikom«. Utemeljeno je (kakor med drugim ugotavlja dr. J. Jeri v »Delu« z dne 21. avgusta 1960 št. 228), »da bi preciziranje, da morajo biti tudi ti funkcionarji istega materinega jezika (kot učenci — pristavek pisca), že samo po sebi odpravilo morebitne protislovne razlage, saj so znani iz prakse primeri, da so mnogi, ki jim je bilo uradno priznано, popolno obvladanje jezika, komaj poznali naš jezik. Gre pač za logično uveljavitev kriterija, da morajo biti vsi, ki so v kakršni koli neposredni, funkcionalni zvezi s slovenskim šolstvom istega materinega jezika.« Gre pa še za nekaj drugega. Do sedaj so imeli slovenski šolski nadzorniki že več let samostojni urad na slovenski osnovni šoli pri Sv. Jakobu v Trstu in so bili povezani s Šolskim skrbništvom v Trstu po posebnem svetovalcu iz vrst slovenskih stalnih učiteljev, ki je imel svoj urad na imenovanem skrbništvu skupaj s svetovalcem za slovenske srednje šole. Tega pa sedanji vladni načrt nikjer ne predvideva. Zato je utemeljen strah, da bo uprava za slovensko šolstvo zdrknila v celoti na raven, kakršna je bila doslej v goriški pokra-

jini, kjer niso imeli nobenih slovenskih upravnih organov za slovensko šolstvo. To pomeni kršitev člena 2 c Posebnega statuta, da se bo italijanska uprava ravnala po načelu, s katerim naj bi omogočila jugoslovanski etnični skupini, da bo nepristransko (v angleškem originalu: fair) zastopana v upravnih položajih, zlasti pa na tistih področjih, kakor je šolsko nadzorništvo, kjer gre še izrecno za interese teh prebivalcev. To vprašanje je bilo v Južni Tirolski stvarno »fair« urejeno. Člen 15 že večkrat omenjenega zakona št. 555 določa: »Šolski skrbnik pokrajine Bocen (pod to skrbništvo sodijo tudi nemške šole v pokrajini Trento) se izbira med onimi, ki popolnoma obvladajo oba jezika. Za šolske posle nemških šol je dodeljen temu uradu s funkcijo vice-skrbnika ravnatelj 1. stopnje, ki je pripadnik nemške etnične skupine in popolnoma obvlada italijanski jezik. Temu uradu sta poleg tega dodeljena dva šolska nadzornika, eden italijanskega, drugi nemškega jezika, ki medsebojno vežeta obe vrsti šol in morata zato poznati oba jezika.

Za nadzorstvo nad nemškimi osnovnimi šolami ima minister za prosveto v soglasju s finančnim in zakladnim ministrom pravico, da razdeli celoten teritorij, na katerem so te šole, v določeno število šolskih okolišev in didaktičnih okrožij, ki ustrezajo potrebam... Minister za prosveto je pooblaščen, da spremeni v tem smislu z odlokom... število stalnih mest nadzornikov in didaktičnih ravnateljev, o katerih govori člen 1 zakona z dne 31. maja 1943, št. 570.« V členu 17 istega zakona beremo: »Šolski nadzorniki in didaktični ravnatelji šol z italijanskim učnim jezikom bodo v jezikovno mešanih občinah zamenjani z onimi, ki poznajo oba jezika. Po uveljavitvi tega zakonskega odloka se lahko poveri urad šolskega nadzornika in didaktičnega ravnatelja južnotirolskim stalnim profesorjem in stalnim učiteljem, ki znajo oba jezika.«

Predlogi KPI, Socialistične stranke Italije in šolskih sindikatov se skušajo bolj ali manj držati določb Posebnega statuta in zakona o šolstvu za nemško manjšino. Členi 11, 12 in 13 predloga KPI določajo: »Pri šolskih skrbništvih Trsta, Gorice in Vidma se ustanovi oddelek za slovenske šole. Načelnik tega oddelka kakor tudi temu dodeljeno osebje morajo popolnoma obvladati slovenski jezik. Če nimajo za ta mesta študijskih naslovov ali usposobljenosti, morajo znanje slovenskega jezika dokazati pred izpraševalno komisijo, ki slovenski jezik obvlada.«

»Nadzorniške kakor tudi vodilne funkcije slovenskih šol bodo poverjene osebam..., ki bodo tako kvalificirane glede znanja in rabe slovenskega jezika, kakor učno osebje ustreznih stopnje. Podrejeno osebje slovenskih šol bo moralo enako poznati slovenski jezik. Učno osebje slovenskih šol izvoli enega člana v Višji šolski svet. Člen 7 predloga Socialistične stranke Italije pa določa: »Vodilno in nadzorstveno osebje slovenskih šol se postavlja na podlagi posebnih natečajev med kandidati slovenskega materinega jezika, ki imajo predpisane naslove. Število šolskih nadzornikov, didaktičnih ravnateljev, ravnateljev in upraviteljev slovenskih šol se določi z odlokom prosvetnega ministra v skladu z zakladnim ministrom. Posebni oddelki za slovensko šolstvo se ustanovijo pri vseh treh področjih

šolskih skrbništvih. Administrativno in strežno osebje slovenskih šol in uradov mora poznati slovenski jezik.«

Členi 9, 10, 11 in 12 predloga šolskih sindikatov določajo: »Pri šolskih skrbništvih Tržaškega ozemlja in goriške ter videmske pokrajine bo ustanovljen vzporeden urad za slovenske šole. Osebje tega urada bo moralo popolnoma obvladati slovenski jezik. Nadzorniške in vodilne funkcije slovenskih šol bodo poverjene osebju slovenskega materinega jezika. Tudi za člane različnih komisij, ki so predvidene v sedanjih šolskih uredbah, in za administrativno in strežno osebje se zahteva popolno znanje slovenskega jezika.«

Ce izhajamo iz dejstva, da je za boljše medsebojno spoznavanje, strpnost in razumevanje v jezikovno mešanih pokrajinah Bocen in Trento uvedel že zakonski odlok z dne 27. oktobra 1945 učenje italijanskega jezika v nemške šole in nemškega jezika v italijanske šole (člen 2), da je upošteval vse diskriminacijske elemente glede šol in osebja v preteklosti in jih popravil, pridemo do otipljivega zaključka, kakšno razlikovanje pomeni sedanji vladni zakonski načrt za slovensko etnično skupino, ki jo nasilno trga v dva dela in ne daje Slovincem v videmski pokrajini niti toliko, da bi se poučeval v šolah z italijanskem učnim jezikom slovenski jezik kot predmet. Razumljivo je po vsem tem, da slovenska manjšina v Italiji tega zakonskega načrta ne more sprejeti in da upravičeno terja, da se je ne deli v dva dela, ko gre za dajanje pravic, če se je ni nikoli delilo in se je tudi sedaj ne deli pri zahtevah glede izpolnjevanja dolžnosti do države. Slovenska manjšina se pač ne more sprijazniti s položajem, v katerem bi bila manj vredna v primerjavi z ostalimi manjšinami v Italiji, zato soglasno terja, da se upošteva njene zahteve v skladu s členom 15 mirovne pogodbe in določbami člena 3, 6, 33 in 34 ustave italijanske republike. Prav na tej podlagi je nujno modificirati vladni zakonski načrt z dne 19. julija 1960 in izdati tak zakon za slovensko šolstvo, ki bo zajemal vso slovensko manjšino v Italiji, se pravi v goriški in videmski pokrajini in na Tržaškem ozemlju, zajamčil neoviran razvoj slovenskih šol in njihov pravičen ustroj, zagotovil nepristransko soudeležbo Slovencev pri upravljanju in nadzoru teh šol in pošteno, uvidevno in z razumnimi ukrepi (torej s popravo vseh prejšnjih diskriminacijskih ukrepov) uredil zdaj nevzdržen položaj slovenskih šolnikov in ostalega osebja, v katerem so v velikem številu že od leta 1945 naprej.

O P O M B E

¹ Prva slovenska nedeljska šola v Trstu se omenja že leta 1766, prva »ilirska« osnovna šola pa je začela delovati 1792 (»Primorac« od 27. okt. 1893). Prva trivialka na tržaški okolici je začela na Opčinah leta 1798, nakar so ji sledile druge: na Katinari 1799 (po šolskem letopisu), v Barkovljah in v Bazovici 1805, v Škednju 1827, v Sv. Križu pred letom 1828, istega leta na Kontovelu, na Proseku malo pozneje (1831 se omenja v uradnih spisih), pri Sv. Ivanu 1854, v Rojanu 1862, pri Lovcu 1867 in v Trebčah 1868 (o tem piše »Luč« v letnikih III in V iz leta 1928 in 1929). Kdaj so začele delovati prve slovenske nedeljske šole na Goriškem in v videmski pokrajini, se ne ve; o njihovem delovanju se da

samo sklepati iz dejstva, da so imeli slovenski duhovniki po vseh večjih slovenskih farah take šole, v katerih so poleg razlaganja verskih stvari učili tudi brati in pisati, zlasti še odkar so se začeli izdajati v večjem številu slovenski molitveniki in so začele med nje prodirati knjige nabožne in posvetne vsebine. Kako naj bi sicer Slovenci v videmski pokrajini znali brati pri maši slovenske molitvenike (pisani so bili sicer v njihovem narečju), če jih ni kdo prej učil branja? Za Goriško najdemo prve zanesljive virove o ljudskih šolah po letu 1800. V začetku 19. stoletja je bilo 4—5 takih šol, leta 1825 pa že 18: v Gorici, Krminu, Romansu, Ajelu, Ogleju, Gradežu, Tržiču, Rihemberku, Sv. Križu, Črničah, Kanalu, Ročinju, Tolminu, Cerknem, Kobaridu, Bovcu in Volčah (zasebna šola za dečke). O tem piše S. Rutar v knjigah »Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska«, 1893 — II. del, str. 107—108 in »Zgodovina Tolminskega«, 1882. Se kasneje so začele delovati slovenske ljudske šole v Devinu (1832), Doberdobo (1838), Fojani, Kožbani, Medani, Mirmniku, Podgori, pri Sv. Lovrencu in v Škriljevem. O pravih slovenskih ljudskih šolah med Beneškimi Slovenci ni sledu, gotovo so pa obstajale do leta 1865 kake trivialke vsaj v tistih večjih krajih, kjer so vodili faro slovenski duhovniki. Po letu 1866 so Beneški Slovenci sicer dobili ljudske šole, toda vse z italijanskim učnim jezikom. Tudi med Slovenci v Kanalski dolini je moralo biti nekaj podobnega v začetkih njihovega šolstva. Ker pa so bili do leta 1918 del Koroških Slovencev, katerih večji del je danes v Avstriji in manjši del v FLRJ, so dobili v času razvoja pravih ljudskih šol pod Avstrijo posebne utrakvistične šole, v katerih se je en del predmetov poučeval v slovenskem jeziku in drugi del predmetov v nemškem jeziku.

² Odobrena z odlokom prosvetnega ministrstva na Dunaju z dne 13. avgusta 1910, št. 24815.

³ a) za Goriško okrožnica o vzgoji št. 7 od 6. okt. 1945;

b) za Tržaško okrožnica o vzgoji št. 8 od 8. okt. 1945, ki govori o ustanovitvi slovenskih in hrvaških osnovnih šol v Trstu, Gorici in Pulju;

c) obe okrožnici sta bili potrjeni z okrožnico o vzgoji št. 9 od 16. oktobra 1945. — Priznanje šol. Uradno bodo priznane samo one šole s slovenskim jezikom, ki so bile redno osnovane v smislu okrožnic, in sicer št. 4, odst. I, II, III in VI in št. 7 in 8.

č) okrožnica št. 13 C/AMG/ED/I 4 od 16. okt. 1945 — Prve določbe o izp. tih na slovenskih srednjih šolah;

d) okrožnica št. 13 C/AMG/ED/1. 8 Confidential od 11. jul. 1946 — Priznanje slovenskih šol za Trst in Gorico;

e) okrožnica VG/AMG/ED/1. 3 od 3. okt. 1946 — Začasno imenovanje osebja slovenskih in hrvaških šol. Navodila nadzornikom v Trstu, Gorici in Pulju.

⁴ Ministrski odlok št. 110/76 z dne 13. jan. 1950. Pred tem okrožnica prosvetnega ministrstva goriškemu Šolskemu skrbništvu št. 5113-76 L z dne 25. novembra 1949 (o tem pišeta »Primorski dnevnik« št. 283 z dne 1. dec. 1949 in »Soča« št. 128 z dne 21. jan. 1950).

Demokratska fronta Slovencev (DFS) v Italiji je poslala prosvetnemu ministru Gonelli sledečo protestno brzojavko: DFS v Italiji zahteva takojšen preklic odloka prosvetnega ministrstva št. 110/76 z dne 13. jan., ker nima nikake zakonske podlage. Omenjeni odlok žali narodni čut slovenskega življa in je v popolnem nasprotju z osnovnimi človeškimi pravicami, ki jih vsebujeta italijanska ustava in mirovna pogodba. Podpisan predsednik: Dr. Lambert Mermolja.

V tem pogledu je šla delegacija DFS protestirat v Rim (»Primorski dnevnik« št. 286 z dne 4. dec. 1949).

⁵ Primerjaj tudi članek v »Primorskem dnevniku« z dne 17. jan. 1950: »Gospod polkovnik Marshall naj z dejanji dokaže, da je pravičen in nepristranski.«

⁶ Ker zaradi zasege arhiva po kominformistih nimamo vlog in spomenic, navajamo kasnejše vloge in spomenice, ki isto zahtevajo: 21. nov. 1950 — Zah-

teve Zveze prosvetnih delavcev (ZPD) brigadnemu generalu Blanchardu, generalnemu ravnatelju za civilne zadeve, v kateri se utrjuje zahteva po ločeni upravi za slovensko šolstvo. 13. marca 1952 — Spomenica Slovensko-hrvaške prosvetne zveze zavezniški upravi v Trstu o isti zadevi. 19. aprila 1953 — pismo poveljniku cone Wintertonu slovenskih županov in občinskih svetovalcev o vprašanju slovenskega šolstva, kakor tudi o samostojni slovenski šolski upravi.

14. marca 1954 — na sestanku šolnikov je bila sprejeta resolucija, ki zahteva poleg zakonitve slovenske šole tudi samostojno slovensko šolsko upravo. 28. jul. 1954 — zahteve ZPD po samostojni slovenski šolski upravi, odposlane angloameriški vojaški upravi. Na vse vloge so prejeli Slovenci enkrat samkrat jasen odgovor, in sicer 8. jan. 1951. Odgovoril je Vonna F. Burger, izvršilni ravnatelj pri angloameriški vojaški upravi: »A separate administration for Slovene School is not practicable.« Drugič so dobili odgovor od prosvetnega urada z dne 21. jul. 1952 PI/333. 2, v katerem se zagotavlja, da »slovenski inšpektorat posluje v vseh primerih kot slovenska šolska uprava« (1. okt. 1952 je pa bil ta inšpektorat ukinjen).

⁷ »Giornale di Trieste« od 1. okt. do 18. sept. 1948, 3. okt. 1948, 5. okt. 1948, 12. okt. 1948, 13. febr. 1949 (goriška nedeljska izdaja), 13. jul. 1949, 5., 15. in 18. jan. 1950.

»Il Lunedì« od 1. do 15. jun. 1949 in od 1. do 5. sept. 1949.

»Messaggero Veneto« od 13. jul. 1948, 2. sept. 1948, 17. dec. 1948, od 1. do 15. jun. 1949, november 1949, 23. dec. 1949.

»Voce libera« od 29. okt. 1948 in od novembra 1948 do januarja 1949.

Na te članke je odgovarjal zlasti »Primorski dnevnik«: 28. sept. 1948, št. 1010 (Kontovelci in Prosečani odgovarjajo šovinistom), 29. sept. 1948, št. 1011 (Ne bomo dopustili blatenja naše šole), 2. okt. 1948, št. 1014 (Škedenjci odgovarjajo šovinistom), 6. okt. 1948, št. 1017 (Žene okraja Magdalena obsojajo nekulturno gonjo proti slovenskemu šolstvu), 7. okt. 1948, št. 1018 (Učitelji v črnih srajcah), 9. okt. 1948, št. 1020 (Slovenci imamo pravico do vseh šol, ki jih potrebujemo), 13. okt. 1948, št. 1023 (Italijanskemu didaktičnemu ravnateljstvu ni po volji otvoritev slovenske klasične gimnazije), 18. jun. 1948, št. 952 (Po starih stopinjah fašističnega raznarodovanja), 4. sept. 1948, št. 990 (Gnusna gonja proti slovenskim šolam), 18. dec. 1948 (Nova ofenziva proti slovenski šoli), 29. jan. 1949, št. 24 (Borba za slovensko šolo je bistveni del borbe proti imperializmu), 15. febr. 1949, št. 38 (Nesramno hujskanje demokristjanov v »Giornale di Trieste«), 15. jun. 1949, št. 141 (Naše šole so napoti), 28. jul. 1949, št. 178 (Slovenske šole in »Giornale di Trieste«), 6. nov. 1949, št. 262 (Slovenske šole in politično pomirjenje), 2. dec. 1949, št. 284 (Ofenziva proti slovenskemu šolstvu se nadaljuje), 7. dec. 1949 (Pripravlja se nov napad na slovensko šolstvo); 27. dec. 1949, št. 297 (Slovenska šola v pravi luči), 18. in 20. jan. 1950 (Odgovor na »Con una vasta documentazione il professore Sciolis dimostra...« v »Giornale di Trieste« od 18. jan. 1950).

⁸ 15. maja 1953 — Pismena resolucija Poverjenega odbora slovenskih šolnikov v Trstu prosvetnemu uradu zaradi krivičnega ravnanja s slovensko šolo. 9. jun. 1953 — Pismene zahteve prosvetnemu uradu za ureditev slovenskih šol (poslala KP STO). 4. dec. 1953 — Spomenica slovenskih šolnikov prosvetnemu uradu za enakopravnost v pogledu prejemkov (podpisalo jo je 332 šolnikov). 28. jul. 1954 — Zahteve ZPD po samostojni šolski upravi. 13. sept. 1954 — Vloga strokovnih organizacij slovenskih šolnikov v Trstu na prosvetni urad, v kateri se zahteva enakopravnost slovenskih šol in šolnikov pri ureditvi pravnega položaja slovenskega šolstva. 22. okt. 1954 — so poslali slovenski šolniki v pismu na prosvetni urad tabele za organik slovenskih šol. Kasneje so bile poslane še druge vloge o zakonski ureditvi slovenskega šolstva. Bilo je več osebnih intervencij pri prosvetnem uradu vladnega generalnega komisariata v Trstu.

⁹ Po zapisnikih sej ZPD v mesecu septembru in oktobru 1955.

¹⁰ Dne 31. avg. 1955 je prišlo s prosvetnega ministrstva posebno pismo Prot. N: 2032 Cabineto Min. P. I. Roma, v katerem so bila dana zagotovila o

demokraciškem šolskem zakonu in o upoštevanju predlogov, ki so jih zastopniki slovenskih šolnikov v Trstu postavili v razgovoru z ministrom P. Rossijem.

¹¹ 18. febr. 1955 in 19. IV. 1955 — Pismo Slovenske gospodarsko kulturne zveze v Trstu generalnemu vladnemu komisarju dr. Palamari, v kateri se zahteva uveljavitev Posebnega statuta.

13. marca 1955 — ZPD, Zveza uslužbencev slovenskih šol in Sindikat slovenskih šolnikov pošljejo posebno spomenico vladnemu generalnemu komisarju glede uzakonitve slovenskega šolstva in ureditve stalnosti.

7. sept. 1955 — Strokovne organizacije (ZPD, ZUSS in SSS) pošljejo posebno pismo ministru Rossiju za pravičen zakon o slovenskem šolstvu.

26. sept. 1955 — Strokovni organizaciji ZPD in ZUSS pošljeta posebno pismo glede pravične uzakonitve slovenskih šol ministru Rossiju, ravnateljstvu za javno šolstvo in šolskemu skrbništvu v Trstu.

30. sept. 1955 — SGKZ pošlje dr. Palamari posebno pismo za uveljavitev člena 8 londonskega memoranduma v pogledu šolnikov.

2. sept. 1955 — Pismo SGKZ vladnemu generalnemu komisarju glede odpusta slovenskega učnega osebja.

14. okt. 1955 — Posebno pismo ZPD in ZUSS ministru Rossiju in zakladnemu ministru v Rimu glede vprašanj slovenskega šolstva.

17. okt. 1955 — Dr. Palamari izročeni sklepi sestanka ekonomsko izenačenih slovenskih šolnikov, ki v 12 točkah prikazujejo pridobljene pravice od leta 1945 do leta 1955.

31. okt. 1955 — Pismo SGKZ vladnemu generalnemu komisarju v obrambo ekonomsko izenačenega slovenskega učiteljstva.

¹² Strokovni organizaciji sta v tem pogledu poslali 25. jan. 1956 predloge za pravičen in demokratičen šolski zakon.

¹³ 21. jan. 1956.

¹⁴ Glej prilogo!

¹⁵ a) Že odlok senata Beneške republike od 2. aprila 1778 pravi: »La Slavia Veneta è governo a sè come una nazione diversa e separata del Friuli.«

b) V knjigi: Giandomenico Ciconi — Udine e la sua provincia (Udine 1862) beremo na str. 315: »Un dialetto slavo simile a quello di Lubiana parlasi dagli abitanti dell'intero distretto di San Pietro, detto perciò degli Slavi, e nella parte montuosa dei distretti di Cividale e di Tarcento. Nel comune di Resia, compreso nella valle omonima del distretto di Moggio, si parla uno slavo alquanto diverso dal precedente... Tutti (misli pri tem na Slovence v videmski pokrajini — opomba pisca) derivano dagli Slavi Windi che nel secolo VII occuparono le Alpi Giulie e nelle province udinesi sommano a 31 000.«

c) Uradno štetje iz leta 1911 je ugotovilo v Beneški Sloveniji (Slavia Veneta) 36 171 Slovencev ali 69,5 % celotnega prebivalstva.

č) Letna statistika (annuario statistico) iz leta 1914 prinaša sledeče število slovensko govorečega prebivalstva:

v okraju Čedad	32 317
v okraju Gemona	2 123
v okraju Tarcent	12 892
v Reziji	4 671
Skupaj	52 003

d) Pri ljudskem štetju leta 1931 (torej za časa fašizma) je bilo vpisanih na istem ozemlju 33 932 Slovencev ali 71,6 % celotnega prebivalstva.

¹⁶ Še prej, in sicer 9. jun. 1949 je bila poslana spomenica DFS v Italiji predsedstvu vlade in 10. jun. 1950 podobna spomenica DFS v Italiji na zborovanje UNESCO v Firencah glede ustanovitve slovenskih šol.

Dne 4. jun. 1950 so ob priliki obiška predsednika vlade De Gasperija nosili v Čedadu transparente z zahtevo po slovenskih šolah.

¹⁷ Prvo tako izjavo so dobili dne 11. jul. 1945 od ministrskega sveta pod predsedstvom Ferruccijsa Parrija.

PRILOGA 2

All'On. PRESIDENTE DELLA REPUBBLICA
All'On. PRESIDENTE DEL SENATO
All'On. PRESIDENTE DELLA CAMERA DEI DEPUTATI
All'On. PRESIDENTE DEL CONSIGLIO DEI MINISTRI
All'On. MINISTRO DELLA PUBBLICA ISTRUZIONE

ROMA

I rappresentanti dei gruppi politici, dei Sindacati delle scuole slovene e delle organizzazioni culturali centrali hanno approvato, nella loro riunione consultiva tenutasi a Trieste il 14 gennaio 1957, la seguente

RISOLUZIONE

L'opinione pubblica slovena è informata del progetto legge che dovrebbe provvedere alla sistemazione giuridica delle scuole con lingua di istruzione slovena nel Goriziano e nel Territorio di Trieste. Tale progetto è stato già accolto dal Governo il 28 dicembre 1956 per essere poi approntato per la discussione e l'approvazione al Parlamento.

I rappresentanti delle organizzazioni sottoscritte, rilevando che il menzionato progetto è in contrasto con lo spirito e i principi della Dichiarazione universale dei diritti dell'uomo, con quelli della Costituzione della Repubblica Italiana e particolarmente con il Memorandum d'intesa di Londra, chiedono che per il citato progetto si tenga conto dei seguenti principi:

1. che ai sensi dell'articolo 6 della Costituzione italiana vengano istituite scuole statali con lingua d'istruzione slovena in tutte le località ove esiste la minoranza slovena;
2. che siano conservate indipendenti le scuole già esistenti non soltanto nel Territorio di Trieste, ma anche nel Goriziano;
3. che l'iscrizione a tali scuole sia libera e non venga condizionata a domande apposite e a dichiarazioni sulla lingua d'uso e sull'appartenenza al gruppo etnico. Detta iscrizione deve effettuarsi con le stesse modalità che richiede l'iscrizione alle scuole con lingua d'istruzione italiana di ogni ordine e grado;
4. che alla compilazione dei programmi d'insegnamento siano chiamati a collaborare anche degli insegnanti sloveni;
5. che il personale direttivo, insegnante, amministrativo e subalterno, in servizio presso le scuole con lingua d'istruzione slovena, deve avere perfetta conoscenza della lingua slovena; che il personale direttivo ed insegnante delle scuole di ordine elementare debba aver assolto l'Istituto magistrale con lingua d'istruzione slovena e quello delle scuole dell'ordine medio, almeno una scuola media superiore con lingua d'istruzione slovena, fatta eccezione per il personale che già si trova in servizio presso dette scuole;
6. che gli organici delle scuole elementari e medie del Goriziano e del Territorio di Trieste vengano regolarmente stabiliti in base alla con-

sistenza numerica delle classi esistenti negli ultimi due anni, cioè negli anni scolastici 1954/55 e 1955/56;

7. che nel quadro generale dei ruoli statali sia istituito un ruolo speciale permanente per il personale delle scuole elementari e medie con lingua d'istruzione slovena nel Goriziano e nel Territorio di Trieste; che possano richiedere l'iscrizione a questo ruolo:

a) tutti coloro che già appartengono ai ruoli statali e che si trovano comandati a prestar servizio nelle scuole con lingua d'istruzione slovena;

b) il personale incaricato e supplente, già in servizio nelle scuole con lingua d'insegnamento slovena da almeno cinque anni con la qualifica di «valente», in base ai titoli conseguiti. Per detto personale non siano posti limiti d'età;

c) per i posti rimasti liberi si bandiscano concorsi speciali da sostenersi davanti a commissioni composte da membri che conoscano la lingua slovena.

L'iscrizione a questo ruolo dovrebbe essere inoltre consentita a tutti coloro, che possano usufruire dell'art. 8 del Memorandum di Londra. Analogamente siano istituiti i posti stabili per il personale amministrativo e subalterno nelle scuole cui è tenuto a provvedere lo Stato.

Sia costituita infine, presso il Provveditorato agli studi di Trieste, una sezione speciale per tutte le scuole slovene in Italia, con a capo un funzionario sloveno che abbia, nei riguardi delle scuole con lingua d'istruzione slovena, quella competenza che il Provveditore agli studi ha per le scuole con lingua d'istruzione italiana.

Trieste, 22 Gennaio 1957

Gerdol Ivan:

SINDIKAT SLOVENSKE SOLE, TRST   SINDACATO SCUOLA SLOVENA, TRIESTE

Bednarik Rado:

SINDIKAT SLOVENSKIH SOLNIKOV   SINDACATO INSEGNANTI SLOVENI
GORICA   GORIZIA

Bernetti Marija:

KOMUNISTIČNA PARTIJA TO   PARTITO COMUNISTA TT

Dr. Dekleva Jože:

NEODVISNA SOCIALISTIČNA ZVEZA   UNIONE SOCIALISTA INDIPENDENTE
TRST   TRIESTE

Dr. Škerk Josip:

SKUPINA NEODVISNIH SLOVENCEV   GRUPPO SLOVENI INDIPENDENTI
TRST   TRIESTE

Dr. Sfiligoj Avgust

SLOVENSKA DEMOKRATSKA ZVEZA
GORICA

UNIONE DEMOCRATA SLOVENA
GORIZIA

Dr. Agneletto Jostip:

SLOVENSKA DEMOKRATSKA ZVEZA
TRST

UNIONE DEMOCRATICA SLOVENA
TRIESTE

Dr. Simčič Teofil:

SLOVENSKA KATOLIŠKA SKUPNOST
TRST

COMUNITA' CATTOLICA SLOVENA
TRIESTE

Dr. Besednjak Engelbert:

SLOVENSKA KRŠČANSKA SOCIALNA
ZVEZA, TRST

UNIONE CRISTIANO SOCIALE SLOVENA
TRIESTE

Dr. Mermolja Lambert:

SLOVENSKA KULTURNO GOSPODARSKA
ZVEZA, GORICA

UNIONE CULTURALE ECONOMICA
SLOVENA, GORIZIA

Dr. Kukanja Angel:

SLOVENSKA GOSPODARSKO KULTURNA
ZVEZA, TRST

UNIONE ECONOMICA CULTURALE
SLOVENA, TRIESTE

Valtrič Marko:

AKADEMSKO SREDNJEŠOLSKI KLUB
»SIMON GREGORČIČ«, GORICA

CIRCOLO STUDENTI UNIVERSITARI E
MEDI »SIMON GREGORČIČ«, GORIZIA

Bratina Slavko:

AKADEMSKI KLUB, GORICA

CIRCOLO UNIVERSITARIO, GORIZIA

Kacin Marija:

SLOVENSKO KATOLIŠKO AKADEMSKO
DRUŠTVO, GORICA

CIRCOLO UNIVERSITARI CATTOLICI
SLOVENI, GORIZIA

Slavik Edvard:

SLOVENSKI AKADEMSKI KLUB
»JADRAN«, TRST

CIRCOLO UNIVERSITARIO SLOVENO
»JADRAN«, TRIESTE

Stoka Drago:

SLOVENSKI KULTURNI KLUB, TRST

CIRCOLO DI CULTURA SLOVENO
TRIESTE

Predan Izidor:

PROSVETNO DRUŠTVO »IVAN TRINKO«
VIDEM

UNIONE CULTURALE »GIOVANNI
TRINKO«, UDINE

Košuta Just:

SLOVENSKA HRVATSKA LJUDSKA UNIONE CULTURALE SLOVENO CROATA
PROSVETA, TRST TRIESTE

Podobnik Josip:

SLOVENSKA KATOLISKA PROSVETA CENTRO CATTOLICO DI CULTURA
TRST SLOVENO, TRIESTE

Dr. Delak Franjo:

SLOVENSKA PROSVETNA MATICA, TRST ASSOCIAZIONE CULTURALE SLOVENA
TRieste

Dr. Budal Andrej:

SLOVENSKA PROSVETNA ZVEZA, TRST LEGA CULTURALE SLOVENA, TRIESTE

Nanut Viljem:

ZVEZA SLOVENSКИH PROSVETNIH UNIONE CIRCOLI CULTURALI SLOVENI
DRUŠTEV, GORICA GORIZIA

Štuhec Franc:

SLOVENSKA DUHOVSKA ZVEZA, TRST UNIONE DEL CLERO SLOVENO
TRieste

Dr. Močnik Franc:

SLOVENSKA DUHOVSKA ZVEZA UNIONE DEL CLERO SLOVENO
GORICA GORIZIA

Inž. Šturm Josip:

SLOVENSKO GOSPODARSKO ZDRUŽENJE ASSOCIAZIONE SLOVENA
TRST PER L'ECONOMIA, TRIESTE

Dr. Kosovel Josip:

NARODNA IN STUDIJSKA KNJIŽNICA BIBLIOTECA NAZIONALE SLOVENA
TRST TRIESTE

Kosmina Mirko:

KMEČKA ZVEZA, TRST UNIONE AGRICOLTORI, TRIESTE

Čok Antonija:

PODPORNO DRUŠTVO SOCIETÀ ASSISTENZIALE
"DIJAŠKA MATICA", TRST "DIJAŠKA MATICA", TRIESTE

Dr. Tončič Frane:

DRUŠTVO "PRAVNIK", TRST ASSOCIAZIONE "PRAVNIK"
(IL GIURISTA), TRIESTE

Gerbec Mario:

ZVEZA NEPOSREDNIH UNIONE PICCOLI COLTIVATORI
MALIH POSESTNIKOV, TRST DIRETTI, TRIESTE

PRILOGA 3

SENATO DELLA REPUBBLICA

DISEGNO DI LEGGE

presentato dal Ministro della Pubblica Istruzione

(Rossi)

di concerto col Ministro del Tesoro

(Medici)

e col Ministro degli Affari Esteri

(Martino)

Comunicato alla Presidenza il 18 maggio 1957

Disciplina delle istituzioni scolastiche in lingua slovena del territorio di Trieste e della Provincia di Gorizia

Onorevoli Senatori! — Le presenti norme sono dirette a regolare formalmente i delicati problemi che si pongono in materia di pubblica istruzione per le zone del Territorio di Trieste e della provincia di Gorizia.

Tali zone sono, infatti, caratterizzate dalla composizione della popolazione, in cui con i cittadini appartenenti al gruppo etnico italiano coesistono cittadini appartenenti al gruppo etnico sloveno.

Data la natura mistilingue delle zone in parola, si pone il particolare problema di adeguare l'ordinamento scolastico a tale condizione di fatto.

Ora, che agli appartenenti al gruppo etnico sloveno debba attribuirsi la possibilità di salvaguardare il proprio patrimonio, discende inequivocabilmente dalla garanzia generalmente sancita dall'articolo 6 della Costituzione, secondo cui «La Repubblica tutela con apposite norme le minoranze linguistiche».

Tale garanzia, inoltre, ha trovato, per le zone di cui trattasi, un esplicito riconoscimento e una più specifica configurazione nell'ambito delle intese intervenute tra lo Stato italiano ed il vicino Stato jugoslavo per la tutela delle minoranze linguistiche esistenti nei rispettivi territori, su di un piano di reciprocità.

Le presenti norme costituiscono, pertanto, ad un tempo, la attuazione di un principio costituzionale e l'applicazione di precisi impegni internazionali e tendono a porre una premessa essenziale per il conseguimento di una ordinata e pacifica convivenza dei gruppi linguistici.

A tale fine, esse sono state formulate in modo da contemperare l'esigenza di predisporre a favore delle minoranze linguistiche uno speciale strumento valido ed efficiente per l'esercizio delle facoltà loro attribuite, con la necessità di assicurare il rispetto della unità culturale, didattica ed amministrativa della Scuola, ch'è strettamente connessa in definitiva, alla unità fondamentale dello Stato.

Secondo questa duplice direttiva, vengono istituiti i Corsi d'insegnamento in lingua slovena; essi, peraltro, vengono, in linea di principio, inseriti, salvo

la particolare situazione preesistente per Trieste, nell'ordinamento unitario della Scuola.

Così non si è posto alcun limite all'esercizio della facoltà di ricevere l'istruzione nella lingua materna, solo stabilendo per il detto esercizio della facoltà stessa il controllo di una apposita Commissione.

E se l'insegnamento impartito nella lingua materna costituisce il precipuo oggetto delle garanzie così offerte alla minoranza etnica; si è peraltro stabilito l'obbligatorietà dell'insegnamento dello italiano ad assicurare l'unità linguistica dello Stato.

Del pari, con l'istituzione di particolari ruoli d'insegnamento, ed il previsto riassetto funzionale dei ruoli ispettivi, si è inteso adeguare l'ordinamento didattico ed amministrativo della Scuola alle esigenze di attuare efficacemente le garanzie assicurate alle minoranze linguistiche, nel settore dell'istruzione, sempre peraltro nel rispetto di una disciplina fondamentale unitaria, ch'è salvaguardia dello Stato.

DISEGNO DI LEGGE

Art. 1.

Nelle scuole elementari e secondarie del Territorio di Trieste e della provincia di Gorizia l'insegnamento viene impartito nella lingua materna degli alunni.

A tal fine, nella provincia di Gorizia e nel Territorio di Trieste possono essere istituiti, accanto alle scuole in lingua italiana, scuole e corsi di lingua slovena nei tipi previsti dagli ordinamenti scolastici in vigore.

All'istituzione ed all'eventuale soppressione delle scuole e dei corsi di cui al comma precedente si provvede con decreto del Presidente della Repubblica, su proposta del Ministro per la pubblica istruzione di concerto con quello del tesoro, ferme restando le norme vigenti per ciò che concerne gli oneri degli enti locali.

Art. 2.

L'iscrizione alle scuole a corsi in lingua slovena di cui al secondo comma del precedente articolo è riservata su domanda a cittadini italiani appartenenti al gruppo linguistico sloveno.

All'atto della predetta iscrizione, là dove si rende necessario, una Commissione scolastica nominata dal Provveditore agli studi e composta da un Ispettore e Direttore didattico e di due insegnanti rispettivamente appartenenti al gruppo linguistico italiano e sloveno, accerterà concretamente se, per l'alunno di cui sia stata chiesta l'assegnazione ai corsi in lingua slovena, lo sloveno rappresenta in effetti la lingua materna.

Art. 3.

Nelle scuole e nei corsi di cui al comma secondo dell'articolo 1 è obbligatorio l'insegnamento della lingua italiana secondo i programmi che saranno approvati con decreto del Ministro della pubblica istruzione.

Art. 4.

Le modificazioni di orari e di programmi, che si rendano necessari in ordine all'attuazione del precedente articolo, saranno stabilite con decreto del Ministro della Pubblica Istruzione.

Art. 5.

Per l'insegnamento nei corsi elementari in lingua slovena della provincia di Gorizia e del Territorio di Trieste è istituito presso i locali dei Provveditori agli studi uno speciale ruolo di maestri.

Il Governo della Repubblica è delegato a stabilire, entro sei mesi dall'entrata in vigore della presente legge, con decreto avente forza di legge ordinaria, il numero dei posti del ruolo di cui al comma precedente, tenendo presenti i principi vigenti in materia e le effettive esigenze dell'insegnamento.

I posti suddetti saranno conferiti per concorso preferibilmente a candidati di lingua materna slovena.

Art. 6.

L'insegnamento della lingua italiana nelle scuole e nei corsi di lingua slovena di cui all'articolo 3 è affidato ad insegnanti dei ruoli ordinari particolarmente qualificati che, pur rimanendo in organico nei ruoli di appartenenza, verranno iscritti, a questi limitati fini su domanda o d'ufficio, ad un apposito albo che sarà tenuto a cura del Ministero della Pubblica Istruzione.

Art. 7.

Il personale direttivo ed insegnante delle scuole e dei corsi di lingua slovena della Provincia di Gorizia e del Territorio di Trieste è iscritto in appositi ruoli approvati con decreto del Ministero della Pubblica Istruzione, di concerto con quello del Tesoro.

L'iscrizione nei ruoli di cui al precedente comma avrà luogo mediante concorsi pubblici indetti dal Ministero della Pubblica Istruzione, con la osservanza delle norme vigenti in materia. All'atto della istituzione delle scuole e dei corsi disposti ai sensi del secondo comma del precedente articolo 1 il personale insegnante appartiene ai ruoli ordinari e distaccato a prestare servizio presso la scuola in lingua slovena, è iscritto, a domanda, nei limiti delle cattedre e dei posti di ruolo previsti per ciascuna scuola, nei di cui al primo del presente articolo relativi all'insegnamento da essi impartito.

Il personale non di ruolo, che abbia insegnato non meno di cinque anni scolastici e con qualifica non inferiore a «valente» nelle scuole e corsi secondari di lingua slovena, può conseguire la nomina nei ruoli predetti nei limiti delle cattedre e dei posti disponibili, dopo che siano state effettuate le iscrizioni, di cui al precedente comma, mediante concorso per titoli e per esame secondo le modalità che saranno stabilite con decreto del Ministro della Pubblica Istruzione. Ai fini dell'ammissione al concorso, il predetto non dovrà aver superato il 55° anno di età alla data del decreto che indice i concorsi stessi.

Art. 8.

Per le funzioni ispettive e direttive nelle scuole e, rispettivamente, nei corsi elementari con lingua d'insegnamento slovena i Provveditori agli studi

del Territorio di Trieste e della provincia di Gorizia si varranno possibilmente, del personale di lingua materna slovena.

Art. 9.

I diplomi ed i certificati di studio rilasciati dalle scuole in lingua slovena rispettivamente del Territorio di Trieste e della provincia di Gorizia saranno bilingui. Ad essi viene riconosciuta, a tutti gli effetti, la stessa validità dei diplomi e dei certificati rilasciati dalle corrispondenti scuole statali.

Art. 10.

Per quanto non è previsto dalla presente legge, si applicano le disposizioni vigenti in materia d'istruzione elementare e secondaria.

SENAT REPUBLIKE

ZAKONSKI NAČRT,

ki ga je predložil prosvetni minister

(Rossi)

sporazumno z zakladnim ministrom

(Medicijem)

in zunanjim ministrom

(Martinom)

Poročilo z dne 18. maja 1957

Ureditev šolskih ustanov v Goriški pokrajini in na Tržaškem ozemlju

Spoštovani senatorji! — Namen predloženih predpisov je urediti občutljiva vprašanja na področju javnega pouka v Goriški pokrajini in na Tržaškem ozemlju.

Take cone so, kakor je znano, značilne po sestavi prebivalstva, v čigar okrilju prebivajo državljani, ki pripadajo slovenski etnični skupini, skupaj z državljani italijanske etnične skupine.

Glede na mešani jezikovni značaj omenjenih con se postavlja posebno vprašanje, da se prilagodi šolsko ureditev obstoječemu položaju.

Nujnost zagotoviti pripadnikom slovenske etnične skupine možnost varstva njene jezikovne dediščine, izhaja torej nedvomno iz jamstva, ki ga je potrdil čl. 6. Ustave, po katerem »Republika štiti s posebnimi predpisi jezikovne manjšine«.

Za omenjene cone je to jamstvo sicer našlo izrecno priznanje in bolj specifično oblikovanje v okviru medsebojno sklenjenih sporazumov med italijansko državo in sosedno jugoslovansko državo za zaščito jezikovnih manjšin na ozemljih obeh držav.

Spričo tega pomenijo uredbe izpolnitev ustavnega načela in obenem izvajanje določenih mednarodnih obveznosti ter težijo k temu, da se ustvari bistveni predpogoj za doseg urejenega in mirnega sožitja jezikovnih skupin.

S tem namenom smo te oblikovali na način, ki naj prilagodi zahtevo po ukrepih v korist jezikovnih manjšin nujnosti, da se zagotovi spoštovanje kulturne, didaktične in administrativne šolske enotnosti, ki je tesno povezana z osnovno enotnostjo države.

Po tej dvojni direktivi se ustanavljajo tečaji s slovenskim učnim jezikom, sicer pa se ti načeloma vključujejo v enotno šolsko ureditev, razen poprejšnjega posebnega položaja za Trst.

Z ustanovitvijo specialne nadzorne komisije nismo postavili nobene omejitve izvajanju pouka v materinščini.

In če je pouk v materinščini poglaviten predmet jamstva, ki ga načrt nudi etničnim manjšinam, je z druge strani določena obveznost pouka v italijanščini, da bi zagotovili jezikovno enotnost države.

Prav tako smo nameravali z ustanovitvijo posebnih staležev pouka prilagoditi didaktično in administrativno šolsko ureditev zahtevi, da se učinkovito uresniči jamstva, zagotovljena jezikovnim manjšinam na področju pouka, ob upoštevanju enotne discipline, ki ohranja bistvo države.

ZAKONSKI NAČRT

Člen 1.

V osnovnih in srednjih šolah Tržaškega ozemlja in Goriške pokrajine se poučuje v materinem jeziku učencev.

Zaradi tega je moč ustanoviti v Goriški pokrajini in na Tržaškem ozemlju, razen šol v italijanščini, šole in tečaje v slovenščini tiste vrste kot jih predvidevajo sedaj veljavni šolski pravilniki.

Ustanove se ali eventualno ukine se šole in tečaji, kot jih predvideva predhodni odstavek, z odlokom predsednika republike, na predlog ministra za prosveto in v sporazumu z zakladnim ministrom; nespremenjene ostanejo sedaj veljavne odredbe glede bremen, ki jih nosijo lokalne uprave.

Člen 2.

Vpis v šole in tečaje na slovenskem jeziku, ki so omenjeni v drugem odstavku prejšnjega člena, je namenjen na prošnjo italijanskim državljanom slovenske jezikovne skupine.

Pri vpisu bo, po potrebi, šolska komisija, ki jo bo imenoval šolski skrbnik, preverila, če je slovenščina materin jezik dijaka, ki je vložil prošnjo za sprejem na tečaje v slovenskem jeziku. Komisija bo sestavljena od inšpektorja, didaktičnega direktorja ter dveh učiteljev, izmed katerih bo eden pripadal italijanski drugi pa slovenski jezikovni skupini.

Člen 3.

V šolah in tečajih, ki so omenjeni v drugem odstavku člena 1 je obvezno poučevanje italijanščine po programih, ki jih bo odobril odlok ministra za prosveto.

Člen 4.

Spremembe urnikov in programov, ki so potrebne zaradi izvajanja predhodnega člena, bo določil odlok ministra za prosveto.

Člen 5.

Za poučevanje na osnovnih tečajih s slovenskim jezikom Goriške pokrajine in Tržaškega ozemlja se ustanovi pri krajevnih šolskih skrbnikih poseben seznam učiteljev.

Vlada republike je pooblaščenca določiti v teku šest mesecev od stopanja v veljavo pričujočega zakona z dekretom, ki bo dobil veljavo rednega zakona, število mest omenjenih v prejšnjem odstavku, upoštevajoč veljavna načela na tem področju in stvarne potrebe pouka. Gori navedena mesta bodo dodeljena na podlagi natečaja s prednostjo kandidatom slovenskega materinega jezika.

Člen 6.

Pouk italijanščine na šolah in tečajih s slovenskim učnim jezikom kot to predvideva člen 3, je poverjen učiteljem rednih seznamov, ki so za to posebno kvalificirani. Ti bodo na prošnjo ali kar uradno vpisani, pa čeprav ostanejo v organskem sestavu seznamov kamor pripadajo, v poseben seznam sestavljen za te omejene svrhe. Za ta seznam bo skrbel minister za prosveto.

Člen 7.

Vodilno in učno osebje šol in tečajev na slovenskem jeziku v Goriški pokrajini in na Tržaškem ozemlju je vpisano v posebne organske sezname, ki jih potrdi z odlokom minister za prosveto v sporazumu z zakladnim ministrom.

Vpis v sezname omenjene v predhodnem odstavku se bo izvajal na podlagi javnih natečajev, ki jih bo razpisalo ministrstvo za prosveto z upoštevanjem odredb, ki so glede tega v veljavi. Ob ustanovitvi šol in tečajev, kot jih odreja drugi odstavek predhodnega člena je: I. učno osebje, ki sodi v redne sezname in je dodeljeno za službo na šolo s slovenskim jezikom, vpisano na prošnjo, v mejah kateder in mest v seznamu predvidenih za vsako šolo, v sezname, kot jih predvideva prvi odstavek pričujočega člena glede tega da poučujejo. II. osebje, ki ni v seznamu in ki je poučevalo vsaj pet šolskih let s kvalifikacijo ne slabše od »sposoben« v srednjih šolah in v tečajih s slovenskim jezikom, lahko doseže imenovanje v gori navedenem seznamu, v mejah razpoložljivih kateder in mest, potem ko so bili izvedeni vpisi, kot jih navaja predhodni odstavek, z natečaji za naslove in za izpit na način, ki ga bo določil minister za prosveto. Za dopustitev k natečaju gori navedeno osebje ne bo smelo prekoračiti 55 let starosti na dan odloka, ki razpisuje natečaje.

Člen 8.

Za nadzorne in vodilne funkcije na osnovnih šolah odnosno tečajih s slovenskim učnim jezikom bodo šolski skrbniki na Tržaškem ozemlju in v Goriški pokrajini uporabili po možnosti osebje s slovenskim materinim jezikom.

Člen 9.

Diplome in šolska spričevala izdana od šol s slovenskim jezikom na Tržaškem ozemlju in v Goriški pokrajini bodo dvojezične. Priznana jim bo v vseh ozirih ista veljavnost kot jo imajo diplome in spričevala na ustreznih državnih šolah.

Člen 10.

Glede onega, kar ni predvideno v pričujočem zakonu, se uporabljajo odredbe veljavne glede osnovnega in srednješolskega pouka.

PRILOGA I

CAMERA DEI DEPUTATI

PROPOSTA DI LEGGE

d'iniziativa dei Deputati LOZZA e BELTRAME

Annunziata il 30 marzo 1954

Sistemazione delle scuole elementari e secondarie in lingua slovena della provincia di Gorizia e dei relativi insegnanti

ONOREVOLI COLLEGHI! — *In ossequio* all'articolo 6 della Costituzione della Repubblica italiana è necessario che si addivenga finalmente ad una sistemazione delle scuole elementari e secondarie in lingua slovena della provincia di Gorizia *in analogia a ciò che è stato* fatto per la scuola in lingua tedesca dell'Alto Adige. *Funzionano di fatto* nella provincia di Gorizia 41 scuole elementari in lingua slovena, una scuola di avviamento professionale, una scuola media, un istituto magistrale, un liceo-ginnasio; la istituzione di tali scuole risale al 1945 — per disposizione del Governo militare alleato — ma sino ad oggi manca la legge istitutiva e mancano i decreti aventi per oggetto la sistemazione del personale.

Per la sistemazione delle scuole in lingua tedesca e del relativo personale, dell'Alto Adige, vennero disposti due decreti legislativi del Capo provvisorio dello Stato: il primo dell' 8 novembre 1946, n. 528, *riguardante le scuole secondarie*, il secondo del 16 maggio 1947, n. 555, *riguardante l'insegnamento in lingua materna nelle scuole elementari dell'Alto Adige*: i due decreti vennero ratificati, senza modifiche, con legge 21 marzo 1953, n. 190.

Ai proponenti pare — *dopo l'attento esame della citata legge, fatto in rapporto alla situazione scolastica della provincia di Gorizia e in rapporto ai diritti sanciti dalla Costituzione alle minoranze slovene di cittadinanza italiana* — che le disposizioni le quali si riferiscono specificatamente alle scuole in lingua tedesca e agli insegnanti, possono utilmente essere estese alle scuole in lingua slovena e agli insegnanti, al fine di:

1°) risolvere completamente un problema di grande importanza sociale politica e culturale;

2°) dare alle minoranze slovene della provincia di Gorizia, il riconoscimento dei diritti costituzionali, con il trattamento di equipollenza con le altre minoranze linguistiche.

I proponenti perciò sono addivenuti alla formulazione della seguente proposta, che sottopongono al benevolo esame dei colleghi, lusingandosi di ottenere quella urgente approvazione che è auspicata dalle popolazioni della provincia di Gorizia e richiesta dalla necessità di regolarizzare, al più presto, la vita della scuola in lingua slovena.

ARTICOLO UNICO.

Le particolari norme riguardanti le scuole elementari e secondarie in lingua tedesca e gli insegnanti, contenute nel decreto-legge del Capo provvisorio dello Stato in data 8 novembre 1946, n. 528 (ratificato con legge 21 marzo 1953, n. 190), e nel decreto-legge del Capo provvisorio dello Stato in data 16 maggio 1947, n. 555 (ratificato con legge 21 marzo 1953, n. 190), sono estese alle scuole elementari e secondarie in lingua slovena della provincia di Gorizia e al relativo personale insegnante.

DISEGNO DI LEGGE

Art. 1.

Nella prima applicazione del decreto legislativo del Capo provvisorio dello Stato 8 novembre 1946, n. 528, i posti di ruolo del personale direttivo ed insegnante compresi quelli per la lingua italiana degli istituti di istruzione secondaria con lingua d'insegnamento tedesca nella provincia di Bolzano, che siano rimasti vacanti una volta effettuati i passaggi di cui all'articolo 4 del medesimo decreto, per i quali sia presentata domanda entro due mesi dalla data di entrata in vigore della presente legge, sono conferiti secondo le norme di cui ai seguenti articoli 2, 3 e 4.

Art. 2.

I posti di Preside e di Direttore sono conferiti mediante concorso per i titoli ed esami ai professori di ruolo ordinario che alla data di entrata in vigore della presente legge insegnino negli Istituti di istruzione secondaria con lingua d'insegnamento tedesca della provincia di Bolzano e siano in possesso dei requisiti di cui all'articolo 1 del decreto legislativo del Capo provvisorio dello Stato 21 aprile 1947, n. 629. Per il concorso ai posti di Preside degli Istituti di secondo grado è fatta tuttavia eccezione del requisito dell'appartenenza ai ruoli dei corrispondenti tipi e gradi di scuole nei riguardi dei professori di ruolo di Istituti di primo grado, che siano in possesso del diploma di abilitazione all'insegnamento per cattedre di istituti di secondo grado.

L'esame di concorso si svolgerà secondo le norme dell'articolo 4 del decreto legislativo del Capo provvisorio dello Stato 21 aprile 1947, n. 629.

Art. 3.

Le cattedre di ruolo sono conferite mediante concorso per titoli e secondo le modalità che verranno stabilite con decreto del Ministro della pubblica istruzione al personale contemplato dallo art. 5 del decreto legislativo del Capo provvisorio dello Stato 8 novembre 1946, numero 528, ed ai professori di ruolo ordinario titolari di altre cattedre, che abbiano insegnato negli istituti di istruzione secondaria con lingua d'insegnamento tedesca nella provincia di Bolzano per almeno 5 anni scolastici, con qualifica non inferiore a valente, le discipline comprese nella cattedra messa a concorso.

Il personale di cui all'articolo 5 del decreto legislativo del Capo provvisorio dello Stato 8 novembre 1946, n. 528, deve essere in possesso del diploma di abilitazione alla cattedra cui aspira o del titolo di studio valido rilasciato da una Università italiana o straniera, *semprechè*, in quest'ultimo caso, il titolo sia già stato riconosciuto ai sensi della legge 18 novembre 1951, n. 1515, e venga dichiarato equipollente dal Ministero della pubblica istruzione, *su parere del Consiglio Superiore della Pubblica Istruzione*. Per il medesimo personale è fissato in 55 anni il limite massimo di età per partecipare al concorso previsto dal precedente comma.

Art. 4.

Le cattedre di ruolo rimaste vacanti, una volta espletato il concorso di cui all'articolo precedente, sono conferite mediante concorso *per titoli* ed esami secondo le modalità che verranno stabilite con decreto del Ministro della pubblica istruzione.

Possono partecipare al concorso di cui al precedente comma gli insegnanti non di ruolo in possesso dei seguenti requisiti:

1) abbiano insegnato per 5 anni scolastici nelle scuole secondarie di primo e secondo grado con lingua d'insegnamento tedesca nella provincia di Bolzano, *con qualifica non inferiore a valente*;

2) siano forniti del diploma di abilitazione alla cattedra alla quale aspirano, o, in mancanza, di titolo di studio valido rilasciato da una Università italiana o straniera, *semprechè*, in quest'ultimo caso, il titolo sia già stato riconosciuto ai sensi della legge 18 novembre 1951, n. 1515, e venga dichiarato equipollente dal Ministero della pubblica istruzione su parere del Consiglio Superiore della pubblica Istruzione;

3) non abbiano superato il 55° anno di età alla data del decreto che bandisce il concorso.

Art. 5.

Le norme di cui agli articoli 2, 3 e 4 della presente legge sono applicabili, per la prima copertura del posto di preside e delle cattedre di ruolo, anche alla Scuola media di Ortisei — che con decorrenza dal 1° ottobre 1952 viene trasformata in scuola media con ordinamento speciale — per la quale la tabella organica, le materie e gruppi di materie d'insegnamento verranno stabiliti con decreto del Presidente della Repubblica su proposta del Ministro della pubblica istruzione di concerto con il Ministro per il tesoro.

Alla scuola media ad ordinamento speciale di Ortisei, salvo quanto sarà disposto con il decreto di cui al precedente comma, *si applicano* le norme relative alle scuole medie, comprese quelle concernenti gli *oneri* degli enti pubblici locali.

Ai fini dell'*applicazione del primo* comma del presente articolo il requisito della conoscenza della lingua tedesca previsto dell'articolo 4, secondo comma, del decreto legislativo del Capo provvisorio dello Stato 8 novembre 1946, numero 528, *deve intendersi* come requisito della conoscenza della lingua ladina.

Il titolo di studio conseguito nella scuola di cui al primo comma ha lo stesso valore di quello conseguito nel corrispondente tipo di scuola in lingua italiana, *ad ogni effetto* previsto dalla disposizione in vigore, compreso il passaggio per il trasferimento ed il proseguimento degli studi in altre scuole.

NARODNA SKUPŠČINA

ZAKONSKI NAČRT

na pobudo poslancev Lozze in Beltrama, objavljen dne 30. III. 1954

Sistemizacija slovenskih osnovnih in srednjih šol ter učiteljev v Goriški pokrajini

Spoštovani kolegi! V smislu čl. 6 italijanske republiške ustave je nujno, da pride končno do sistemizacije slovenskih osnovnih in srednjih šol v Goriški pokrajini na podoben način, kot so storili za šolo v nemškem jeziku v Gornjem Poadižju. V Goriški pokrajini obstaja faktično 41 osnovnih šol v slovenščini, ena strokovna, ena srednja šola, eno učiteljsiše, ena gimnazija; ustanovitev teh šol je iz leta 1945 — po uredbi Zavezniške vojne uprave — toda do danes manjka ustanovni zakon in odločbe glede sistemizacij osebja.

Za sistemizacijo šol v nemškem jeziku in njihovega osebja v Gornjem Poadižju sta bili določeni dve zakonski uredbi začasnega šefa države: prva z dne 8. nov. 1946 št. 528 se nanaša na srednje šole, druga z dne 16. maja 1947 št. 555 pa na pouk v materinščini v osnovnih šolah Gornjega Poadižja. Obe odločbi sta bili ratificirani brez sprememb z zakonom št. 190 z dne 21. marca 1953.

Po podrobnem proučevanju omenjenega zakona v zvezi s šolskimi razmerami v Goriški pokrajini ter v zvezi s pravicami, ki jih ustava zagotavlja slovenskim manjšinam, mislijo predlagatelji, da se uredbe, ki so specifične za nemške šole in učitelje, lahko razširijo tudi na slovenske šole in učitelje z namenom:

1. rešiti docela vprašanje velike socialne, politične in kulturne važnosti;
2. priznati slovenskim manjšinam Goriške pokrajine ustavne pravice na enakovredni ravni z ostalimi jezikovnimi manjšinami.

Zato so predlagatelji prišli do oblikovanja naslednjega načrta, ki ga predlagajo naklonjeni presoji kolegov, upajoč, da bodo dobili tisto nujno odobritev, ki si jo želi prebivalstvo Goriške pokrajine in ki jo zahteva potreba po čim-prejšnji ureditvi razmer v šolah s slovenskim učnim jezikom.

Edini člen

Posebne uredbe glede osnovnih in srednjih nemških šol in učiteljev, ki jih vsebuje zakonska odločba začasnega šefa države z dne 8. nov. 1946 št. 528 (ratificirana z zakonom št. 190 z dne 21. III. 1953) in zakonska odločba začasnega šefa države z dne 16. maja 1947 št. 555 (ratificirana z zakonom št. 21. marca 1953 št. 190) so razširjene na slovenske osnovne in srednje šole ter na njihovo učno osebje.

ZAKONSKI NAČRT

Čl. 1.

V prvem izvajanju zakonske odločbe začasnega šefa države z dne 8. nov. 1946 št. 528 se dodelijo po predpisih v naslednjih členih 2, 3, 4 mesta v seznamu za vodilno učno osebje, všteti tista za italijanski jezik v zavodih za srednješolski pouk z nemškim učnim jezikom v pokrajini Bocen, ki so ostala prosta po premetitvah v smislu čl. 4 iste odločbe, in za katere je vložena prošnja v roku dveh mesecev od stopanja v veljavo pričujočega zakona.

Čl. 2.

Mesta predstojnika in ravnatelja se dodelijo na podlagi natečaja za naslove in na podlagi izpitov profesorjem v rednem seznamu, ki na dan vstopa v veljavo pričujočega zakona poučujejo v zavodih srednješolskega pouka z nemškim učnim jezikom v pokrajini Bocen in imajo pogoje po čl. 1 zakonske odločbe začasnega šefa države z dne 21. aprila 1947 št. 629. V natečaju za mesta predstojnika v zavodih druge stopnje izjemno ni potreben pogoj, da kandidat pripada seznamu ustreznih vrst in stopenj šol za profesorje, ki so v seznamu v zavodih prve stopnje in imajo habilitacijsko diplomu za pouk na stolicah v zavodih druge stopnje.

Natečajni izpit bo potekal po predpisih čl. 4 zakonske odločbe začasnega šefa države z dne 21. aprila 1947 št. 629.

Čl. 3.

Stolice v seznamu se dodelijo osebju na podlagi natečaja za naslove in po predpisih, ki jih bo določil z odločbo prosvetni minister po čl. 5 zakonske odločbe začasnega šefa države z dne 8. nov. 1946 št. 528 in profesorjem v rednem seznamu drugih stolic, ki so poučevali v zavodih srednješolskega pouka z nemškim učnim jezikom vsaj pet šolskih let predpisane učne predmete na stolici v razpisu z najnižjo oceno sposoben.

Osebje po čl. 5 zakonske odločbe začasnega šefa države z dne 8. nov. 1946 št. 528 mora imeti habilitacijsko diplomu za stolico, za katero se poteguje ali veljavno šolsko spričevalo, ki mu ga je izdala italijanska ali tuja univerza, seveda če je naslov v zadnjem primeru že priznan v smislu zakona št. 1515 z dne 18. nov. 1951 in če ga je proglasilo za enakovrednega prosvetno ministrstvo na predlog višjega prosvetnega sveta. Za isto osebje je določena starost 55 let kot najvišja meja pri udeležbi na natečaju, ki ga predvideva prejšnji odstavek.

Čl. 4.

Stolice v seznamu, ki so ostale proste po končanem natečaju iz prejšnjega člena, se dodelijo na podlagi natečaja za naslove in na podlagi izpitov po predpisih, ki jih bo določil z odločbo prosvetni minister.

Natečaja iz predhodnega odstavka se lahko udeležijo učitelji, ki niso v seznamu in imajo naslednje pogoje:

1. da so poučevali pet šolskih let na srednjih šolah prve in druge stopnje z nemškim učnim jezikom v pokrajini Bocen z oceno, ki ni nižja od sposoben;

2. da imajo habilitacijsko diplomu za stolicu, za katero se potegujejo ali, če so brez diplome, da imajo veljavno šolsko spričevalo, ki ga je izdala italijanska ali tuja univerza, seveda, če je v zadnjem primeru naslov priznan v smislu zakona št. 1515 z dne 18. nov. 1951 in če ga prosvetni minister proglasi za enakovrednega na predlog višjega prosvetnega sveta;

3. da nimajo več kakor 55 let starosti na dan, ko odlok razpisuje natečaj.

Čl. 5.

Predpisi, omenjeni v členih 2, 3 in 4 pričujočega zakona, naj se aplicirajo za prvo zasedbo mesta predstojnika in stolic v seznamu tudi za srednjo šolo v Ortisei, ki se od 1. okt. 1952 spremeni v srednjo šolo s posebno ureditvijo, za katero bo določil sestav, učne predmete in skupine učnih predmetov odlok predsednika republike na predlog prosvetnega ministra sporazumno z zakladnim ministrom.

Za srednjo šolo s socialno ureditvijo za Ortisei veljajo razen onega, kar bo določil odlok iz predhodnega odstavka, uredbe za srednjo šolo, všteti tiste, ki gredo v breme lokalnih javnih ustanov.

Za izvajanje prvega odstavka pričujočega zakona je pogoj znanje nemškega jezika, ki ga predvideva čl. 4, 2. odst. zakonske odločbe začasnega šefa države z dne 8. nov. 1946 št. 528; pod tem pogojem je treba razumeti znanje ladinskega jezika.

Šolsko pričevalo, ki se dobi iz 1. odst., ima isto vrednost, kakor tisto, dobljeno v ustrezni vrsti italijanske šole za vsako uporabo, ki jo predvideva uredba o veljavi, všteti prehod zaradi premestitve in nadaljevanje šolanja v drugih šolah.

PRILOGA 4

CAMERA DEI DEPUTATI

PROPOSTA DI LEGGE

d'iniziativa dei Deputati Vidali, Franco Raffaele, Beltrame, De Grada, Natta, Russo Salvatore, Roffi, Alicata

presentata il 6 febb. 1959

Sistemazione giuridica delle istituzioni scolastiche con lingua d'insegnamento slovena del territorio di Trieste e delle provincie di Gorizia e di Udine.

..Onorevoli Colleghi! — Nel corso di questa legislatura, in data 29 ottobre, presentammo con altri colleghi un ordine del giorno, accolto dall'onorevole

Ministro della pubblica istruzione come raccomandazione, in merito alla sistemazione giuridica ed amministrativa delle istituzioni scolastiche statali con lingua d'insegnamento slovena e del personale addetto alle stesse.

Vorremmo rammentare che anche nelle passate legislature furono rivolte ai Ministri competenti numerose sollecitazioni ed interrogazioni sullo stesso argomento. Nelle loro risposte i membri del Governo assicurarono che si sarebbe provveduto a tutela delle minoranze linguistiche e non mancarono i richiami a provvedimenti già presi per l'adempimento degli obblighi costituzionali verso le minoranze linguistiche sia tedesche che francesi. Si deve rilevare che si rende ormai improrogabile di ottemperare ai termini della Carta costituzionale, che, all'articolo 6, indica «La Repubblica tutela con apposite norme le minoranze linguistiche» e degli impegni di altra natura realizzando nel campo della Pubblica Istruzione l'equiparazione effettiva dei cittadini.

È noto ed è stato ricordato in quest'aula, sia durante le precedenti che durante la corrente legislatura, che la sistemazione data dall'amministrazione militare alleata agli istituti pubblici d'istruzione ebbe un carattere di provvisorietà. L'amministrazione italiana, subentrata nel 1954 nel territorio di Trieste a quella militare alleata, fino ad oggi ha effettuato una sistemazione materiale e giuridica alle scuole in oggetto, che potesse corrispondere alle esigenze di una parte, per nessun verso trascurabile, della popolazione del territorio di Trieste e delle provincie di Gorizia e di Udine.

Nella passata legislatura è stato presentato al Parlamento un disegno di legge dell'onorevole Paolo Rossi, allora Ministro della pubblica istruzione, ma quel progetto era improntato a concetti che la popolazione interessata non condivide e che suscitò varie critiche perchè la popolazione di lingua slovena si vedeva assegnata una posizione di inferiorità.

Sollecitati dalle insistenti richieste e dall'attesa dei concittadini di lingua slovena che reclamano, evidentemente a ragione, che, dopo tanto, venga ottemperato in concreto alle norme costituzionali e che i provvedimenti prospettati ufficialmente non vengano ulteriormente procrastinati, sottoponiamo all'esame e all'approvazione della Camera una proposta di legge in armonia con la Costituzione e con gli impegni presi dallo Stato e dagli organi del Governo.

Nella compilazione di questa proposta di legge sono state tenute in considerazione realistica le necessità scolastiche del gruppo etnico sloveno, le giustificate richieste degli insegnanti e soprattutto le premesse necessarie all'efficienza didattica delle scuole, che non devono avere assicurata meramente l'esistenza materiale, ma che devono attestare l'impegno della Repubblica italiana verso una minoranza etnica, che tutta e sempre si dimostrò molto consapevole della funzione sociale della pubblica istruzione.

Giova ripetere che il progetto si informa al principio di escludere qualsiasi discriminazione dei cittadini per motivi dell'appartenenza o dell'origine etnica. L'iscrizione degli scolari alle scuole con lingua d'insegnamento slovena e la frequentazione delle medesime vanno disciplinate nello stesso modo che vige per le altre scuole pubbliche, statali e parificate, senza discriminazioni di sorta fra i cittadini italiani, apolidi o esteri, secondo la libera scelta dei genitori o dei

legali tutori degli scolari, essendo questo un fondamentale diritto democratico e umano dei cittadini (articoli 1 e 2).

Tutti gli articoli della proposta di legge sono improntati al concetto della parità dei cittadini nell'ambito della società e della collettività statale della Repubblica italiana, della convivenza della relativamente piccola entità slovena con la maggioranza italiana.

Gli articoli 3 e 4 della proposta di legge sono formulati nell'intento di soddisfare le esigenze specifiche della popolazione scolastica di lingua slovena e allo stesso tempo della conformità di indirizzo che devono avere le scuole di Stato.

Gli articoli 5 e seguenti fino all'articolo 14 compreso riguardano la disciplina della situazione giuridica del personale direttivo, insegnante e non insegnante delle scuole con lingua d'insegnamento slovena e considerano le opportunità contingenti, che si protrarranno entro diversi limiti di tempo, in conseguenze delle particolari condizioni determinatesi nelle complesse vicende di questo settore della pubblica istruzione nelle tre provincie interessate e tengono conto altresì, per quanto è possibile, delle prevedibili future occorrenze, della necessaria adeguata formazione dei futuri quadri del personale insegnante.

Affinchè le istituzioni scolastiche con lingua d'insegnamento slovena possano corrispondere alle esigenze culturali alle quali devono servire e ai principi di democrazia espressi e sanciti dalla costituzione repubblicana, esse istituzioni vanno incorporate organicamente nell'apparato scolastico statale, assicurando la loro efficienza e il loro sviluppo, tutelando, nel loro ambito, il sentimento nazionale dei giovani.

Nelle scuole con lingua d'insegnamento slovena nella legge proposta si prevedono per gli insegnanti lo stato giuridico, le modalità, le procedure per la loro assunzione e nomina, il trattamento economico e assistenziale identici a quelli goduti dai loro colleghi delle altre scuole.

In analogia ai provvedimenti a suo tempo adottati per le scuole e per gli insegnanti delle provincie unite all'Italia dopo la prima guerra mondiale e traendo profitto e insegnamento dalle esperienze acquisite, occorre dare una equa e accettabile sistemazione personale agli attuali maestri e professori delle scuole slovene, che, sotto alcuni aspetti del loro curriculum, costituiscono un corpo formalmente eterogeneo. In questo senso sarà opportuno stabilire la parità legale e la equipollenza di determinati titoli di servizio, di studio e di abilitazione.

Di importanza sostanziale è che gli istituti scolastici con lingua d'insegnamento slovena e le istituzioni parascolastiche possano assicurare una efficienza didattica, pedagogica, ricreativa e assistenziale non inferiore a quella realizzata dalle altre scuole, che essi possano conseguire gli stessi obiettivi pratici di avviamento e di preparazione culturale e professionale e che l'insegnamento scolastico possa estendersi alla storia e ai vari settori di vita culturale della nazione slovena e altresì in modo efficace alle lettere italiane, ad un'adeguata conoscenza della cultura italiana, senza alcun pregiudizio all'apprendimento delle altre materie, segnatamente della lingua straniera, nella misura uguale a quella raggiunta nelle altre scuole statali (articoli 3 e 4).

Per raggiungere questi obiettivi si impone di creare le adatte istituzioni culturali e cattedre universitarie per la preparazione professionale dei futuri docenti degli Istituti magistrali, medi e superiori, che dovranno usare la lingua d'insegnamento slovena per le materie scientifiche, filosofiche, artistiche e pratiche. Saranno necessarie altresì commissioni esaminatrici e aggiudicatrici dei posti messi a concorso e queste commissioni dovranno essere tutte formate da persone che siano qualificate oltre che professionalmente anche per il pieno accertato possesso della lingua slovena in vista dei compiti loro affidati (articolo 7).

PROPOSTA DI LEGGE

Art. 1.

Nel Territorio di Trieste e nelle Province di Gorizia e di Udine vengono istituite scuole statali preparatorie, elementari e secondarie con lingua d'insegnamento slovena (c. l. d'i. sl.) nei tipi previsti dagli ordinamenti scolastici in vigore, nel numero e nelle ubicazioni corrispondenti alle necessità della popolazione scolastica slovena.

In ogni caso saranno conservate le scuole c. l. d'i. sl. attualmente esistenti nel Territorio di Trieste e nella Provincia di Gorizia.

Gli attuali corsi di avviamento professionale c. l. d'i. sl. saranno trasformati in scuole d'avviamento professionale.

All'istituzione delle scuole di cui ai commi precedenti si provvede con decreti del Presidente della Repubblica su proposta del Ministro della P. I. di concerto con quello del Tesoro, ferme restando le norme vigenti per ciò che concerne gli oneri degli enti locali.

Art. 2.

L'iscrizione degli alunni alle scuole c. l. d'i. sl. avviene con le modalità previste per l'iscrizione alle scuole con lingua d'insegnamento italiana e per le stesse categorie della popolazione e non è condizionata al possesso della cittadinanza italiana.

Art. 3.

Nelle scuole c. l. d'i. sl. l'insegnamento della lingua e della letteratura slovena, e, a partire dalla terza classe elementare, della lingua e della letteratura italiana verrà impartito in conformità a programmi stabiliti con decreto del Ministero della P. I., sentiti i competenti rappresentanti degli insegnanti. Gli orari e i programmi delle rimanenti materie, comprese le lingue estere, sono quelli che vigono nelle altre scuole statali di uguale tipo e grado.

Art. 4.

Il Ministero della P. I. determina gli orari complessivi maggiori, corrispondenti all'insegnamento delle due lingue nazionali ed eventuali adattamenti dei programmi agli obiettivi delle scuole c. l. d'i. sl., sentiti i competenti rappresentanti degli insegnanti.

Art. 5.

Nelle scuole elementari c. l. d'i. sl. l'istruzione viene affidata:

- a) agli insegnanti che attualmente vi prestano servizio;
- b) agli abilitati all'insegnamento elementare nelle scuole c. l. d'i. sl.

Gli insegnanti di lingua italiana nelle scuole c. l. d'i. sl. appartengono, come gli altri insegnanti, ai ruoli ed ai collegi degli insegnanti delle scuole stesse.

Art. 6.

Nelle scuole secondarie c. l. d'i. sl. l'istruzione viene affidata:

- a) agli insegnanti che attualmente vi prestano servizio;
- b) ai laureati e ai diplomati, normalmente abilitati all'insegnamento, che abbiano conseguito un'abilitazione suppletoria ad insegnare in lingua slovena le materie di loro spettanza.

I titoli dell'abilitazione suppletoria verranno rilasciati dal Ministero della P. I. in base al giudizio di apposite Commissioni esaminatrici, nominate dallo stesso Ministero.

Art. 7.

L'insegnamento della lingua e delle lettere italiane viene impartito da insegnanti delle scuole stesse, normalmente abilitati, che abbiano una adeguata conoscenza, accertata da una Commissione esaminatrice, della lingua slovena come lingua d'ufficio scolastica.

Per l'insegnamento della lingua e delle lettere slovene viene richiesta l'abilitazione conseguita dopo la laurea in base al giudizio di una Commissione esaminatrice.

Per il conseguimento della laurea in lettere slovene vengono istituite, a Trieste e a Padova cattedre universitarie di lingua e lettere slovene.

Art. 8.

Il personale direttivo e insegnante delle scuole statali c. l. d'i. sl. è iscritto in un albo apposito, ferma restando la sua appartenenza a ruolo statale generale.

Il numero dei posti di ruolo di ciascuna scuola c. l. d'i. sl. nel Territorio di Trieste e nella provincia di Gorizia è determinato dalla media delle iscrizioni nell'ultimo triennio 1956/58. Nella provincia di Udine sono normative a questo effetto le leggi generali vigenti in materia.

Presso i Provveditorati agli studi di Trieste, di Gorizia e di Udine gli insegnanti delle scuole elementari e quelli delle scuole secondarie c. l. d'i. sl. vengono iscritti in due appositi quadri.

Art. 9.

Gli insegnanti delle scuole c. l. d'i. sl. hanno lo stato giuridico e il trattamento economico e previdenziale stabiliti per tutto il personale direttivo ed insegnante statale. La loro assunzione per supplenza ed incarichi e la nomina in ruolo attraverso graduatorie e concorsi segue le norme generali vigenti per il personale scolastico.

Art. 10.

All'entrata in vigore della legge presente il personale insegnante e direttivo delle scuole c. l. d'i. sl. già appartenenti ai ruoli ordinari viene trasferito, su domanda, alle cattedre e ai posti di ruolo delle scuole c. l. d'i. sl.

Il personale non di ruolo che abbia insegnato o abbia incarichi direttivi per non meno di cinque anni scolastici, anche non consecutivi, e sia in possesso di qualifiche non inferiori a »buono« potrà presentare i titoli per il passaggio in ruolo, nei limiti del numero dei posti disponibili.

Per l'ammissione ai concorsi per titoli non viene fissato alcun limite d'età per coloro che già insegnano nelle scuole c. l. d'i. sl. e che nel periodo che va dalla soppressione delle scuole slovene dopo il 1922 fino all'entrata in vigore della presente legge si siano trovati nell'impossibilità di partecipare a concorsi a causa di persecuzioni o discriminazioni politiche, nazionali o razziali e a causa della surricordata soppressione.

Sono altresì ammessi ai concorsi per titoli coloro che hanno diritto di beneficiare del disposto dell'articolo 8 del Memorandum d'intesa del 5 ottobre 1954.

Vengono estesi agli insegnanti delle scuole c. l. d'i. sl. i benefici previsti dalle leggi 7. 10. 1923 n. 2186 e 12. 12. 1947 n. 1488.

Il termine utile per la presentazione delle domande per l'ottenimento dei benefici anzidetti decorre dalla data dell'entrata in vigore della presente legge.

Art. 11.

Presso i Provveditorati agli studi di Trieste, Gorizia e Udine viene istituita una Sezione per le scuole c. l. d'i. sl. Il capo di detta Sezione, nonché il personale addetto alla medesima dovranno avere la piena conoscenza della lingua slovena, accertata, in mancanza di titoli di studio o di abilitazione, da una Commissione esaminatrice.

Art. 12.

Le funzioni ispettive e direttive nelle scuole c. l. d'i. sl. saranno affidate a persone che, come i componenti delle Commissioni previste negli articoli precedenti e il personale amministrativo, saranno qualificate per la conoscenza e l'uso dello sloveno come il personale insegnante scolastico di grado corrispondente.

Il personale subalterno delle scuole c. l. d'i. sl. dovrà possedere una adeguata conoscenza dello sloveno.

Art. 13.

Gli insegnanti delle scuole c. l. d' sl. eleggono un membro del Consiglio Superiore della P. I. Le norme relative alla composizione del Consiglio Superiore verranno modificate in conformità.

Art. 14.

I titoli di studi rilasciati dalle scuole statali c. l. d'i. sl., nonché i diplomi e i certificati di abilitazione per l'insegnamento in lingua slovena vengono stesi in lingua slovena e in lingua italiana. Ad essi viene riconosciuta, a tutti gli

efetti, l'equipollenza ai corrispondenti titoli rilasciati dalle scuole con lingua d'insegnamento italiana, segnatamente nella carriera scolastica e burocratica.

Art. 15.

Per quanto non è previsto nella presente legge si applicano, sempre che non siano in contrasto con le finalità della stessa, le disposizioni vigenti in materia di P. I.

Narodna skupščina

ZAKONSKI OSNUTEK

na pobudo poslancev Vidalija, Franca Raffaella, Beltrame-a, De Grade, Natte, Russa Salvatore-ja, Roffi-ja, Alicate
predložen 6. februarja 1959

Pravna ureditev šolskih ustanov s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem ozemlju in v goriški in videmski pokrajini.

Spoštovani kolegi! V teku sedanje zakonodajne dobe smo 29. oktobra predložili skupno z drugimi kolegi resolucijo glede juridične in upravne ureditve državnih šolskih ustanov s slovenskim učnim jezikom in nameščenega osebja, ki jo je minister za javno izobrazbo sprejel kot priporočilo.

K temu bi hoteli pripomniti, da smo tudi v preteklih zakonodajnih dobah poslali merodajnim ministrom številne intervencije in interpelacije o istem vprašanju. V svojih odgovorih so člani vlade zagotovili, da bo poskrbljeno za zaščito jezikovnih manjšin. Ni manjkalo tudi sklicevanja na že sprejete ukrepe za izpolnitev ustavnih obveznosti do jezikovnih manjšin, bodisi nemških kot tudi francoskih. Ugotoviti je treba, da je postalo sedaj že neodložljivo izvajanje določb ustavodajne listine, ki pravi v členu 6: »Republika ščiti s posebnimi zakoni jezikovne manjšine«. Prav tako je postalo neodložljivo izvajanje še drugih obveznosti, ki jih je treba izpolniti z uresničitvijo dejanskega izenačenja državljanov na področju javne izobrazbe.

Znano je, in o tem se je že govorilo tudi v tej dvorani v preteklih in tudi sedanji zakonodajni dobi, da je bila ureditev javnih šolskih ustanov s strani zavezniške vojaške uprave le začasnega značaja. Italijanska uprava, ki je l. 1954 zamenjala na Tržaškem ozemlju zavezniško vojaško upravo, ni dala še do danes materialne in juridične ureditve omenjenim šolam, ki bi lahko odgovarjala zahtevam enega dela prebivalstva — katerega ni mogoče prezreti — Tržaškega ozemlja ter goriške in videmske pokrajine.

V pretekli zakonodajni dobi je bil predložen parlamentu zakonski osnutek tedanjega ministra za javno vzgojo Paolo Rossija. Toda omenjeni osnutek je vseboval pojme, s katerimi se zainteresirano prebivalstvo ni strinjalo. Zato je povzročil razne kritike. Slovensko prebivalstvo je videlo v tem osnutku, da je postavljeno v podrejen položaj.

Spričo vztrajnih zahtev in pričakovanja sodržavljanov slovenske narodnosti, ki docela upravičeno zahtevajo, naj se po tolikem času konkretno izvajajo

ustavne določbe in naj se uradni ukrepi v načrtu nikakor ne zavlačujejo, postavljamo poslanski zbornici v proučitev in odobritev zakonski osnutek, ki je v skladu z obveznostmi, katere so sprejeli država in vladni organi.

Pri sestavljanju predmetnega zakonskega osnutka se je stvarno upoštevalo šolske potrebe slovenske etnične skupine, upravičene zahteve šolnikov in predvsem predpogoje, ki so potrebni za didaktično učinkovitost šol, katerim se ne sme zagotoviti samo materialnega obstoja, marveč morajo izpričati tudi obveznost Italijanske republike do etnične skupine, ki se je v celoti in vedno zelo zavedala važnosti socialne vloge javne izobrazbe.

Potrebno je ponoviti, da sloni zakonski osnutek na načelu, da je treba odpraviti vsako diskriminacijo med državljani, zaradi pripadnosti ali etničnega izvora. Vpisovanje in obisk učencev v šolah s slovenskim učnim jezikom morata biti urejena na isti način, ki velja za druge javne šole, državne in izenačene, brez vsake diskriminacije med italijanskimi državljani, brez državljanstva ali tujimi državljani, na podlagi prostovoljne izbire staršev ali varuhov učencev, ker je to osnovna demokratična in človečanska pravica državljanov. (Člen 1. in 2.)

Vsi členi zakonskega osnutka so v skladu z zamislijo o enakopravnosti državljanov v sklopu družbe in državne skupnosti italijanske republike, ter v smislu sožitja relativno majhne slovenske skupnosti z italijansko večino.

Člena 3. in 4. zakonskega osnutka sta sestavljena z namenom, da se ugoti specifičnim zahtevam slovenskega šolstva in v skladu z usmeritvijo, ki jo morajo imeti državne šole.

Člen 5. in naslednji, do vključno člena 14, obravnavajo ureditev juridičnega položaja vodilnega osebja, šolnikov in pomožnega osebja na šolah s slovenskim učnim jezikom. Omenjeni členi upoštevajo tudi izredne ukrepe, ki jih bo potrebno izvesti v določenem časovnem roku zaradi posebnih razmer, ki so nastale v zapletenem obdobju na področju javne vzgoje v treh zainteresiranih pokrajinah. Poleg tega upoštevajo predvidoma tudi, kolikor je mogoče, bodoče potrebe in potrebno ter primerno sestavo bodočih kadrov šolskega osebja.

Da bodo šolske ustanove s slovenskim učnim jezikom odgovarjale kulturnim potrebam, katerim morajo služiti ter načelom demokracije, ki so izražena in potrjena v republiški ustavi, morajo biti organično vključene v državni šolski aparat; zagotoviti je treba njihovo učinkovitost in razvoj in ščititi v sklopu teh šol narodni čut mladine.

V šolah s slovenskim učnim jezikom predvideva predloženi zakonski osnutek za šolnike pravni položaj, način in postopek za sprejem in imenovanje, ekonomsko in skrbstveno ureditev, tako kot jih imajo njihovi kolegi na italijanskih šolah.

V skladu z ukrepi, ki so bili svojčas sprejeti za šole in šolnike v pokrajinah, katere so po prvi svetovni vojni prišle pod Italijo in na podlagi pridobljenih izkušenj, je treba dati sedanjim učiteljem in profesorjem slovenskih šol, ki predstavljajo z nekaterih vidikov svojega službovanja formalno raznotero telo, pravično in sprejemljivo osebno ureditev. V tem smislu je potrebno določiti enakopravnost in enakovrednost določenih dokumentov v službi in v študiju ter dokumentov usposobljenosti.

Bistvene važnosti je, da se zagotovi šolskim ustanovam s slovenskim učnim jezikom didaktično, pedagoško, razvedrilno in podporno učinkovitost, ki ne bo manjša kot v drugih šolah, kakor tudi, da bodo mogle doseči enake praktične smotre kulturne in strokovne vzgoje ter da bo šolski pouk zajel tako zgodovino in razne panoge življenja slovenskega naroda ter isto tako spoznavanje italijanske kulture, ne na račun pouka drugih predmetov, posebno tujih jezikov, ki morajo biti zastopani v enaki meri kot v drugih državnih šolah (člena 3. in 4.).

Za doseg te ciljev je neogibno potrebno ustanoviti primerne šole in univerzitetne stolice za strokovno pripravo bodočih predavateljev na učiteljskih ter srednjih in višjih šolah, ki bodo morali poučevati v slovenščini znanstvene, filozofske, umetnostne in praktične predmete. Potrebne bodo tudi izpitne in dodeljevalne komisije za določanje mest v natečajih. Vse komisije bodo morale sestavljati ne samo poklicno kvalificirane osebe, pač pa bodo člani teh komisij morali tudi popolnoma obvladati slovenski jezik, zaradi nalog, ki jim bodo poverjene. (Clen 7.)

ZAKONSKI OSNUTEK

Člen 1.

Na Tržaškem ozemlju ter v goriški in videmski pokrajini se ustanovijo državne pripravljalne, osnovne in srednje šole s slovenskim učnim jezikom, po obstoječih šolskih uredbah, v številu in krajih, ki odgovarjajo potrebam slovenskega šolstva.

V vsakem primeru bodo ohranjene šole s slovenskim učnim jezikom, ki sedaj obstojajo na Tržaškem ozemlju in v goriški pokrajini.

Obstoječi strokovni tečaji s slovenskim učnim jezikom bodo spremenjeni v strokovne šole.

Za ustanovitev šol, predvidenih v gornjih odstavkih, bo poskrbljeno z odloki predsednika Republike, na predlog ministrstva za javno vzgojo ter sporazumno z zakladnim ministrstvom. Ostanje v veljavi sedanje določbe glede na vzdrževanje s strani krajevnih ustanov.

Člen 2.

Vpisovanje učencev v šole s slovenskim učnim jezikom se vrši z enakim postopkom kot je predviden za vpis v šole z italijanskim učnim jezikom in za iste kategorije prebivalstva. Italijansko državljanstvo ni za vpis potreben pogoj.

Člen 3.

Pouk slovenščine in slovenske literature in od tretjega razreda osnovne šole dalje italijanščine in italijanske literature se vrši v šolah s slovenskim učnim jezikom v skladu s programi, ki jih določi po predhodnem posvetovanju z merodajnimi predstavniki šolnikov, ministrstvo za javno vzgojo. Urniki in programi za ostale predmete, vključno tuje jezike, so isti, ki veljajo za druge državne šole enake vrste in stopnje.

Člen 4.

Ministrstvo za javno vzgojo določi, po predhodnem posvetovanju z mero-dajnimi predstavniki šolnikov, celotne daljše urnike, odgovarjajoče pouku dveh nacionalnih jezikov ter morebitne prilagoditve programov ciljem šol s sloven-skim učnim jezikom.

Člen 5.

V osnovnih šolah s slovenskim učnim jezikom je pouk poverjen:

- a) učiteljem, ki so sedaj v službi;
- b) usposobljenim za poučevanje na osnovnih šolah s slovenskim učnim jezikom.

Učitelji, ki poučujejo italijanščino v osnovnih šolah s slovenskim učnim jezikom, spadajo kot ostali šolniki, v staleže in zbere učiteljev istih šol.

Člen 6.

Na srednjih šolah s slovenskim učnim jezikom je pouk poverjen:

- a) šolnikom, ki so sedaj v službi;
- b) diplomiranim na univerzah in drugih visokih šolah, ki so usposobljeni za poučevanje; osebam, ki imajo dodatno usposobitev za poučevanje v slo-venščini tistih predmetov, za katere so usposobljene.

Izpričevala o dodatnem usposobljenostnem izpitu bo izdalo ministrstvo za javno vzgojo na osnovi ocene posebnih izpitnih komisij, ki jih imenuje mini-strstvo samo.

Člen 7.

Italijanščino in italijansko literaturo poučujejo usposobljeni šolniki istih šol, ki primerno obvladajo slovenščino, kot učni jezik šole, kar mora ugotoviti izpitna komisija.

Za poučevanje slovenščine in slovenske literature se zahteva usposobitev, doseženo po diplomii na univerzi na podlagi ocene izpraševalne komisije.

Za dosego univerzitetne diplome iz slovenske književnosti se ustanovijo v Trstu in Padovi univerzitetni stolici za slovenski jezik in slovensko knji-ževnost.

Člen 8.

Vodilno in učno osebje državnih šol s slovenskim učnim jezikom je vpisano v posebnem seznamu ter ohrani svoje mesto v splošnem državnem staležu.

Število stalnih mest v vsaki šoli s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem ozemlju in v goriški pokrajini se določi na podlagi povprečnega števila vpisov v zadnjih treh šolskih letih 1955/1958. V videmski pokrajini pa veljajo za določitev stalnih mest zadevni obstoječi zakoni.

Pri šolskih skrbništvi v Trstu, Gorici in Vidmu so šolniki osnovnih in srednjih šol s slovenskim učnim jezikom vpisani v dveh posebnih seznamih.

Člen 9.

Solniki šol s slovenskim učnim jezikom imajo enak juridični položaj, ekonomsko in skrbstveno ureditev, kot je določena za vse državno vodilno in

učno osebje. Začasne namestitve, poverjenišтва in vključitev v staleže preko lestvic in natečajev, veljajo splošne določbe obstoječe za šolsko osebje.

Člen 10.

Z veljavo tega zakona se učno in vodilno osebje šol s slovenskim učnim jezikom, ki je bilo v navadnih staležih, premesti na lastno prošnjo na katedre in stalna mesta šol s slovenskim učnim jezikom.

Nestalno osebje, ki je poučevalo ali imelo vodilna mesta najmanj pet šolskih let, tudi prekinjenih in ima za oceno vsaj »dobro«, lahko zaprosi za sprejem v stalež, v mejah razpoložljivih mest.

Za prepustitev k natečaju po naslovih ni določena nobena omejitev glede starosti za tiste, ki že poučujejo v šolah s slovenskim učnim jezikom in jim je bilo, v obdobju od ukinitve slovenskih šol po letu 1922 pa do dneva, ko stopi v veljavo ta zakon, nemogoče udeležiti se natečajev, ker so bili preganjani zaradi narodne ali rasne pripadnosti, politično diskriminirani in zaradi že omenjene ukinitve šol.

Pripuščeni so nadalje k natečajem tisti, ki imajo pravico do ugodnosti, predvidenih v členu 8 Spomenice o sporazumu od 5. oktobra 1954.

Ugodnosti, ki jih predvidevata zakona št. 2186 od 7. X. 1923 in št. 1488 od 12. XII. 1947 se razširjajo tudi na nameščence šol s slovenskim učnim jezikom.

Rok za predložitev prošenj za uživanje gornjih ugodnosti se začne z dnem, ko stopi v veljavo predstojeci zakon.

Člen 11.

Pri šolskih skrbništvih v Trstu, Gorici in Vidmu se ustanovi odsek za šole s slovenskim učnim jezikom. Načelnik tega odseka in nameščeno osebje bo moralo popolnoma obvladati slovenski jezik, kar bo v primeru, da nima kvalifikacije ali da ni usposobljeno, morala oceniti izpraševalna komisija.

Člen 12.

Nadzorstvene in vodilne funkcije v šolah s slovenskim učnim jezikom bodo poverjene osebam, ki bodo kot so člani komisij, predvidenih v prejšnjih členih in upravno osebje, kvalificirane v znanju in rabi slovenščine kot je kvalificirano učno osebje odgovarjajoče stopnje.

Pomožno osebje na šolah s slovenskim učnim jezikom bo moralo primerno obvladati slovenščino.

Člen 13.

Solniki s slovenskim učnim jezikom izvolijo enega člana v Višji svet za javno vzgojo. Zadevne določbe glede sestave Višjega sveta bodo v tem smislu spremenjene.

Člen 14.

Spričevala, ki jih izdajo državne šole s slovenskim učnim jezikom ter diplome in spričevala o usposobitvi za poučevanje v slovenskem jeziku so sestavljena v slovenskem in italijanskem jeziku. Omenjenim se prizna z vsemi učinki enaka veljavnost kot jih imajo odgovarjajoča spričevala, ki jih izdajo

šole z italijanskim učnim jezikom, posebno glede napredovanja na šolah in v drugih službah.

Clen 15.

V kolikor ni v gornjem zakonu predvideno, se aplicirajo obstoječe odredbe o javni vzgoji pod pogojem, da niso v navzkrižju s cilji zakona samega.

PRILOGA 5

PROPOSTA DI LEGGE

d'iniziativa dei deputati: CODIGNOLA, MARANGONE VITTORIO

«Provvedimenti per garantire l'autonomia scolastica e linguistica alle popolazioni slovene del Territorio di Trieste e delle provincie di Gorizia e di Udine».

11. luglio 1959

Onorevoli Colleghi! — A differenza delle minoranze etniche di lingua francese della Val d'Aosta e di quelle di lingua tedesca dell'Alto Adige, le minoranze etniche di lingua slovena del territorio di Trieste e delle provincie di Gorizia e di Udine non hanno finora veduto regolati per legge i loro diritti, per quanto attiene l'ordinamento scolastico.

Infatti, mentre lo Statuto speciale per la Valle d'Aosta, emanato con legge costituzionale 26 febbraio 1948, n. 4, e lo Statuto speciale per il Trentino-Alto Adige, emanato con legge costituzionale 26 febbraio 1948, n. 5, hanno regolato l'ordinamento scolastico delle due Regioni e lo Statuto speciale sul fondamento della Costituzione, e le particolari vicende politiche della zona, hanno ritardato (D. L. L. 7 settembre 1945, n. 545 e D. L. C. P. S. 11 novembre 1946, n. 365 per la Valle d'Aosta; D. L. L. 27 ottobre 1945, n. 775, D. L. C. P. S. 8 novembre 1946, n. 528 e D. L. C. P. S. 16 maggio 1947, n. 555 per il Trentino-Alto Adige), la mancata attuazione della Regione Friuli-Venezia Giulia, prevista dall'art. 116 della Costituzione, e le particolari vicende politiche della zona, hanno ritardato a tutt'oggi l'attuazione d'un preciso precetto costituzionale, al quale la Repubblica italiana, fondata sul principio di libertà, non può che mostrarsi particolarmente sensibile. È così accaduto che a quasi quindici anni dalla Liberazione, l'ordinamento scolastico relativo alle minoranze di lingua slovena non sia giuridicamente tutelato, le scuole esistono solo di fatto, e gli insegnanti siano privi di ogni stabilità e di ogni garanzia di continuità e di giacenza. Per quanto riguarda particolarmente il territorio di Trieste, la legge 18 del Governo Militare Alleato, mai revocata, aveva in verità dato alle scuole slovene una sistemazione giuridica. Ma il governo italiano non considera vincolante tale legge, talchè anche a Trieste il personale di lingua slovena è fuori di regolari ruoli. In occasione del bando di concorso per R. S. T., la legge 248 concedeva la partecipazione agli insegnanti sloveni del territorio di Trieste: ma l'amministrazione ha di fatto respinto le domande presentate da detti insegnanti, riservandosi di emanare un provvedimento speciale che è ancora atteso. Nella provincia di Gorizia, la scuola di lingua slovena è ancora attesa. Nella provincia di Gorizia, la scuola di lingua slovena è riconosciuta solo di fatto, senza alcun

principio di regolazione giuridica. Completamente prive di proprie scuole sono infine le popolazioni slovene nel Friuli, per le quali l'uso della lingua materna è interdetto perfino per l'insegnamento della religione. Questa situazione pone la popolazione di lingua slovena dei nostri confini orientali in una condizione di precarietà che è in contrasto con l'aspirazione della nostra Costituzione e la espone ingiustamente a pressioni illegittime esercitate talvolta da elementi dell'amministrazione locale ancora dominati da una visione nazionalistica angusta e superata.

Determina inoltre una inammissibile diversità di trattamento di fatto fra le popolazioni slovene del territorio triestino, quelle della provincia di Gorizia e quelle della provincia di Udine, le quali tutte hanno egualmente diritto, allo stesso titolo, alla piena protezione della loro autonomia linguistica. Né è da dimenticare che l'attuale situazione perpetua le inique condizioni create in questa zona dal fascismo, e non più riparate mentre infatti le scuole slovene della Valle Canale in provincia di Udine non vennero più aperte dopo il 1918, le scuole del Territorio di Trieste e della provincia di Gorizia furono espressamente soppresse col decreto n. 2185 dell'ottobre 1923; l'ultima scuola slovena della provincia di Gorizia fu trasformata in scuola italiana nell'anno scolastico 1925-26, l'ultima scuola slovena del Territorio di Trieste cessò di esistere alla fine dell'anno scolastico 1929-30, e ciò in omaggio alla politica di nazionalizzazione perseguita dal regime fascista.

È quindi urgente colmare questa lacuna, che se si riferisce a un numero limitato di cittadini (circa 450 insegnanti di cui 300 nel territorio triestino, e circa 4000 alunni, di cui 3000 in detto territorio) investe però un principio costituzionale di fondamentale importanza, per il quale (art. 3 della Costituzione) «tutti i cittadini hanno pari dignità sociale e sono uguali davanti alla legge, senza distinzione di sesso, di razza, di lingua, di religione, di opinioni politiche, di condizioni personali e sociali». Ed è appena necessario aggiungere che uno degli elementi fondamentali di questa eguaglianza è rappresentato appunto dalla tutela delle minoranze in ciò che più le distingue e ne costituisce patrimonio inalienabile, cioè la loro lingua materna. Se «libero è l'insegnamento» (art. 33 della Costituzione) e se «la scuola è aperta a tutti» (art. 34), la Repubblica deve garantire di fatto che questo diritto costituzionale sia assicurato alle minoranze linguistiche predisponendo per esse un ordinamento scolastico che, nella struttura generale dell'ordinamento pubblico, assicuri ad esso l'istruzione nella loro lingua materna, con piena parità di diritti e di doveri, rispetto alla maggioranza di lingua italiana. La stessa Costituzione del resto lo prescrive in modo esplicito all'art. 6, disponendo che «la Repubblica tutela con apposite norme le minoranze linguistiche» e alla norma transitoria, che, proprio per la Regione Friuli-Venezia Giulia, e in attesa della sua istituzione richiama esplicitamente la norma della tutela delle minoranze linguistiche.

Deve aggiungersi che la coscienza democratica su cui si fonda la nostra Repubblica e il dettato costituzionale trovano riscontro altresì nell'art. 2 della Dichiarazione dei diritti dell'uomo e in precisi impegni di carattere internazionale assente dal nostro paese. Già l'art. 15 del Trattato di pace prescrive che «l'Italia prenderà tutte le misure necessarie per assicurare a tutte le persone

soggette alla sua giurisdizione, senza distinzione di razza, sesso, lingua o religione, il godimento dei diritti dell'uomo e della libertà fondamentale» (tra le quali occupa uno dei primissimi posti il diritto all'istruzione); ma, così come furono stipulati al riguardo particolari accordi col governo austriaco il 5 settembre 1946 per le minoranze tedesche dell'Alto Adige (accordi poi riversati nella nostra legislazione interna), anche per quanto riguarda le minoranze slovene esiste un preciso documento diplomatico, il memorandum di intesa siglato a Londra il 5 ottobre 1954 concernente il territorio libero di Trieste, fra i governi d'Italia, del Regno Unito, degli Stati Uniti e di Jugoslavia che all'art. 4 statuisce l'impegno dei governi italiano e jugoslavo di dare esecuzione allo Statuto speciale contenuto nell'allegato II. Questo Statuto Speciale si compone di 8 articoli, che regolano il godimento della parità di diritti e di trattamento degli sloveni cittadini italiani e degli italiani cittadini jugoslavi; e all'art. 4 lettera C), ci riferisce minuziosamente al sistema delle garanzie reciproche per quanto riguarda la tutela linguistica nelle scuole, prescrivendo alle autorità italiane e jugoslave di promuovere »sollecitamente quelle disposizioni giuridiche che possono rendersi necessarie affinché l'organizzazione permanente di tali scuole sia regolata in conformità con le disposizioni che precedono«.

A questo preciso obbligo morale, costituzionale ed internazionale (già osservato, a quanto risulta, da parte jugoslava) corrispose, nella precedente legislatura, un disegno di legge governativo, che col numero 2006 fu presentato al Senato il 18 maggio 1957 dal Ministero della P. I. Rossi, di concerto coi Ministri del Tesoro e degli Affari Esteri. Tuttavia questo disegno, che non corrispondeva peraltro compiutamente agli impegni costituzionali ed internazionali della Repubblica italiana nei confronti della minoranza slovena, non ebbe seguito, così come era accaduto nella legislatura precedente della proposta n. 744 presentata sullo stesso oggetto alla Camera il 30 marzo 1954 dai deputati Lozza e Beltrame. E da augurarsi che la presente legislatura trovi il modo di portare rapidamente a compimento questo obbligo legislativo, per ridare alle minoranze slovene che vivono nei nostri territori quella piena fiducia, su cui si fonda anche il loro obbligo di lealtà verso la Repubblica.

Nella stesura della presente proposta si sono tenuti presenti i precedenti legislativi relativi alla Valle d'Aosta e al Trentino-Alto Adige adattandoli tuttavia alla particolare situazione dei gruppi sloveni. Essi esistono, com'è noto, tanto nel territorio triestino, quanto nelle provincie di Udine e di Gorizia, ma in misura diversa, sicchè l'uniforme carattere mistilingue della Valle d'Aosta, e la prevalenza della popolazione di lingua tedesca di una parte dell'Alto Adige, non trovano esatto riscontro nella zona che ci interessa. La tutela linguistica di queste minoranze richiede perciò accorgimenti parzialmente diversi, considerando inoltre che non è ancora istituita la regione, alla quale direttamente riconnette la legislazione per le minoranze di lingua francese e di lingua tedesca.

Il principio fondamentale adottato è quello di assicurare a tutti gli alunni di lingua materna slovena una propria scuola, con insegnanti della stessa lingua in modo da garantire al gruppo etnico la conservazione piena della propria fisionomia linguistica e culturale. È importante il principio (art. 1 secondo

comma) che la domanda di iscrizione alla scuola slovena sia per sè prova dell'appartenza al relativo gruppo etnico, al fine di eliminare definitivamente la prassi discriminatoria ancora purtroppo in uso, che si manifesta in inchieste eseguite da organi di polizia in merito all'effettiva appartenenza al gruppo minoritario. Una commissione mista, istituita presso i provveditorati, giudica i casi controversi ed apporta ai programmi di insegnamento gli adattamenti richiesti dalle circostanze.

Trattandosi di lingua materna slovena, è necessario garantire, nell'interesse degli stessi frequentanti, un sufficiente possesso della lingua italiana ed a questo provvede l'art. 2 primo comma.

L'art. 3 detta norme circa la pianta organica delle scuole con lingua d'insegnamento slovena, affermando il principio che si deve trattare di scuole apposite e non di corsi annessi a scuole ordinarie, e che la istituzione di una scuola elementare è obbligatoria per un minimo di 8 obbligati, analogamente a quanto disposto dagli Statuti speciali per la Valle d'Aosta e per l'Alto Adige. La conservazione, in ogni caso, delle scuole esistenti e la trasformazione dei corsi in scuole d'avviamento discendono altresì da precisi impegni internazionali già assunti. Gli art. da 4 a 7 riguardano il personale insegnante iscritto in un ruolo speciale che viene parificato a tutti gli effetti al personale del ruolo nazionale. Principio fondamentale è che nelle scuole slovene devono insegnare insegnanti di lingua materna slovena. Essi possono essere chiamati ad insegnare anche la lingua italiana, alla condizione che siano in possesso di adeguati titoli di studio. Egualmente, il personale ispettivo e direttivo deve appartenere al medesimo ceppo linguistico, semprechè inquadrato, naturalmente nella struttura amministrativa generale dello Stato italiano. È previsto che il personale d'ordine abbia sufficiente conoscenza della lingua. Infatti, la garanzia di tutela linguistica è valida solo alla condizione che i fanciulli di lingua slovena ritrovino nella scuola lo stesso ambiente della propria famiglia, e non si sentano in alcun modo costretti in una realtà etnico-nazionale a loro estranea.

Problema di carattere transitorio a risolvere secondo giustizia, è quello degli insegnanti che di fatto insegnano da anni nelle scuole in lingua slovena senza alcuna garanzia giuridica ed esposti in qualsiasi momento alla perdita del posto. (Giuridicamente, essi sono considerati «supplenti», e possono perdere il posto anche a seguito di una assenza per malattia di oltre 5 giorni!): e ciò per la mancata istituzione delle scuole in lingua slovena, e di conseguenza, per il mancato bando dei concorsi. È ovvio che, poichè tali carenze sono da addebitarsi non già agli interessati ma alla lentezza con la quale lo Stato italiano dà corso all'attuazione costituzionale ed alla applicazione di impegni internazionali, la posizione di questi insegnanti deve essere... nata (nejasen original) al momento dell'entrata in vigore della legge con un concorso speciale, secondo la prassi già adottata per gli insegnanti di lingua tedesca nell'Alto Adige, e per quelli già dipendenti dall'amministrazione austriaca all'indomani della prima guerra mondiale.

Infine, l'art. 7 stabilisce la piena parità dei titoli di studio conseguiti presso scuole di lingua slovena rispetto a quelli conseguiti in corrispondenti scuole ordinarie.

Onorevoli Colleghi! — Il segno più convincente di un costume democratico profondamente radicato in una collettività è dato dalle garanzie che l'ordinamento statale assicura alle minoranze, siano esse minoranze razziali, etniche o linguistiche. Ben è un caso che contro di esse si sia avventato il fascismo, con un'opera tenace quanto inutile diretta alla snazionalizzazione, opera perseguita con ogni mezzo, fino alla più crudele e sanguinosa delle persecuzioni, quella contro gli ebrei. La Repubblica italiana, nata da questa dolorosa esperienza, ha riaffermato con solenne impegno il principio della assoluta uguaglianza politica nella propria Carta costituzionale. È urgente che questo principio sia concretamente attuato in tutti i casi nei quali ancora persiste, nella legislazione o nel costume, un residuo di ordinamento fascista.

PROPOSTA DI LEGGE

Art. 1.

L'insegnamento di grado preparatorio, elementare o secondario nel territorio di Trieste o nelle provincie di Gorizia e di Udine è impartito per gli alunni di lingua materna slovena in apposite scuole da insegnanti di lingua materna slovena.

L'iscrizione alle scuole con lingua d'insegnamento slovena avviene con le stesse modalità previste per le scuole italiane. La domanda d'iscrizione presentata dal padre o da chi ne fa le veci è sufficiente a dimostrare l'appartenenza dell'alunno al gruppo linguistico sloveno, ad esclusione di ogni altro accertamento.

Per l'esame di vari casi controversi, è istituita presso ognuno dei tre Provveditorati agli studi competenti una Commissione mista presieduta dal Provveditore e composta da una insegnante elementare e da un insegnante di scuola secondaria di lingua slovena, e da un insegnante elementare e da un insegnante di scuola secondaria di lingua italiana.

Art. 2.

Per gli alunni di lingua slovena è obbligatorio l'insegnamento della lingua italiana in misura non inferiore a tre ore settimanali nel secondo ciclo della scuola elementare, e a sei ore settimanali nelle scuole secondarie di ogni ordine e grado, secondo programmi approvati con decreto del Ministero della Pubblica Istruzione.

L'insegnamento della lingua italiana non può andare a pregiudizio degli orari e dei programmi stabiliti per le tre discipline.

I programmi d'insegnamento si ispirano a quelli in vigore nelle scuole dello Stato salvi gli opportuni adattamenti alle necessità etniche locali. Tali adattamenti sono approvati o resi esecutivi dalla Commissione mista prevista all'ultimo comma dell'articolo precedente.

Art. 3.

Nel territorio di Trieste e nelle provincie di Gorizia e di Udine sono istituite scuole di Stato materne, elementari e secondarie con lingua d'insegna-

mento slovena, secondo gli ordinamenti della Repubblica, in numero e tipo corrispondente alle necessità e alla dislocazione della popolazione scolastica slovena e per un minimo di classi comunque non inferiore a quelle esistenti. L'istituzione di una scuola elementare è obbligatoria quando gli obbligati di lingua slovena raggiungano il numero otto.

Alle istituzioni di dette scuole si provvede con decreto del Presidente della Repubblica su proposta del Ministero della P. I. di concerto con quello del Tesoro, ferme restando le norme vigenti per ciò che concerne gli oneri degli Enti locali.

Le scuole esistenti all'atto dell'entrata in vigore della presente legge vengono conservate. I corsi di avviamento professionale esistenti vengono trasformati in scuole di avviamento professionale.

La pianta organica delle scuole con lingua d'insegnamento slovena è determinata con decreto del Ministro della Pubblica Istruzione di concerto col Ministro del Tesoro. L'eventuale soppressione di scuole con lingua d'insegnamento slovena deve essere preceduta da parere conforme della Commissione mista prevista dall'art. 4 e) dall'allegato II, del memorandum d'intesa concernente il territorio di Trieste del 5 ottobre 1954.

Art. 4.

Per l'insegnamento nelle scuole con lingua slovena sono istituiti, presso i provveditorati agli studi di Trieste, Gorizia e Udine, appositi ruoli speciali di insegnanti elementari e di scuole secondarie. Il numero dei posti di tali ruoli è determinato con decreto del Ministro della P. I. da emanare di concerto col Ministro del Tesoro, sulla base della pianta organica prevista dal comma 4 del precedente art. 3.

Gli insegnanti iscritti nei ruoli speciali godono dello stesso trattamento di carriera e di quiescenza degli insegnanti del ruolo nazionale.

Art. 5.

Il personale di cui al precedente articolo è assunto mediante appositi concorsi indetti dal Ministro della Pubblica Istruzione con periodicità non superiore al biennio secondo le norme che regolano i concorsi pubblici per il conferimento dei posti di ruolo nelle altre scuole governative.

Le commissioni giudicatrici dovranno essere composte da insegnanti che siano a conoscenza della lingua slovena.

Potranno partecipare a detti concorsi per la scuola elementare insegnanti in possesso del titolo di abilitazione rilasciato da istituto con lingua di insegnamento slovena e per la scuola secondaria laureati o diplomati che abbiano frequentato almeno la scuola secondaria superiore con lingua d'insegnamento slovena.

Per l'insegnamento della lingua e letteratura slovena nelle scuole secondarie e superiori è richiesta la laurea in lingua e letteratura slovena.

Per l'insegnamento della lingua italiana nelle scuole elementari è richiesta l'abilitazione magistrale italiana; per l'insegnamento della lingua e letteratura italiana nelle scuole secondarie è richiesta la laurea in lingua e letteratura italiana.

Ai ruoli speciali viene assegnato il personale dei ruoli governativi corrispondenti, di lingua materna slovena, che ne faccia domanda.

L'assegnazione delle supplenze è disposta del Provveditore agli Studi competente a personale in possesso dei titoli richiesti, di lingua materna slovena.

Art. 6.

All'atto della prima applicazione della presente legge e indipendentemente dalle norme di cui al precedente articolo, è indetto un concorso speciale riservato al personale non di ruolo che insegna attualmente nelle scuole elementari e secondarie a lingua d'insegnamento slovena e che vi abbia insegnato per un periodo di tempo non inferiore a tre anni scolastici, anche non consecutivi, con qualifica di «buono».

Tale concorso viene espletato per titoli e per esame colloquio tendente ad accertare l'idoneità didattica del candidato per le rispettive materie di insegnamento.

Coloro che, pur possedendo i titoli richiesti, non si sono trovati nella possibilità di partecipare a concorsi per scuole con lingua d'insegnamento slovena, a seguito della soppressione delle scuole slovene fino all'entrata in vigore della presente legge, sono ammessi al concorso speciale, indipendentemente dai limiti di età previsti dalla legge. Sono altresì ammessi al concorso speciale coloro che hanno diritto di beneficiare del disposto dell'art. 8 del Memorandum d'Intesa del 5 ottobre 1954.

Art. 7.

Il personale direttivo e ispettivo per le scuole a lingua slovena viene assunto mediante concorsi speciali riservati a candidati in possesso dei titoli prescritti, di lingua materna slovena. Il numero degli ispettori scolastici, dei direttori didattici, dei presidi e dei direttori destinati alle scuole di lingua slovena è determinato con decreto del Ministro della P. I. di concerto col Ministro del Tesoro. Sezioni speciali per le scuole di lingua slovena sono istituite presso i tre provveditorati agli studi competenti per il territorio.

Il personale amministrativo o subalterno alle scuole di lingua slovena ed ai relativi uffici deve conoscere la lingua slovena.

Anche per il personale direttivo o ispettivo attualmente in servizio nelle scuole di lingua slovena è bandito un concorso speciale per titoli, secondo le disposizioni dall'articolo precedente.

Art. 8.

I titoli di studio conseguiti nelle scuole ed istituti di lingua slovena hanno lo stesso valore di quelli conseguiti nei corrispondenti tipi di scuola ed istituti governativi, ad ogni effetto previsto dalle disposizioni in vigore. I diplomi ed i certificati di studio rilasciati da dette scuole ed istituti sono redatti in lingua slovena ed in lingua italiana.

Art. 9.

Per quanto altro non previsto dalla precedente legge, si applicano le disposizioni generali vigenti in materia di istruzione.

ZAKONSKI PREDLOG

na pobudo poslancev: Codignola, Marangone Vittorio

«Ukrepi za zagotovitev šolske in jezikovne avtonomije slovenskemu prebivalstvu Tržaškega ozemlja ter Goriške in Videmske pokrajine»

11. julij 1959

Spoštovani kolegi! V primerjavi z etničnimi manjšinami francoskega jezika v dolini Aoste in manjšinami nemškega jezika v Gornjem Poadižju slovenske etnične manjšine Tržaškega ozemlja ter Goriške in Videmske pokrajine nimajo zakonsko urejenih svojih pravic na šolskem področju.

Posebni statut za dolino Aosta, ki je bil sprejet z ustavnim zakonom št. 4 26. februarja 1948 in posebni statut za Trentin—Gornje Poadižje, ki je bil sprejet z ustavnim zakonom št. 5 26. februarja 1948 sta uredila šolstvo obeh pokrajin ter Posebni statut o osnovi jezikovne avtonomije, sklicujoč se na že prej sprejete zakone (D. L. L. 7. sept. 1945 št. 545 in D. L. C. P. S. 11. nov. 1946 št. 365 za Aostansko dolino; D. L. L. 27. okt. 1945 št. 775, D. L. C. P. S. 8. nov. 1946 št. 528 in D. L. C. P. S. 16. maja 1946 št. 555 za Trentin—Gornje Poadižje). Ker pa ni prišlo do ustanovitve pokrajine Furlanija—Julijska krajina, ki jo predvideva čl. 116 ustave in zaradi posebnega političnega položaja v tej coni, se še vedno odlaša izvedba točnih ustavnih predpisov, do katerih se italijanska republika, ustanovljena na načelih svobode, ne more pokazati drugače kot posebej občutljiva. Tako se je zgodilo, da po skoro 15 letih od osvoboditve, še ni pravno zaščitena šolska ureditev slovenske jezikovne manjšine; šole obstajajo le de facto in učitelji se počutijo nesigurne in brez vsakršnega jamstva trajne zaposlitve. Kar se tiče zlasti Tržaškega ozemlja, je dal slovenskim šolam pravno sistemizacijo zakon št. 18 Zavezniške vojaške uprave, ki ni bil nikoli preklican. Toda italijanska vlada ne smatra tega zakona za obveznega, tako je tudi v Trstu osebe slovenskega jezika izven rednih seznamov. Ob razpisov natečajev za R. S. T. je zakon št. 248 dovoljeval udeležbo slovenskih učiteljev Tržaškega ozemlja, toda administracija je de facto zavrnila prošnje, ki so jih omenjeni učitelji vložili, obetajoč, da bo izdala poseben ukrep, ki ga še čakamo. V Goriški pokrajini je slovenska šola priznana le de facto, brez slehernega načela pravne ureditve. Popolnoma brez vseh šol je končno slovensko prebivalstvo v Furlaniji, kateremu je prepovedana uporaba materinega jezika celo za verski pouk. Ta položaj postavlja prebivalstvo slovenskega jezika naših vzhodnih meja v položaj negotovosti, ki je v nasprotju s težnjo naše ustave in ga krivično izpostavlja nezakonitemu pritisku, ki ga izvajajo elementi lokalne administracije, ki so še pod vplivom ozkega in preživelega nacionalističnega gledanja.

Razen tega povzroča ta položaj nedopustno razliko v ravnanju de facto med slovenskim prebivalstvom Tržaškega ozemlja in Goriške pokrajine ter prebivalstvom Videmske pokrajine, ki ima v celoti enako pravico do istega naziva, do popolne zaščite svoje jezikovne avtonomije. Ne smemo pozabiti, da sedanji položaj utrjuje krivično stanje, ki ga je v tej coni ustvaril fašizem, in ki ga niso več popravili. In medtem ko slovenskih šol Kanalske doline v Videmski pokrajini po letu 1918 sploh niso več odprli, so s posebnim odlokom

št. 2185 1. okt. 1923 ukinihi šole Tržaškega ozemlja in Goriške pokrajine; zadnja slovenska šola Goriške pokrajine je bila spremenjena v italijansko šolo v šolskem letu 1925/26, zadnja slovenska šola na Tržaškem ozemlju je nehala obstajati ob koncu šolskega leta 1929/30 in to zaradi politike nacionalizacije, ki jo je izvajal fašistični režim.

Torej je nujno potrebno zapolniti te vrzeli, ki se nanašajo na omejeno število državljanov (približno 450 učiteljev, izmed katerih 300 na Tržaškem ozemlju in približno 4000 dijakov, od katerih 3000 prav tako na Tržaškem ozemlju), ki pa zadevajo najvažnejše ustavno načelo, po katerem (čl. 3 ustave) »imajo vsi državljani enako socialno dostojanstvo in so enaki pred zakonom ne glede na spol, raso, jezik, vero, politično pripadnost, osebni in socialni položaj«. In ni potrebno poudarjati, da predstavlja enega osnovnih elementov teh enakosti prav zaščita manjšin v tem, v čemer se najbolj razlikujejo in predstavlja dediščino, ki se ne da odtujiti, to je njihov materin jezik. Če »je pouk svoboden« (čl. 33 ustave) in če »je šola dostopna vsem« (čl. 34) mora republika zajamčiti de facto, da se to ustavno pravo jezikovnim manjšinam zagotovi določujoč za njih šolsko ureditev, ki naj jim zagotovi pouk v njihovem materinem jeziku v splošnem ustroju javne ureditve s polno enakopravnostjo pravic in dolžnosti v primerjavi z večino italijanskega jezika. Sicer to ustava sama izrecno predpisuje v čl. 6, ko določa, da »republika štiti s posebnimi predpisi jezikovne manjšine« in v 10. prehodnem predpisu, ki prav za pokrajino Furlanija—Julijska krajina in v pričakovanju njene ustanovitve izrecno opozarja na odlok o zaščiti jezikovnih manjšin.

Treba je dodati, da demokratična zavest, na kateri temelji naša republika in ustavna določila, se ujemajo tudi v čl. 2 Deklaracije o človeških pravicah in v določenih obveznostih mednarodnega značaja, ki jih je prevzela naša država. Že čl. 15 mirovne pogodbe predpisuje, da »bo Italija podvzela vse potrebne mere za zagotovitev uživanja človeških pravic in osnovnih svoboščin (med katerimi zajema eno prvih mest pravica do pouka) vsem osebam pod njeno jurisdikcijo ne glede na raso, spol, jezik ali vero«; toda tako kot so bili sklenjeni v tem oziru posebni sporazumi z avstrijsko vlado 5. sept. 1946 za nemško manjšino v Gornjem Poadižju (sporazumi, ki so bili potem prenešeni v našo notranjo zakonodajo), je tudi glede slovenskih manjšin precizna diplomatska listina, Memorandum o soglasju glede STO med vladaми Italije, Združene kraljevine, Združenih držav Amerike in Jugoslavije, ki je bil parafiran 5. okt. 1954 v Londonu in ki v 4. čl. določa obveznost italijanske in jugoslovanske vlade za izvajanje Specialnega statuta, ki ga vsebuje priloga II. Ta Specialni statut sestavlja 8 členov, ki urejajo uživanje enakih pravic in enakega odnosa do Slovencev, ki so italijanski državljani in do Italijanov, ki so jugoslovanski državljani; in v čl. 4 c govori podrobno o sistemu vzajemnih jamstev glede jezikovne zaščite šolstva, predpisujoč italijanskim in jugoslovanskim oblastem, naj skrbno izvedejo »tiste pravne predpise, ki lahko postanejo nujni za stalno ureditev teh šol po predhodnih predpisih«.

Tej precizni moralni, ustavni in mednarodni obveznosti (ki jo Jugoslavija, kakor vemo, že izpolnjuje) je ustrezal v predhodni zakonodaji vladin zakonski načrt št. 2006, ki ga je senatu predložil prosvetni minister Rossi, sporazumno

z zakladnim in zunanjim ministrom. Vendar niso sprejeli tega načrta, ki sicer ni ustrezal docela ustavnim in mednarodnim obveznostim italijanske republike glede slovenske manjšine, tako kot se je zgodilo v predhodni zakonodaji s predlogom št. 744 glede istega vprašanja, ki sta ga predložila skupščini poslanca Lozza in Beltrame 30. marca 1954. Želimo si, da bi sedanja zakonodaja našla način za hitro izpolnitev te zakonske obveze in tako vrnila slovenski manjšini, ki živi na našem ozemlju, tisto polno zaupanje, na katerem temelji tudi njena obveznost lojalnosti do republike.

*

Pri izdelavi tega predloga smo upoštevali prejšnje zakonske primere glede doline Aosta in Trentina—Gornjega Poadižja, ki pa smo jih prilagodili posebnemu položaju slovenskih skupin. Te skupine so, kakor je znano tako na Tržaškem ozemlju, kakor v Goriški in Videmski pokrajini, toda v drugačnem merilu, tako da se enoten značaj mešanih jezikov doline Aoste in prevlada prebivalstva nemškega jezika v enem delu Gornjega Poadižja ne ujemata popolnoma s cono, ki nas zanima. Zato zahteva jezikovna zaščita delno drugačne ukrepe, upoštevajoč razen tega dejstvo, da še ni ustanovljena pokrajina, na katero se neposredno nanaša zakonodaja za manjšine francoskega in nemškega jezika.

Osnovno načelo, ki smo ga sprejeli, je zagotoviti dijakom slovenskega materinskega jezika lastno šolo z učitelji istega jezika in tako jamčiti etnični skupini polno ohranitev njene jezikovne in kulturne fiziognomije. Važno je načelo (čl. 1. 2. odst.), da je že prošnja za vpis v slovensko šolo dokaz o pripadnosti k tej etnični skupini z namenom, da se dokončno odpravi diskriminatorna praksa, ki je žal še v navadi in ki se očituje v anketah policijskih organov glede stvarne pripadnosti k manjšinski skupini. Mešana komisija, ki je ustanovljena pri skrbništvih, razpravlja o spornih vprašanjih in prilagaja učne načrte okoliščinam.

Ker gre za slovenski materin jezik, je nujno zagotoviti, v interesu samih obiskovalcev, zadovoljivo poznavanje italijanskega jezika in zato poskrbi čl. 2, 1. odst.

Čl. 3 narekuje predpise glede šol s slovenskim učnim jezikom in potrjuje načelo, da morajo to biti posebne šole, ne pa tečajji, priključeni rednim šolam, in da je ustanovitev osnovne šole obvezna, če je vsaj 8 obveznikov, podobno tistemu, kar predvideva specialni statut za dolino Aoste in Gornje Poadižje. Na vsak način izhaja ohranitev obstoječih šol in pretvarjanje v strokovne šole tudi iz preciznih mednarodnih obveznosti, ki so sprejete.

Čl. 4 in 7 se nanašata na učno osebje, ki je vpisano v posebne sezname in ki je povsem izenačeno z osebjem v nacionalnem seznamu. Osnovno načelo je, da morajo na slovenskih šolah poučevati učitelji slovenskega materinega jezika. Oni lahko poučujejo tudi italijanski jezik pod pogojem, da imajo ustrezno šolsko spričevalo. Na enak način mora nadzorno in vodilno osebje pripadati isti jezikovni skupini, seveda le, če je v okviru splošnega administrativnega ustroja italijanske države. Predvideva se, da pozna ostalo šolsko osebje zadovoljivo italijanski jezik. Jamstvo jezikovne zaščite je pač veljavno

le pod pogojem, da otroci slovenskega jezika najdejo isto okolje, kakor v lastni družini in da ne čutijo pritiska v etnično-nacionalni sredini, ki jim je tuja.

Problem prehodnega značaja, ki ga je treba pravično rešiti, je vprašanje učiteljev, ki de facto poučujejo že leta na šolah v slovenščini brez slehernega pravnega jamstva in ki lahko vsak čas izgubijo mesto (pravno se oni smatrajo za suplente in lahko izgubijo mesto če so odsotni preko pet dni tudi zaradi bolezni): to pa zato, ker ni prišlo do ustanovitve šol v slovenščini in kot posledica tega do razpisa natečajev. Ker je treba pripisati te nedostatke ne prizadetim, pač pa počasnosti, s katero italijanska država izvaja ustavne določbe in ustvarja mednarodne obveznosti, mora položaj učiteljev biti sistemiziran (nejasen original, prevedeno po smislu) za čas vstopa v veljavo zakona s posebnim natečajem po že sprejeti praksi za učitelje nemškega jezika v Gornjem Podlajžu in za tiste, ki so pripadali avstrijski administraciji takoj po prvi svetovni vojni.

Končno določa čl. 7 polno enakovrednost šolskih spričeval v slovenskem jeziku s tistimi ustreznih rednih šol.

Spoštovani kolegi! Najbolj prepričljiv dokaz demokratične ureditve, ki je globoko ukoreninjena v eni skupnosti, je jamstvo, ki ga državna ureditev zagotavlja manjšinam, bodisi, da so te manjšine rasne, etnične ali jezikovne. Imamo primer, da se je proti njim zagnal fašizem z žilavim, a nepotrebnim pritiskom denacionalizacije, ki ga je izvajal z najrazličnejšimi sredstvi do najokrutnejših in najbolj krvavih preganjanj proti Židom. Italijanska republika, ki izhaja iz te žalostne izkušnje, je znova potrdila s svečano obveznostjo načelo popolne politične enakosti v svoji ustavni listini. Nujno je, da se to načelo dejansko ustvari v vseh primerih, kjer je še ostanek fašistične ureditve v zakonodaji.

ZAKONSKI PREDLOG

Člen 1.

Pouk pripravljalne stopnje in osnovnošolski ter srednješolski pouk se na tržaškem ozemlju in goriški ter videmski pokrajini za učence slovenskega materinega jezika vrši v posebnih šolah, kjer poučuje učno osebje slovenskega materinega jezika.

Vpis v šole s slovenskim učnim jezikom se vrši po istih določbah, ki so predvidene za vpis v italijanske šole. Prošnja za vpis, ki jo predloži oče, oziroma oseba, ki ga nadomešča, zadošča kot dokaz, da pripada učenec slovenski jezikovni skupini in ni dopustno nobeno nadaljnje ugotavljanje.

Za proučevanje morebitnih spornih primerov se pri vsakem izmed treh kompetentnih šolskih skrbništev ustanovi mešana komisija, kateri načeljuje šolski skrbnik in jo sestavljajo po en osnovnošolski učitelj in ena učna moč slovenske srednje šole.

Člen 2.

Za učence šol s slovenskim učnim jezikom je obvezno učenje italijanskega jezika in to ne manj kot tri ure na teden v drugem ciklusu osnovne šole in ne manj kot šest ur na teden na srednjih šolah vseh vrst in stopenj. In to v smislu šolskega programa, ki ga z dekretom odobri ministrstvo prosvete.

Poučevanje italijanskega jezika ne sme iti na škodo urnikov in šolskih programov, ki so določeni za druge predmete.

Učni načrti bodo v skladu z učnimi načrti državnih šol, razen primernih prilagoditev krajevnim etničnim potrebam. Te prilagoditve bo odobrila posebna mešana komisija, ki jo predvideva zadnji odstavek prejšnjega člena.

Člen 3.

Na tržaškem ozemlju in v goriški ter videmski pokrajini se bodo ustanovili državni otroški vrtci, osnovne in srednje šole s slovenskim učnim jezikom v skladu z določbami republike. Njih število in značaj bosta ustrezala potrebam in krajevni razporeditvi slovenskega šolskega prebivalstva in to toliko razredov, da jih ne bo manj kot jih je sedaj. Ustanovitev osnovne šole je obvezna, ko se doseže osem slovenskih šoloobveznih otrok.

Ustanovitev omenjenih šol se izvrši z dekretom predsednika republike na predlog prosvetnega ministrstva in v soglasju z zakladnim ministrstvom, pri čemer se ne spremenijo veljavne norme glede bremen krajevnih ustanov. Šole, ki obstajajo v trenutku, ko ta zakon stopi v veljavo, se ohranijo. Obstoječi strokovni tečaji se spremenijo v strokovne šole.

Organski sestav šol s slovenskim učnim jezikom se določa z dekretom prosvetnega ministra v soglasju z zakladnim ministrom. Za morebitno ukinitvev šol s slovenskim učnim jezikom mora predhodno dati soglasno mnenje mešana komisija, ki jo predvideva člen 4, odstavek c priloge II. sporazuma o soglasju, ki se nanaša na Tržaško ozemlje, od 5. oktobra 1954.

Člen 4.

Za poučevanje v šolah s slovenskim učnim jezikom se pri šolskih skrbništvih v Trstu, Gorici in Vidmu ustanovijo ustrezni posebni sezname (ruoli specialii) ljudskošolskih učnih moči. Število mest v teh seznamih se določa z dekretom prosvetnega ministra, ki ga izda v soglasju z zakladnim ministrom na osnovi organskega sestava, kot ga predvideva odstavek 4 prejšnjega člena 3.

Učno osebje, vpisano v posebne sezname, uživa iste ekonomske in pokojninske ugodnosti kot učno osebje, ki ima državni stalni stalež.

Člen 5.

Osebje, o katerem govori prejšnji člen, se sprejema na osnovi posebnih natečajev, ki jih razpiše minister za prosveto v časovnem zaporedju, ki ni daljše ko dve leti, in to v smislu odredb, ki urejajo javne natečaje za dodeljevanje stalnih staležev v ostalih državnih šolah.

Ocenjevalne komisije morajo biti sestavljene iz učnih moči, ki poznajo slovenski jezik (siano a conoscenza della lingua slovena).

Teh natečajev se bodo za osnovno šolo mogli udeležiti učitelji, ki razpolagajo z usposobljenostnim učnim naslovom, izdanim od ustanove s slovenskim učnim jezikom, za srednje šole diplomirano učno osebje, ki je obiskovalo vsaj višjo srednjo šolo s slovenskim učnim jezikom.

Za poučevanje slovenskega jezika in slovenskega slovstva v srednjih in višjih šolah se zahteva diploma slovenskega jezika in slovenskega slovstva.

Za poučevanje italijanskega jezika v osnovnih šolah se zahteva usposobljenost na italijanskem učiteljišču; za poučevanje italijanskega jezika in slovenstva v srednjih šolah se zahteva diploma italijanskega jezika in italijanskega šolstva.

V posebne sezname se vključi osebje odgovarjajočih državnih seznamov, katerega materin jezik je slovenski, če za to zaprosi.

Suplence določa pristojni šolski skrbnik osebju slovenskega materinega jezika, ki razpolaga z ustreznimi zahtevanimi učnimi naslovi.

Člen 6.

Ob prvem izvajanju tega zakona in neodvisno od zakonskih določb, o katerih govori prejšnji člen, se razpiše poseben natečaj, namenjen osebju brez stalnega staleža, ki sedaj poučuje na osnovnih in srednjih šolah s slovenskim učnim jezikom, ali ki je poučevalo najmanj tri šolska leta, čeprav ne zaporedoma in z oceno »dobro«.

Ta natečaj se izvrši po naslovih in s kolokviji, ki naj dokažejo didaktično usposobljenost kandidata za ustrezajoče učne predmete.

Tiste učne moči, ki sicer razpolagajo z zahtevanimi naslovi, ki pa jim ni bilo mogoče udeležiti se natečajev za šole s slovenskim učnim jezikom zaradi ukinitve slovenskih šol do začetka veljavnosti tega zakona, se pripuščajo k posebnemu natečaju in to neodvisno od starostnih omejitev, ki jih predvideva zakon. K posebnemu natečaju se nadalje pripuščajo tisti, ki imajo pravico do ugodnosti, ki jih predpisuje člen 8 Memoranduma o soglasju od 5. oktobra 1954.

Člen 7.

Vodstveno in nadzorniško osebje za šole s slovenskim učnim jezikom se sprejema po posebnih natečajih, ki so namenjeni kandidatom, ki razpolagajo s predpisanimi naslovi in katerih materin jezik je slovenski. Število šolskih nadzornikov, didaktičnih ravnateljev in direktorjev, namenjenih šolam s slovenskim učnim jezikom, se določa z dekretom prosvetnega ministra v soglasju z zakladnim ministrom. Pri treh pristojnih teritorialnih šolskih skrbništvihih se ustanovijo posebni oddelki za šole s slovenskim učnim jezikom.

Upravno in podrejeno osebje, določeno šolam s slovenskim učnim jezikom in ustreznim uradom, mora obvladati slovenski jezik. Tudi za vodstveno in nadzorniško osebje, ki je sedaj v službi na šolah s slovenskim učnim jezikom, se razpiše poseben natečaj po naslovih v smislu določil prejšnjega člena.

Člen 8.

Študijski naslovi, doseženi na šolah in zavodih s slovenskim učnim jezikom, imajo isto veljavnost kot tisti, ki so doseženi na ustreznih vrstah šol in zavodov državnega značaja, in to v vseh učinkih, kot jih predvidevajo veljavne zakonske določbe. Diplome in študijska spričevala omenjenih šol in zavodov bodo izdana v slovenskem jeziku in v italijanskem jeziku.

Člen 9.

Glede vsega, česar ta zakon ne predvideva, se bodo uporabljale splošne veljavne uredbe, ki se nanašajo na šolstvo.

PRILOGA 6

CAMERA DEI DEPUTATI

DISEGNO DI LEGGE

Presentato dal Ministro della Pubblica Istruzione
(Medici)

Di concerto col ministro del Tesoro
(Taviani)

e col Ministro Degli Affari Esteri
(Segni)

Disciplina delle istituzioni scolastiche nella provincia di Gorizia e nel Territorio di Trieste

Seduta del 19 luglio 1960

Onorevoli colleghi! — Le presenti norme sono dirette a regolare i delicati problemi che si pongono in materia di pubblica istruzione nella provincia di Gorizia e nel Territorio di Trieste.

Tali zone sono, com'è noto, caratterizzate dalla composizione della popolazione, in seno alla quale, con i cittadini appartenenti al gruppo etnico italiano, coesistono cittadini appartenenti al gruppo etnico sloveno.

Data la situazione delle zone in parola, si pone il particolare problema di adeguare l'ordinamento scolastico alla situazione stessa.

Ora, che agli appartenenti al gruppo etnico sloveno debba attribuirsi la possibilità di salvaguardare il proprio patrimonio linguistico, discende inequivocabilmente dalla garanzia sancita dall'articolo 6 della Costituzione, secondo cui «La Repubblica tutela con apposite norme le minoranze linguistiche».

Tale garanzia, inoltre, ha trovato, per il Territorio di Trieste un esplicito riconoscimento ed una più specifica configurazione, nell'ambito delle intese intervenute, su di un piano di reciprocità, tra lo Stato Italiano ed il vicino Stato jugoslavo, per la tutela delle minoranze linguistiche esistenti nei rispettivi territori.

Le disposizioni costituiscono, pertanto, l'attuazione di un principio costituzionale, ed insieme l'applicazione di precisi impegni internazionali e tendono a porre una premessa essenziale per il conseguimento di una ordinata e pacifica convivenza dei gruppi linguistici.

A tale fine esse sono state formulate in modo da contemperare l'esigenza di predisporre a favore delle minoranze linguistiche uno strumento valido ed efficiente per l'esercizio delle facoltà loro attribuite, con la necessità di assicurare il rispetto delle unità culturale, didattica ed amministrativa della scuola, che è strettamente connessa all'unità fondamentale dello Stato.

Secondo questa duplice direttiva, vengono istituite regolari scuole con lingua di insegnamento slovena: esse peraltro, vengono in linea di principio, inserite nell'ordinamento unitario scolastico.

Hanno diritto di frequentare tali scuole esclusivamente i cittadini appartenenti al gruppo linguistico sloveno. L'iscrizione nei vari ordini delle anzidette scuole avviene senza particolari formalità, secondo le norme in vigore per le corrispondenti scuole italiane.

E se l'insegnamento impartito nella lingua materna costituisce il precipuo oggetto delle garanzie offerto alla minoranza etnica si è, d'altra parte stabilita l'obbligatorietà dell'insegnamento dell'italiano, per assicurare l'unità linguistica dello Stato.

Del pari, con l'istituzione di particolari ruoli di insegnamento, si è inteso adeguare l'ordinamento didattico ed amministrativo della scuola all'esigenza di attuare efficacemente le garanzie assicurate alle minoranze linguistiche, nel settore dell'istruzione, nel rispetto di una disciplina fondamentale unitaria, che è salvaguardia della essenza dello Stato.

L'istituzione di scuole con lingua d'insegnamento slovena non comporta maggiori spese all'Erario, in quanto ad essa si provvederà come già per gli altri comuni tipi di scuola e cioè, nei limiti delle ordinarie disponibilità di bilancio.

DISEGNO DELLA LEGGE

Art. 1.

Nelle scuole materne, elementari e secondarie della provincia di Gorizia e del Territorio di Trieste l'insegnamento è impartito nella lingua materna degli alunni.

A tal fine nella provincia di Gorizia e nel Territorio di Trieste possono essere istituite, in aggiunta alle scuole in lingua italiana, scuole con lingua d'insegnamento slovena nei tipi previsti dagli ordinamenti scolastici in vigore.

Alla istituzione ed all'eventuale soppressione delle scuole elementari con lingua di insegnamento slovena si provvede con decreto del competente provveditore agli studi.

All'istituzione ed all'eventuale soppressione delle scuole secondarie con lingua di insegnamento slovena si provvede con decreto del Presidente della Repubblica, su proposta del Ministro della pubblica istruzione, di concerto con quello del Tesoro.

Nulla è innovato per quanto concerne gli oneri degli Enti locali in materia di istruzione.

Art. 2.

Le scuole di cui al secondo comma dell'articolo 1 sono riservate ai cittadini italiani appartenenti al gruppo linguistico sloveno.

L'iscrizione e la frequenza nelle scuole con lingua d'insegnamento slovena sono sottoposte alle norme vigenti per le corrispondenti scuole italiane.

Art. 3.

Nelle scuole elementari e secondarie con lingua di insegnamento slovena è obbligatorio lo studio della lingua italiana.

Alle cattedre di lingua italiana nelle scuole secondarie con lingua d'insegnamento slovena possono essere assegnati professori di ruolo delle corrispondenti scuole italiane.

Art. 4.

Gli orari ed i programmi di insegnamento e di esame per ciascun tipo di scuola ed istituto con lingua d'insegnamento slovena sono approvati con decreto del Presidente della Repubblica.

Art. 5.

Per l'insegnamento nelle scuole elementari in lingua slovena della provincia di Gorizia e del Territorio di Trieste è istituito presso ciascuno dei due Provveditorati agli studi uno speciale ruolo di insegnanti elementari.

I posti nei ruoli suddetti sono conferiti per concorsi, ai quali possono partecipare candidati di lingua materna slovena, che siano in possesso dei requisiti richiesti per l'accesso nei ruoli magistrali comuni.

Gli insegnanti elementari dei ruoli speciali di cui al presente articolo godono dello stesso trattamento economico e di carriera vigente per gli insegnanti elementari dei ruoli magistrali comuni.

Art. 6.

Per il servizio di vigilanza sulle scuole elementari con lingua d'insegnamento slovena, i provveditori agli studi di Gorizia e di Trieste si avvalgano di personale che abbia piena conoscenza della lingua slovena.

Art. 7.

I posti di ruolo del personale direttivo ed insegnante delle scuole secondarie con lingua di insegnamento slovena della provincia di Gorizia e del Territorio di Trieste sono conferiti a seguito di concorsi banditi dal Ministero della Pubblica Istruzione, con l'osservanza delle norme vigenti in materia.

Ai concorsi di cui al comma precedente possono partecipare i candidati di lingua materna slovena, che siano in possesso di tutti i requisiti normalmente richiesti per l'accesso in ruolo.

Gli insegnanti delle scuole secondarie predette godono dello stesso trattamento economico e di carriera, vigente per i professori delle corrispondenti scuole italiane.

Art. 8.

I diplomi ed i certificati degli studi compiuti nelle scuole con lingua d'insegnamento slovena della provincia di Gorizia e del Territorio di Trieste sono rilasciati in lingua italiana ed in lingua slovena.

Ad essi viene riconosciuta, a tutti gli effetti, la stessa validità dei diplomi e dei certificati delle corrispondenti scuole statali in lingua italiana.

NORME FINALI E TRANSITORIE

Art. 9.

Per quanto non è previsto della presente legge, si applicano le norme vigenti rispettivamente in materia di istruzione elementare e secondaria.

Art. 10.

Il Governo della Repubblica è delegato a stabilire, entro sei mesi dall'entrata in vigore della presente legge, il numero dei posti dei ruoli degli insegnanti elementari in lingua slovena dei Provveditorati di Gorizia e di Trieste, in base alle norme vigenti e tenuto conto delle effettive esigenze della popolazione scolastica appartenente al gruppo linguistico sloveno.

Art. 11.

Nel ruolo speciale degli insegnanti delle scuole elementari con lingua d'insegnamento slovena del Territorio di Trieste, sono iscritti gli insegnanti elementari assunti in ruolo a norma dell'articolo 12 della legge 13 marzo 1958, n. 248, nonchè a domanda, gli insegnanti di ruolo in servizio nelle scuole stesse al momento dell'entrata in vigore della presente legge.

Art. 12.

È confermata l'istituzione nelle scuole secondarie con lingua d'insegnamento slovena nel Territorio di Trieste del contingente dei posti di ruolo speciale transitorio, disposta con effetto dal 1° ottobre 1958 dal Commissariato generale del Governo per il Territorio di Trieste, sulla base della situazione di fatto esistente alla predetta data, con i criteri dell'articolo 3 del decreto legislativo 7 maggio 1948, n. 1128, e, per gli insegnamenti conferiti per incarico, con i criteri stabiliti dalla tabella annessa al decreto del Presidente della Repubblica 8 giugno 1949, n. 405.

Con decreti del Ministro della pubblica istruzione saranno altresì confermate le graduatorie di merito, distinte per insegnamento, nonchè le nomine per i posti di ruolo speciale transitorio di cui trattasi, conferite dallo stesso Commissario generale del Governo al personale insegnante non di ruolo delle scuole secondarie in lingua slovena del Territorio di Trieste, in possesso dei requisiti prescritti dalla legge 13 marzo 1958, n. 248.

Art. 13.

All'atto della prima applicazione della presente legge, il personale insegnante dei ruoli ordinari distaccato a prestare servizio presso le scuole secondarie con lingua d'insegnamento slovena, è collocato, a domanda, nei limiti delle cattedre o dei posti di ruolo previsti per ciascuna scuola, nelle cattedre o nei posti di cui all'articolo 1, comma 2°) e relativamente all'insegnamento da essi impartito.

Narodna skupščina

ZAKONSKI NAČRT,

ki ga je predložil prosvetni minister
(Medici)

sporazumno z zakladnim ministrom
(Tavianijem)

in zunanjim ministrom
(Segnijem)

Ureditev šolskih ustanov v Goriški pokrajini in na Tržaškem ozemlju.

S seje z dne 19. julija 1960

Spoštovani kolegi! — Namen predloženih predpisov je urediti občutljiva vprašanja na področju javnega pouka v Goriški pokrajini in na Tržaškem ozemlju.

Take cone so, kakor je znano, značilne po sestavi prebivalstva, v čigar okrilju prebivajo državljani, ki pripadajo slovenski etnični skupini, skupaj z državljani italijanske etnične skupine.

Glede na ta položaj omenjenih con se postavlja posebno vprašanje, da se prilagodi šolska ureditev obstoječemu položaju.

Nujnost, zagotoviti pripadnikom slovenske etnične skupine možnost varstva njene jezikovne dediščine, izhaja torej nedvomno iz jamstva, ki ga je potrdil čl. 6 Ustave, po katerem »Republika štiti s posebnimi predpisi jezikovne manjšine«.

Za Tržaško ozemlje je to jamstvo sicer našlo izrecno priznanje in bolj specifično oblikovanje v okviru medsebojno sklenjenih sporazumov med italijansko državo in sosedno jugoslovansko državo za zaščito jezikovnih manjšin na ozemljih obeh držav.

Spričo tega pomenijo uredbe izpolnitev ustavnega načela in obenem izvajanje določenih mednarodnih obveznosti ter težijo k temu, da se ustvari bistveni predpogoj za dosego urejenega in mirnega sožitja jezikovnih skupin.

S tem namenom smo te oblikovali na način, ki naj prilagodi zahtevo pa ukrepov v korist jezikovnih manjšin nujnosti, da se zagotovi spoštovanje kulturne, didaktične in administrativne šolske enotnosti, ki je tesno povezana z osnovno enotnostjo države.

Po tej dvojni direktivi se ustanavljajo redne šole s slovenskim učnim jezikom; sicer pa se te načeloma vključujejo v enotno šolsko ureditev.

Te šole lahko obiskujejo samo državljani slovenske etnične skupine. Vpis v razne vrste omenjenih šol bo brez posebnih formalnosti po predpisih v veljavi za ustrezajoče italijanske šole.

In če je pouk v materinščini poglavitni predmet jamstva, ki ga načrt nudi etničnim manjšinam, je z druge strani določena obveznost pouka v italijanščini, da bi zagotovili jezikovno enotnost države.

Prav tako smo nameravali z ustanovitvijo posebnih staležev pouka prilagoditi didaktično in administrativno šolsko ureditev zahtevi, da se učinkovito

uresničijo jamstva, zagotovljena jezikovnim manjšinam, na področju pouka, ob upoštevanju enotne discipline, ki ohranjuje bistvo države.

Ustanovitev šol s slovenskim učnim jezikom ne povzroča državni blagajni večjih stroškov, ker se bo zanje poskrbelo, kakor se je že za preostale splošne vrste šol, in sicer v mejah rednih možnosti proračuna.

NAČRT ZAKONA ZA SLOVENSKE ŠOLE

Čl. 1.

V otroških vrtcih, v osnovnih in srednjih šolah Goriške pokrajine in Tržaškega ozemlja se pouk vrši v materinem jeziku.

V ta namen se v Goriški pokrajini in na Tržaškem ozemlju dodatno k šolam v italijanskem jeziku lahko ustanovijo šole s slovenskim učnim jezikom tistih vrst, ki jih predvidevajo veljavne šolske določbe.

Ustanovitev in morebitna ukinitve osnovnih šol s slovenskim učnim jezikom se odreja z dekretom pristojnega šolskega skrbnika.

Ustanovitev in morebitna ukinitve srednjih šol s slovenskim učnim jezikom se odreja z dekretom predsednika republike na predlog prosvetnega ministra sporazumno z zakladnim ministrom.

Nič novega ni, kar se tiče bremen krajevnih ustanov v zvezi s šolstvom.

Čl. 2.

Šole, omenjene v drugem odstavku čl. 1, so namenjene le italijanskim državljanom, ki pripadajo slovenski jezikovni skupini. Vpisovanje in obiskovanje šol s slovenskim učnim jezikom sta podrejena določbam za odgovarjajoče italijanske šole.

Čl. 3.

V osnovnih in srednjih šolah s slovenskim učnim jezikom je obvezno učenje italijanskega jezika. Stalice za italijanščino v srednjih šolah s slovenskim učnim jezikom se lahko dodelijo profesorjem odgovarjajočih italijanskih šol.

Čl. 4.

Urniki ter učni in izpitni programi za vsako vrsto šole ali zavoda s slovenskim učnim jezikom se odobrijo z dekretom predsednika republike.

Čl. 5.

Za poučevanje v osnovnih šolah in slovenščini v Goriški pokrajini in na Tržaškem ozemlju se ustanovi pri vsakem od dveh šolskih skrbništev poseben stalež osnovnošolskih učiteljev.

Mesta v omenjenih staležih se dodelijo na podlagi natečajev, katerih se lahko udeležijo kandidati slovenskega materinega jezika, ki ima pogoje za vstop v redne učiteljske staleže.

Osnovnošolski učitelji posebnih staležev v smislu pričujočega člena uživajo enake gospodarske pogoje ter pogoje za napredovanje, ki veljajo za osnovnošolske učitelje rednih učiteljskih staležev.

Čl. 6.

Za nadzorstveno službo nad osnovnimi šolami s slovenskim učnim jezikom se šolski skrbniki Gorice in Trsta poslužujejo osebja, ki popolnoma pozna slovenski jezik.

Čl. 7.

Stalna mesta vodilnega in učnega osebja srednjih šol s slovenskim učnim jezikom v Goriški pokrajini in na Tržaškem ozemlju se podeljujejo na podlagi natečajev, ki jih razpiše minister za prosveto na podlagi zadevnih veljavnih določb.

Natečajev, ki jih omenja prejšnji odstavek, se lahko udeležijo kandidati s slovenskim materinim jezikom, ki imajo vse pogoje, ki se normalno zahtevajo za sprejem v stalež.

Učno osebje omenjenih srednjih šol uživa enake gospodarske pogoje in za napredovanje, ki veljajo za profesorje odgovarjajočih italijanskih šol.

Čl. 8.

Diplome in šolska spričevala o študiju v šolah s slovenskim učnim jezikom v Goriški pokrajini in na Tržaškem ozemlju se izdajajo v italijanskem jeziku in v slovenskem jeziku.

Tem se priznava za vse učinke ista veljavnost, kakršna se priznava diplomam in spričevalom odgovarjajočih državnih šol z italijanskim jezikom.

Končne in prehodne določbe

Čl. 9.

Za kar ni predvideno v pričujočem zakonu, se izvajajo določbe, ki veljajo glede osnovnošolskega in srednješolskega pouka.

Čl. 10.

Vlada republike je pooblaščen, da v roku 6 mesecev od vstopa v veljavo pričujočega zakona določi število mest v staležih osnovnošolskih učiteljev s slovenskim jezikom pod goriškim in tržaškim šolskim skrbništvom na podlagi veljavnih določb in z upoštevanjem dejanskih potreb šolskega prebivalstva, ki pripada slovenski jezikovni skupini.

Čl. 11.

Pri določanju staleža osnovnih šol s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem ozemlju se štejejo mesta, ki dejansko že funkcionirajo.

V poseben stalež osnovnošolskih učiteljev v smislu prejšnjega odstavka se vpišejo stalni učitelji, ki službujejo v teh šolah ob vstopu pričujočega zakona

v veljavo, ter osnovnošolski učitelji, ki so bili sprejeti v stalni stalež v smislu čl. 12 zakona od 13. III. 1958, št. 248.

Čl. 12.

Potrjuje se ustanovitev kontingenta posebnih prehodnih stalnih mest v srednjih šolah s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem ozemlju, ki jo je odredil z veljavnostjo od 1. oktobra 1958 vladni generalni komisar za Tržaško ozemlje na podlagi dejanskega stanja, kakršno je bilo omenjenega dne, z merilom člena 1 zakonskega dekreta od 7. maja 1948 št. 1128, in za poverjeni pouk z merili, ki jih določa tabela, priložena dekretu predsednika republike od 8. VI. 1949 št. 405.

Z dekreti ministrstva za prosveto se bodo prav tako potrdile sposobnostne lestvice, ločene po predmetih, ter imenovanja za mesta posebnega staleža, za katerega gre, ki jih je podelil isti vladni generalni komisar nastalemu učnemu osebju v srednjih šolah v slovenskem jeziku Tržaškega ozemlja, ki imajo po-
goje, katere predpisuje zakon od 13. marca 1958 št. 248.

Čl. 13.

Pri prvi uveljavitvi pričujočega zakona bo učno osebje rednih staležev, ki bo izločeno, da službuje v srednjih šolah s slovenskim učnim jezikom, nameščen na podlagi prošnje in v mejah stolic in staležnih mest za vsako šolo, ki so predvidena za vsako šolo, pri stolicah in na mestih, omenjenih v čl. 1, odst. 2, in v zvezi z njihovim učnim predmetom.

The law on Slovene schools in Italy

A COMPARATION OF BOTH GOVERNMENT LAW PROJECTS WITH THE LONDON MEMORANDUM (SPECIAL STATUTE) AS WELL AS WITH THE LAW ON SCHOOLS IN SOUTH TYROL AND WITH PROPOSALS OF THE COMMUNIST PARTY OF ITALY AND THE SOCIALIST PARTY OF ITALY FOR LAWS ON SLOVENE SCHOOLS

(BECAUSE OF ITS IMPORTANCE WE ARE PUBLISHING INSTEAD OF A SUMMARY THE ENGLISH TRANSLATION OF THE LAST CHAPTER OF THE ARTICLE)

In order to understand the differences between both government law projects and the Law on Schools in South Tyrol as well as the law proposals of CPI and SPI it is necessary first of all to point out that both of them do not in a sufficient degree take into consideration Article 15 of the Peace Treaty of 1947, as well as the provisions of the Italian Constitution of December

22nd, 1947. Article 3 of the Constitution proclaims equality of all citizens, while Article 6 specifically rules that the Republic protects the lingual minorities with special legislative measures.

Both Law Projects bypass these provisions, since they both state in the first Article that in order to make possible schooling in mother-tongue schools with Slovene teaching language shall be established in the provinces of Gorica (Gorizia) and Trst (Trieste). Neither of them even mentions the lingually mixed territories in the province of Videm (Udine). In this they practically negate the very existence of these Slovenes, thus continuing the unbearable conditions prevailing all the time they have been under Italian rule. The young Italian Republic has been more favourable towards the lingually mixed territories in the Province of Trento (even without the Peace Treaty and Constitution), passing the laws establishing schools with German teaching language in ten whole counties as well as in six towns in three other counties (Article 1 of the legal decree issued by the provisional chief of state on May 16th, 1947, Nr. 555). The Italian Republic did not wish to differentiate between the German minority in the Province of Bolzano and the Province of Trento, while it differentiates now between the Slovenes in the Province of Gorica (Gorizia) and Trst (Trieste) and those in the province of Videm (Udine).

The Slovene minority in the Province of Videm (Udine) has demanded on many occasions, either through parents with school-age children or through its representatives the establishment of schools with the Slovene teaching language, while a delegation of Slovenes twice visited the then premier De Gasperi and petitioned him in connection with this. A similar petition has been sent on December 15th, 1949 to the president of the Senate, the president of the Chamber of Deputies, as well as to all the senators and deputies. On June 15th, 1949 the Italian government officially declared: »The Italian government once again emphasizes that the democratic basis of the state must establish a group of special guarantees for citizens with other speaking languages. The use of their mother tongue shall not be permitted only in commercial relations but also in dealing with administrative and court authorities. In the territories where there is a larger number of citizens with foreign speaking languages the lectures in public schools will be held in their mother-tongue.«

The second paragraph of Article 1 of the present government project left out Rossi's word »Courses«, thus at least indirectly considering Article 4 of the Special Statute. Thus the projects corrects the injustice threatening the Slovenes with Rossi's project, which intended to annex the already existing schools as »courses« to Italian schools. However, none of the projects considers Article 4c of the Special Statute, which states: »The Italian and Yugoslav governments have agreed to preserve the existing schools... and to consult each other by means of mixed commissions before closing any of these schools.« Neither do they take into consideration the proposal of the SPI or both Slovene School Trade unions. Beside the fact that this ignores the provisions of the Special Statute, it would be now, by transferring these important powers regarding elementary schools on the local school commissioner much easier to close down a Slovene elementary school or class than it has been until

now. It must be considered that local nationalist circles can influence much easier the local school commissioner than the authorities in Rome. It is clear that this provision represents a step back in comparison with the previous project.

The project, however, does away with the blatant discriminatory provision of Article 2 of Rossi's project establishing a special commission which would decide as to the mother tongue of enrolling pupils according to special statements of parents or their deputies. In this it concurs with the Special Statute, and then again breaks it when repeating Rossi's project: »The schools, mentioned in the second paragraph of Article 1 are established for those citizens of Italy who are members of the Slovene lingual group.« Neither does the London Memorandum nor the Special Statute mention citizenship, but only the population of a territory and persons (The Memorandum) or the population and members of the Yugoslav ethnical group (the Statute). Both government projects try to narrow down the meaning when speaking only about the Slovene lingual group. Obviously they are trying to prevent other Yugoslav persons from entering the Slovene schools. The same goes for those persons, who returned under the provisions of Article 8 of the London Memorandum to the territory under the Italian administration but have not so far become Italian citizens. The proposal of CPI states in Article 2 that the Italian citizenship is not the necessary condition for enrollment in Slovene schools; Both other proposals demand that the enrollment be made in the same way as in Italian schools.

Regarding the Italian language as a subject in Slovene schools the second government project is in no way less discriminatory than Rossi's. It provides (Article 3) that the teaching of the Italian language is obligatory in elementary and secondary schools with the Slovene teaching language, not saying from which year on. Up till now it has been from the second year on (the proposals of CPI, SPI and the school Trade Unions propose from the third year on). The Slovene minority is in no way against the teaching of Italian language, on the contrary they demand it, but they wish to spare the children the difficulty of learning a foreign language at the beginning of the school, when they have difficulties enough learning their own. This would also be contrary to all generally established pedagogical principles.

The least pleasant for the members of the teaching profession of the Slovene minorities are Articles 5, 6 and 7 of the present government project. Articles 6 to 12 of the Decree on German elementary schools of May 16, 1947, Articles 4 to 6 of the Decree of November 9, 1946 and the minister's decree of January 20, 1956, Nr. 602 for German secondary schools with later additions, as well as the law, proposed by deputies Ebner, Tinzl and Guggenberg on April 12, 1954 (accepted by the Chamber of Deputies on April 26 th, 1955) on seniority and pensions for German teachers have in all aspects satisfactorily solved the problems of the professional status and pension scheme of the German minority teachers. All these provisions took into account the status of German schools up to year 1922, all the discriminatory measures against German schooling from 1922 to 1945 and the difficult position of the teachers

and university students, studying at German universities. These laws and decrees legalized the situation of 1922, counted all unvoluntarily unemployed years under fascism into seniority and accepted the diplomas obtained at German universities. They accepted degrees in chemistry, physics, mathematics, natural sciences, geography, geology, law, political and economic sciences, classical philology, philosophy, modern languages, pedagogics, and the literary group diplomas of teachers' colleges. Only those degrees have been numbered here which are necessary for teaching in schools (Author's note). Professional status of temporary teaching personnel of elementary schools, serving at least five years, had been regulated by special contests and examinations for permanent posts; the number of these has been fixed by considering the actual situation in schooling in 1947, taking into account the number of full-time schools, schools with shorter hours, with special consideration regarding the teaching of Italian language. This had been the case when carrying out the first time the legal decree Nr. 555. After that it was ruled that all empty permanent posts are given to temporary teachers again by special contests, announced every second year by the school commissioner in the territory with German minority.

Regarding secondary school personnel the legal decree Nr. 428 rules: »The lists of permanent leading and teaching staff, as well as technical, administrative and auxiliary personnel shall be made by a decree of the minister of education. Leading teaching and technical temporary staff, demanding a transfer or an inclusion into these lists by means of contests must prove that they have sufficient knowledge for teaching in German; administrative and lower personnel must prove that they know the German language in such a degree that they will be able to carry out all their duties. When transferring of their own wish they must show the required knowledge of the German language by answering to a special commission, appointed by the minister of education.« The knowledge of German of the participants in contests had been examined by the chairman of the examining commission and a member, named by the provincial parliament.

Articles 5, 10 and 11 of the present government law project, regulating the position of teachers in Slovene schools, and Articles 7, 12 and 13 of the same project, which regulate the status of leading and teaching staff of Slovene secondary schools are based only on actual situation in the school year 1959/60 and do not take into account the injustices, suffered before that by Slovene schools. They only establish a special number of elementary school teachers' posts with School Commissions in Gorica (Gorizia) and Trst (Trieste), which may be filled by teachers with Slovene mother tongue on the basis of contests (there is a similar provision in the Rossi project, only that it emphasizes »the priority of the candidates with the Slovene mother tongue«). The words »may« or »priority« leave the doors to Slovene schools open to all, who compete in contests, and also to candidates, whose mother tongue is not the Slovene. A satisfactory solution for the Slovene minority would be if the proposed law added to the word »may« also the word »only«

The proposals of CPI, SPI and school Trade Unions, as well as all petitions and proposals of the Slovene ethnical groups propose a special number of posts and special contests only for candidates with the Slovene mother tongue, as well as special examination commissions, composed of members who speak well the Slovene language. They also propose that »sensible measures« be employed when first enacting the law (in accordance with Article 4 C of Special Statute, para. 3, which states »...Italian authorities shall within the existing laws take all sensible measures to enable teachers to achieve the qualification for the same status as the permanent teachers«), when proposing that when enacting the law a permanent status should be granted after special contests (SPI: and examinations) to all teachers, who are teaching at the moment or have been teaching for the last three years (CPI proposes 5 years) with the yearly mark at least »good«, and those, who were after 1922 prevented in achieving the permanent status.

The project does not establish special permanent posts for Slovene secondary schools. Article 12 only approves the number of special temporary permanent posts as ordered by the government general commissioner in the Trieste territory on the basis of actual situation as of October 1st, 1958 — or four years after the London Memorandum had been signed and 13 years after the Slovene schools have been reopened. How does this compare with the letter and spirit of the Special Statute, which states in Article 4 C, para. 3: »The Italian authorities shall at once approve legislative measures necessary for the establishment of a permanent organization of these schools...«, when the establishment of special temporary permanent posts does not correspond to the permanency of the Slovene school organization and when »at once« took four whole years? The very word »temporary« clearly shows that the whole thing is temporary and can change, changes always being possible in two directions: good or bad, in this case to the advantage or disadvantage of Slovene schooling.

Article 7 of the same government law project does, to be sure, establish »permanent posts of leading and teaching staff of secondary schools with the Slovene teaching language in the provinces of Gorica (Gorizia) and Trst (Trieste) on the basis of contests ordered by the minister of education on the basis of existing regulations«. However, this can be interpreted that the mentioned personnel will be required to participate in now existing state contests before Italian examination boards and be then appointed to regular state permanent posts, as far as they will be able to succeed in the present-day fierce competition with their Italian colleagues. From this it is possible to conclude the following: the candidates for posts in Slovene schools will not be required to show to these boards that their mother tongue is Slovene, but only that they mastered the subjects which they would teach in Italian, which is, considering the teaching language on Slovene schools, a paradox, to say the least.

Article 10 states that »in six months after the approval of the law the number of permanent posts of elementary school teachers in the territories of the Gorizia and Trieste School Commissions be fixed taking into account the actual needs of the school population belonging to the Slovene lingual

group«. But present-day needs of the school population can in no way be compared with actual needs years ago. The present-day position of Slovene schools should not be legalized in this shape if only because »the immediate« regulation of the permanent school organization was started four years after Italy took over the administration of the Trieste territory (the proposal of CPI suggests that the period 1956/1958 should be taken, while the Slovene School Trade Unions propose the school years 1954/1956). According to Article 11 the number of permanent posts will include also the posts, which were already existing on the Slovene elementary schools on the Trieste territory. In this way the law will accept as permanent the teaching posts of 21 Slovene teachers, who held permanent posts already in pre-war Italy and have been after 1945 posted to Slovene schools, as well as the posts of 39 Slovene teachers, who were able to take the advantages offered by the Law Nr. 248 of March 13th, 1958. This law was extended to the Slovene schools in the Trieste territory by the decree Nr. 19 of May 22nd, 1959 issued by the Government General Commissioner. This was a positive measure, which brought, however, meagre advantages to Slovene secondary schools. Out of almost 150 secondary school teachers in Trst (Trieste) only about 15, or one tenth, will benefit under this law.

Article 6 of the same government law project rules that »the school commissioners in Trst (Trieste) and Gorica (Gorizia) shall employ for the elementary school inspectorates only such persons that have a complete knowledge of the Slovene language«. Rossi's project had been considerably worse since it ruled in Article 8 »inspectors with the Slovene mother tongue if possible«. It is evident (as concluded, among others, by dr. Janko Jeri in »Delo« of August 21, 1960, Nr. 228), that »a precise formulation that these functionaries must have the same mother tongue (as the pupils — Author's note), would by itself do away with any possible controversial interpretations, since there are cases known, where they have officially recognized the »complete knowledge of the language« to people, who could hardly recognize it. It is a simple case of the logical recognition of the criterium that all, who have any direct, functional connection with Slovene schools should be of the same mother tongue. So far the Slovene school inspectors have had for several years their independent office on the Slovene elementary school at St. Jacob in Trieste and were connected with the School Board in Trst (Trieste) through a special councillor. This councillor was one of the Slovene permanent teachers and had his office in the School Board building together with the councillor for Slovene secondary schools. The present government project does not mention this, which gives ground for the fear that the higher bodies of Slovene schooling will drop to the level of the schooling in the Province of Gorica (Gorizia), where they have no higher administrative bodies for Slovene schools. This would represent a violation of Article 2 C of the Special Statute, which states that »the Italian administration shall follow such principles which would accord to the Yugoslav ethnical group a fair representation in the administrative bodies, especially in fields such as school inspectorates, where direct interests of these persons are touched.«

This problem had been settled truly fair in South Tyrol. Article 15 of the already mentioned Law Nr. 555 rules: »The School Commissioner in the Province of Bolzano (under his authority are also German schools in the Province of Trento) is chosen from those, who have mastered both languages. For the school affairs of German schools the School Board shall include as a vice-commissioner a director 1st class, who is a member of the German ethnical group and has a complete knowledge of the Italian language. The board further includes two school inspectors, one Italian and one German, who connect both kinds of schools and must therefore know both languages«.

For supervision over German elementary schools the minister of education has the right, in agreement with ministers of finance and the treasury, to divide the whole territory, where these schools are situated, into a certain number of school districts and didactic districts, which correspond to the actual needs... The minister of education has the right to change in this sense with a decree... the number of permanent inspectorship posts and didactic directors, mentioned by Article 1 of the Law of May 31, 1943, Nr. 570«. In Article 17 of the same Law we read: »The school inspectors and didactic directors in schools with the Italian teaching language shall be substituted by persons, who speak both languages in all linguistically mixed territories. After coming to force of this Legal Decree the office of the School Commissioner and Didactic director can be given to Southtyrolian permanent secondary school or elementary school teachers who speak both languages.«

The proposals of CPI, SPI and School Trade Unions try to follow the rules set by the Special Statute and the Law on Schools for German Minority. Articles 11, 12 and 13 of the CPI proposal state: »Within the School Boards in Trst (Trieste), Gorica (Gorizia), and Videm (Udine) departments for Slovene schools shall be established. The heads of these departments as well as the personnel of the same shall have a complete knowledge of the Slovene language. In case that they do not have the necessary academic titles they must prove their knowledge of the Slovene language before a commission, whose members have mastered the Slovene language.«

»The inspectors and leading staff in Slovene schools shall be named from persons... who shall be qualified regarding the knowledge and use of the Slovene language in such a measure as the teaching staff of the corresponding grade. The lower personnel of Slovene schools must know the Slovene language in the same degree. The teaching staff of Slovene schools shall elect one representative into the School High Council.« Article 7 of the SPI proposal states: »The leading personnel and the inspectors for Slovene schools are named on the basis of contests for candidates with the Slovene mother tongue, who have the required schooling. The number of school inspectors, didactic directors, directors and administrators of Slovene schools is fixed by a decree of the minister of education in accordance with the minister of the treasury. Special departments for Slovene schools shall be established at the three territorial school boards. The administrative and auxiliary personnel on Slovene schools must know the Slovene language.«

Articles 9, 10, 11 and 12 of the School Trade Union proposal state: Parallel offices for Slovene schools shall be established at School Boards of the Provinces of Trst (Trieste), Gorica (Gorizia) and Videm (Udine). The personnel of these offices must have a complete knowledge of the Slovene language. Inspectorships and leading posts in Slovene schools shall be given to personnel with the Slovene mother tongue. A complete knowledge of the Slovene language is required also for members of various commissions, established by the existing decrees on schools, as well as for the administrative and auxiliary personnel.«

Taking for a starting point the fact, that in order to improve the mutual tolerance and understanding in lingually mixed territories provinces of Bolzano and Trento the legal decree of October 27 th, 1945 introduced the Italian language into German schools and the German language into Italian schools (Article 2) and that it took into account all the discriminatory measures regarding schools and teachers in the past, making just retributions, we come to the obvious conclusion as to the discrimination represented by the present Government Law Project for the Slovene ethnical group. The Slovene ethnical group is forcibly being torn into two groups, and the Slovenes in the Province of Videm (Udine) did not even get the right to learn in schools with the Italian teaching language the Slovene language as a subject. It is understandable why the Slovene minority in Italy cannot accept the Law Project, justly demanding that they be not divided into two parts, when it is a matter of admitting their rights, since they have never been and are not now divided into two parts when it is a matter of carrying out their obligations to the state. The Slovene minority cannot accept a situation where they would be worth less in comparison with other minorities in Italy. Therefore the Slovenes in Italy unanimously demand that their rights be protected in accordance with Article 15 of the Peace Treaty and provisions of Articles 3, 6, 33 and 34 of the Italian Constitution. It is necessary to change the government Law Project of July 19 th, 1960 on the basis of these provisions. It is necessary to adopt such a law on Slovene schools that would cover the whole Slovene minority in Italy, namely in the Provinces of Gorica (Gorizia), Videm (Udine) in Trst (Trieste), guarantee an unhindered development of Slovene schools and their organization, ensure a fair participation of Slovenes in administering and supervision of these schools and honestly, with consideration and with sensible measures (namely, by making just retribution for discrimination in the past) regulate the unbearable position of Slovene teachers and other personnel, a large number of whom are suffering from 1945 on.

Spričo obsežnosti dokumentacije bomo z njeno objavo nadaljevali v 3. številki »Raprave in gradivo«.

Only part of the documents dealing with Slovene schooling in Italy are published in this number. The rest of them will be published in Nr. 3.

Naknadno so v osnutek poslancev KPI vnešene še naslednje spremembe: črtanje prvega odstavka iz 2. člena; v členih, kjer se govori o sodelovanju z merodajnimi predstavniki šolnikov, je vnešena precizacija »slovenskih šolnikov«; v 5. členu je bil opuščen zadnji odstavek; na koncu 6. člena je bil dodan dostavek: »vštevši tudi italijanski jezik«; v 7. členu je bil črtan prvi odstavek; v 8. členu pa je bila spremenjena triletna doba, ki pride v poštev in se namesto triletja 1956—1958 postavi triletje 1954—1956.

Koroški Slovenci o izvajanju manjšinskih določb avstrijske državne pogodbe

Pismeno stališče, ki so ga izročili predstavniki koroških Slovencev dne 16. novembra 1960 avstrijskemu zunanjemu ministru dr. Brunu Kreiskemu.

Der Rat der Kärntner Slowenen und der Zentralverband slowenischer Organisationen in Kärnten haben die bisherige Durchführungsgesetzgebung zum Artikel 7 des Staatsvertrages 1955 einer gründlichen Prüfung unterzogen und stellen dazu fest:

Die bisherige Durchführungsgesetzgebung mit verschiedenen Teilsätzen dient, wie die Erfahrung mit dem Minderheitenschulgesetz für Kärnten und dem Gerichtssprachengesetz für Kärnten zeigt, keineswegs den Interessen und dem Schutz der Rechte der slowenischen Minderheit in Kärnten, sondern schafft im Gegenteil mit jedem Gesetz weitere Schwierigkeiten und bewirkt zuletzt eine immer unfreundlichere Atmosphäre zwischen dem Mehrheitsvolk und der Minderheit.

Wir sind daher der Meinung, dass nur durch eine generelle Regelung aller Minderheitenfragen mittels vollständiger Durchführung sämtlicher Bestimmungen des Art. 7 des Staatsvertrages, die — wie schon oft dargelegt — eine Ganzheit bilden, eine zufriedenstellende Lösung erreicht werden kann und den Verpflichtungen des Staatsvertrages entsprochen wird. Damit rücken wir keineswegs von unseren bisherigen Vorschlägen ab, sondern wünschen nur, dass der gesamte Fragenkomplex zur Gänze in einem der Lösung zugeführt wird.

Eine wie immer geartete Minderheitenfeststellung als Mittel für die Lösung und Regelung von Minderheitenfragen lehnen wir in diesem Zusammenhang grundsätzlich ab und führen hiezu unter anderem aus:

Die slowenische Minderheit in Kärnten und ihr Siedlungsgebiet waren beim Abschluss des Staatsvertrages sämtlichen Vertragspartnern bekannt. Deshalb wurden beim Abschluss des Staatsvertrages auch keine Vorbehalte oder Bedingungen bezüglich des Vorhandenseins und des Siedlungsgebietes der Minderheit geltend gemacht. Da sich das Siedlungsgebiet der slowenischen Minderheit seit damals nicht geändert hat, kann auch heute die Erfüllung der übernommenen Verpflichtungen nicht von nachträglichen Bedingungen, wie etwa von einer Minderheitenfeststellung, abhängig gemacht werden.

Besondere in Kärnten vorherrschende Umstände, wie die soziale und wirtschaftliche Abhängigkeit der slowenischen Bevölkerung sowie der politische Druck, hervorgerufen durch die Hetzkampagne deutschnatio-

naler Verbände und ihrer Helfer, insbesondere eines Teiles der Presse, die alle Personen, die den Mut haben, sich als Slowenen zu bekennen, in staatsbürgerlicher Hinsicht zu unzuverlässigen Elementen brandmarken, machen eine zweckdienliche Feststellung der Minderheit unmöglich.

Bezüglich des Verwaltungsamtssprachegesetzes verweisen wir auf unsere über den Herrn Landeshauptmann von Kärnten der Bundesregierung zugeleitete Stellungnahme vom 11. 10. 1960.

Im Hinblick auf die Ankündigung der Durchführung der die Bezeichnungen und Aufschriften topographischer Natur im Lande Kärnten betreffenden Bestimmungen des Art. 7 § 3 des Staatsvertrages werden die beiden unterfertigten Organisationen der Bundesregierung in Kürze ein Verzeichnis der entsprechenden zweisprachigen Ortsbezeichnungen übermitteln.

Die slowenische Bevölkerung in Kärnten steht der bisherigen Praxis der Realisierung des Art 7 des Staatsvertrages skeptisch gegenüber. Daher müsste durch eindeutige Taten zunächst eine Vertrauensbasis geschaffen werden.

Eine dieser Voraussetzungen wäre die sofortige Konstituierung der im Staatsvertrag vorgesehenen besonderen Abteilung der Schulaufsichtsbehörde für das Minderheitenschulwesen in Kärnten. Die Stellenbesetzung dieser wichtigen Schulbehörde müsste im Zusammenwirken mit der Minderheit erfolgen. Eine weitere Voraussetzung wäre die Bereitstellung von entsprechenden Räumlichkeiten für das Bundesrealgymnasium und Bundesgymnasium für Slowenen in Klagenfurt bis zum Beginn des neuen Schuljahres.

(Views of the Carinthian Slovenes submitted on November 16th 1960 to the Austrian foreign Minister dr. Bruno Kreisky regarding the implementation of the Art. 7 of the Austrian State Treaty.)

Tretja številka in naslednje bodo vsebovale:

- Z. J.: Elementi demografskega gibanja in kolonizacije na Tržaškem 1945—1960
The Elements of Demographic Movement and Colonization in the Trieste Area from 1945 to 1960
- S. Furlani: Nekateri vidiki sodnega procesa proti »Beneški četi« v Firencah
Some Aspects of the Trial Against the »Beneška četa« in Firenze
- A. Sušjan: Pregled razvoja italijanskega odporniškega gibanja skozi prizmo italijanske strokovne literature
Development of the Italian Resistance Movement Reviewed through the Prism of Italian Scientific Literature
- A. Jager: Vprašanje avtonomije Furlanija — Julijska krajina (geneza in nekateri vidiki)
The Problem of the Friuli and Julian March Autonomy (the Genesis and some Aspects)
- J. Pleterski: Šola v retroromanski Švici
Schooling in the Retroroman Switzerland
- T. Zorn: Pregled predlogov in intervencij slovenskih manjšinskih organizacij na Koroškem pri avstrijskih oblasteh za izvedbo člena 7 Državne pogodbe
A Review of the Proposals and Interventions of the Slovene Minority Organizations in Carinthia to Austrian Authorities for Implementation of Article 7 of the State Treaty
- T. Zorn: Bibliografija člankov o koroškem vprašanju v periodičnem tisku 1955—1960
A Bibliography of Articles on the Problem of Carinthia in Periodical Literature 1955 to 1960
- Recenzije:*
- I. Juvančič: Trst po prvi svetovni vojni v italijanski publicistiki (Recenzija knjige Claudia Silvestrija in članka Elia Apiha)
Trieste after World War I. in Italian Publications (A Review of the Book written by Claudio Silvestri and an Article by Elio Apih)
- J. Jeri: Paolo Alatri, Nitti, D'Annunzio e la questione adriatica, Feltrinelli 1959

Uredil uredniški odbor:

Drago Druškovič
dr. Janko Jeri
Janko Pleterski

Odgovorni urednik:

Drago Druškovič

Tehnični urednik in oprema:

H. Frančeškin

Lektor:

Stanislav Vrtič

Angleški prevodi:

Aljoša Furlan

Prevod iz nemščine v angleščino
dela predavanja dr. A. Beblerja:

Božidar Pahor

Tiskala Tiskarna »Jože Moškrič«

Leta 1961